

Poročilo o človekovem razvoju Slovenija 2000-2001

Urednika:

Matjaž Hanžek

Marta Gregorčič

Naslov:
Urad za makroekonomske analize in razvoj
Gregorčičeva 27
1000 Ljubljana
Slovenija
Telefon: +386 1 478 10 87
Fax: +386 1 478 10 70
E-mail: pisarna.zmar@gov.si
<http://www.gov.si/zmar/>

ZAHVALA

Tretjo izdajo Poročila je omogočil širok krog posameznikov in organizacij, ki so sprejeli naša povabila k sodelovanju in so s svojimi pregledi in pogledi na človekov razvoj pomembno prispevali h kakovosti Poročila.

Poleg ministrstev in različnih uradov Republike Slovenije, ki so nam omogočili dostop do podatkov, pa grejo posebne zahvale dr. Niko Tošu in Centru za proučevanje Slovenskega javnega mnenja in množičnih komunikacij, Mitji Rotovniku ter Cankarjevemu domu, ki nam že tretje leto odstopa prostor za konferenco ter vsem tistim, ki so se zaradi kakršnihkoli razlogov posluževali Poročila ter ga s tem predstavljali slovenskemu in mednarodnemu prostoru.

*Projektna skupina za pripravo
Poročila o človekovem razvoju - Slovenija 2000-2001*

Ljubljana, marec 2001

ISSN 1580 - 1373

Projektna skupina za pripravo Poročila o človekovem razvoju Slovenija 2000-2001

Urednika:

Marta Gregorčič
Matjaž Hanžek

Avtorji:

Lidija Apohal - Vučkovič
Olga Drofenik
Marta Gregorčič
Matjaž Hanžek
Alenka Kajzer

Jasna Kondža
Saša Kovačič
Maja Kersnik - Bergant
Ester Možina

Avtorji pripevkov, ki so služili za pripravo Poročila:

Tomaž Kraigher
Vlado Miheljak

Janja Pečar
Tine Stanovnik

Franc Trček
Nada Turnšek
Samo Uhan

Konzultanti:

Nina Fabjančič
Pavle Gmeiner
Zoran Kanduč

Dušan Kidrič
Rotija Kmet
Brina Malnar

Vlado Miheljak
Tine Stanovnik
Janez Šušteršič

Lektoriranje:

Ivo Antič
Slavica Remškar

Sodelavke:

Bibijana Cirman - Naglič
Maja Ožbolt

Irena Rink
Marjeta Žigman

Metodološko svetovanje in oblikovanje:

frnca@franci pavlišič

Naslovnica:

Josip Julijan Bunič - Buna

Avtorji pesmi:

Jani Kovačič
Vlado Kreslin
Andrej Rozman - Roza

Izdajatelja:

Urad RS za makroekonomske analize in razvoj
Janez Šušteršič, namestnik direktorja

UNDP
United Nations Development Programme

Tisk:

Tiskarna Štok
Fotolito Dolenc d.o.o.

Naklada: 1500 izvodov

Kazalo:

I. del: Človekov razvoj	9
Koncept človekovega razvoja	11
Razvoj kot možnost	13
Kulturni vidiki razvoja in neenakost	15
Globalizacija in človekov razvoj	18
Internet in informacijska (ne)dostopnost v Sloveniji	21
Slovenija in človekov razvoj	22
II. del: Kulturni vidiki človekovega razvoja	31
Kompleksna obravnava razvoja	33
Inglehartova opredelitev (post)materialističnih vrednotnih orientacij	35
Teorije o socialnem kapitalu	36
Premiki v vrednotnih orientacijah	38
Med agresivnostjo, nestrpnostjo in nesodelovanje	39
Vrednote in razvoj	67
III. del: (Ne)enakost: dosežki, izzivi in možnosti	71
3.1 Gospodarski razvoj	73
3.2 Javnofinančni odhodki	81
3.3 Neenakost plač	89
3.4 Neenakost in revščina	97
3.5 Pismenost odraslih	109
IV. del: Statistična priloga	125

Poudarki:

I. del : Človekov razvoj	9
1. Kazalci človekovega razvoja (Matjaž Hanžek)	12
2. Človekove pravice (Matjaž Hanžek)	14
3. Materializem in kakovost življenja (Nada Turnšek)	15
4. Kakovost življenja (Matjaž Hanžek)	16
5. Ultra bogati (Matjaž Hanžek)	18
6. Temeljne usmeritve upravljanja sveta v 21. stoletju (Matjaž Hanžek)	20
7. Izračun indeksa človekovega razvoja (Matjaž Hanžek)	23
II. del: Kulturni vidik človekovega razvoja	31
1. Teorija modernizacije in postmodernizacije (Nada Turnšek)	35
2. Indikatorji socialnega kapitala in vprašanja merjenja (Marta Gregorčič)	37
3. Metodologija (Marta Gregorčič)	38
4. Predstava o idealnem otroku: kulturno pogojeni vzgojni modeli? (Nada Turnšek)	46
5. Delati zaradi dela (Marta Gregorčič)	49
6. Subjektivni odnos do politike kot dediščine (Vlado Miheljak)	50
7. Zaupanje in demokracija (Marta Gregorčič)	54
8. Zaupanje v institucije (Samo Uhan)	56
9. Interesne skupine in EU (Marta Gregorčič)	61
10. Slovenija v osemdesetih (Matjaž Hanžek)	62
11. (Ne)demokratska kultura (Marta Gregorčič)	64
12. Hate speech (Marta Gregorčič)	66
13. Reprodukcijska nestrpnosti (Marta Gregorčič)	67
III. del: (Ne)enakost: dosežki, izzivi in možnosti	71
4.1 Subjektivna ocena revščine (Maja Kersnik - Bergant)	101
4.2 Tveganje socialne izključenosti (Maja Kersnik - Bergant)	102
4.3 Merjenje revščine (Matjaž Hanžek)	103
4.4 Revščina v Evropi (Maja Kersnik - Bergant)	103
5.1 Definicija pismenosti odraslih (Ester Možina)	112

Okrajšave:

ACS - Andragoški center Slovenije
BDPi - Indeks bruto domačega proizvoda
EB - Eurobarometer
EI - Izobrazbeni indeks
ER - Vpisni količnik
GDI - Po spolu prirejen indeks človekovega razvoja
GEM - Merilo razporejenosti moči po spolu
HDI - Indeks človekovega razvoja
IER - Inštitut za ekonomska raziskovanja
ISSP - International Social Survey Programme
LE - Pričakovana dolžina življenja
LEi - Indeks pričakovane dolžine življenja

Lit - Pismenost
MF - Ministrstvo za finance
NPIO - Nacionalni program izobraževanja odraslih
RZZ - Republiški zavod za zaposlovanje
SJM - Slovensko javno mnenje
SURS - Statistični urad Republike Slovenije
WHO - Svetovna zdravstvena organizacija
WVS - World Values Survey – Svetovna raziskava vrednot
ZMAR - Urad za makroekonomske analize in razvoj
ZRSZ - Zavod RS za zaposlovanje
SKTE - Standardna klasifikacija teritorialnih enot

Okrajšave za države:

AR - Argentina
AT - Avstrija
BE - Belgija
BG - Bolgarija
BR - Brazilija
BY - Belorusija
CA - Kanada
CH - Švica
CL - Čile
CN - Kitajska
CS - Češkoslovaška
CZ - Češka
DD - Vzhodna Nemčija
DE - Nemčija
DK - Danska
EE - Estonija
ES - Španija
FI - Finska
FR - Francija
GB - Velika Britanija
GR - Grčija
HU - Madžarska
IE - Irska
IN - Indija

IS - Islandija
IT - Italija
JP - Japonska
KR - Južna Koreja
LT - Litva
LU - Luksemburg
LV - Latvija
mo - Moskva
MX - Mehika
NG - Nigerija
NI - Severna Irska
NL - Nizozemska
NO - Norveška
PL - Poljska
PT - Portugalska
RO - Romunija
RU - Rusija
SE - Švedska
SI - Slovenija
SK - Slovaška
TR - Turčija
US - ZDA
WD - Zahodna Nemčija
ZA - Južna Afrika

Predgovor

Ekonomsko bogastvo omogoča demokracijo (Huntington, 1984). Demokracijo je najlažje uresničevati v bogatih družbah, kjer je razporeditev bogastva enakomernejša, družbena struktura razvejana, kjer so avtonomne družbene skupine in kjer so kot temeljne vrednote sprejeti strpnost, medosebno zaupanje, sodelovanje itn. Naslednje, na kar opozarja Huntington in je relevantno za Slovenijo, pa je: za razvoj stabilne demokracije je pomemben zlasti kulturni faktor tj. sposobnost družbe, da organizira avtonomno civilno družbo. Družbe, ki jih pesti pomanjkanje vmesnih struktur, so veliko bolj izpostavljene parcialni centralizirani vladi avtoritarizmov in totalitarizmov.

Z globalno potrošniško družbo postaja vse bolj aktualna Millova opazka, da tiranija večine pomeni grožnjo za osebno svobodo in da se mora družba varovati tako pred tiranijo večine kot pred vlado. In res. Če pogledamo v slovenski prostor nestrpnih prebivalcev, lahko medije, vplivne politične in ekonomske akterje brez sramu označimo za tiste, ki vsak dan znova uspešno tiranizirajo, komercializirajo z nestrpnimi diskurzi. Tak diskurz se je že tako ustalil in internaliziral, da večina tega ne opazi ali se sploh ne da motiti. Če bi tako podprta in sprejeta nestrpnost, ki jo množično razkriva in podpira večina že celo desetletje samostojnosti, veljala za "družbeno dobro", bi bile kakršne koli analize v slogu Poročila o človekovem razvoju brezpredmetne. Tiranija večine, ki se manifestira predvsem kot prisila javnega mnenja ali samovoljne večine, brez kršitve zakonov predvideva zadovoljitev lastnih interesov – saj sama postavlja pravila in nastavlja izvrševalca lastne volje. In tu manjkajo slovenska kritična in strokovna javnost ter več kot nujno potrebna aktivna civilna družba!

Po Beethamu (1994) je edini kriterij pri iskanju končnih resnic o tem, kaj je dobro za družbo, **mnenje svobodno organiziranih ljudi** (poudarja epistemološko premiso kot eno od petih komponent opredelitve liberalizma, nujnih za izoblikovanje demokracije na nacionalnih ravneh). Za Slovenijo je ta komponenta relevantna z več vidikov. Iskanje teoretičnih še bolj pa

praktičnih resnic, ki bi omogočale prodemokratski razvoj slovenske družbe, je redko in še to večinoma v okviru programov: Razvojni program Združenih narodov, Svetovna banka, EU idr. Večina teh programov je za politične *leaderje* nepomembnih, ali celo vrednih zakrivanja oči, ignoriranja itn. V Sloveniji seveda je možno svobodno organiziranje ljudi – a se pri tem tudi konča. Spodbude s strani države (finančne, motivacijske, pravne) za kakršno koli obliko organizirane kritične civilne družbe ni. Če pa take vzpodbude že so, v sebi skrivajo interese, ki bi krepili moč vladajočih, nikakor pa ne upoštevali interesov državljanov s čimer je onemogočena ali vsaj zavirana aktivna participacija državljanov.

Postmoderna, pozna moderna ali kakor koli se že uskladimo glede definiranja konca dvajsetega stoletja, še zdaleč ni osvobodjena t.i. velikih zgodb. Nacionalno državo, ideologijo in politiko rušijo nove velike zgodbe, (re)integracije (NATO, EU, globalizacija itn.), ki v sebi ponovno skrivajo prav take zgodbe, ki so jih nekoč formirali nacionalizmi kot izgovor za neenakost in deprivacije. Wallerstein opozarja, da ima pričujoča neskončna akumulacija kapitala strukturne omejitve, ki se že kažejo kot zavore pri delovanju sistema.

V zgodovini so meje postavljali predvsem zaradi ekonomskih razlogov - grupacije, integracije, nacionalizacije, transintegracije – vsaka ob svojem času, za svojo ceno. Prilagajanje in ugotavljanje bližine in oddaljenosti mej ima svoje posledice. Dezintegracije in integracije so prilagajanje zahtevam za čim večjo akumulacijo kapitala in nujno gospodarsko rast – ne oziraje se na okolje, človeka itn.

Družbene vede v celotnem svojem obstoju še niso našle poti iz neenakosti, diskriminacij, delitev in depriviligiranosti. Celotna zgodovina se v ciklih ponavlja z malimi in velikimi zgodbami. Za rešitev problema revščine vseh prebivalcev sveta bi potrebovali le košček svetovne pogače za vzpostavitev temeljne strukture za samopreživljanje, ohranjajo pa se neenakosti, diskriminacije in privilegiji.

Razvojne teorije pojma kapital ne uporabljajo več le kot ekonomsko kategorijo, ampak zadnja desetletja beležijo tudi porast zanimanja za raziskovanje socialnega in človekovega kapitala. Oba kapitala pa spet za ugotavljanje povezanosti in možnosti akumulacije kapitala in teženj po gospodarski rasti.

Kultura (zgodovina, tradicija, vrednote, stališča itn.) je pomemben konstitutivni element pri formiranju demokracije, političnih sistemov itn., na kar je pozabil tudi Fukuyama. Zato je pomembno, katera stališča in vrednote zagovarjajo in reproducirajo prebivalci družb, kajti racionalnost, sekularnost, mobilnost, strpnost, sodelovanje ter še mnoge druge so tiste vrednote, ki naredijo demokracijo mogočo.

Optimizem, ki je zavel konec osemdesetih z novimi formacijami in (re)integracijami, ki je povzdignil demokracijo na zadnjo stopnjo človekove ideološke evolucije in jo videl kot najvišjo obliko vladavine – se vse bolj spreminja v pesimizem. Če je za zahodno demokracijo značilen prehod iz političnih bojev v boje v kulturni in ekonomski sferi, pa v Sloveniji ostaja relevantna le političnoekonomska sfera – v slogu odstavljanja in nastavljanja "svojih" ministrov tiste vlade, ki omami svoje občudovalce.

Poročilo o človekovem razvoju – Slovenija 2000-2001 je tokrat že tretja podrobna analiza - kaj, zakaj in kako (v kakšni smeri) se spreminja in kaj to

pomeni za Slovenijo in svet.

Prvi del prikaže umestitev Slovenije v svetu po različnih indeksih (HDI, HPI, GEM, GDI idr.), hkrati pa z izračuni indeksov po regijah opozarja na (ne)enakomeren razvoj znotraj države.

Drugi del je namenjen analizi ocen socialne blaginje in vrednotnih orientacij prebivalcev. Hkrati opozarja na (ne)aktivno civilno družbo in potencial socialnega kapitala v Sloveniji. Različne svetovne raziskave pa omogočajo primerjave in umeščanje Slovenije v evropski in svetovni prostor.

Tretji del sestavlja 5 samostojnih podpoglavij, ki natančneje obravnavajo gospodarski razvoj, revščino in neenakost, pismenost, plače itn., ki prek časovnih presekov podajajo ocene Slovenije in regij od osamosvojitve pa do leta 2000.

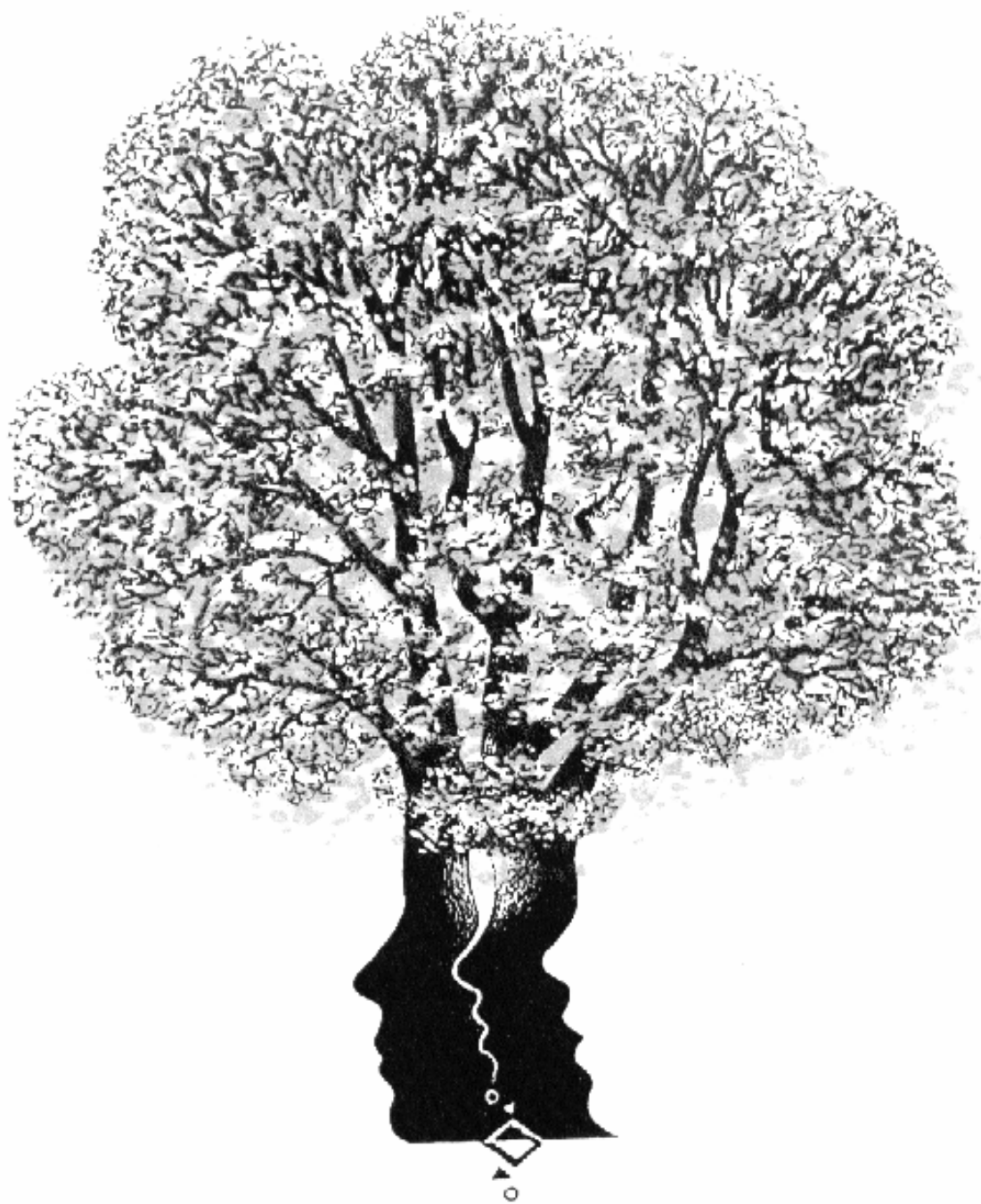
Poročila že tri leta finančno in metodološko podpira UNDP. Slovenijo smo dve leti predstavljali na številnih tujih in domačih konferencah, ki so obravnavale zdravje, revščino, neenakost, vrednote in kulturne vzorce idr. V Sloveniji je bilo Poročilo deležno velikega zanimanja s strani izobraževalnih sistemov (različna predavanja študentom in gimnazijskim profesorjem) in se že uvaja kot predmet na Fakulteti za družbene vede, nevladnih organizacij in medijev. Politika je – več kot pričakovano – do Poročila ostala neizrečena. Letos pa je bil koncept človekovega razvoja sprejet kot eden od treh temeljev Strategije gospodarskega razvoja Slovenije.

Končno pa naj gre zahvala še glavni zastopnici Slovenije pri UNDP – Juliette Hage, ki nas je že tretje leto zapored podpirala tako organizacijsko kot strokovno in nam izborila osnovne možnosti dela. Za sodelovanje pa se zahvaljujemo še vsem tistim slovenskim strokovnjakom, ki so bili pripravljeni svoje znanje deliti z nami in se tudi sami na različne načine zavzemajo za socialni razvoj in človekove pravice v Sloveniji.

Marta Gregorčič

I. del
Človekov razvoj

TO PRI NAS NI MOŽNO

*To pri nas ni možno,
ne, ne, pri nas se to ne da,
da bi drevo se razcvetelo
in da bi zraslo do neba.*

*V nebesa se pri nas ne hodi,
mi raje ostajamo doma,
na tujem se lahko razbije
podoba lastna čislana.*

*Potlej pa v varnem zavetju,
v gosteh, pri tleh,
roka roki natoči,
začne se bratski ples.*

*Sami naši smo zbrani,
vsak vsakega pozna,
roka roki natoči,
najlepše je doma.*

*To pri nas ni možno,
ne, ne, pri nas se to ne da,
da bi drevo se razcvetelo
in da bi zraslo do neba.*

*Zato smo tu da skupaj stop'mo,
drevo podremo na tla,
podrast in nizko grmičevje,
mi smo v gozdu večina.*

*Tujec stoji ob ribniku
in v zvezde piše,
ljudje vedo vedno več
in vedno tiše.*

(Edvard Kocbek, Moto, Zbrano delo, 1993)

Koncept človekovega razvoja

V letu 2000 so pri Razvojnem programu Združenih narodov (UNDP) izdali deseto svetovno Poročilo o človekovem razvoju (Human Development Report) in s tem zaključili prvo desetletje projekta, v katerega je vključenih več kot sto držav s svojimi nacionalnimi poročili. Slovenija se je temu svetovnemu projektu pridružila leta 1998 in tako letos predstavlja tretje poročilo.

Vsakoletna publikacija Združenih narodov - Poročilo o človekovem razvoju - analizira stanje človekovega razvoja po svetu (vključenih je 174 držav). Poleg ugotavljanja stanja je usmerjeno v ugotavljanje in podajanje možnih konceptov, strategij, načinov, kako izboljšati življenje prebivalcev posameznih držav. Med cilji Human Development programa niso v tolikšni meri znanstvene analize same po sebi kot akcijska in predvsem prak-

tična naravnost v spremembe, ki bi prinašale kakovostnejše življenje ljudi. Poleg obsežnih temeljnih obravnav in razvojnih programov (npr.: preprečevanja revščine, neenakosti, ugotavljanja kršenja človekovih pravic, analize gospodarske rasti v svetu in človekovega razvoja) publikacija zajema še obsežen statistični del, kjer so za 174 držav zbrani številni podatki (demografija, okolje, politika, potrošnja, ekonomija, zdravje, industrija idr.). Tako Poročilo za vsako državo predstavi nekaj sto kazalcev in za posamezne indekse tudi prikaže trende, s čimer nudi izjemno bogato statistično osnovo za nadaljnje analize. Poročilo vsako leto obravnava specifično in aktualno temo (npr.: odpravljanje revščine, spolna enakopravnost, poraba za oboroževanje, neenakost porazdelitve dohodka po svetu, izgradnja miru, potrošnja kot zavora ali spodbuda človekovemu razvoju, participacija, varnost, globalizacija). Ker pa je končni cilj teh analiz in raziskav usmerjen predvsem v

prakse - izboljševanje človekovega razvoja povsod po svetu in vplivanje na razvojne politike - UNDP podpira in spodbuja tudi izdelavo nacionalnih poročil o človekovem razvoju.

Ker se države razlikujejo po stopnji gospodarske in družbene razvitosti, pa tudi po kulturi in vrednotah, ki še posebno pomembno določajo razvoj in potrebe ljudi, poročila na nacionalni ravni obravnavajo specifične probleme posamezne države. Nacionalna poročila pa niso le strokovne analize stopnje razvoja posamezne države; njihov ključni namen je kritični pogled in identifikacija temeljnih problemskih področij razvoja, ki bi se jim morala nacionalna politika posebej posvetiti. Odsevajo posebnosti posamezne države in vodijo od teorije k praksi usmerjanja človekovega razvoja. Ugotavljajo, kakšen je razvoj države v primerjavi z drugimi, pa tudi, kakšni so dosežki, možnosti in izzivi za doseg zastavljenih ciljev države. S tem pa že prehaja na področje identifikacije ciljev razvoja in določanja kazalcev, ki lahko kvantificirajo tako cilje kot stanje razvoja.

Različni razvojni koncepti določajo uporabo merskih instrumentov razvoja in izbor kazalcev. Najpogosteje je razvoj obravnavan z različnimi koncepti gospodarske rasti in njenega vpliva na družbeni razvoj. V preteklosti so bile razvojne politike usmerjene skoraj izključno na gospodarsko rast, ki naj bi sama po sebi prinašala tudi izboljševanje življenja ljudi - socialno blaginjo. Usmerjenost zgolj v gospodarsko rast in izključevanje ostalih vidikov razvoja, ki ga pomembno sooblikujejo, pa ima lahko tudi negativne učinke. Povečevanje materialnega bogastva ne vodi nujno tudi k bogatenju človekovega življenja. Do tega prihaja v primerih, ko rezultati dela niso namenjeni državljanom: odpravljanju revščine, izboljševanju izobrazbe in zdravja. Stopnjo gospodarske razvitosti družbe običajno prikazujemo s kazalcem bruto domačega proizvoda, ki pa ne odseva nujno stopnje razvitosti na drugih področjih. Da bi bila mogoča celovitejša mednarodna primerjava razvitosti posamezne države, je bilo v okviru UNDP izdelanih več kazalcev, ki kvantificirajo stanje človekovega razvoja na različnih področjih. Med temi so najpomembnejši: indeks človekovega razvoja, po spolu prirejeni indeks človekovega razvoja, merilo razporejenosti moči po spolu, indeks revščine za nerazvite in indeks revščine za razvite države ter drugi.

Od teh mer je bil najbolje sprejet indeks človekovega razvoja kot kazalec razvitosti posamezne družbe in predstavlja dopolnilo do zdaj največkrat uporabljene bruto domačega proizvoda na prebivalca. Njegov izračun temelji na

Tabela 1: Vrednosti HDI in komponent za Slovenijo 1992, 1994, 1995, 1997 in 1998

	1992	1994	1995	1997	1998
Pričakovana dolžina življenja	73.35	74.0	74.52	74.9	75.0
Indeks	0.81	0.82	0.83	0.83	0.83
Rang v svetu	36	35	35	34	33
Bruto vpisni količnik	76.7	76.9	79.1	82.0	82.0
Rang v svetu	29	28	21	21	23
Indeks izobrazbe	0.916	0.916	0.924	0.93	0.93
Rang v svetu	20	21	18	20	21
BDP po kupni moči	88.47	11,800	12,600	14,000	14,800
Indeks	0.75	0.796	0.81	0.825	0.83
Rang v svetu	35	32	34	33	31
HDI	0.823	0.843	0.852	0.864	0.864
Rang v svetu	30	30	28	28	28

Poudarek 1: Kazalci človekovega razvoja

Indeks človekovega razvoja (HDI - human development index) je bil zasnovan leta 1990. V desetih letih so dvakrat izboljšali metodologijo, ki zajema del koncepta človekovega razvoja, saj je nemogoče vsa vitalna področja, ki predstavljajo človekov razvoj, zajeti v eni sami meri. Mnoga področja življenja so tudi nemerljiva. Kljub temu pa HDI daje osnovno kvantificirano mero, ki lahko vsaj v grobem določa stopnjo razvitosti posamezne družbe v celoti. HDI je sestavljen iz treh indeksov, ki predstavljajo področja razvoja (gospodarstvo, zdravje, izobrazba). Vrednost HDI za posamezno državo kaže pot, ki jo je ta država že prehodila do maksimalne vrednosti 1.

Po spolu prirejeni indeks človekovega razvoja (GDI - Gender-related development index) sestavljajo enaki kazalci kot HDI, le da vključuje razlike med spoloma. To pomeni, da je občutljiv na razlike med spoloma: večje so razlike, manjši je indeks. **Merilo razporejenosti moči po spolu** (GEM - gender empowerment measure) kaže, ali imajo ženske aktivno vlogo v gospodarskem in političnem življenju. Osredotoča se na udeležbo, in sicer meri neenakost med spoloma na ključnih področjih gospodarske in politične participacije.

Obstajata dva **indeksa revščine** (HPI-1 in HPI-2 - human poverty index): za nerazvite in razvite države. Ta indeks je večdimenzionalno merilo revščine. Medtem ko običajna merila revščine kažejo le materialno pomanjkanje (delež prebivalcev, ki ne dosežejo določene vsote denarja npr.: 14 \$US ali 2 \$US itd. ali delež prebivalcev, ki imajo manjše dohodke od polovice povprečja ali mediane ipd.), HPI kaže deprivacijo na štirih osnovnih dimenzijah: zdravju, izobrazbi, materialnem standardu in socialni izključenosti. Te deprivacije so enake za oba indeksa, le kazalci so drugačni, kot je tudi drugačna stopnja razvitosti.

istih osnovah, ki določajo človekov razvoj: gospodarski razvitosti, zdravju in izobrazbi, in ni usmerjen le v gospodarsko uspešnost držav.

Razvoj kot možnost

Človekov razvoj pomeni širitev možnosti in pogojev izbire ljudi. Zato je potrebno zadovoljiti tri osnovne pogoje: živeti dolgo in zdravo življenje, biti izobražen in informiran ter imeti dostop do temeljnih virov, ki so potrebni za primeren življenjski standard. Ljudje različno vrednotijo temeljna področja lastnega življenja, zato človekov razvoj pomeni še več: ustvarjanje političnih, ekonomskih in socialnih pogojev, ki omogočajo ustvarjalnost, da bo vsakdo lahko užival (samo)spostovanje in občutil pripadnost skupnosti.

Ko govorimo o razvoju, se najpogosteje pojavljata dva različna pristopa: eden vidi cilje razvoja v maksimiziranju materialnega bogastva družbe, drugi pa v maksimiranju kakovosti življenja vsakega posameznika. Koncept človekovega razvoja je predvsem drugo, vendar pa ne zanemarja rasti materialnega bogastva družbe. Tak pogled na družbo pa daje drugačen poudarek smislu gospodarskih aktivnosti in ciljem razvoja: temeljni cilj ni čimvečja gospodarska rast, ampak izboljševanje človekovega življenja. To seveda ne zanika potrebe po gospodarski rasti. Nasprotno, gospodarska rast je v vsaki družbi nujno potrebna za izboljševanje kakovosti življenja. Toda ne kakršnakoli. Pomembni sta njena struktura in kakovost. Le gospodarska rast, ki prispeva k izboljševanju človekovega razvoja, zmanjševanju revščine in neenakosti med ljudmi in ki ne uničuje okolja, je rast, ki bi jo morali podpirati politiki in načrtovalci družbenega razvoja. Zato se tudi koncept človekovega razvoja osredotoča na širše področje, kot je le ekonomija. Kot cilj postavlja: ustvariti tako okolje, ki bo ljudem omogočalo dolgo, zdravo in ustvarjalno življenje. V tem smislu je gospodarska rast pojmovana kot sredstvo za doseganje temeljnega cilja. Gospodarska aktivnost je sicer nujna za delovanje in razvoj človeške

družbe, vendar ne sme biti namenjena le sama sebi oziroma kopičenju materialnih dobrin ali dobička.

Koncept človekovega razvoja se prepleta tudi z mnogimi drugimi področji, kot so človekove pravice, kolektivna blaginja, enakost in trajnostni razvoj.

Človekove pravice. Človekov razvoj vodi k izpolnitvi osnovnih socialnih, ekonomskih, kulturnih, civilnih in političnih pravic. Pri tem se ne omejuje le na ozko perspektivo političnih in civilnih pravic, ampak izhaja iz širšega pogleda na ta vprašanja. Predpostavlja tudi, da je človekov razvoj tesno povezan z uresničevanjem človekovih pravic. Instrumenti varstva človekovih pravic poudarjajo na človeka naravnani razvoj kot univerzalno pravico s tem, ko določajo dodatne pravice, kot so varnost, sodelovanje, svoboda združevanja, zaščita pred diskriminacijo in izključevanjem iz razvoja.

Tako gibanje za človekove pravice kot gibanje za človekov razvoj zagovarjata temeljne človekove pravice in svobost. Na kakšen način se povezujeta? V preteklem desetletju je gibanje na obeh področjih potekalo paralelno in z uporabo različnih strategij razvoja: človekov razvoj deluje v smeri gospodarskega in socialnega napredka, človekove pravice pa v smeri izvajanja političnih pritiskov, zakonodajnih reform in postavljanja etičnih dilem. Vendar se razlika vse bolj zmanjšuje, cilji na obeh področjih so si vse bolj podobni, v konceptu in delovanju zasledimo kompatibilnost.

V čem se dopolnjujeta? Gibanje za človekove pravice opozarja na odgovornost spoštovanja, zaščite in uresničevanja pravic za vse ljudi ter prinaša zakonodajna orodja in ustanove, ki to zagotavljajo. Ustvarja torej legalno osnovo človekovemu razvoju. Gibanje za pravice daje legitimnost načelu družbene pravičnosti, saj posebej ščiti pravice tistih, ki so v družbi (najbolj) deprivirani in izločeni zaradi diskriminacije. Idejo človekovega razvoja podpira tudi z opozarjanjem na potrebo po politični parti-

Gospodarska rast je sredstvo za doseganje kakovosti življenja prebivalcev

Poudarek 2: Človekove pravice

Človekove pravice in človekov razvoj delita skupno vizijo in imata skupen cilj - zagotoviti svobodo, blaginjo in dostojanstvo za vse ljudi:

1. zaščito pred diskriminacijo po spolu, rasi, nacionalnosti ali veri;
2. zaščito pred pomanjkanjem; ljudje morajo uživati spodoben življenjski standard;
3. možnost posameznika, da se razvija in izkorišča svoje potenciale;
4. varovanje pred strahom; pred ogroženo osebno varnostjo, mučenjem, samovoljnim zaporom in drugimi nasilnimi dejanji;
5. zaščito pred nepravilnostjo in kršitvami zakonov;
6. svobodo mišljenja in govora, sodelovanja pri odločanju in združevanja;
7. možnost za spodobno delo brez izkoriščanja.

Vir: HDR 2000

Splošna deklaracija o človekovih pravicah iz leta 1948 pravi, da ima vsakdo pravico do primernega življenjskega standarda, ustreznega zdravja in ustrezne blaginje, vključno s prehrano, obleko, stanovanjem, zdravstveno oskrbo in potrebnimi zdravstvenimi servisi. Vsakdo ima tudi pravico do izobraževanja, dela in socialne varnosti.

cipaciji in zagotavljanju informacij za vse ljudi v družbi.

Gibanje za človekov razvoj pa prinaša dolgoročno perspektivo za uresničevanje človekovih pravic. Opozarja na to, kakšen socialni in ekonomski razvoj lahko omogoča in kakšen zavira uresničevanje pravic. Koncept in instrumenti človekovega razvoja zagotavljajo sistematični model spremljanja gospodarskih in institucionalnih ovir, ki onemogočajo uresničevanje pravic ljudi in ravno tako družbenih virov, ki zagotavljajo boljše uresničevanje pravic. Gibanje za človekove pravice daje človekovemu razvoju nov smisel in širi njegovo uporabnost.

Kolektivna blaginja. Pravice posameznika ne morejo biti neomejene, svoboda enega lahko omejuje svobodo mnogih. Kot odziv na pretirani individualizem svobodnega trga so nujne tudi različne oblike socialno odgovornega razvoja. Ker se blaginja posameznika in skupnosti prepletata, človekov razvoj zahteva močno socialno kohezijo in ena-

Pri načrtovanju družbenega razvoja moramo upoštevati sočasno prepletanje ekonomskega, socialnega, kulturnega in okoljskega vidika družbenih odnosov. Torej vsega, kar dviguje kakovost življenja vsakega posameznika. Zato nas v tem Poročilu ne zanimajo niti oblike političnih sistemov niti strankarski pluralizem niti privatizacija ali oblika lastnine proizvodjalnih sredstev kot cilji družbenega razvoja, ampak le kot sredstva za človekov razvoj in kakovost življenja.

komernejšo delitev rezultatov napredka za to, da bi ublažili napetosti med posameznikom in družbo. S tem pa postaja kolektivno delovanje bistvena gonilna sila človekovega razvoja.

Enakost. Skrb za enakost pomeni središče človekovega razvoja. (Ne)enakost se največkrat povezuje z materialnim bogastvom, človekov razvoj pa predpostavlja enakost širše: enak dostop do izobrazbe, zdravja in političnih pravic.

Trajnost. Trajnostni razvoj pomeni zadovoljevati potrebe sedanjih generacij, ne da bi pri tem zmanjševali vire prihodnjih generacij. To pomeni enakost znotraj generacije in med generacijami: potrebe neke generacije se ne smejo zadovoljevati na račun drugih. Čeprav trajnostni razvoj največkrat povezujemo z okoljem, ga koncept človekovega razvoja pojmuje širše - tudi ekonomsko in socialno.

Tak pristop k razvoju pa pomeni razvoj, kjer je središče človek, in ne ekonomija ali dobiček. Pomeni širitev človekovih sposobnosti, participacije, enakopravnost drugačnih, za vse enake možnosti razvoja, odpravljanje revščine in dolgoročni trajnostni razvoj. S tem, da je človekov razvoj pojmovan kot končni cilj in ne sredstvo razvoja in napredka, se razlikuje od nekaterih drugih konceptov in pristopov k razvoju. Koncept človekovega razvoja pomeni celosten pristop, kjer je človek v središču vseh vidikov razvojnih procesov.

Politiki in ekonomisti so prepogosto usmerjeni le v gospodarsko rast, zanemarijajo pa njene druge pozitivne in negativne posledice. Nenadzorovana gospodarska rast pogosto povzroča številne za človekov razvoj negativne učinke. Poročilo o človekovem razvoju 1996 je pokazalo pet najpogostejših negativnih spremljevalnih pojavov gospodarske rasti, ki nastanejo zaradi pomanjkljive razvojne politike, ki se najpogosteje pojavljajo predvsem v tranzicijskih državah.

Rast brez zaposlitve: kadar gospodarske rasti ne spremljajo povečane možnosti zaposlovanja. Tako rast opazamo zadnje desetletje v večini razvitih držav, posebno v Zahodni Evropi:

kljub temu, da se bruto domači proizvod povečuje, nezaposlenost ostaja skoraj nespremenjena.

Brezobzirna rast: kadar so rezultati gospodarske rasti namenjeni le bogati manjšini. V devetdesetih je opaziti, da se v večini držav, v tranzicijskih pa je to še posebno izrazito, razlike v porazdelitvi dohodka in bogastva povečujejo. Torej se povečuje neenakost.

Rast brez glasu: gospodarska rast, ki je ne spremljata večja demokratizacija in udeležba prebivalcev pri odločanju. Marsikdaj politična represija zatira glasove opozicijskega razmišljanja in zahtev po večji družbeni in gospodarski participaciji. Politiki so nekdanj razmišljali, ali naj izberejo gospodarsko rast ali širšo participacijo, predpostavljajoč, da si nasprotujeta, kar je napačno razmišljanje. Ljudje si ne želijo izbire med njima: hočejo oboje.

Rast brez korenin: rast, ki slabi ali uničuje kulturno identiteto ljudi. Na svetovni ravni je opaziti močan pritisk na kulturno uniformiranje narodov, ki jih povzročajo nalezljivi vzorci porabe in življenjskega sloga. Po drugi strani pa je čutiti močne težnje po uniformiranju znotraj držav, kar se kaže v pritiskih na manjšine.

Rast brez prihodnosti: rast na račun prihodnjih generacij. Zelo pogosto se gospodarstvo ne ozira na škodo, ki jo dela v okolju in virom, kar bodo najbolj občutile prihodnje generacije. Hitra in nenadzorovana gospodarska rast v večini držav temelji na brezobzirnem uničevanju okolja. Ta škoda marsikdaj presega gospodarsko rast. Poleg tega je tudi nepopravljiva.

Kulturni vidiki razvoja in neenakost

V prvem nacionalnem poročilu za Slovenijo (1998) smo analizirali neenakost, zdravje in izobrazbo v Sloveniji, drugo (1999) je obravnavalo temeljne razvojne tematike človekovega razvoja s poudarkom na regionalnih razlikah in speci-

fikah. Letošnje poročilo pa se osredotoča predvsem na dva sklopa: kulturno-vrednotno dimenzijo človekovega razvoja ter neenakost in revščino v slovenski družbi.

Osrednji del letošnjega Poročila o človekovem razvoju se ukvarja z vprašanji kulture in vrednot kot enega izmed pomembnih elementov človekovega razvoja. Teoretični model, iz katerega izhajajo naše analize človekovega razvoja, je presek ali medsebojno ujemanje treh dimenzij: gospodarska rast, socialna integracija in sodelovanje. Kazalci kot so BDP, HDI, GDI, kažejo, da je položaj Slovenije dokaj ugoden, saj se glede na vse uvršča v prvo - bogatejšo - petino držav na svetu. Tudi kazalci o neenako-

Poudarek 3: Materializem in kakovost življenja

Razkorak med objektivnim stanjem in subjektivno oceno - relativno dobrim življenjskim standardom na eni strani in nezadovoljstvom na drugi, ki je značilno za prebivalce Slovenije, je mogoče v veliki meri pojasniti s psihološkimi dejavniki, zlasti s cilji in pričakovanji. Ali so ljudje zadovoljni ali nezadovoljni s svojim življenjskim standardom in kakovostjo življenja, je, kot kaže, odvisno zlasti od tega, **na kakšen način si postavljajo svoje cilje** (doseganje materialnega standarda) in **na kakšen način (s kom) se primerjajo**, ko svoj standard ocenjujejo.

Kot ugotavlja Sirgy (1998) v svoji empirični študiji, so materialisti bolj nezadovoljni z materialnim standardom, kar se odraža tudi v večjem nezadovoljstvu z življenjem kot celoto. Avtor dokazuje, da so pričakovanja materialistov glede njihovega standarda nerealna - prevelika in vrednotno obarvana - navaja nekaj značilnosti materialistov v ocenjevanju in presojanju.

Materialisti svoj materialni standard pogosto presojujejo na čustveni ravni, v nasprotju z nematerialisti, katerih presojanje je racionalno, analitično. Pričakovanja materialistov, povezana z dohodkom, materialnimi dobrinami in bogastvom, so pogosto vezana na **ideale** (čeprav se zavedajo, da jih morda nikoli ne bodo dosegli), **predstave o zasluženem standardu** (standardu, ki jim pripada) in **minimalnih potrebah** (ki bi morale biti zadovoljene). Takšen način presojanja povzroča čustvene reakcije in je zato pogosto nerealističen.

Pri nematerialistih je presojanje bolj racionalno in bolj realistično; naslanjajo se na oceno preteklega standarda (kakšen dohodek je dosegel, glede na bogastvo, ki ga je imel), na oceno pričakovanega standarda (kar on in njegovi bližnji ocenjujejo, da je mogoče doseči) in na oceno sposobnosti doseči določen standard.

Drugi pomembni element pri presojanju življenjskega standarda je način primerjanja z drugimi v družbi. Značilno za materialiste je, da svoj ideal materialnega standarda gradijo na **primerjavi z oddaljeni vzori**. V posedovanju materialnih dobrin, bogastva in dohodka se primerjajo z ljudmi v skupnosti, državi ali celo v drugih državah, medtem ko se nematerialisti primerjajo bolj situacijsko - s sorodniki, prijatelji, sodelavci.

Predstava o zasluženem standardu je pri materialistih utemeljena na primerjanju s tistimi, ki **'imajo večje dohodeke, pa nič več ne delajo'**. Takšne primerjave enakosti povzročajo občutke nepravilnosti, jeze in zavisti. Bolj kot drugi so prepričani, da **dobrine prinašajo zadovoljstvo in srečo v življenju**, zato veliko trošijo (pogosto čez finančne zmožnosti), kar znova povzroča frustracije.

Omenjene značilnosti v postavljanju ciljev in presojanju so posredno ali neposredno povezane z dejstvom, da so materialisti bolj nezadovoljni tako s finančno situacijo kot s kakovostjo svojega življenja v celoti.

sti ne kažejo negativnih trendov (kar še ne pomeni, da ni možno izboljšanje). Vprašanje kulture in vrednot pa, vsaj iz perspektive človekovega razvoja, ostaja še naprej odprto. Tudi na področju raziskav: vprašanja ekonomskega razvoja so stalno prisotna v slovenskem raziskovanju, nekoliko manj vprašanja neenakosti in revščine, področje vrednot pa je v glavnem zanemarjeno ali irelevantno. Predvsem vrednote, ki

lahko razjasnijo sliko o vprašanih sodelovanja oz. tiste, ki so v "konfliktu" z ekonomskimi kazalci (tekmovalnost).

Vrsta kulturnih kazalcev kaže nezadovoljivo sliko razvoja. Kljub relativno dobri materialni razvitosti Slovenije je ocena kakovosti življenja prebivalcev nizka: nezadovoljstvo z življenjem, finančno situacijo, zdravjem idr.; primerjava ocene različnih področij življenja danes in pred petimi leti prav tako nakazuje nezadovoljstvo in kritiko razvoja Slovenije s strani njenih prebivalcev; podobno velja za ocenjevanje demokracije in spoštovanje človekovih pravic. Drugi vzrok, da letošnje poročilo v zajetnem obsegu obravnava prav stališča, vrednote, način življenja itn. prebivalcev (kulturni vidik), je bila težnja ugotoviti, ali dejansko obstaja razkorak med kulturnimi in drugimi (gospodarskimi, socialnimi) razvojnimi trendi, ter težnja pojasniti, zakaj in kakšne učinke ima ta razkorak na celostni razvoj.

Primerjanje stališč in vrednot prebivalcev 43 držav je že leta 1992 nakazalo izrazito neusklajeno in podpovprečno uvrščanje Slovenije glede na vrsto kazalcev. Novejše raziskave sicer nakazujejo pozitivne trende, vendar pa hkrati opozarjajo na vkoreninjenost in ustaljenost številnih stališč in prepričanj.

Potrebna je rekonceptualizacija dela in pomena dela. Prebivalci Slovenije značilno visoko vrednotijo delo (delo kot osmislitev celotnega življenja posameznika), zato so potrebne take razvojne politike, ki bodo vključevale zahteve prebivalcev ali preusmerjale te zahteve v drugačne oblike. Delo prebivalcem ne predstavlja le plačane zaposlitve, marveč je vključevanje v družbo, predstavlja možnost odločanja, sodelovanja, socialne stike. Izguba zaposlitve tako ne pomeni le materialne odvisnosti, temveč predpogoj za vključenost in participacijo sploh.

Neobstoj razvojnih politik, ki zadevajo imigrante, predstavlja pomemben del reprodukcije in ohranjanja visoke nestrpnosti in nesprejemanja drugačnosti. Neobčutljivost prebivalcev Slovenije se izraža tudi do narodov, s katerimi je pred

Tekmovalnost je opredeljena skozi številne vidike. Ekonomska tekmovalnost, konkurenčnost kot pozitivna, tekmovalnost – kot agresivno doseganje ciljev - negativno, vendar pa ima tekmovalnost v prodemokratski družbi tudi drugačne pomen in učinke. Tekmovalnost je oblika **sodelovanja**, ko se dva (ali več akterjev) okoristita (materialno bogastvo, bogata zaloga informacij, velik nabor izkušenj itn.), ker sta drug zaradi drugega primorana poiskati in uporabiti najboljše možnosti (maksimizirata svoje sposobnosti in izkoristita vse vire informacij). Tekmovalnost tako pomeni maksimiranje znanja, sposobnosti/zmožnosti in iznajdljivosti (domišljije).

Individualizacija je pogosto opredeljena kot pomembna kategorija družbe. Kljub številnim pozitivnim pa ima individualizacija tudi negativne učinke tako na posameznika kot pa celotno družbo. Čeprav pozitivno povezana s svobodo, pa individualizacija negativno korelira z dvema temeljnima sklopoma postmaterialističnega vrednotnega vzorca: odgovornostjo in strpnostjo. V nasprotju z individualizacijo pa je **avtonomija** poleg svobode pozitivno povezana tudi s strpnostjo, odgovornostjo in domišljijo. Individualizirani posameznik prej tekmuje kot sodeluje, bolj izključuje in deprivira, kot pa vključuje in harmonizira. Prebivalci demokratičnih družb so protagonisti, avtonomni posamezniki. Prodemokratsko družbo gradijo avtonomni in ne zgolj individualizirani posamezniki. V vsaki prodemokratski družbi so poleg svobode in enakosti potrebne še številne druge lastnosti, kot so: participacija, sodelovanje, sprejemanje "drugih" in "drugačnih" posameznikov/informacij/stališč načinov življenja.

Poudarek 4: Kakovost življenja

Kakovost življenja po Allardtu (1975) lahko analiziramo na treh dimenzijah: imeti, ljubiti (pripadati), biti oz. zadovoljevanje materialnih, socialnih (varnost) in kulturnih potreb (samouresničevanje). Gre torej za vprašanja gospodarske rasti, socialne integracije in vrednotnega sistema (kulture).

Gospodarska rast je nujno potrebna za človekov razvoj, saj ga lahko rešuje materialne revščine in drugih deprivacij. Toda ekonomska rast sama po sebi še ni dovolj; njeni rezultati morajo biti usmerjeni k izboljševanju blaginje prebivalcev (Sen, 1998) in ne le k dobičku lastnikov. Ne sme iti na račun uničevanja okolja in medsebojnih odnosov med ljudmi. Torej se mora gospodarska rast odražati v zmanjševanju brezposelnosti, boljši izobrazbi, boljšem zdravju ljudi ipd.

Socialna integracija je možna le ob gospodarski integraciji (družbeno sprejemljivi dohodkovni neenakosti). Le ob majhnih materialnih razlikah je v družbi možno tudi sodelovanje na drugih področjih, saj se na materialno izključevanje vežejo tudi druga izključevanja. Relativni dohodek posameznika je tudi mera njegove povezanosti z družbo.

Kultura - vrednotni sistem sodelovanja. Pri tem je pomemben celoten sklop političnih, gospodarskih, družbenih in kulturnih vrednot in prepričanj. Gre za prevladujoči sistem vrednot, ki predpostavlja duh sodelovanja in delitve. Za razvoj neke družbe je ključnega pomena **odnos do neznanega drugega** (Wilkinson, 1997): ali ga imamo za sodržavljana, s katerim ustvarjamo in si delimo skupno blaginjo, ali pa je le ovira na poti k naši osebni blaginji.

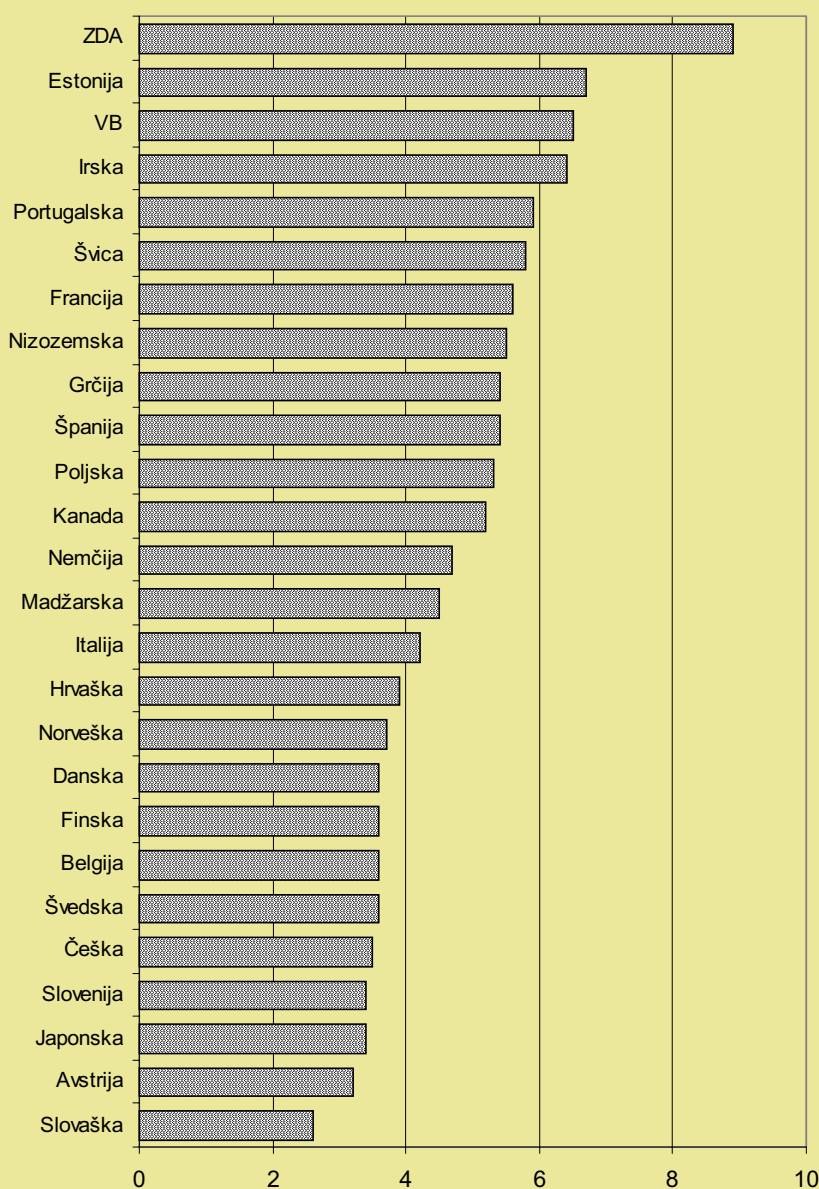

desetletjem Slovenija gradila skupno državo. Prebivalci Slovenije so se po osamosvojitvi popolnoma distancirali od ex-Jugoslovanov, ki so jim toliko blizu kot Japonci ali Kitajci. Kulturno najbližje so ocenjevali Avstrijce in Nemce (SJM1994/5). Za slovensko kulturo pa ni značilna le nastrojenost proti "tujemu", temveč tudi proti "svojemu", če je drugačno. Nestrpni prebivalci veliko težje obvladujejo vsakdanje okolje, so prej kot do drugih orientirani sami vase in v lastne probleme. Strpni pa poudarjajo tako lastne zahteve in želje, ki se v veliki meri ujemajo tudi z razvojem celotne družbe, in zahteve drugih (izključenih, depriviranih). Njihova osveščenost z družbeno problematiko je višja, prav tako so višje zahteve po vplivanju (sooblikovanju) na družbeni razvoj.

Nesprejemanje in nestrpnost sta poleg številnih drugih dejavnikov tudi plod visoko individualizirane slovenske družbe. Individualizacija namreč ne poudarja sodelovanja, izgradnje socialnega omrežja in socialnega kapitala. Še vedno so intenzivni stiki predvsem znotraj družinskega kroga, ne pa toliko izven sorodstvenih vezi. Kot poudarja Mirjana Ule, se mladi po pomoč ponovno zatekajo v družinski krog. Tudi zaupanje v družino je najvišje, ne pa v druge institucije ali posameznike. Zaprtost, nestrpnost in tekmovalnost prebivalce izključujejo.

Inglehart kot pomembne elemente prodemokratskih družb poudarja participacijo posameznikov v vseh družbenih sferah. Slovenska slika nesodelovanja je lahko najenostavneje pojasnjena že na nivoju države. Nesodelovanje kulturne, gospodarske, socialne, politične in druge sfere proizvaja nepotrebno entropijo in konfrontacije. Analize prav tako opozarjajo na nemoč strokovnjakov, da bi kakorkoli vplivali na dogajanje in razvoj v Sloveniji. Civilna družba tudi konec devetdesetih ostaja neaktivna, predvsem pa "nemočna" za spremembe ali poseganje v razvojne politike Slovenije. Zato je nekoliko utopično obravnavati nesodelovanje prebivalcev, kolikor je zavirana participacija in s tem kakršnekoli oblike odločanja, določanja in

Graf 1: Neenakost

sodelovanja. Monopol političnoekonomske sfere diktira obnašanje, delovanje in v veliki meri vzpodbuja želena in pričakovana stališča in vrednote.

Tretji del poročila obravnava stanje na področju neenakosti in revščine. Obdelave in analize so pokazale ustavitev rasti dohodkovne neenakosti iz začetka tranzicije, v nekaterih segmentih se je trend celo nekoliko obrnil. To pojasnujeta metodi Ginijev koeficient in primerjava dohodkov (izdatkov) 20% najbogatejših in 20% najrevnejših prebivalcev. Žal pa sta ti dve metodi neobčutljivi za bolj subtilne analize. Če upoštevamo dohodke 10% prebivalstva na obeh koncih dis-

Tabela 2: Primerjava dohodkov bogatejših proti najrevnejšim

	max 20%: min 20%	max 10%: min 10%
1983	3.452	4.737
1993	4.057	6.148
1998	3.443	5.334

tribucijske lestvice, trend zmanjševanja neenakosti vseh družinskih dohodkov že ni več tako trden. Medtem ko je neenakost, merjena s primerjavo kvintilov (20% populacije) dohodkov v letu 1998 enaka tisti iz leta 1983, pa je neenakost, merjena z decili, precej večja od predtranzicijske. To nakazuje bistvo problema - za večino prebivalcev se stanje izpred tranzicije ni bistveno spremenilo, za populaciji na obeh koncih distribucijske krivulje pa zelo. Revni postajajo še bolj revni, bogatejši še bogatejši! Še bolj to velja za distribucijo plač, kjer razlike kontinuirano naraščajo; sicer nekoliko počasneje kot v prvih letih tranzicije. Povečevanje razlik v plačah in zmanjševanje razlik v družinskih dohodkih pa kaže, da razlike v plačah kompenzirajo drugi prejemki: socialni prejemki in nadomestila za nezaposlene, kar kaže na vsaj do neke mere učinkovito intervencijo države v spontana gibanja, ki so se začela v devedesetih. Pri ana-

lizi neenakosti tudi nismo upoštevali lastnine: spremembne v lastninski strukturi prebivalstva bi po vsej verjetnosti pokazale veliko večje razlike.

Poleg intenzivnosti in smeri (večanje, zmanjševanje) gibanja dohodkovne neenakosti pa so za natančnejšo sliko potrebne tudi mednarodne primerjave. Primerjava glede na najpogosteje uporabljeno mero (primerjava kvintilov) pokaže, da se Slovenija v primerjavi z drugimi državami relativno dobro uvršča. Veliko večji problem v Sloveniji predstavlja (ne)znanje, ki ga letošnje poročilo obravnava le v dimenziji funkcionalne nepismenosti. Analiza razkrija izjemno slabo uvrščanje Slovenije v primerjavi s primerljivimi državami ali državami, s katerimi bi se želela primerjati. Tudi distribucija med socialnimi sloji ali regijami je prevelika.

Globalizacija in človekov razvoj

Eden izmed svetovnih pojavov, ki močno vpliva na življenje ljudi po vsem svetu, je globalizacija. V predstavah ljudi se pojavlja v dveh skrajnostih: kot grožnja ali kot čudežna rešitev. Podobno kot v svetu so tudi v Sloveniji pogledi na globalizacijo deljeni: nekateri globalizaciji nekritično pripisujejo skoraj čudežno moč reševanja vseh razvojnih, predvsem ekonomskih problemov, drugi pa svarijo pred njenim uničujočim delovanjem. Za prve je globalizacija dobrodošla, ker zagotavlja skoraj neomejen trg, drugi pa opozarjajo na njene številne negativne posledice: vedno večji prepad med bogatimi in revnimi, prevzemanje "nacionalnih" ekonomij s strani multinacionalk, uničevanje kulture manjših narodov, globalni kriminal in podobno. Svetovno poročilo o človekovem razvoju (1999) predstavlja nekatere poudarke globalizacije:

Globalizacija je star pojav z novimi značilnostmi: izginjajo meje, zmanjšuje se prostor in skrajšuje čas komuniciranja - povezanost je globlja in bolj intenzivna kot kdajkoli prej. Globaliza-

Tabela 3: Svetovne prioritete (letna potrošnja; v milijardah US\$)

Osnovna izobrazba za vse	6
Kozmetika v ZDA	8
Voda in osnovna higiena	9
Sladoleđ v Evropi	11
Reprodukativno zdravje za vse ženske	12
Parfumi v Evropi in ZDA	12
Osnovno zdravstvo in prehrana	13
Hrana za pse in mačke v EU in ZDA	17
Cigarete v Evropi	50
Alkoholne pijače v Evropi	105
Droge v svetu	400
Potrošnja za vojsko v svetu	780

Vir: HDR 2000

Poudarek 5: Ultra bogati

Najnovjši izračuni so pokazali, da je imelo leta 1998 225 najbogatejših ljudi na svetu premoženje, ki je presegalo 1000 milijard dolarjev, kar je enako letnemu dohodku 47% svetovnega prebivalstva (2.5 milijarde ljudi). Od leta 1994 se je njihovo bogastvo povečevalo povprečno za 500 US\$ na sekundo.

Premoženje treh najbogatejših ljudi presega skupni letni BDP 48 najrevnejših držav.

Premoženje 15 najbogatejših presega skupni letni BDP subsaharske Afrike.

Premoženje 32 najbogatejših presega skupni letni BDP južne Azije.

Premoženje 84 najbogatejših je večje kot BDP Kitajske z 1.2 milijarde prebivalcev.

Naslednje nasprotje kaže primerjava premoženja 225 ultra bogatih s tem, kar je potrebno, da bi omogočili osnovne socialne servise vsem ljudem. Izračuni kažejo, da je za zadovoljitev osnovne izobrazbe, osnovnega zdravstvenega varstva za vse, reproduktivnega zdravstva za vse ženske, osnovne prehrane, vode in sanitarij za vse ljudi na svetu potrebnih 40 milijard US\$ na leto. To pa predstavlja 4% bogastva 225 najbogatejših ljudi.

cija ni zgolj pretok denarja; je povezanost in soodvisnost svetovnega prebivalstva ne le na ravni ekonomije, pač pa tudi na ravni kulture, tehnologije in upravljanja. Določajo jo novi svetovno povezani trgi, ki delujejo 24 ur na dan, nova orodja (internet, telefon); novi udeleženci - Svetovna trgovinska organizacija (WTO) - s pooblastili nad nacionalnimi državami, multinacionalke z večjo ekonomsko močjo kot večina držav, nevladne organizacije (NGO) ipd; nova pravila - multilateralni sporazumi o trgovini, servisih in intelektualni lastnini.

Globalizacija nudi izjemne možnosti za človekov napredek, a le z dobrim upravljanjem. Povečana trgovina, nove tehnologije, tuje investicije, novi mediji in internetna povezanost so lahko gorivo ekonomski rasti, človekovemu napredku in odpravljanju revščine. Globalni trg, nove tehnologije, ideje in solidarnost lahko prispevajo k izboljšanju življenja ljudi kjerkoli v svetu, saj se širi polje življenjskih možnosti in izbir. Največji napredek pri spodbujanju takšnih vrednot je bil dosežen v obdobju po hladni vojni (gibanje za človekove pravice, razvojni cilji na konferencah Združenih narodov o okolju, prebivalstvu, socialnem razvoju, ženskah...).

Eden največjih problemov procesa globalizacije pa je, da širitev trgov z odpiranjem nacionalnih mej za trgovino, kapital in informacije prehiteva proces upravljanja; odpravljanje negativnih posledic, ki jih imajo te spremembe na življenje ljudi, močno zaostaja. V preteklem obdobju je bilo veliko narejenega za izboljšanje norm, standardov, politik in institucij, ki so odpirale svetovni trg, precej manj vlaganj pa je bilo na področju kakovosti življenja in uresničevanja pravic ljudi. Konkurenčni trg je morda garancija za učinkovitost, ne pa tudi za enakopravnost. Mnogih dobrin, ki so bistvene za človekov razvoj, kot so socialne, ali skrbstvene dejavnosti, namreč ne morejo uravnavati tržne zakonitosti, pač pa jih zagotavlja država. Če začne trg narekovati cilje in sredstva socialni politiki, se rezultati globalizacije razdeljujejo nepravilno - bogastvo in moč se koncentrirata v izbrani skupini držav in margi-

nalizirata večino svetovnega prebivalstva.

Zato bo potrebno postaviti nova pravila in institucije za učinkovitejše vodenje (lokalno, nacionalno, regionalno in globalno), ki bodo ohranile prednosti svetovnega trga, obenem pa omogočile razvoj človeških, družbenih in okoljskih resursov. Uveljaviti se bo moral nov koncept globalizacije - globalizacije z etiko (manj kršitev človekovih pravic); enakostjo (manj razlik znotraj in med narodi); vključenostjo (manj marginalizacije ljudi in narodov); varnostjo (manj nestabilnosti); trajnostnim razvojem (manj uničevanja okolja); razvojem (manj revščine in deprivacije).

Od globalizacije morajo imeti koristi vsi in ne le manjši del sveta. Čeprav se celotno svetovno bogastvo povečuje, ima kar 80 držav manjši dohodek, ko pred desetletjem. Povečuje se neenakost znotraj in med državami, povečuje se tudi brezposelnost. Čeprav so nekateri z globalizacijo napovedovali zmanjševanje razlik, se te v resnici povečujejo še hitreje.

Globalizacija ustvarja nove grožnje človekovi varnosti tako v bogatih kot v revnih državah. Soodvisnost svetovnih finančnih trgov vpliva na hitro širjenje kriz iz enega dela sveta v drugega, to pa vpliva na zaposlovanje in plače. Vendar so posledice ekonomskih zlomov za ljudi bolj trajne in usodne kot za gospodarstvo. Več možnosti za potovanja po vsem svetu lahko obenem ogrozi zdravje prebivalstva... Nove informacijske tehnologije vplivajo na propad nacionalnih kultur... Kriminal, ki se prilagaja novim razmeram, najhitreje vpliva na zmanjševanje osebne varnosti, povečana potrošnja v bogatih državah uničuje okolje v revnih državah...

Nove informacijske in komunikacijske tehnologije, ki narekujejo hitrost globalizaciji, obenem delijo države (ljudi) na tiste, ki so vključeni, in tiste, ki so izolirani. Hitra širitev novih tehnologij zagotavlja lažji prenos znanja, izboljšuje se izobraženost, omogočen je hiter razvoj, temelječ na znanju, povečane so tudi možnosti nev-

Poudarek 6:**Temeljne usmeritve upravljanja sveta v 21. stoletju**

- 1. Uveljavljanje svetovne etike in pravičnosti ter spoštovanje človekovih pravic.** Pojavlja se potreba po novih vrednotah in standardih vedenja, ki naj bi določali odgovornost vlad, korporacij in civilnih organizacij za uveljavljanje teh vrednot.
- 2. Človekova blaginja je končni cilj razvoja.** Odprti trg in gospodarska rast sta zgolj sredstva. Človekov razvoj in socialna zaščita sta osnovna principa upravljanja sveta.
- 3. Države so različne glede na pogoje, okoliščine in potrebe.** Gospodarsko politiko je potrebno voditi po pricipu pragmatizma in ne ideologije – to, kar učinkuje na primer v Boliviji, nima enakega učinka tudi v Sloveniji. Rezultati so lahko celo nasprotni.
- 4. Odgovornost je potrebno prenesti na vse udeležence.** Multilateralni dogovori in človekove pravice zavezujejo le nacionalne vlade, medtem ko multinacionalke ali mednarodne institucije delujejo prek meja in jih nacionalni zakoni ne obvezujejo. Zato so potrebni novi standardi in norme, ki bi določili odgovornosti na globalni ravni.

Ključna področja za zaščito človekovega razvoja:

1. okrepiti politiko in delovanje za človekov razvoj in ju prilagoditi novim realnostim globalne ekonomije;
2. zmanjšati grožnje finančnih zlomov in njihov vpliv na ljudi (večja zaščita pred grožnjami človekovi varnosti);
3. razvijati nove tehnologije za človekov razvoj in odpravljanje revščine;
4. preprečevati marginalizacijo malih in revnih držav;
5. preprečevati neuravnoteženost strukture svetovnega upravljanja in ustvariti sistem, ki ne bo izključeval;
6. zgraditi bolj koherentno in demokratično arhitekturo svetovnega upravljanja v 21. stoletju.

ladnih organizacij za širitev njihovega glasu, in možnosti majhnih podjetij za razvoj. Kljub potencialnemu razvoju pa internet postavlja vrsto problemov, ki se kažejo v zmanjšani dostopnosti oziroma izključevanju: nova tehnologija se koncentrira le v nekaterih razvitih državah (geografska razdelitev), znanje je vstopnica za visoko družbo tehnologije, prevlada moških, mladih in angleško govorečih prebivalcev. Takšna izključevanja ustvarjajo vzporedni svet: bogatih, izobraženih in priključenih.

Preboj svetovne tehnologije nudi velike možnosti za človekov razvoj in odpravljanje revščine - a ne s sedanji cilji. Liberalizacija, privatizacija in zaščita intelektualne lastnine določajo, kako se bodo nove tehnologije uporabljale. Korporacije določajo raziskovanja, s patenti strogo nadzorujejo odkritja, s čimer revne države marginalizirajo na več načinov: prioritete raziskovanja

določa denar in ne potrebe (nove vrste kozmetike imajo večjo prioriteto kot zdravila proti malariji); revne države imajo precej manj možnosti za plačilo novih odkritij in izdelkov; skopuške lastninske pravice dvigujejo ceno prenosa tehnologije; patentni zakoni ne upoštevajo pretoka in delitve znanja iz preteklosti, s čimer v resnici prihaja do tihe tatvine stoletnega znanja nekaterih sedaj nerazvitih družb; kljub rizičnosti genetskega inženiringa komercialni interesi postavljajo profit pred interese ljudi.

Neizprosni pritisk globalnega tekmovanja uničuje skrb za druge. Skrbstveno delo - pomoč otrokom, starim in drugim ranljivim skupinam prebivalcev - je ključnega pomena za razvoj človekovih potencialov, za socialno kohezijo in močno skupnost kot tudi za ekonomsko rast. Neplačano delo, ki ga pretežno opravljajo ženske (ženske porabijo dve tretjini delovnega časa za neplačana dela, moški le četrtno), pogojuje vsako ekonomsko (dobičkonosno) aktivnost družbe. Vendar trg takšne vrste dela ne vzpodbuja in ne nagraduje. Globalni trg predstavlja pritisk na skrbstveno delo: vedno več žensk je namreč zaposlenih, obenem pa ohranjajo vse klasične obremenitve s skrbstvenim in gospodinjskim delom. Tudi fiskalni pritiski zmanjšujejo denar za skrbstveno dejavnost, ki je predvsem delovno aktivna.

Človekov razvoj in enakost sta jedro novega načina upravljanja na nacionalni in globalni ravni. Negativna gibanja, ki spremljajo globalizacijo - rastoča marginalizacija, negotovost, ogrožena osebna varnost in neenakost - pa niso neizogibna. Da bi se jim izognili, je potrebna politična volja in soglasje o novem načinu upravljanja. Ta mora določiti nova pravila, vpeljati institucije in nove prakse, ki bodo določale okvir skupnega urejanja problemov.

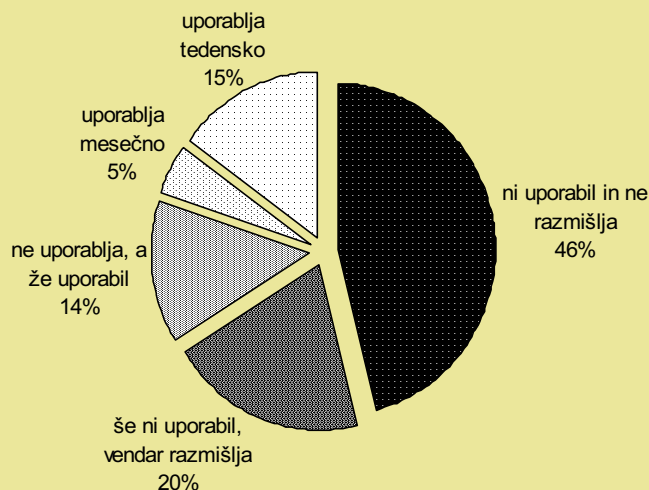
Internet in informacijska (ne)dostopnost v Sloveniji

Naraščanje množičnosti uporabe interneta v Sloveniji je potekalo v treh valovih. Prvi val pred osmimi leti so sestavljali pretežno študenti in zaposleni v akademskih ustanovah, ki jim je bil omogočen brezplačen dostop prek ARNES-ovih strežnikov. Temu se je v letih 1995-96 pridružil drugi val uporabnikov, ki so ga sestavljali srednješolci in osnovnošolci, kar je bila posledica uspešno izvedenega programa računalniškega opismenjevanja. Tretji val v zadnjih dveh letih pa sestavlja bolj pestra struktura uporabnikov, naraščajoči delež dostopov od doma in prevladovanje komercialnih oblik dostopa. To prevladovanje je v veliki meri posledica pomanjkanja informacijske politike na nacionalni ravni, zato je komercialni dostop hčerinske družbe državnega telekomunikacijskega monopolista finančno ugodnejši kot brezplačen dostop prek akademskega omrežja.

Skoraj polovica gospodinjstev v Sloveniji ima osebni računalnik, internet pa tedensko ali mesečno uporablja 20% aktivne populacije. Delež vseh kategorij v aktivni populaciji, ki uporabljajo, so uporabljale ali pa želijo uporabljati internet, je večji od polovice.

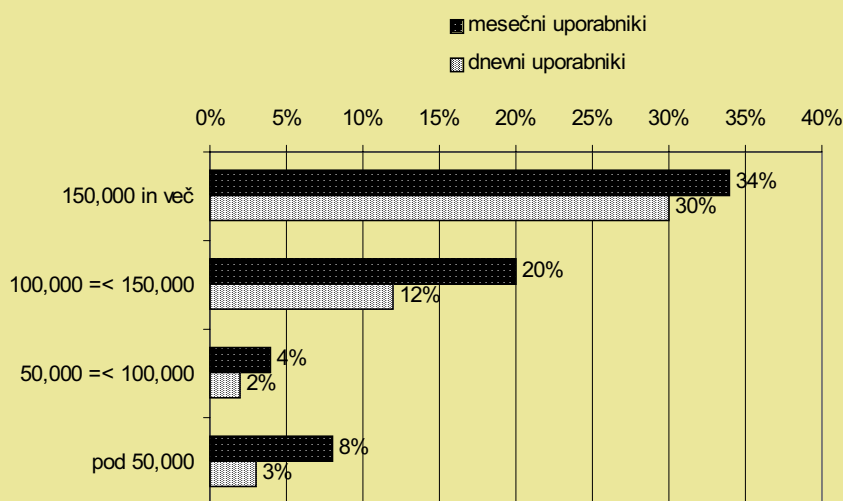
V zadnjih dveh letih je izrazil tudi porast števila uporabnikov mobilne telefonije. Glede na demonopolizacijo trga mobilne telefonije in s tem povezanega zniževanja cen, lahko predvidevamo še nadaljnje hitro povečevanje števila uporabnikov mobilne telefonije. Če temu še dodamo, da je več kot polovica gospodinjstev priključena na kabelska omrežja, ki so lahko tudi nosilci hitrejšega dostopa do interneta, lahko rečemo, da, gledano v celoti, informatizacija Slovenije ni slaba. Te ugodne kazalce informatizacije in uporabe interneta pa kazi slaba struktura uporabnikov - prihaja do zaostrovanja med informatiziranimi in neinformatiziranimi sloji. Ločnica razlikovanja med informacijsko bogatimi in revnimi v Sloveniji je enaka ločnicam v infor-

Graf 2: Dejanski in potencialni uporabniki v aktivni populaciji

Vir: Vehovar & Kogovšek, RIS 2000

Graf 3: Dnevni in mesečni uporabniki glede na dohodek

Vir: Vehovar & Kogovšek, RIS 2000

macijsko razvitih družbah. Uporabniki interneta in tudi ostalih informatiziranih storitev (E-bančništvo, telestoritve) so večinoma mlajši, bolj izobraženi, informacijsko pismeni, moški, bogatejši in računalniško orientirani sloji. Prihaja pa do zmanjševanja razkoraka med uporabnicami in uporabniki.

Internet se v večini primerov uporablja za zadovoljevanje societalnih potreb. V zadnjem času je mogoče izjema le razvoj bančnega poslovanja prek interneta. Slednjega uporablja dobra četrtina aktivnih uporabnikov, zelo malo je elektronskega poslovanja med podjetji (večino-

Analiza regionalne teritorialne razpršenosti dnevnih uporabnikov kaže zmanjševanje deleža dnevnih uporabnikov iz osrednjeslovenske regije in povečevanje deleža uporabnikov iz štajerske ter obalno-kraške regije. Manj pa je aktivnih uporabnikov iz manj razvitih regij (pomurska, notranjska, savinjska), kar - ob demografsko-sturkturinih lastnostih uporabnikov - kaže na izraziti urbani "grass-roots" način uvajanja uporabe interneta v Sloveniji, iz katerega so izvzeti sloji, ki običajno niso tako imenovani "zgodnji posvojitelji" informatizacije.

ma poslovanje s tujino). Izstopala je le izmenjava podatkov v elektronski obliki med podjetji in Agencijo za plačilni promet. Še slabši so rezultati, ki se nanašajo na elektronsko nakupovanje, kjer se kot glavne ovire pojavljajo strah pred zlorabo, togost slovenskih bank in pomanjkanje ponudbe v Sloveniji.

Tudi računalniško podprto delo na domu je skromno (le po nekaj ur mesečno), čeprav je mogoče načeloma teledelo izvajati v skoraj polovici slovenskih podjetij. Pri tem občasnem teledelu pa praviloma gre za nošenje med delovnim časom neopravljenega dela domov – skratka za neplačane nadure.

Tako se je v Sloveniji skorajda v celoti zapolnila populacija potencialnih uporabnikov interneta. Brez ustreznih politik spodbujanja informatizacije lahko predvidevamo upočasnitev rasti novih uporabnikov in približevanje števila uporabnikov interneta in ostalih informatiziranih storitev številu uporabnikov računalniške opreme nasploh. Tu se kaže pomanjkanje informatizacijske politike, ki bi vključila tudi sloje, ki so informacijsko še nepismeni ali pa celo odklonilni do informatizacije.

Najmanj problematični so mlajši sloji prebivalstva, pri katerih je informacijska pismenost vedno bolj nekaj samozamevnega. Zaskrbljujoče pa je dejstvo, da se ob relativno dobri računalniški opremljenosti šolskih zavodov iskanje in uporaba informacijskih možnosti, ki jih ponuja kibernetski prostor, praviloma ne vključujeta v izobraževalni proces, razen pri pouku računalništva. Pri tem gre prej za pomanjkanje alternativnih pedagoških pristopov, ki postavljajo učenca in učitelja v enkaopravnejši položaj in so zaradi tega za številne pedagoge nesprejemljivi, hkrati pa zahtevajo tudi več predpriprave. Razvojno problematični so predvsem drugi, še neinformatizirani sloji, ki se običajno tudi prekrivajo s sicer družbeno depriviligiranimi, kot so na primer starejši, gospodinje, etnične manjšine, nižje izobraženi.

Za teritorialno enakomernejšo informatizacijo Slovenije in za vključevanje tudi "informacijsko revnih" slojev v procese

informatizacije so dolgoročno pomembne politike oblikovanja lokalno-regionalnih informacijskih omrežij. Ta javna informacijska omrežja morajo biti odprta do uporabnikov in vsebin. Politike informatizacije na različnih teritorialnih ravneh morajo torej izhajati iz razvoja javno dostopnih informacijskih omrežij, ki bodo zagotavljala tudi oblikovanje ne-profitnega kibernetskega prostora, razvoj številnih kibernetskih (sub)kultur in spodbujanje lokalno-regionalnih "majhnih" pobud elektronskega potrošništva. Množični neomejeni dostop, ki bo vključeval javno dostopne delovne postaje za brezplačno uporabo, brezplačne uvalne tečaje oziroma tečaje informacijskega opismenjevanja, svetovalne telefone, lokalne centre za teledelo, sposojevalnice opreme in subvencioniranje nakupa potrebne opreme depriviligiranim slojem ter več vsebin v slovenščini in nasploh več cenovno in časovno dostopnih informatiziranih in virtualiziranih (tele)storitev, je osnova za vključevanje informacijsko prikrajšanih slojev in s tem tudi za celostno informatizirano Slovenijo.

Slovenija in človekov razvoj

Letošnje poročilo poleg že predstavljenih HDI za Slovenijo za pretekla leta (1992, 1994, 1995 in 1997) predstavlja tudi nove, HDI za leto 1998, HPI-2 (1994-1998) in izračune GDI za leto 1998.

Indeks človekovega razvoja in mesto Slovenije v svetu se je do leta 1997 izboljševal. Izračuni za leto 1998 Slovenijo ponovno, kot izračun za leto 1997, uvrstijo na 28. mesto. K izboljšanju v letu 1997 je največ prispeval hitro se dvigajoči vpisni količnik na vse ravni izobraževanja. Ta rastoč vpis v izobraževanje pa je verjetno edina pozitivna posledica povečane brezposelnosti: mladi, ki ne dobijo zaposlitve, se bolj odločajo za nadaljnji študij. Izboljšala se je tudi pričakovana dolžina življenja, čeprav je med vsemi tremi razsežnostmi, ki sestavljajo človekov razvoj, prav stanje zdravja najslabše v primerjavi z drugimi

državami. Kljub kontinuiranemu izboljševanju (leta 1998 na 33. mestu med vsemi državami), pa je zdravje v Sloveniji še vedno dokaj slabo. V letu 1997 sta se po HDI pred Slovenijo uvrstila Grčija in Ciper, ki sta v letu 1998 umestitve izboljšala (Ciper za 4. mesta, Grčija za dve mesti). Slovenijo je v letu 1998 za 5 mest prehitela Malta, ki je bila leta 1997 uvrščena za Slovenijo.

Boljšo uvrstitev pa Slovenija dosega po spolu prirejenemu indeksu (GDI), saj zaseda 25. mesto (skupaj z Grčijo). Vrednost GDI je pri Sloveniji skoraj enaka kot vrednost HDI, kar pri drugih državah običajno ne drži. Na to pa vplivajo predvsem velik delež zaposlenih žensk, v primerjavi z drugimi državami visok delež plač, ki jih prejema ženske v primerjavi z moškimi in nadpovprečna udeležba žensk v izobraževanju. HDI odlikava le razvitost države v povprečju, GDI pa prikazuje neenakost te porazdelitve med spoloma. Indeks razporejenosti moči po spolu (GEM) v letošnje izračune zaradi nedostopnih novejših podatkov nismo vključili.

Za človekov razvoj je pomembna tudi velikost revščine in neenakosti v državi. Stopnja revščine kaže indeks revščine, ki je večdimenzionalna mera - revščine ne pojmuje le kot pomanjkanje denarja, ampak kot deprivacijo pri zdravju, izobrazbi in socialnih stikih. Za to poročilo smo izračunali HPI-2 za Slovenijo in ga primerjali s 17-imi najrazvitejšimi državami. Slovenija se je uvrstila na zadnje 18 mesto. Po lanskoletnih izračunih se je Slovenija uvrstila na 6. mesto, ker je bila v izračunih za funkcionalno nepismenost upoštevana srednja vrednost (16.8). Po novih izračunih, kjer je upoštevana dejanska vrednost funkcionalne nepismenosti za Slovenijo (42.2), pa je daleč najslabše uvrščena. Poleg največjega deleža prebivalcev, ki so funkcionalno nepismeni, ima Slovenija tudi največji delež tistih, ki ne bodo dočakali 60. leta starosti. Glede na delež populacije pod mejo revščine se Slovenija med temi državami (skupaj z Dansko) uvršča na 6. mesto, glede na stopnjo socialne izključenosti pa zasede 12. mesto. Uvrstitev Slovenije na zadnje

mesto je bila pričakovana. Žal Slovenije ne moremo primerjati z državami, ki se podobno uvrščajo glede na druge indekse HDI, GDI, saj bi tako lažje opredelili tudi stopnjo revščine v primerjavi s podobno razvitimi državami.

Indeks človekovega razvoja (pa tudi ostali navedeni indeksi) se v enem letu bistveno ne spremenijo, če v državi ni velikih socialnih in ekonomskih sprememb. HDI za Slovenijo se je v devetdesetih postopoma izboljševal, kar kaže sicer na počasen, vendar ustaljen in pozitiven trend razvoja.

Poudarek 7: Izračun indeksa človekovega razvoja

Indeks človekovega razvoja (HDI - human development index) sestavljajo trije indikatorji: zdravje, izobrazba in življenjski standard. Prvi kazalec določa pričakovana dolžina življenja, kazalec izobrazbe pa sestavljata stopnja pismenosti (dve tretjini) in bruto vpisni količnik osnovnega, srednjega in visokega izobraževanja. Življenjski standard pa določa bruto domači proizvod po kupni moči. Vsak od teh kazalcev je standardiziran tako, da sta določena spodnja in zgornja meja (minimum in maksimum) in izračunan posamezni indeks po formuli:

$$\text{Indeks} = \frac{\text{(dejanska vrednost - minimalna vrednost)}}{\text{(maksimalna vrednost - minimalna vrednost)}}$$

Za izračunavanje indeksa BDP pa se od leta 1999 uporabljajo logaritmi teh vrednosti. Torej:

$$\text{Indeks} = \frac{\log(\text{dejanska vrednost}) - \log(\text{minimalna vrednost})}{\log(\text{maksimalna vrednost}) - \log(\text{minimalna vrednost})}$$

Meje za posamezne kazalce pa so:

pričakovana dolžina življenja: 25 let in 85 let;

pismenost odraslih: 0% in 100%;

vpisni količnik: 0% in 100%;

realni BDP v ppp\$: 100 \$ in 40,000 \$.

Indeks človekovega razvoja je vsota vseh treh posameznih indeksov, deljena s 3. Po spolu prirejen indeks človekovega razvoja (GDI - gender related development index) v osnovi temelji na isti metodologiji kot HDI, s tem, da upošteva razlike med moškimi in ženskami (delež v prebivalstvu, v izobraževanju, v zaposlitvi, v povprečnih plačah). Državam, kjer so te razlike večje, se zato GDI v primerjavi z HDI bolj zmanjša.

Tabela 4: Indeks človekovega razvoja (1998)

HDI rang		LE	Lit	ER	BDPppp	LEi	Ei	BDPi	HDI	BDPppp rang-HDI rang
Države z visoko stopnjo človekovega razvoja										
1	Kanada	79.1	99.0	100	23,582	0.90	0.99	0.91	0.935	8
2	Norveška	78.3	99.0	97	26,342	0.89	0.98	0.93	0.934	1
3	ZDA	76.8	99.0	94	29,605	0.86	0.97	0.95	0.929	-1
4	Avstralija	78.3	99.0	114	22,452	0.89	0.99	0.90	0.929	9
5	Islandija	79.1	99.0	89	25,110	0.90	0.96	0.92	0.927	1
6	Švedska	78.7	99.0	102	20,659	0.90	0.99	0.89	0.926	15
7	Belgija	77.3	99.0	106	23,223	0.87	0.99	0.91	0.925	4
8	Nizozemska	78.0	99.0	99	22,176	0.88	0.99	0.90	0.925	6
9	Japonska	80.0	99.0	85	23,257	0.92	0.94	0.91	0.924	1
10	VB	77.3	99.0	105	20,336	0.87	0.99	0.89	0.918	13
11	Finska	77.0	99.0	101	20,847	0.87	0.99	0.89	0.917	8
12	Francija	78.2	99.0	93	21,175	0.89	0.97	0.89	0.917	5
13	Švica	78.7	99.0	80	25,512	0.90	0.93	0.92	0.915	-9
14	Nemčija	77.3	99.0	90	22,169	0.87	0.96	0.90	0.911	1
15	Danska	75.7	99.0	93	24,218	0.85	0.97	0.92	0.911	-8
16	Avstrija	77.1	99.0	86	23,166	0.87	0.95	0.91	0.908	-4
17	Luksemburg	76.8	99.0	69	33,505	0.86	0.89	0.97	0.908	-16
18	Irska	76.6	99.0	91	21,482	0.86	0.96	0.90	0.907	-2
19	Italija	78.3	98.3	83	20,585	0.89	0.93	0.89	0.903	3
20	Nova Zelandija	77.1	99.0	96	17,288	0.87	0.98	0.86	0.903	7
21	Španija	78.1	97.4	94	16,212	0.89	0.96	0.85	0.899	9
22	Ciper	77.9	96.6	81	17,482	0.88	0.92	0.86	0.886	3
23	Izrael	77.9	95.7	81	17,301	0.88	0.91	0.86	0.883	3
24	Singapur	77.3	91.8	73	24,210	0.87	0.86	0.92	0.881	-16
25	Grčija	78.2	96.9	81	13,943	0.89	0.91	0.82	0.875	9
26	Hong Kong, Kitajska	78.6	92.9	64	20,763	0.89	0.83	0.89	0.872	-6
27	Malta	77.3	91.5	79	16,447	0.87	0.87	0.85	0.865	2
28	Slovenija*	75.0	99.6	82	14,800	0.83	0.93	0.83	0.864	3
28	Portugalska	75.5	91.4	93	14,701	0.84	0.92	0.83	0.864	3
29	Slovenija	74.6	99.6	81	14,293	0.83	0.93	0.83	0.861	4
30	Barbados	76.5	97.0	80	12,001	0.86	0.91	0.80	0.858	9
31	Republika Koreja	72.6	97.5	90	13,478	0.79	0.95	0.82	0.854	4
32	Brunei Darussalam	75.7	90.7	72	16,765	0.84	0.84	0.85	0.848	-4
33	Bahami	74.0	95.5	74	14,614	0.82	0.88	0.83	0.844	-1
34	Češka	74.1	99.0	74	12,362	0.82	0.91	0.80	0.843	3
35	Argentina	73.1	96.7	80	12,013	0.80	0.91	0.80	0.837	3
36	Kuvajt	76.1	80.9	58	25,314	0.85	0.73	0.92	0.836	-31
37	Antigua in Barbuda	76.0	95.0	78	9,277	0.85	0.89	0.76	0.833	9
38	Čile	75.1	95.4	78	8,787	0.83	0.90	0.75	0.826	9
39	Urugvaj	74.1	97.6	78	8,623	0.82	0.91	0.74	0.825	9
40	Slovaška	73.1	99.0	75	9,699	0.80	0.91	0.76	0.825	5
41	Bahrain	73.1	86.5	81	13,111	0.80	0.85	0.81	0.820	-5
42	Qatar	71.9	80.4	74	20,987	0.78	0.78	0.89	0.819	-24
43	Madžarska	71.1	99.3	75	10,232	0.77	0.91	0.77	0.817	-1
44	Poljska	72.7	99.7	79	7,619	0.80	0.92	0.72	0.814	10
45	Združeni arabski emirati	75.0	74.6	70	17,719	0.83	0.73	0.86	0.810	-21
46	Estonija	69.0	99.0	86	7,682	0.73	0.95	0.72	0.801	7
Države s srednjo stopnjo človekovega razvoja										
49	Hrvaška	72.8	98.0	69	6,749	0.80	0.88	0.70	0.795	7
52	Litva	70.2	99.5	77	6,436	0.75	0.92	0.70	0.789	8
57	Belorusija	68.1	99.5	82	6,319	0.72	0.93	0.69	0.781	6
60	Bolgarija	71.3	98.2	73	4,809	0.77	0.90	0.65	0.772	19
62	Ruska Federacija	66.7	99.5	79	6,460	0.69	0.92	0.70	0.771	-3
63	Latvija	68.7	99.8	75	5,728	0.73	0.91	0.68	0.771	6
64	Romunija	70.2	97.9	70	5,648	0.75	0.88	0.67	0.770	6
69	Makedonija	73.2	94.6	69	4,254	0.80	0.86	0.63	0.763	19
70	Gruzija	72.9	99.0	72	3,353	0.80	0.90	0.59	0.762	29
78	Ukrajina	69.1	99.6	78	3,194	0.73	0.92	0.58	0.744	26
94	Albanija	72.9	83.5	69	2,804	0.80	0.78	0.56	0.713	17

Vir: HDR, 2000.

Opomba: *izračuni ZMAR.

Tabela 5: Po spolu prirejen indeks človekovega razvoja (1998)

Rang HDI		GDI		LE		Lit		ER		BDP		HDI- GDI
		rang	vrednost	ženske	moški	ženske	moški	ženske	moški	ženske	moški	
Države z visoko stopnjo človekovega razvoja												
1	Kanada	1	0.932	81.9	76.2	99.0	99.0	101	98	17,980	29,294	0
2	Norveška	2	0.932	81.3	75.4	99.0	99.0	98	93	22,400	30,356	0
3	ZDA	4	0.927	80.2	73.5	99.0	99.0	97	91	22,565	36,849	-1
4	Avstralija	3	0.927	81.2	75.6	99.0	99.0	114	111	17,974	26,990	1
5	Islandija	5	0.925	81.4	76.9	99.0	99.0	89	86	22,062	28,127	0
6	Svedska	6	0.923	81.0	76.4	99.0	99.0	108	95	18,605	22,751	0
7	Belgija	7	0.921	80.7	74.0	99.0	99.0	107	104	15,951	30,801	0
8	Nizozemska	8	0.919	80.8	75.1	99.0	99.0	96	99	14,902	29,600	0
9	Japonska	9	0.916	83.0	76.9	99.0	99.0	83	86	14,091	32,794	0
10	VB	10	0.914	80.0	74.7	99.0	99.0	109	99	15,290	25,575	0
11	Finska	12	0.913	80.8	73.2	99.0	99.0	104	95	17,063	24,827	-1
12	Francija	11	0.914	82.1	74.4	99.0	99.0	94	91	16,437	26,156	1
13	Švica	13	0.910	81.9	75.5	99.0	99.0	76	83	16,802	34,425	0
14	Nemčija	15	0.905	80.3	74.1	99.0	99.0	88	90	15,189	29,476	-1
15	Danska	14	0.909	78.4	73.1	99.0	99.0	95	90	19,965	28,569	1
16	Avstrija	16	0.901	80.3	73.8	99.0	99.0	85	86	14,432	32,190	0
17	Luksemburg	20	0.895	80.1	73.5	99.0	99.0	70	68	18,967	48,628	-3
18	Irska	18	0.896	79.4	73.8	99.0	99.0	92	87	11,847	31,260	0
19	Italija	19	0.895	81.3	75.2	97.9	98.8	83	80	12,665	28,982	0
20	Nova Zelandija	17	0.900	79.9	74.3	99.0	99.0	99	92	13,646	21,040	3
21	Španija	21	0.891	81.6	74.7	96.5	98.4	96	90	9,636	23,078	0
22	Ciper	23	0.877	80.1	75.6	94.7	98.6	81	79	9,981	25,009	-1
23	Izrael	22	0.877	79.9	75.8	93.7	97.7	81	79	11,660	23,034	1
24	Singapur	24	0.876	79.5	75.1	87.6	96.0	71	74	15,966	32,334	0
25	Grčija	25	0.869	80.8	75.7	95.5	98.4	80	80	8,963	19,079	0
26	Hong Kong, Kitajska	26	0.864	81.5	76.0	89.1	96.3	67	64	10,768	29,775	0
27	Malta	29	0.848	79.5	75.1	92.0	90.9	77	78	7,066	26,006	-2
28	Portugalska	27	0.858	78.9	72.0	89.0	94.2	94	88	10,215	19,538	1
28	Slovenija*	25	0.869	78.8	71.3	99.6	99.7	86	80	13,267	16,416	3
31	Koreja	30	0.847	76.2	69.0	95.9	99.0	84	94	8,342	18,529	0
32	Brunei Daruss.	31	0.843	78.3	73.6	86.7	94.1	73	71	10,135	22,790	0
33	Bahami	32	0.842	77.3	70.7	96.2	94.8	77	71	11,577	17,755	0
34	Češka	33	0.841	77.7	70.6	99.0	99.0	74	73	9,713	15,153	0
35	Argentina	35	0.824	76.9	69.8	96.6	96.7	82	77	5,553	18,724	-1
36	Kuvajt	34	0.827	78.4	74.3	78.5	83.2	59	56	13,347	36,466	1
38	Čile	39	0.812	78.4	72.4	95.2	95.6	76	78	4,011	13,660	-3
39	Urugvaj	37	0.821	78.2	70.7	98.0	97.2	81	74	5,791	11,630	0
40	Slovaška	36	0.822	76.9	69.4	99.0	99.0	75	73	7,701	11,800	2
41	Bahrain	42	0.803	75.5	71.3	81.2	90.2	82	78	4,799	19,355	-3
42	Qatar	41	0.807	75.6	70.2	81.7	79.8	75	72	6,624	28,508	-1
43	Madžarska	38	0.813	75.1	67.1	99.1	99.4	75	73	7,452	13,267	3
44	Poljska	40	0.811	77.1	68.4	99.7	99.7	79	78	5,821	9,519	2
45	Združeni ar. emirati	44	0.793	76.7	74.1	77.1	73.4	72	66	5,398	24,758	-1
46	Estonija	43	0.798	74.7	63.4	99.0	99.0	87	82	6,076	9,492	1
Države s srednjo stopnjo človekovega razvoja												
48	Kostarika	46	0.789	79.1	74.4	95.4	95.3	65	66	3,126	8,768	-1
49	Hrvaška	45	0.790	76.7	69.0	96.9	99.3	69	68	4,835	8,795	1
52	Litva	47	0.785	75.7	64.7	99.4	99.6	78	74	5,037	7,998	1
55	Mehika	50	0.775	75.7	69.7	88.7	92.9	69	71	4,112	11,365	-1
57	Belorusija	49	0.778	74.0	62.3	99.4	99.7	83	79	4,973	7,839	1
58	Belize	60	0.754	76.3	73.5	92.5	92.9	72	72	1,704	7,368	-9
60	Bolgarija	53	0.769	74.9	67.8	97.6	98.9	75	69	3,691	5,984	0
62	Rusija	54	0.769	72.9	60.7	99.3	99.7	81	75	5,072	8,039	1
63	Latvija	51	0.770	74.5	62.8	99.8	99.8	76	73	4,951	6,655	5
64	Romunija	55	0.767	74.1	66.5	96.9	98.9	69	69	4,169	7,178	2
78	Ukrajina	63	0.740	73.9	64.2	99.4	99.7	80	74	2,327	4,191	4
94	Albanija	77	0.708	76.0	70.1	76.2	90.5	68	67	1,977	3,594	2

Viri: HDR 2000.

Opomba: *Izračuni ZMAR.

Tabela 6: Indeks revščine (HPI-2) za industrializirane države

Država	Deprivacija in preživetje Ljudje, ki ne bodo dočakali 60. leta starosti (%) 1995	Deprivacija in izobrazba Ljudje, ki so funkcionalno nepismeni ¹ (% starost 16-65) 1994-98	Deprivacija in dohodek Populacija pod mejo revščine ² (%) 1995	Socialna izključenost Dolgotrajna brezposelnost 12 mesecev ali več (kot % celotne delovne sile) 1995 ³	Indeks revščine Indeks revščine (HPI-2) za industrializirane države vrednost (%)	HPI-2 rang	Realni BDP na prebivalca po kupni moči (rang)
Norveška	8.9	8.5	5.8	0.3	7.23	1	2
Švedska	8.5	7.5	8.7	2.7	7.54	2	13
Nizozemska	9.2	10.5	6.2	1.9	8.17	3	8
Finska	11.1	10.4	3.9	3.1	8.64	4	12
Danska	12.7	9.6	6.9	1.5	9.35	5	3
Nemčija	10.5	14.4	5.9	4.9	10.37	6	9
Francija	11.1	---	8.4	5.2	11.15	7	11
Japonska	8.1	---	11.8	0.8	11.20	8	5
Spanija	9.9	---	9.1	10.2	11.59	9	17
Kanada	9.2	16.6	10.6	0.8	11.78	10	4
Italija	8.9	---	12.8	8.1	11.92	11	14
Avstralija	8.8	17	11.9	2.7	12.22	12	7
Belgija	9.9	18.4 ⁵	5.5	5.5	12.35	13	6
Nova Zelandija	10.9	18.4	9.2 ⁶	1.5	12.76	14	16
Velika Britanija	9.6	21.8	10.6	2.1	14.60	15	15
Irska	9.8	22.6	9.4	4.4	14.96	16	10
ZDA	12.4	20.7	17.3	0.4	15.86	17	1
Slovenija	14.4	42.2	6.9	4.3	26.98	18	18

¹ Temelji na prozaični stopnji 1, po poročilu International Adult Literacy Survey (IALS), 1994-1998.

² Revščina je merjena pri 50% mediane razpoložljivega osebnega dohodka.

³ Ocena standardizirane brezposelnosti je izračunana po International Labour Organisation.

⁴ Podatki niso dostopni. Za izračun HPI-2 vrednosti, srednja vrednost 15.1% za vse države (razen Poljske), je uporabljen International Adult Survey.

⁵ Podatki se nanašajo na Flamski del.

⁶ Povprečje za industrijske države (z izjemo vzhodne Evrope in CIS).

⁷ Vir SURS in ACS, preračuni ZMAR.

Vir: po HDR 2000, kolumna 1: UN 1994e; kolumna 2: OECD, Human Resource Development Canada and Statistics Canada 1997; kolumna 4: OECD 1997d.

Tabela 7: Indeks človekovega razvoja po regijah

Leto 1996	LE	LEi	Lit	ER	Ei	BDPppp	BDPi	HDI
Pomurska	72.1	0.79	0.99	0.716	0.899	10276	0.773	0.819
Podravska	72.1	0.79	0.99	0.771	0.917	10832	0.782	0.828
Koroška	72.7	0.80	0.99	0.780	0.920	11388	0.790	0.835
Savinjska	72.5	0.79	0.99	0.767	0.916	12479	0.806	0.838
Zasavska	71.9	0.78	0.99	0.809	0.930	11151	0.787	0.833
Posavska	71.4	0.77	0.99	0.768	0.916	11964	0.799	0.829
Dolenjska	71.9	0.78	0.99	0.799	0.926	12922	0.811	0.840
Osrednja	74.5	0.83	0.99	0.826	0.935	16958	0.857	0.872
Gorenjska	73.9	0.82	0.99	0.803	0.928	12201	0.802	0.848
Notranjska	74.1	0.82	0.99	0.766	0.915	11192	0.787	0.840
Goriška	74.4	0.82	0.99	0.773	0.918	13015	0.813	0.851
Obalno-kraška	75.7	0.85	0.99	0.773	0.918	13499	0.819	0.860

Zasavska regija

	Vrednost	v % SLO=100	Indeks ravni; SLO=100	v % regija=100	Rang	Slovenija Vrednost
Površina (km ²)	264	1.3			12	20,273
Prebivalstvo (30.6.2000)	46,365	2.3			12	1,990,272
Gostota poselitve (30.6.2000)	176		178.9		2	98
Indeks staranja** (30.06.2000)	100.2		114.1		10	87.8
St. rasti prebivalstva I-VI 2000/1981, v %	0.1				9	5.2
BDP na prebivalca, 1997, v 000 sit	1,205		82.4		11	1,463
Bruto osno. za dohod. na preb., 1999, v SIT	797,741		96.2		6	829,340
Št. aktivnega prebivalstva, I-VI 2000	20,008	2.3			12	877,425
Stopnja brezposelnosti, I-VI 2000, v %	15.7		126.5		10	12.4
Stopnja zaposlenosti*** I-VI 2000, v %	52.2		95		11	54.6
Površina v OPRP* (km ²)	117	0.6		44.3	8	57.2
Prebivalstvo v OPRP*	29,221	1.5		63	7	48.7

Savinjska regija

	Vrednost	v % SLO=100	Indeks ravni; SLO=100	v % regija=100	Rang	Slovenija Vrednost
Površina (km ²)	2,352	11.6			3	20,273
Prebivalstvo (30.6.2000)	256,834	12.9			3	1,990,272
Gostota poselitve (30.6.2000)	109		111.2		4	98
Indeks staranja** (30.06.2000)	79.2		90.3		4	87.8
St. rasti prebivalstva I-VI 2000/1981, v %	5.3				6	5.2
BDP na prebivalca, 1997, v 000 sit	1,375		93.9		5	1,463
Bruto osno. za dohod. na preb., 1999, v SIT	718,812		86.7		10	829,340
Št. aktivnega prebivalstva, I-VI 2000	114,530	13.1			3	877,425
Stopnja brezposelnosti, I-VI 2000, v %	13.9		111.6		8/9	12.4
Stopnja zaposlenosti*** I-VI 2000, v %	54.6		99.4		8	54.6
Površina v OPRP* (km ²)	1,788	8.8		75	5	57.2
Prebivalstvo v OPRP*	174,162	8.8		68.3	4	48.7

Obalno-kraška regija

	Vrednost	v % SLO=100	Indeks ravni; SLO=100	v % regija=100	Rang	Slovenija Vrednost
Površina (km ²)	1,045	5.2			9	20,273
Prebivalstvo (30.6.2000)	103,702	5.2			8	1,990,272
Gostota poselitve (30.6.2000)	99		101.1		5	98
Indeks staranja** (30.06.2000)	110.9		126.3		12	87.8
St. rasti prebivalstva I-VI 2000/1981, v %	11.4				1	5.2
BDP na prebivalca, 1997, v 000 sit	1,507		103		2	1,463
Bruto osno. za dohod. na preb., 1999, v SIT	951,805		114.8		2	829,340
Št. aktivnega prebivalstva, I-VI 2000	44,709	5.1			8	877,425
Stopnja brezposelnosti, I-VI 2000, v %	9.4		75.4		2	12.4
Stopnja zaposlenosti*** I-VI 2000, v %	55.1		100.3		5/6	54.6
Površina v OPRP* (km ²)	0	0		0	12	57.2
Prebivalstvo v OPRP*	0	0		0	12	48.7

Spodnjeposavska regija

	Vrednost	v % SLO=100	Indeks ravni; SLO=100	v % regija=100	Rang	Slovenija Vrednost
Površina (km ²)	885	4.4			11	20,273
Prebivalstvo (30.6.2000)	69,831	3.5			10	1,990,272
Gostota poselitve (30.6.2000)	79		80.4		8	98
Indeks staranja** (30.06.2000)	92.8		105.7		6	87.8
St. rasti prebivalstva I-VI 2000/1981, v %	-3.6				11	5.2
BDP na prebivalca, 1997, v 000 sit	1,266		86.5		8	1,463
Bruto osno. za dohod. na preb., 1999, v SIT	728,711		87.9		8	829,340
Št. aktivnega prebivalstva, I-VI 2000	30,433	3.5			10	877,425
Stopnja brezposelnosti, I-VI 2000, v %	13.9		111.5		8/9	12.4
Stopnja zaposlenosti*** I-VI 2000, v %	54.7		99.6		7	54.6
Površina v OPRP* (km ²)	885	4.4		100	1/3	57.2
Prebivalstvo v OPRP*	69,768	3.5		100	1/3	48.7

Opombe: *OPRP - območja s posebnimi razvojnimi problemi po ZSRR (Ur. l. RS, 60/99);

**Indeks staranja = stari 65 let in več / stari od 0 do 14 let * 100;

***Stopnja zaposlenosti = delovno aktivno prebivalstvo / delovno sposobno preb. * 100.

Goriška regija

	Vrednost	v % SLO=100	Indeks ravni; SLO=100	v % regija=100	Rang	Slovenija Vrednost
Površina (km2)	2,326	11.5			4	20,273
Prebivalstvo (30.6.2000)	120,145	6			7	1,990,272
Gostota poselitve (30.6.2000)	52		52.6		10	98
Indeks staranja** (30.06.2000)	104.8		119.4		11	87.8
Št. rasti prebivalstva I-VI 2000/1981, v %	1.5				8	5.2
BDP na prebivalca, 1997, v 000 sit	1,446		98.8		3	1,463
Bruto osno. za dohod. na preb., 1999, v SIT	925,405		111.6		3	829,340
Št. aktivnega prebivalstva, I-VI 2000	50,172	5.7			7	877,425
Stopnja brezposelnosti, I-VI 2000, v %	6.4		51.2		1	12.4
Stopnja zaposlenosti*** I-VI 2000, v %	56.7		103.1		4	54.6
Površina v OPRP* (km2)	519	2.6		22.3	9	57.2
Prebivalstvo v OPRP*	21,907	1.1		18.3	9	48.7

Jugovzhodna Slovenija

	Vrednost	v % SLO=100	Indeks ravni; SLO=100	v % regija=100	Rang	Slovenija Vrednost
Površina (km2)	2,685	13.2			1	20,273
Prebivalstvo (30.6.2000)	137,954	6.9			5	1,990,272
Gostota poselitve (30.6.2000)	51		52.3		11	98
Indeks staranja** (30.06.2000)	74.6		84.9		2	87.8
Št. rasti prebivalstva I-VI 2000/1981, v %	7.3				4	5.2
BDP na prebivalca, 1997, v 000 sit	1,430		97.7		4	1,463
Bruto osno. za dohod. na preb., 1999, v SIT	766,029		92.4		7	829,340
Št. aktivnega prebivalstva, I-VI 2000	61,185	7			5	877,425
Stopnja brezposelnosti, I-VI 2000, v %	10.9		88.1		6	12.4
Stopnja zaposlenosti*** I-VI 2000, v %	57.7		104.9		2	54.6
Površina v OPRP* (km2)	2,682	11		83.1	4	57.2
Prebivalstvo v OPRP*	87,334	4.4		63.6	6	48.7

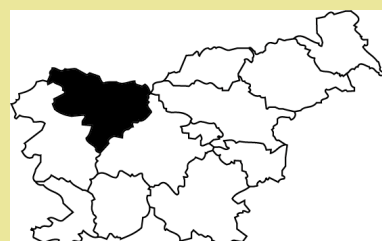
Koroška regija

	Vrednost	v % SLO=100	Indeks ravni; SLO=100	v % regija=100	Rang	Slovenija Vrednost
Površina (km2)	1,040	5.1			10	20,273
Prebivalstvo (30.6.2000)	74,077	3.7			9	1,990,272
Gostota poselitve (30.6.2000)	71		72.6		9	98
Indeks staranja** (30.06.2000)	74.2		84.5		1	87.8
Št. rasti prebivalstva I-VI 2000/1981, v %	5.9				5	5.2
BDP na prebivalca, 1997, v 000 sit	1,272		86.9		7	1,463
Bruto osno. za dohod. na preb., 1999, v SIT	721,184		87		9	829,340
Št. aktivnega prebivalstva, I-VI 2000	31,624	3.6			9	877,425
Stopnja brezposelnosti, I-VI 2000, v %	10.8		86.9		5	12.4
Stopnja zaposlenosti*** I-VI 2000, v %	53.8		97.9		9	54.6
Površina v OPRP* (km2)	761	3.8		73.2	6	57.2
Prebivalstvo v OPRP*	48,444	2.4		65.5	5	48.7

Gorenjska regija

	Vrednost	v % SLO=100	Indeks ravni; SLO=100	v % regija=100	Rang	Slovenija Vrednost
Površina (km2)	2,137	10.5			6	20,273
Prebivalstvo (30.6.2000)	196,716	9.9			4	1,990,272
Gostota poselitve (30.6.2000)	92		93.8		6	98
Indeks staranja** (30.06.2000)	79.1		90.1		3	87.8
Št. rasti prebivalstva I-VI 2000/1981, v %	9.7				3	5.2
BDP na prebivalca, 1997, v 000 sit	1,356		92.7		6	1,463
Bruto osno. za dohod. na preb., 1999, v SIT	830,199		100.1		5	829,340
Št. aktivnega prebivalstva, I-VI 2000	84,099	9.6			4	877,425
Stopnja brezposelnosti, I-VI 2000, v %	10.4		83.9		4	12.4
Stopnja zaposlenosti*** I-VI 2000, v %	55.1		100.3		5/6	54.6
Površina v OPRP* (km2)	307	1.5		14.4	11	57.2
Prebivalstvo v OPRP*	34,962	1.8		17.9	10	48.7

Podravska regija

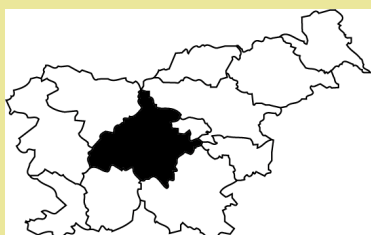
	Vrednost	v % SLO=100	Indeks ravnj; SLO=100	v % regija=100	Rang	Slovenija Vrednost
Površina (km2)	2.169	10.7			5	20.273
Prebivalstvo (30.6.2000)	319.694	16.1			2	1.990.272
Gostota poselitve (30.6.2000)	147		150.1		3	98
Indeks staranja** (30.06.2000)	94.4		107.5		7	87.8
St. rasti prebivalstva I-VI 2000/1981, v %	-0.2				10	5.2
BDP na prebivalca, 1997, v 000 sit	1.208		82.5		10	1.463
Bruto osno. za dohod. na preb., 1999, v SIT	694.447		83.7		11	829.340
St. aktivnega prebivalstva, I-VI 2000	138.568	15.9			2	877.425
Stopnja brezposelnosti, I-VI 2000, v %	19.2		154.4		12	12.4
Stopnja zaposlenosti***, I-VI 2000, v %	49.4		89.9		12	54.6
Površina v OPRP* (km2)	2.169	10.7		100	1-3	57.2
Prebivalstvo v OPRP*	319.139	16.1		100	1-3	48.7

Notranjsko-kraška regija

	Vrednost	v % SLO=100	Indeks ravnj; SLO=100	v % regija=100	Rang	Slovenija Vrednost
Površina (km2)	1.456	7.2			7	20.273
Prebivalstvo (30.6.2000)	50.517	2.5			11	1.990.272
Gostota poselitve (30.6.2000)	35		35.3		12	98
Indeks staranja** (30.06.2000)	99.1		112.9		9	87.8
St. rasti prebivalstva I-VI 2000/1981, v %	1.9				7	5.2
BDP na prebivalca, 1997, v 000 sit	1.253		85.6		9	1.463
Bruto osno. za dohod. na preb., 1999, v SIT	833.026		100.4		4	829.340
St. aktivnega prebivalstva, I-VI 2000	22.261	2.5			11	877.425
Stopnja brezposelnosti, I-VI 2000, v %	11.1		89.4		7	12.4
Stopnja zaposlenosti***, I-VI 2000, v %	57.1		103.8		3	54.6
Površina v OPRP* (km2)	945	4.7		64.9	7	57.2
Prebivalstvo v OPRP*	25.624	1.3		51	8	48.7

Osrednjeslovenska regija

	Vrednost	v % SLO=100	Indeks ravnj; SLO=100	v % regija=100	Rang	Slovenija Vrednost
Površina (km2)	2.545	12.6			2	20.273
Prebivalstvo (30.6.2000)	489.676	24.6			1	1.990.272
Gostota poselitve (30.6.2000)	192		196		1	98
Indeks staranja** (30.06.2000)	85.1		97		5	87.8
St. rasti prebivalstva I-VI 2000/1981, v %	11.3				2	5.2
BDP na prebivalca, 1997, v 000 sit	1.886		128.9		1	1.463
Bruto osno. za dohod. na preb., 1999, v SIT	1.019.231		122.9		1	829.340
St. aktivnega prebivalstva, I-VI 2000	221.720	25.3			1	874.960
Stopnja brezposelnosti, I-VI 2000, v %	9.5		76.6		3	12.4
Stopnja zaposlenosti***, I-VI 2000, v %	58.3		106.1		1	55
Površina v OPRP* (km2)	533	2.6		20.9	10	57.2
Prebivalstvo v OPRP*	29.017	1.5		6	11	48.7

Pomurska regija

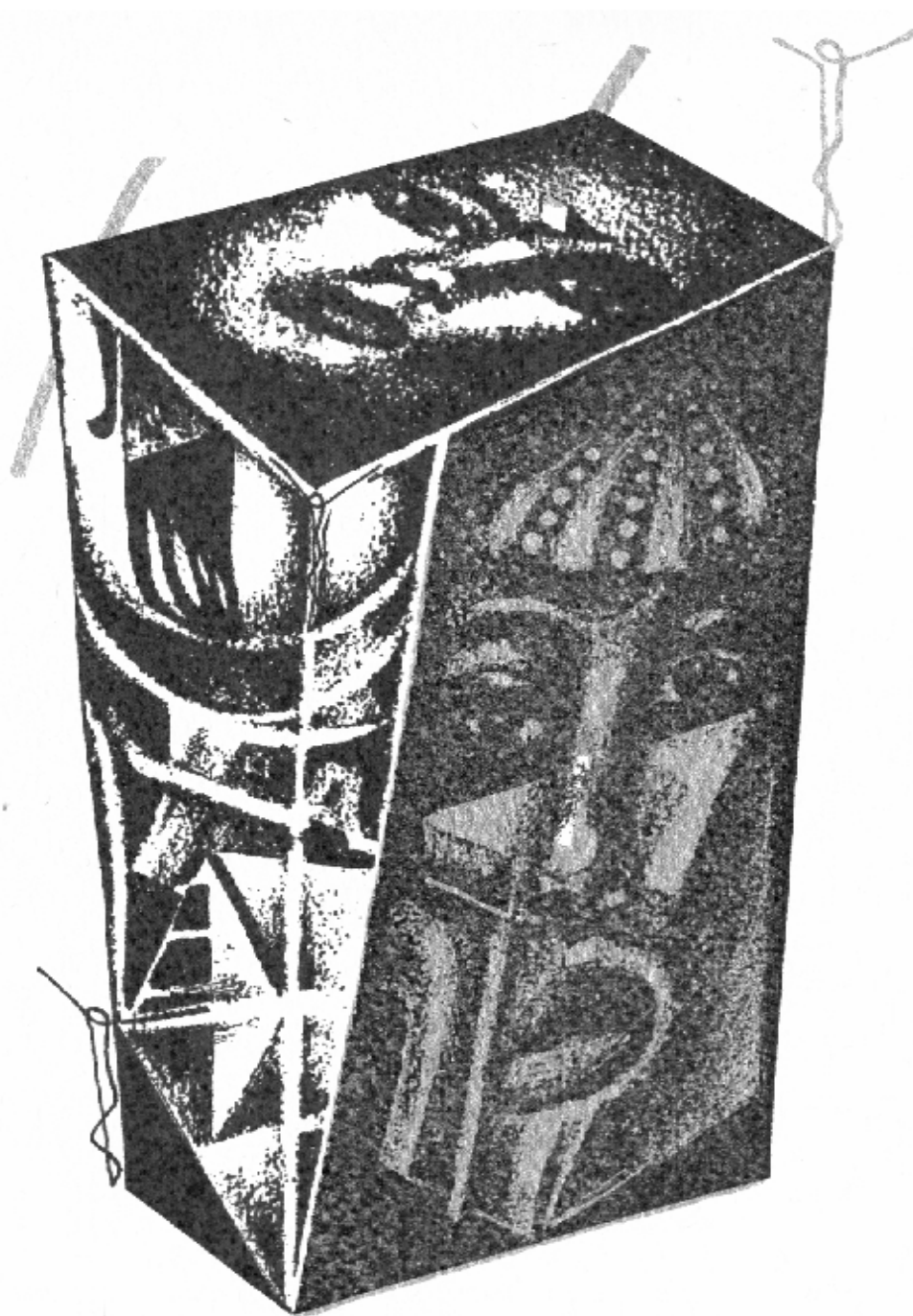
	Vrednost	v % SLO=100	Indeks ravnj; SLO=100	v % regija=100	Rang	Slovenija Vrednost
Površina (km2)	1.369	6.8			8	20.273
Prebivalstvo (30.6.2000)	124.761	6.3			6	1.990.272
Gostota poselitve (30.6.2000)	91		92.8		7	98
Indeks staranja** (30.06.2000)	96.8		110.2		8	87.8
St. rasti prebivalstva I-VI 2000/1981, v %	-4.4				12	5.2
BDP na prebivalca, 1997, v 000 sit	1.136		77.6		12	1.463
Bruto osno. za dohod. na preb., 1999, v SIT	668.991		80.7		12	829.340
St. aktivnega prebivalstva, I-VI 2000	55.783	6.4			6	877.425
Stopnja brezposelnosti, I-VI 2000, v %	17.7		142.5		11	12.4
Stopnja zaposlenosti***, I-VI 2000, v %	52.7		95.9		10	54.6
Površina v OPRP* (km2)	1.369	6.6		100	1/3	57.2
Prebivalstvo v OPRP*	124.989	6.3		100	1/3	48.7

Literatura:

- Allardt, E. (1975): *Att Ha, Att Alska, Att Vara, Om valfard i Norden*, Argos, Lund.
- Freud, S. (1961): *Civilisation and its discontents*. London, The Hogarth Press and the Institute of Psychoanalysis.
- Griffin, K. & Ickowitz A. (1997): *The Distribution of wealth and pace of development*, Working papers, UNDP.
- Inglehart, R. (1995): *Changing values, economic development and political change*, *Internatiuonal Social Science Journal*, 145, Blackwell Publishers/UNESCO.
- Raba interneta v Sloveniji (glej www.ris.org), *SJM, MEDIANA*.
- Saksida et al. (1981): *Globalni koncept dolgoročnega razvoja slovenske družbe (teze)*. IB revija 12, ZDP, Ljubljana.
- Sen, A. (1998): *Mortality as an indicator of economic success and failure*, *The economic journal*, 108, Blackwell Publishers, Oxford.
- Stanovnik, T. (1997): *Revščina in marginalizacija prebivalstva v Sloveniji; Družboslovne razprave*, 25.
- Wilkinson, R. G. (1997): *Unhealthy Society*, Routledge, London and New York.

II. del

Kulturni vidiki človekovega razvoja

INTERNACIONALA

*V deželi samih srečnih domov,
brez obročkov in kondomov,
vsi plod domačih smo semen,
ne najdeš tujih tu imen.*

*A ker nas je samo milijon,
je treba pazit, kdo gre s kom,
in da ne pride do incesta,
previdno izbira se nevesta.*

*Čeprav je res, da slej ko prej,
če bomo ves čas znotraj mej
ženili se, se bo zgodilo,
da seme se bo izrodilo.*

*Vendar zavedna etnogrupa
zaradi tega ne obupa
in njena rasa se ne meša,
pa naj bo platfus, golša, pleša,
naj bo bratranec hkrati stric,
naj ima pet parov bradavic
in naj, če hoče ljubi bog,
se kdaj rodi še kak trinog,
ki ima šest rok in tri oči,
le da po tujcih ne smrdi.*

*Tako da ob zgodovinskem koncu,
ko drugi vsi v topilnem loncu
že kdaj bodo spustili bit,
naš narod končno bo razvit.*

*In zrel, da se v njem rodi
ta, ki ga čakamo vsi,
plod naših tisočletnih travm:
nihče drug kot sam Triglav.*

**NAŠE LJUDSTVO JE IZBRANO,
DA NJEGOV POSLEDNJI ROD
ZAPIČIL BO ZASTAVO
V VESOLJA ZADNJI KOT.**

*Kdor sam sebe sovraži in ljubi,
ne ve nikoli, da živi:
ostri udarci, sladki poljubi
v svetu, kjer odmeva ni.*

(Božo Vodušek, Začarani krog, Izbrane pesmi, 1966)

Kompleksna obravnava razvoja

Koncept človekovega razvoja poudarja celovito obravnavo razvoja, ki je lahko dosežena le ob hkratnem upoštevanju ekonomskih kazalcev s prevladujočo gospodarsko paradigmo ter kompleksnih socialnih kazalcev s prevladujočo socialno paradigmo. Poleg ekonomskih in socialnih dejavnikov je za strategijo človekovega razvoja neizkjučljiv še tretji - kulturni vidik. To je relevanten vezni člen in hkrati osnova za drugi dve paradigmi razvoja ter je praviloma v ekonomskih in politoloških strategijah razvoja zastavljen ali popolnoma izključen¹. Precizna obravnava razvoja obsega množico komponent, katerih zamejitev je zaradi medsebojnega prekrivanja in vplivanja različnih družbenih sfer (social-

ne, politične in ekonomske) ter kulturnih vzorcev kompleksna. Prevladujoči poudarek drugega dela bo tako izkristaliziranje kulturnih vidikov (vrednotnih orientacij) v družbi in med družbami, ugotavljanje njihovega vpliva na ekonomske, politične in socialne dejavnike in obratno: v kolikšni meri drugi dejavniki (ekonomski, politični, socialni) vplivajo na kulturne vzorce družbe.

Pojem kulture opredeljujejo številni vidiki. Vrednote in prepričanja tvorijo jedro kulture (Hofstede, 1984), so orientacija pri sprejemanju odločitev in vplivajo na človekova ravnanja. V tem delu bo pojem kulture zajemal vse, kar se prenaša prek generacij skozi vsakdanji način življenja - življenjske sloge, od simbolov, vrednotnih orientacij do delovanja (vedenja) prebivalcev. Pojem kulture je konstitutivno pluralen. Vsaka

¹Kulturni vidik je slabo razviden v programih priključevanja EU, kar bo imelo posledice tako za članice EU kot za tiste države, ki se bodo priključile. Kulturna pluralnost, sekularizacija in procesi postmodernizacije so v nekaterih srednje- in vzdnoevropskih državah še v povojih, prav tako pa jih bremenijo tudi nepripravljenost na multikulturalizacijo, identitetno fragmentacijo itn.

kultura (npr.: zahodna, nacionalna, množična itn.) je sestavljena iz več medsebojno različnih, enako legitimnih paralelnih kultur. Kot taka lahko deluje le kot nekakšen krovni pojem: bolj ali manj pokriva in povezuje različne kulture, ki so hkrati usmerjene tudi navzven. Ne moremo govoriti le o eni, vseobsegajoči, dominantni kulturi, saj nobena ni niti približno notranje enotna, čeprav se tako (ne)formalno predstavlja; pa vendar bomo v našem delu raznovrstne kulture znotraj držav generalizirali v nacionalne kulture, sicer bi bila analiza prekompleksna. Upadanje pomena države in s tem tudi njenega enostranega in monotonega vplivanja (oz. procesi fragmentacije, globalizacije, multikulturalizacije, potrošnje idr.) pospešuje pluralizem vrednot, vedenj in življenjskih slogov. Stališča, prepričanja in vrednote prebivalcev vplivajo tako na smer kot tudi na hitrost razvoja vsake družbe. Vrednote pokažejo na specifične značilnosti, protislovja in konflikte znotraj določene družbe, hkrati pa jih omogočajo razumeti in pojasnjevati v družbi in med družbami.

Blaginjo prebivalcev prikazujejo številni kazalci: materialna blaginja, neenakost, revščina, zdravje, produktivnost, izobrazba, brezposelnost itn., ki jih podrobneje predstavljata prvi in tretji del; to poglavje pa je namenjeno analizi ocen osebnega zadovoljstva prebivalcev (sreča, zadovoljstvo z življenjem, s finančno situacijo itn.), ocene varnosti, intimnosti (socialni stiki, neformalne oblike pomoči itn.), obvladovanje življenjskega okolja in možnosti participacije (družbene aktivnosti, odgovornosti, svetovanja, soodločanja itn.) ter emocionalne blaginje (možnost lastne kreativnosti in za to potrebni viri, življenjsko ugodje itn.).

Namen drugega dela bo tudi opredelitev značilnosti, razlik v vrednotah in stališčih prebivalcev, polarizacij (glede na regije, distribucije dohodkov, spol, starost itn.)

in glede na različne sfere in prepletanja med njimi (ekonomsko, politično, socialno, kulturno) ter umeščanje Slovenije v svetovni in evropski prostor. Poleg poudarjene komparativne dimenzije, analize (negativnih/pozitivnih) odstopanj, odkrivanja dejavnikov, ki vplivajo na specifične oblike obnašanja in delovanja države in njenih prebivalcev, pa bo naše delo iskalo možne konkretne smeri ali izhode iz negativnih tenzij razvoja ter za to odgovorne subjekte/organizacije/organe.

Da je analiza vrednot in stališč respondentov relevantna za obravnavo človekovega razvoja, so že ugotavljali številni teoretiki in izoblikoval se je niz različnih kazalcev, ki naj bi pojasnjevali spremembe in smeri razvoja družb skozi različne teoretske perspektive. Naše delo temelji na **dveh teorijah**.

Inglehartova teorija postmodernizacije je prva odmevna teorija pri preučevanju vrednot in stališč; morda tudi zato, ker avtor izhaja iz relevantne komparativne svetovne raziskave vrednot (WVS) prebivalcev, ki jo je oblikoval s sodelavci in v sodelovanju z osrednjimi centri za proučevanje javnega mnenja v triinštiridesetih državah sveta².

Svetovna baza je bila osnova empiričnemu preverjanju tudi številnim drugim teorijam, npr. **teorijam o socialnem kapitalu**³, ki v zadnjih petnajstih letih ponovno odpirajo raziskovanje znotraj različnih znanstvenih disciplin (Putnam, Coleman, Fukuyama, Bourdieu, Evans, Grootaert, Knack&Keefer, Woolcock, Paldam idr.). Da bo v nadaljevanju mogoča temeljita analiza razvoja Slovenije, najprej predstavljamo ključne poudarke omenjenih dveh teorij, ki jih pri analizi razvoja pogosto uporabljajo tudi številne svetovne organizacije (UNDP, World Bank idr.).

²V raziskavo niso vključene Avstralija ter večina afriških držav, vendar pa je raziskava relevantna predvsem zato, ker zajame 70% svetovne populacije.

³Prva je termin "social capital" uporabila Lyda Judson Hanifan leta 1920 za opisovanje skupinskih centrov v ruralnih šolah; leta 1961 ga je uporabila Jane Jacobs pri razlagi socialnih omrežij v urbanih soseskah, ki so ustvarjale obliko socialnega kapitala, ki je spodbujal javno varnost. Glenn Loury in Ivan Light sta termin socialni kapital uporabila v sedemdesetih za analizo problematike gospodarskega razvoja mest. V osemdesetih sta termin socialni kapital razširila sociolog James Coleman in politični znanstvenik Robert Putnam. Putnam je spodbudil vrsto razprav o vlogi socialnega kapitala in civilne družbe v Italiji in ZDA.

Inglehartova opredelitev (post)materialističnih vrednotnih orientacij

Inglehart (1995, 1997), Harrison (1997) in Basanez (1996), dokazujejo, da so vrednote povezane tako z gospodarskim kot tudi političnim razvojem in obratno – da gospodarski razvoj in politična kultura "na dolgi rok" vplivajo na stališča prebivalcev. Gospodarski razvoj vodi do določenih sprememb v sistemu splošno sprejetih družbenih vrednot in prepričanj – te pa producirajo povratne učinke, ki spet vplivajo na spremembe v ekonomskem in političnem sistemu teh družb.

Gospodarski razvoj se odraža skozi sindrom napovedljivih sprememb (odmik od tradicionalnih vrednot, sekularizacija, multikulturalizacija itn.) nasproti absolutnim družbenim normam in skozi poudarjanje postmaterialističnih vrednot (racionalnost, enakost, strpnost, zaupanje, participacija, kakovost življenja idr.). Kulturne, socialne, ekonomske in politične komponente različnih kultur/družb se združujejo v jasno prepoznavne kombinacije – koherentne kulturne vzorce, ki določajo številne razvojne fenomene (rodnost, gospodarsko rast, razvoj demokratičnih institucij idr.) in so povezani z gospodarskim razvojem teh družb (Inglehart, 1995, 1997; Basanez, 1996). Inglehart tako loči štiri sklope vrednot, ki jih označujeta dva procesa: **proces modernizacije določa prehod od tradicionalnih vrednot k vrednotam racionalno-legalne oblasti, proces postmodernizacije pa prehod od vrednot pomanjkanja k vrednotam varnosti**. Gre torej za sklope notranje povezanih vrednot, ki značilno korelirajo in ne za posamezne vrednote (kazalce). Prebivalce tako razvrščamo glede na tri vzorce vrednotnih orientacij: **materialistično, postmaterialistično in kombinirano**. Te tri kategorije se oblikujejo na osnovi odnosa do ciljev države. Postmaterializem (kot indeks) pa je najbolj zanesljiv napovedovalec postmoderne vzorca vrednot (visoka povezanost).

Poudarek 1: Teorija modernizacije in postmodernizacije

Proces modernizacije je povezan s specifičnimi kulturnimi spremembami, za katere je značilen zlasti prehod od tradicionalnih vrednot k vrednotam racionalno-legalne oblasti. Proces "kulturne modernizacije" (Inglehart, 1995) poteka vzporedno z industrializacijo, urbanizacijo, množičnim izobraževanjem in skokovito ekonomsko rastjo (nekje do druge polovice 20. stoletja): nastaja nov sistem vrednot, ki ne temelji več na družini in verskih ustanovah kot centrih oblasti, pač pa na državi in političnih institucijah.

Proces modernizacije je povezan s skokovito ekonomsko rastjo, proces postmodernizacije pa je bolj povezan s težnjo po maksimiranju kakovosti življenja. V zadnjih tridesetih letih je prišlo zlasti v visoko razvitih državah blaginje do tako imenovanega postmodernega kulturnega preobrata - sindroma kulturnih sprememb, ki ga obeležuje nov sistem vrednot, izoblikovanih v razmerah ekonomske (socialne) in fizične varnosti: **proces modernizacije določa prehod od tradicionalnih vrednot k vrednotam racionalno-legalne oblasti, proces postmodernizacije pa prehod od vrednot pomanjkanja k vrednotam varnosti**. Za proces postmodernizacije je značilno zavračanje vsakršne oblasti, tako tradicionalnih oblik kot državne oblasti. Poudarek pa je na posamezniku, njegovi svobodi, samoizpolnitvi in smiselnem delu, prostem času, socialnih stikih in participaciji v družbenem življenju; večja je tudi osveščenost o varstvu okolja, pravicah žensk, homoseksualcev, večja je strpnost do tujcev in do različnosti v načinu življenja nasploh. Vendar pa na nastanek takšne orientacije ekonomska rast nima več neposrednega vpliva, pač pa izoblikovana demokratična kultura teh držav. Govorimo o kakovostno drugačnem sistemu vrednot in prepričanj, kar se kaže v tem, kako ljudje gledajo na življenje in kaj od njega pričakujejo. Novi sistem vrednot pa ni zgolj posledica družbenih sprememb, pač pa prav v tolikšni meri te spremembe sooblikuje.

Proces kulturne postmodernizacije se (za razliko od modernizacije) kaže v naslednjih procesih:

- 1. Prevladovati začnejo postmoderne vrednote varnosti** (angl. *security values*). Te nadomestijo tako imenovane vrednote pomanjkanja (angl. *scarcity values*), ki so se izoblikovale v obdobju industrializacije. Vedno večji del populacije daje prednost npr. varstvu okolja pred ekonomsko učinkovitostjo. Na osebni ravni ljudje ne poudarjajo več toliko materialnih dobrin, pač pa ima večji pomen potreba po smiselnem delu. Spreminja se tudi motivacija za delo - namesto zaslužka postane pomembnejša kakovost delovnega okolja in možnost za osebni in profesionalni razvoj.
- 2. Upada zaupanje v učinkovitost birokratske oblasti**. Postmodernizacija se kaže v splošnem zavračanju vsakršne oblasti in avtoritet. Vrednotnega sistema ne določata več niti religija niti država; osrednje mesto ima posameznik in kakovost njegovega življenja zlasti z vidika prostega časa, socialnih stikov in samoizražanja. Eden najbolj očitnih in univerzalnih kazalcev postmodernizacije je upadanje zaupanja v vse družbene institucije.
- 3. Zavrača se "zahodni model" razvoja in obenem razpada "socialistična alternativa"**. Prebivalci izražajo nezaupanje tako v kapitalistični model kot v model državnega socializma, obenem pa se poveča težnja po demokratizaciji na vseh ravneh družbe, zlasti potreba po politični participaciji državljanov.
- 4. Narašča poudarek na participativnih vrednotah**. Demokratizacija družbe se pojmuje zlasti v smislu povečanih možnosti posameznika, da se svobodno izraža kot osebnost in v političnem prostoru.
- 5. Upada zaupanje v racionalnost znanosti in tehnologije**. Vedno več prebivalcev je prepričan, da zgolj z razvojem znanosti in tehnologije ni mogoče ustrezno "odgovoriti" na probleme človeštva.

Postmodernizacija je povezana z vrsto sprememb na makro ravni družbe. Na svetovni ravni je kulturna postmodernizacija visoko povezana z deležem družbenega proizvoda na prebivalca ($r=0.78$), ne pa toliko z gospodarsko rastjo; visoke stopnje gospodarske rasti

so celo negativno povezane s sklopom postmodernih vrednot ($r=-0.47$). Oblikovanje postmodernega vrednotnega vzorca je povezano tudi z deležem delovne sile v sektorju storitev in informacij ($r=0.79$), z deležem prebivalcev z najmanj višjo izobrazbo ($r=0.63$), v največji meri pa s stopnjo in kakovostjo demokratizacije družbe ($r=0.88$) (Inglehart, 1995, 1996).

Prebivalci s postmaterialistično vrednotno orientacijo zavračajo vse oblike oblasti (državne, tradicionalne, cerkvene itn.), zahtevajo aktivno participacijo in soodločanje v vseh družbenih sferah in poznajo načine doseganja demokracije. Postmaterialistično vrednotno orientacijo zaznamujejo: visoka stopnja demokratične kulture (strpnost, zaupanje, enakost itn.), težnje po posameznikovi socialni in emocionalni blaginji (zadovoljstvo, sreča, možnosti, prosti čas, samouresničevanje itn.), aktivna participacija na vseh ravneh in avtonomni posameznik.

Fukuyama navaja zgodbo o očetu (mafijcu), ki svojega sina prepričuje, naj skoči, da ga bo ujel. Vendar sin pade, ker ga oče ne ujame. Ob tem mu oče zabiča, da ne sme zaupati niti svojim staršem. Te norme vodijo v družbeno nezaupanje, kar hkrati pomeni tudi nesodelovanje.

Civilna družba, ki je pomembno prispevala k razvoju demokracije, je ločena tako od politične kot tudi ekonomske sfere, je avtonomna in se odziva na potek dogajanj v družbi. Organizacijam, ki gradijo civilno družbo, ne gre niti za pridobivanje oblasti niti za dobičkonosnost, pač pa za povsem druge in drugačne interese (mirovništvo, strpnost, sodelovanje, socialni stiki, (samo)pomoč, izobraževanje, dostop do informacij, politična participacija idr.). Socialni kapital omogoča različnim organizacijam znotraj kompleksnih družb, da se združujejo in povezujejo v skupnih interesih, ki bi bili sicer preslišani s strani (močne) države ali opozarjajo na nepravilnosti (npr.: kršenje človekovih pravic).

Teorije o socialnem kapitalu

Socialni kapital ("social capital") je poleg drugih oblik kapitala (materialni, človeški idr.) pomemben input razvoja. Najpogosteje je definiran kot družbeno zaupanje (ang. "social trust"), ki je eden osnovnih potencialov, da družba lahko konkurira na svetovnem trgu (Fukuyama, 1995). Čeprav socialni kapital deluje ločeno od ekonomske sfere, pa kljub temu pomembno vpliva nanjo. Socialni kapital je odločilen za razvoj civilne družbe – organizacij⁴ in socialnih omrežij, ki so v prostoru med družino (privatno sfero) in državo (javno sfero)⁵.

Čeprav sta socialni kapital in civilna družba nepogrešljiva elementa demokratičnih družb, pa spremljanje

njunega *obnašanja (učinkov)* ni brezpredmetno, kajti vsak socialni kapital in vsaka civilna družba še ne prinašata nujno le družbeno pozitivnih učinkov (integracije, socialni stiki, pridobivanje informacij itn.). Za vse družbene aktivnosti je nujna koordinacija. Sestavni deli civilne družbe so tudi t.i. hate groups⁶, ekstremistična družbena gibanja in mafija, ki sicer posedujejo socialni kapital, vendar so za družbo (razen izjemoma) *destruktivni* in *dezintegracijski elementi*. Tudi materialni kapital je lahko destruktiven, zato je nujen pravni nadzor vseh oblik kapitala in njihovih form/transformacij, da se preprečijo negativni učinki (družbena dezintegracija, korupcija, nelegitimnost, nasilje idr.).

Socialni kapital je matematično, teoretično in empirično težko ulovljiv, na kar opozarjajo raznovrstni vidiki njegovega proučevanja⁷. Osnovne in najpogostejše opredelitve ključnih avtorjev teorij o socialnem kapitalu so različne, vendar podobne:

1. Socialni kapital je posebna oblika družbenih relacij, ki posameznikom omogoča, da sodelujejo in dosežejo svoje cilje (Putnam, 1993).
2. Socialni kapital so medosebni odnosi, interakcije in omrežja, ki se vzpostavljajo med družbenimi skupinami, je pa socialni kapital tudi stopnja zaupanja znotraj družbenih skupin. Potenciali socialnega kapitala se odražajo prek številnih področij kot npr.: izobrazba, socialna mobilnost, gospodarska rast, politične prominence, aktivnosti skupnosti itn. (Wall, Ferrazzi & Schryer, 1998).
3. Socialni kapital razumemo kot vir družbenih akcij. Nekateri sociologi dokazujejo, da prav socialni kapital omogoča posamezniku (družini, skupini), da preživi ali napreduje (*to "get by" or "get ahead"*) (Woolcock, 1998).

⁴Pojem organizacije nam bo v nadaljevanju služil kot krovni pojem za vse oblike (ne)formalnih združenj, skupin, institucij in NGO (Non Governmental Organisations – nevladne organizacije).

⁵V najbolj grobi posplošitvi se socialni kapital v veliki meri konstruira v tretjem sektorju, ki ga sestavljajo prostovoljne (ne)formalne organizacije oz. neprofitno-volonterski sektor.

⁶Pojem hate groups označuje vse rasistične skupine, gibanja ali organizacije – npr.: Ku Klux Klan, neonaciste, Aryan Nation, Christian Identity itn. Več o tem glej Gregorčič (2000).

⁷Za nobeno družbo/državo ni mogoče izmeriti absolutne vrednosti socialnega kapitala, saj ni mogoče vključiti/izključiti vseh dejavnikov, relacij in vplivov, ki (so)oblikujejo (pozitivni/negativni) socialni kapital.

Poudarek 2: Indikatorji socialnega kapitala in vprašanja merjenja

Kako meriti socialni kapital? Že Bourdieu (1986) je poudaril, da moramo pri razumevanju strukture in funkcioniranja (delovanja) svetovne družbe hkrati obravnavati vse oblike kapitala (materialni, človeški) in ne ločeno, kot so to navadno obravnavale ekonomske teorije. Različne forme kapitala in procesi njihovega spreminjanja oblikujejo osnovne strategije, ki jih prevzemajo posamezniki in družbene skupine, da bi zagotovili reprodukcijo kapitala. Po Bourdieu je socialni kapital agregat dejanskih ali potencialnih virov, ki so v lasti omrežij (network) bolj ali manj institucionaliziranih odnosov/razmerij, medsebojnih poznanstev in identifikacij.

Za merjenje socialnega kapitala se najpogosteje uporabljata dve meri: a) informacije o (ne)formalnih družbenih skupinah in njihovih članih, b) raziskave vrednot in stališč. Vendar se tako pri prvi kot tudi drugi pojavlja vrsta problemov merjenja: socialni kapital ima pomembno kvalitativno dimenzijo (za

različne organizacije (npr. klube, cerkve) je težko definirati katero vrsto/obliko kolektivne akcije izvajajo; pogost problem predstavlja t.i. "pozitivni doseg zaupanja" članov skupine (ali "positive radius of trust") – nekatere organizacije gradijo socialni kapital tudi zunaj svojega članstva; nekatere skupine prebivalcev kljub skupnim vrednotam ne gradijo socialnih omrežij (npr.: vegetarijanci).

Fukuyama ponuja alternativo, da namesto merjenja pozitivnega socialnega kapitala lažje merimo pomanjkanje socialnega kapitala skozi tradicionalne mere družbene disfunkcionalnosti, kot so npr.: delež kriminala, ločitev, zlorabe drog, samomori, tožbe na sodiščih, izmikanje plačevanju davkov itn.

Indikatorji socialnega kapitala nam bodo pomagali predvsem pri razkrivanju "pasti" človekovega razvoja in *missingov* pri proučevanju razvoja sploh - na mikro ali makro ravni. Pri analizi Slovenije bodo obravnavani predvsem tisti indikatorji, ki pojasnjujejo pomembna (ne)sorazmerja v Sloveniji in kažejo na dejansko stanje v državi ter možnosti/alternative razvoja.

Organizacije, (dez)integracija in (ne)zaupanje:

- število in tipi asociacij, združenj, organizacij, institucij, število članov, motivacije za prostovoljno delo;
- obseg participativnega odločanja; možnost participacije v vseh družbenih sferah;
- obseg sorodstvene, dohodkovne in poklicne homogenosti znotraj združenja;
- stopnja zaupanja v sovaščane in člane lastnega gospodinjstva ali družine, inkluzivnost (srečevanja, družbene vezi, obiski);
- stopnja zaupanja v vlado/institucije in druge organizacije; stopnja medosebnega zaupanja;
- percepcija obsega organizacije skupnosti;
- zanašanje na omrežja podpore, delež gospodinjskih izdatkov za darila in denarna nakazila; stopnja prostovoljnega dela.

Civilna družba in politična kultura:

- delež politično/ekonomske diskriminiranih prebivalcev, indeks intezivnosti politične/ekonomske diskriminacije;
- delež populacije, vključene v separatistična/hate/militaristična/in druga ekstremistična gibanja;
- stopnja nestrpnosti, indeks etnocentrizma; intenziteta in delovanje novih družbenih gibanj;
- Gastilov indeks političnih pravic, Freedom House indeks političnih svoboščin;
- indeks demokracije; ocena politične stabilnosti, atentati, državni prevrati;
- indeks korupcije;
- indeks vladne neučinkovitosti; učinkovitost birokracije, volilna udeležba, ustavne spremembe vlade;
- moč demokratičnih institucij, ocena politične stabilnosti, stopnja decentralizacije vlade;
- ocena "človekove svobode" ("human liberty").

Družbena (dez)integracija:

- družbena mobilnost; etnično-jezikovna razdrobljenost ("ethnolinguistic fragmentation")¹;
- ocena moči "družbenih napetosti" ("social tensions"); nemiri in demonstracije, stavke; (ne)formalne družbene akcije;
- delež umorov, ubojev, delež samomorov; delež zločinov, delež zapornikov;
- stopnja nelegitimnosti;
- delež enoroditeljskih družin, delež ločitev; delež brezposelnih mladih.

¹Etnično-jezikovna razdrobljenost – *ethnolinguistic fragmentation* – ali pogosto imenovani indeks etnične heterogenosti meri verjetnost, da dva naključno izbrana respondenta iz iste države ne bosta pripadala isti etnično-jezikovni skupini.

4. Socialni kapital Fukuyama (1995, 2000) opredeli kot primerno urejen sklop neformalnih vrednot in norm med člani skupin, ki jim omogoča medsebojno sodelovanje. Socialni kapital se vzpostavi šele, ko člani skupine zaupajo drug drugemu. Deluje kot "mazivo" (lubricant) in skupina maksimizira učinkovitost. Skupne vrednote in norme še ne proizvajajo socialnega kapitala. Socialni kapital prinašajo le določene vrednote in norme, ki izhajajo iz treh "kreposti": iskrenosti, skrbi za medsebojne

odnose (srečevanje, udeležba na sestankih) in vzajemnosti.

5. Socialni kapital predstavljajo "institucije, sorodstvene vezi in norme, ki oblikujejo kvaliteto in kvantiteto družbenih interakcij." (World Bank, 1999).
6. Številni avtorji opozarjajo na nekompatibilnost in temno stran termina socialni kapital ("social capital") in ponujajo nove termine, kot so: družbena kohezija ("social cohesion") (Ritzer, Easterly, Woolcock); podobno poudarjata pomen družbenih norm Knack

Socialni kapital je v socialno strukturo družb vtkan sistem vrednot, norm in družbenih odnosov, ki omogočajo ljudem usklajeno delovanje za doseg željenih ciljev.

Poudarek 3: Metodologija

Analiza je bila narejena s pomočjo podatkov Slovenskega javnega mnenja v obdobju 1990 do 1999. Vir podatkov so datoteke raziskav Slovenskega javnega mnenja 1990-2000. Večji del obravnave je bil namenjen mednarodni raziskavi vrednot, ki poteka pod vodstvom Fakultete za družbene vede, Inštituta za družbene vede in Centra za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij, Ljubljana, v sodelovanju z Inštitutom za socialne študije univerze v Michiganu, ZDA, ter Inštitutom Antona Trstenjaka v Ljubljani.

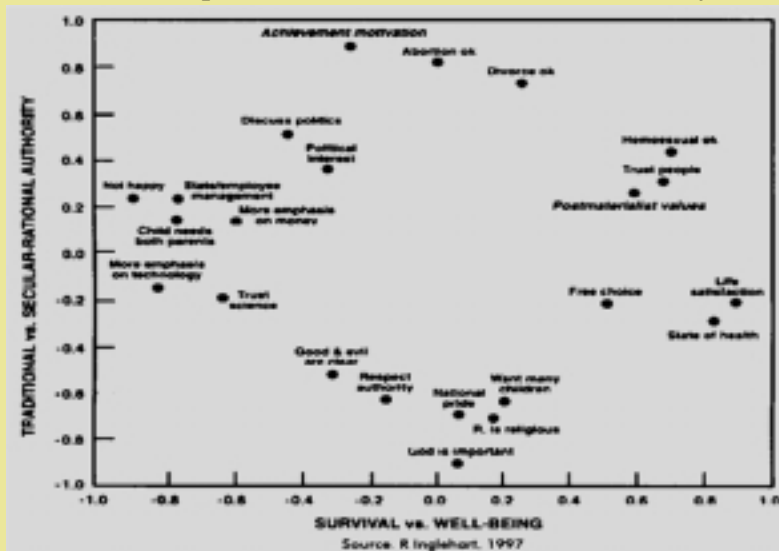
Za mednarodno primerjavo je služila publikacija *Human Values and Beliefs: A Cross-Cultural Sourcebook*, kjer so uporabljeni podatki iz leta 1992, ki vključujejo vzorce triinštiridesetih držav sveta in predstavljajo 70% svetovne populacije. Da bi lahko ocene prebivalcev Slovenije primerjali s svetovnim povprečjem, smo manjkajoče vrednosti (brez odgovora, "ne vem") izključili iz izračunov. Primerljivost svetovnega in evropskega povprečja je v nekaterih primerih statistično manj primerljiva, saj so povprečja računana za

leto 1992, vendar smo se le v redkih primerih lahko poslužili nekaterih novih podatkov Eurobarometra (EB) ali pa smo za primerjanje uporabili podatke iz sekundarnih virov (objavljeni strokovni članki).

Ključne tri raziskave SJM, ki smo jih uporabili v analizi in so vsebovale tematsko podobne (ali popolnoma enake) sklope vprašanj, so sledeče: SJM92/1 (N=1034), SJM95/2 (N=1007) in SJM99/3 (N=1006). Poleg navedenih treh raziskav pa smo obdelovali tudi datoteke SJM97/1, SJM2000/2 in nekatere druge podatke.

V analizo so vključene odvisne spremenljivke, ki zadevajo subjektivno oceno kakovosti življenja in odnos do ključnih področij življenja, družbenega razvoja, sprememb v načinu življenja, ciljev države, vodenja države, političnega sistema in revščine, participacija, družbena akcija, zaupanje, prostovoljno delo, človekove pravice itn. Kot neodvisne spremenljivke nastopajo spol, starost, izobrazba, dohodek, politični pogledi anketiranca, ponekod tudi regije ter številni mednarodno uveljavljeni indeksi in ekonomski kazalci (UNDP, World Bank, WHO idr.)

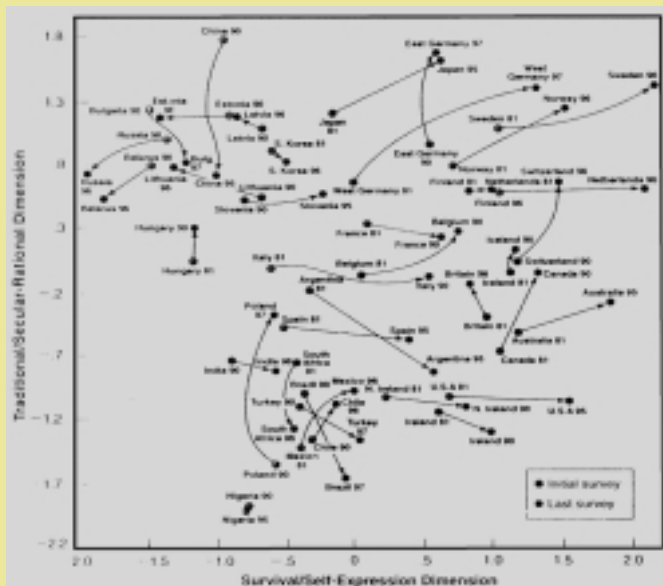
Slika 1: Kazalci (post)materialističnih vrednotnih orientacij

in Keefer (neformalna regulacija družbenih norm), sprevrženi socialni kapital (Rubio, 1997, Fukuyama) itn.

Med množico analiz in raziskav različni avtorji prihajajo do podobnih ugotovitev: močna pozitivna povezanost med stopnjo izobrazbe in stopnjo socialnega kapitala tako na individualni kot tudi skupinski ravni (Putnam, 1995, Knack and Keefer, 1997, Onyx and Bullen, 2000, Hughes et al., 2000); močna povezanost med zaposlenostjo in socialnim kapitalom - zaposleni se pogosteje vključujejo v različne organizacije ter pogosteje sodelujejo v družbenem življenju kot brezposelni (Putnam, 1996); stopnja socialne in ekonomske polarizacije je povezana z razvojem (ne)sodelovanja in (ne)zaupanja (Coleman, Fukuyama, Baker); države z visoko stopnjo socialnega kapitala imajo nižjo umrljivost (Kawachi, 1997) itn.

Slika 2: Razvrščanje in premiki držav glede na vrednotne orientacije

Premiki v vrednotnih orientacijah

Izrazit premik v smeri procesa postmodernizacije - od vrednot pomanjkanja k vrednotam varnosti - so naredile najrazvitejše države sveta. Časovne analize pri svetovnih raziskavah pokažejo negativne premike v vrednotnih orientacijah le pri nekaterih državah nekdanje Sovjetske zveze, kjer so izrazito poudarjene vrednote pomanjkanja ter ponekod tudi tradi-

cionalne vrednote. Vpliv gospodarskega razvoja na kulturne vzorce potrjuje tudi sistematično razlikovanje med kulturnimi vzorci revnejših in bogatejših držav. Podobno kot po nekaterih drugih ekonomskih in socialnih kazalcih se tudi glede na vrednote in stališča oblikujejo skupine držav s podobnimi lastnostmi (npr.: skandinavske države, države nekdanje Sovjetske zveze, države Južne Amerike itn.).

Slovenija se neustaljeno uvršča med različne sklope teh držav (od balkanskih, sosednjih (Avstrija, Italija, Madžarska itn.), pa do zahodnoevropskih in južnoameriških), glede na vse kazalce pa je najbolj podobna Portugalski. Po nekaterih kazalcih celo presega posamezne države EU (predvsem Grčijo, Italijo, Portugalsko in Španijo) ali dosega EU povprečje.

Slovenija izrazito ne odstopa od nobene dimenzije – združuje elemente vseh in se uvršča najbližje centru. Po raziskavah dveh časovnih presekov (1990 in 1995) se premika k vrednotam varnosti. V nadaljevanju predstavljamo šest ključnih področij kulturnega razvoja Slovenije, pri čemer bomo izhajali iz že opredeljenih teorij (postmodernizacije in socialnega kapitala).

Med agresivnostjo, nestrpnostjo in nesodelovanjem

1. Kakovost življenja

Kakovost življenja na mikro ravni (posameznik) pomeni obvladovanje vsakdanjega življenjskega okolja in vsestransko zadovoljstvo (osebno, materialno, zadovoljstvo z zdravjem in življenjem sploh), na makro ravni (družba) pa koristi in (socialni, materialni, človeški itn.) kapital, ki jih s svojim delovanjem družbi prispevajo posamezniki.

Medtem ko ekonomski in socialni kazalci za Slovenijo kažejo relativno zadovoljivo sliko blaginje (gospodarska rast, po HDI-ju se Slovenija uvršča med prvo

trideseterico najrazvitejših držav sveta, podobno kažeta tudi GEM in GDI, HPI, brezposelnost pada, neenakost se manjša itn.), pa prebivalci kljub temu relativno slabo ocenjujejo kakovost življenja. Slovenija je bila leta 1992 po oceni kakovosti življenja prebivalcev najbolj podobna vzhodnoevropskim državam in državam nekdanje Sovjetske zveze. Čeprav se ocena kakovosti življenja prebivalcev Slovenije glede na vse kazalce (sreča, zdravje, zadovoljstvo z lastnim življenjem, možnostjo odločanja o lastnem življenju in zadovoljstvo s finančno situacijo) postopno izboljšuje, ostaja ocena v primerjavi s svetovnim povprečjem (še bolj pa v primerjavi s povprečjem držav EU)⁸ še vedno nizka; v letih 1992, 1995 in 1999 ne doseže niti EU povprečja iz leta 1992.

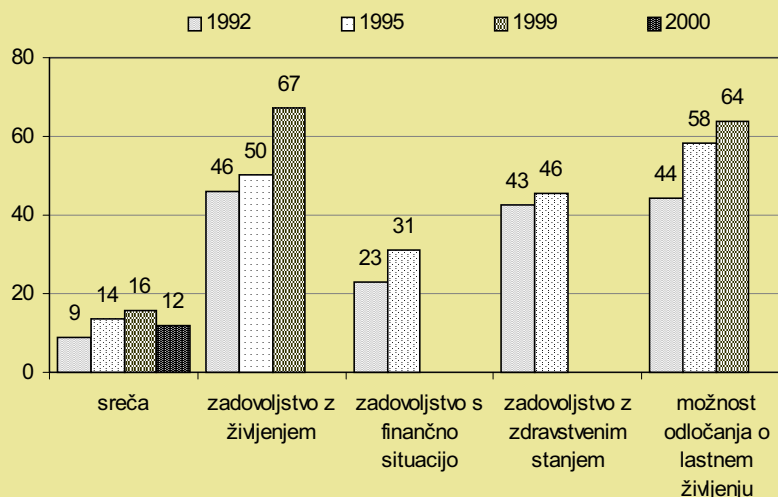
Najnovejša raziskava (SJM2000/2) pokaže rahlo poslabšanje ocene sreče

Za splošno oceno - kako dobro oz. slabo živijo prebivalci Slovenije - smo uporabili naslednje kazalce:

1. sreča: delež respondentov, ki so se opredelili kot "zelo srečni";
2. zdravje: delež respondentov, ki so opisali svoje "zdravstveno stanje v teh dneh" kot "zelo dobro" in "dobro";
3. zadovoljstvo z življenjem: delež respondentov, ki so "zadovoljstvo s svojim življenjem kot celoto v teh dneh" na desetstopenjski lestvici ocenili z ocenami od 7 do 10;
4. zadovoljstvo s finančno situacijo: delež respondentov, ki so "zadovoljstvo s finančno situacijo v gospodinjstvu" ocenili z ocenami od 7 do 10 ter
5. odločanje o življenju: delež respondentov, ki so možnosti "odločanja o svojem življenju" na desetstopenjski lestvici od "čisto nič" do "v veliki meri" ocenili od 7 do 10.

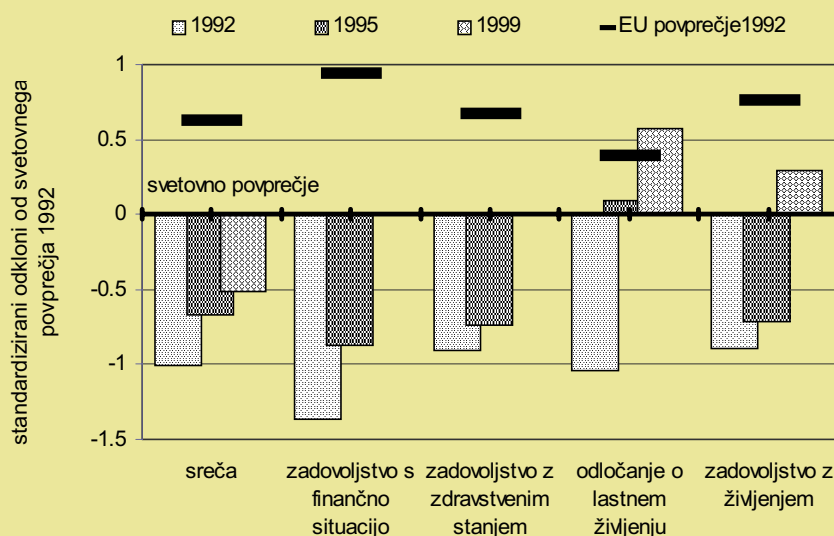
Izbor modalitet upošteva mednarodno primerljivost.

Graf 1: Kakovost življenja prebivalcev Slovenije

Viri podatkov: SJM 92/1, SJM 95/2, SJM 99/3, SJM 2000/2.

Graf 2: Kakovost življenja

Viri podatkov: WVS 92, SJM 92/1, SJM 95/2, SJM 99/3.

Tabela 1: Kakovost življenja po regijah

	1992	1995	1999
Goriška	0.07	0.11	0.38
Obalno-kraška	-0.03	-0.07	0.31
Osrednjeslovenska	-0.14	0.25	0.28
Gorenjska	-0.16	0.14	0.24
Koroška	-0.24	0.05	0.21
Notranjska	0.06	-0.11	0.21
SLOVENIJA	-0.17	0.04	0.20
Zasavska	-0.44	-0.32	0.20
Savinjska	-0.27	-0.11	0.18
Podravska	-0.20	-0.04	0.16
Dolenjska	-0.40	-0.01	0.08
Pomurska	-0.17	-0.01	0.05
Posavska	-0.24	-0.28	-0.27

Opomba: Tabela prikazuje aritmetične sredine spremenljivke "kakovost življenja" po regijah v posameznih letih. "Kakovost življenja" predstavlja stopnjo kakovosti življenja respondentov. Spremenljivka je sestavljena (Likartova lestvica) iz kazalcev, ki vsak zase prikazuje svojo dimenzijo kakovosti življenja. Upoštevani so sreča, zadovoljstvo z zdravstvenim stanjem, zadovoljstvo s finančno situacijo, možnost odločanja o lastnem življenju, splošno zadovoljstvo z življenjem in zadovoljstvo s finančnim stanjem. Vsi kazalci so upoštevani v enaki meri. Manjša vrednost predstavlja manjšo kakovost, višja vrednost pa višjo kakovost življenja.

Vir: SJM92/1, SJM95/2, SJM99/3.

Analize ocen kakovosti življenja prebivalcev pogosto pokažejo, da se kljub dejanskemu izboljšanju npr. finančne situacije v vseh regijah – respondentje ocenijo za manj zadovoljne s finančno situacijo. Ocene pogosto odstopajo od dejanskih sprememb v državi – tudi zato, ker na subjektivne ocene vpliva cel spekter dejavnikov – zahteve in pričakovanja se višajo, potrebe se spreminjajo itn. Ocena finančne situacije je tudi v veliki meri povezana s tekmovalnostjo. Kot merilo prebivalci ne jemljejo lastnih potreb, pač pa merila drugih (sosedov, nasprotnikov, prijateljev idr.)

(le 12% respondentov se ocenjuje za zelo srečne), kar je hkrati tudi prvi kazalec kakovosti življenja, katerega trend se je obrnil v negativno smer⁹.

Po zadnjih podatkih se Slovenija med triinštiridesetimi državami sveta (WVS92) najslabše uvršča glede na zadovoljstvo s finančno situacijo (31. mesto) in zadovoljstvo z zdravstvenim stanjem (31. mesto), najbolj pa glede na možnost odločanja o lastnem življenju (14. mesto), kjer je zaznan tudi velik premik (relativna sprememba 1992-1999 znaša 43.6%). Če je slogan življenja prebivalcev razvitejših držav "življenje je nekaj, kar bom uresničil", in se posamezniki dojemajo kot protagonisti, ki usmerjajo svoje življenje, pa prebivalci držav z nizko stopnjo demokracije življenje jemljejo kot nekaj, "kar se mi dogaja in se mu moram predati". Spremembe v slovenskih stališčih sicer kažejo premike v smeri avtonomnih posameznikov, protagonistov, ki si vsakdanje življenje sooblikujejo z možnostjo in željo po aktivni participaciji na vseh ravneh družbe, vendar pa hkrati trend izboljševanja ocen kakovosti življenja opozarja tudi na dolgotrajnejši prehod. Šele ob zagotovljeni možnosti sodelovanja in soodločanja (visoka zahteva po participaciji v slovenskem vzorcu se kaže tudi glede na številne druge kazalce: večji vpliv stroke na vladne odločitve, ocena demokracije, človekovih pravic itn.), bo tudi ocena blaginje višja.

Leta 1992 je bila Slovenija po vseh kazalcih kakovosti življenja najbolj podobna Romuniji, po zadnjih podatkih (za leto 1995 in 1999) pa je najbližje Poljski (podobne tudi Portugalska, Španija in v Nemčija)¹⁰.

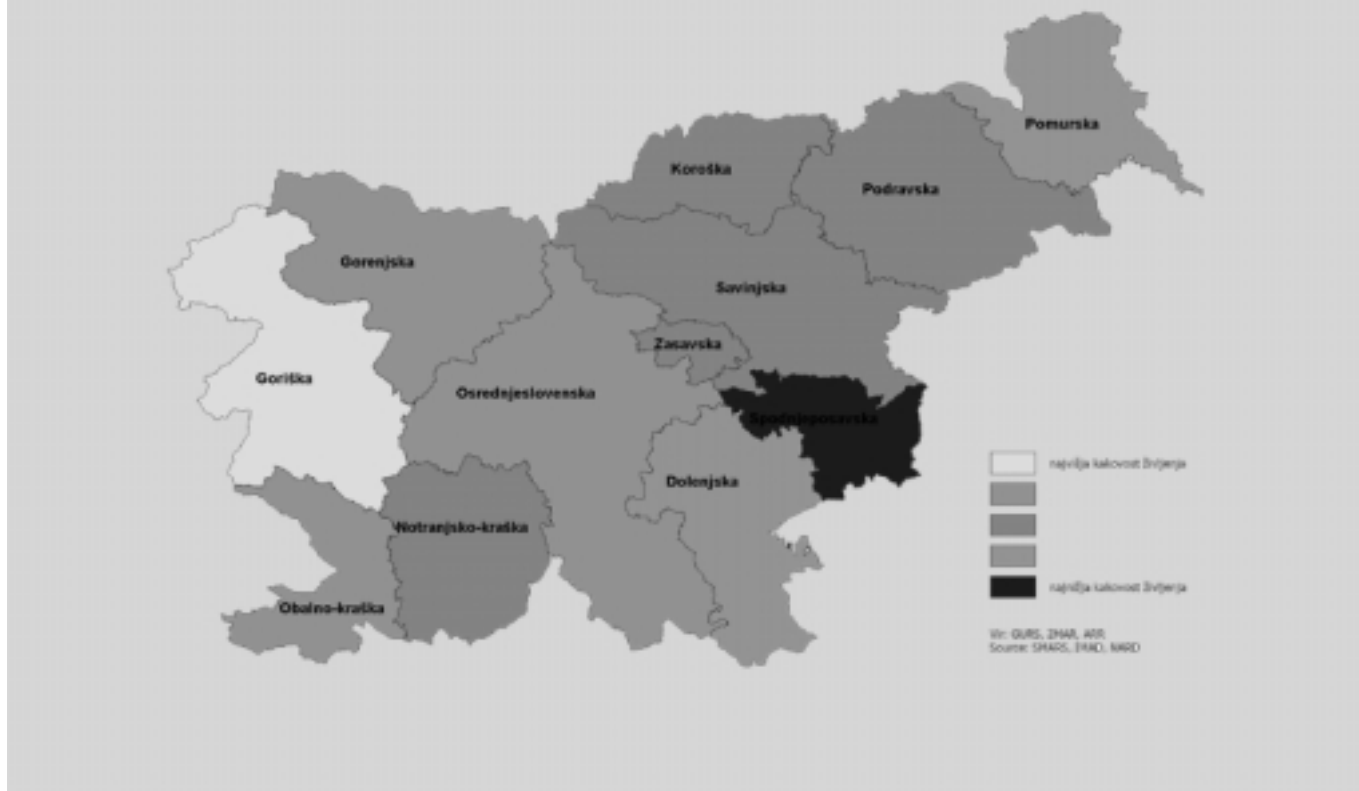
Analiza kakovosti življenja podobno kot kazalci kakovosti: pričakovana dolžina življenja, BDP, plače, nazaposlenost idr. pokažejo polarizacijo Slovenije na relativno dobro samooceno kakovosti življenja prebivalcev zahodnega dela (goriška, obalno-kraška, osrednjeslovenska regija) in nizko oceno kakovosti življenja

⁸Svetovno in EU povprečje je izračunano iz podatkov iz leta 1992, ker so bili to zadnji dostopni podatki.

⁹V letu 2000 je bila merjena le sreča kot eden od kazalcev kakovosti življenja, zato ne moremo podajati prehitrih napovedi o spreminjanju trenda.

Slika 3: Ocena kakovosti življenja po regijah

Tabela 2: Povezanost kazalcev kakovosti življenja in socioekonomskih kazalcev (korelacijski koeficienti)

	Indeks etnocentrizma 1992	Delež mater. 1992	LE 1992	Delež postmater. 1992	BNP 1990	BDP 1992	HDI 1990	Delež žensk v parlamentu 1996	Agresivna smrt ¹ 1992	Umrljivost dojenčkov 1992
Sreča	-0.64	-0.61	0.37	0.62	0.50	0.62			-0.75	-0.72
Zadovoljstvo z zdravstvenim stanjem	-0.68	-0.66		0.60	0.55	0.58		0.33	-0.80	-0.72
Odločanje o lastnem življenju	-0.68	-0.45				0.42		0.38		-0.61
Zadovoljstvo z življenjem	-0.81	-0.64	0.52	0.62	0.64	0.71	0.48	0.36	-0.67	-0.81
Zadovoljstvo s finančno situacijo	-0.69	-0.64	0.52	0.68	0.71	0.79	0.51		-0.70	-0.72

¹Umrljivost zaradi zunanjih vzrokov (prometne nesreče, uboji, umori, samomori itn.)

Vir: WVS92, UNDP.

Opomba: Korelacijski koeficienti so izračunani iz svetovne raziskave vrednot (enote so države).

ja prebivalcev vzhodnega dela Slovenije (posavska, zasavska, pomurska, dolenska). Na oceno kakovosti življenja prebivalcev v Sloveniji v največji meri vplivajo izobrazba, starost in dohodek: ocena se z izobrazbo in dohodkom viša, s starostjo pa upada.

Iz svetovne baze podatkov se pokaže visoka korelacija med kazalcem BDP po kupni moči in kazalci kakovosti življenja ($0.42 < r < 0.79$). Za Slovenijo smo že ugotovili relativno visoko kakovost življenja prebivalcev glede na ekonomske kazalce in skoraj obratno - nezado-

¹⁰Po statistični metodi razvrščanja v skupine (Cluster analysis - Wardova metoda/evklidske razdalje).

Tabela 3: Povezanost kazalca sreče in nekaterih drugih kazalcev v 48 državah sveta (korelacijski koeficienti)

Prihodek na prebivalca	0.64	Izobrazba	0.51
Delež umorov	-0.39	Vera v boga	0.38
Smrtne nesreče	-0.67	Individualizem	0.69
Spoštovanje političnih svoboščin	0.35	Strpnost	0.58
Spoštovanje človekovih svoboščin	0.41	Članstvo v prostovoljnih organizacijah	0.52
Sprejemanje homoseksualnosti	0.62	Delež mestnega prebivalstva	0.48
Dojemanje lastne svobode v življenju	0.50	Število telefonskih priključkov	0.64
Dojemanje lastne svobode na delovnem mestu	0.74	GEM	0.51

VIR: Ruut Veenhoven (1998).

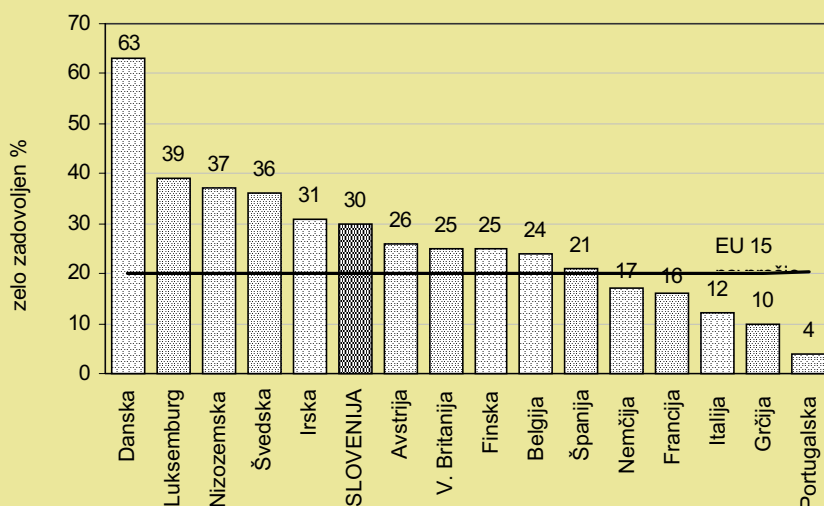
voljivo sliko glede na neekonomske, za kar morajo obstajati tehtni razlogi. Najizrazitejši in najvidnejši so sledeči:

1. Visok delež prebivalcev z materialistično vrednotno orientacijo je negativno povezan z oceno blaginje prebivalcev ($-0.45 < r < -0.66$).
2. Visoka stopnja etnocentrizma in nestrpnosti je povezana z nizko oceno blaginje prebivalcev ($-0.45 < r < -0.78$).
3. Nizka stopnja demokratizacije države (ponazarjajo jo številni kazalci npr.: delež žensk v parlamentu, število demokratičnih institucij itn.) je visoko povezana z oceno kakovosti življenja prebivalcev.
4. Zaprtost (nepretok: kapitala/informacij/ljudi/blaga) negativno korelira z oceno kakovosti življenja prebivalcev; močno vpliva na zadovoljstvo z življenjem ($r=0.41$) in možnost odločanja o lastnem življenju ($r=0.51$).

V Sloveniji je na 100.000 prebivalcev toliko samomorov (28.5), kot je v Združenem kraljestvu celotna umrljivost zaradi zunanjih vzrokov - umori, uboji, samomori, prometne nesreče in ostale nesreče (28.2) (WHO 2000).

5. Visoki deleži umrljivosti zaradi zunanjih vzrokov (prometne nesreče, samomori idr.) tudi kažejo na kakovost življenja prebivalcev. Države z višjim deležem smrti zaradi zunanjih vzrokov smrti (agresivne smrti) imajo tudi nizko oceno kakovosti življenja ($-0.67 < r < -0.80$).

Za enega izmed kazalcev kakovosti življenja - zadovoljstvo z življenjem – (merimo le delež respondentov, ki se ocenjujejo za "zelo zadovoljne") so dostopni tudi najnovjši podatki pri Eurobarometru, ki za Slovenijo kažejo nekoliko bolj optimistično sliko. Po podatkih Eurobarometra (EB44 – EB53) zadovoljstvo z življenjem v državah EU v letu 2000 izraziteje upade (razen Irske in Velike Britanije). Povprečje EU se spusti na 17%. Največji upad beležijo Danska, Luksemburg in Nemčija (6 odstotnih točk), Nizozemska in Belgija (5 odstotnih točk). Če deleže respondentov SJM primerjamo s povprečjem EU (za EU leta 1996-1999, za Slovenijo najbližje merjeno leto - 1997), se pokaže višje zadovoljstvo prebivalcev Slovenije. Od leta 1996 do leta 1999 je povprečno zadovoljstvo z življenjem prebivalcev EU 20%, povprečje za Slovenijo pa za leto 1997 30% (SJM97/1). Podatki so merjeni s štiristopenjsko lestvico¹¹ in niso primerljivi s svetovno raziskavo vrednot – WVS (po kateri smo Slovenijo uvrščali na začetku, ker je merjena z desetstopenjsko lestvico). Pri državah EU je opazen trend rahlega upadanja zadovoljstva prebivalcev (delež "zelo zadovoljnih" + "zadovoljnih" je v letih 1997 in 2000 znašal 77%, kar je najnižje po l. 1981). Če primerjamo zadovoljstvo z življenjem ("zelo zadovoljen" + "zadovoljen") s članicami EU za leto

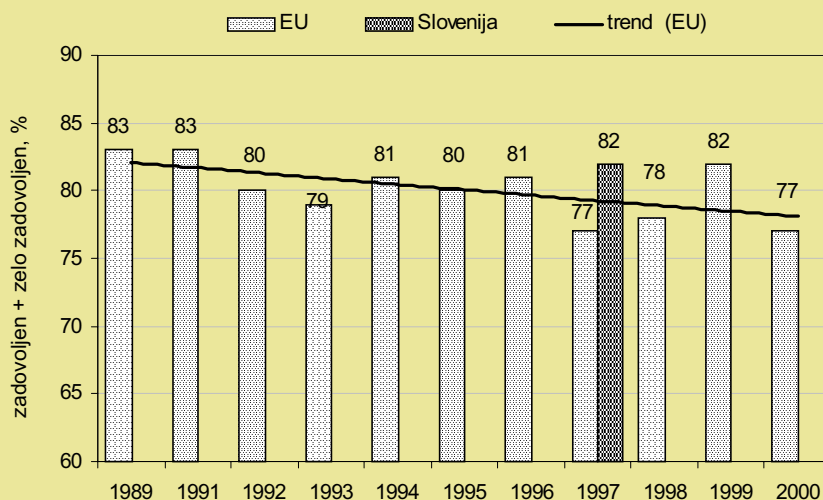
Graf 3: Zadovoljstvo z življenjem (EU, 1999 in Slovenija 1997)

Vira podatkov: EB (1999), SJM97/1.

1997, se Slovenija uvrsti na 6. mesto, kar je za 5 odstotnih točk višje kot EU povprečje. Pri tem moramo vseskozi upoštevati, da so razlike med državami članicami pri ocenjevanju zadovoljstva izjemno velike. Če primerjamo najbolje uvrščeno državo (Dansko) in najslabše uvrščeno državo (Portugalsko), so razlike tudi za devetnajskrat nižje oz. višje. V letu 2000 se za "zelo zadovoljne" ocenjuje 57% (leta 1999 pa 63%) respondentov na Danskem, na Portugalskem pa je leta 2000 3% (leta 1999 pa 4%) respondentov zelo zadovoljnih. Če Slovenijo primerjamo z državo z najvišjo oceno zadovoljstva prebivalcev – Dansko, je splošno zadovoljstvo prebivalcev Slovenije merjeno leta 1997 po EB za 15 odstotnih točk nižje.

Samo zadovoljstvo z življenjem še ne pokaže celotne slike kakovosti življenja prebivalcev. Slovenija tudi po letu 1999 ostaja pod svetovnim in EU povprečjem iz leta 1992 glede na tri kazalce: srečo, zadovoljstvo s finančno situacijo in oceno zdravstvenega stanja. Samoocena kakovosti življenja je odraz celotne družbene klime. Gospodarska rast, rast plač ali zmanjšanje revščine razen o spremembi socialnega položaja ne povedo dosti o kakovosti življenja in počutjih prebivalcev.

Graf 4: Upadanje zadovoljstva v državah EU

Vira podatkov: EB, SJM97.

2. Počutja

Počutja prebivalcev so povezana tako s kazalci kakovosti življenja kot tudi z razvojnimi kazalci države. Kazalci pozitivnih počutij kažejo statistično značilne močnejše povezanosti s kazalci kakovosti življenja kot negativna počutja. Prebivalci, ki so najmanj zadovoljni s svojo finančno situacijo, so tudi najbolj z dolgočaseni in prizadeti oz. prebivalci, ki so zadovoljni z lastno finančno situacijo, so statistično značilno ponosni, zadovoljni in svoje počutje ocenjujejo kot "v sedmih nebesih". Postmaterialisti svoja počutja statistično značilno bolje ocenjujejo kot materialisti in etnocentriki. Povezanost s pozitivnimi počutji kažejo tudi HDI, BDP in pričakovana dolžina življenja.

Zanima nas, kako se ljudje počutijo v teh dneh, ali ste v zadnjih nekaj tednih (da/ne):

1. bili posebno razgreti, ali vas je nekaj posebej zanimalo;
2. tako nemirni, da niste mogli dolgo vzdržati na istem mestu;
3. ponosni, ker vas je nekdo pohvalil za nekaj, kar ste naredili;
4. zelo osamljeni ali daleč od ljudi;
5. zadovoljni, ker ste končali neko delo;
6. dolgočaseni;
7. "v sedmih nebesih", z občutkom, da je življenje čudovito;
8. obupani, pobiti ali zelo nesrečni;
9. imeli občutek, da so stvari potekale tako, kot ste si želeli;
10. prizadeti, ker vas je nekdo kritiziral.

Tabela 4: Povezanost kazalcev kakovosti življenja in počutij (korelacijski koeficienti)

	Razburjen	Ponosen	Zadovoljen	Z dolgočasen	"V sedmih nebesih"	Uresničevanje ciljev	Prizadet
Sreča		0.56	0.34		0.74	0.39	
Zadovoljstvo z zdravstvenim stanjem		0.64	0.46		0.68	0.40	
Možnost odločanja	0.43	0.51	0.51		0.45	0.44	
Zadovoljstvo z življenjem		0.53	0.50		0.61	0.33	
Zadovoljstvo s finančno situacijo		0.56	0.39	-0.41	0.44		-0.40

Vir: WVS92

Opomba: Korelacijski koeficienti so izračunani iz svetovne raziskave vrednot (enote so države).

¹¹Štiristopenjsko lestvico sestavljajo trditev: 1. zelo zadovoljen, 2. dokaj zadovoljen, 3. ne kaj dosti zadovoljen, 4. sploh nisem zadovoljen.

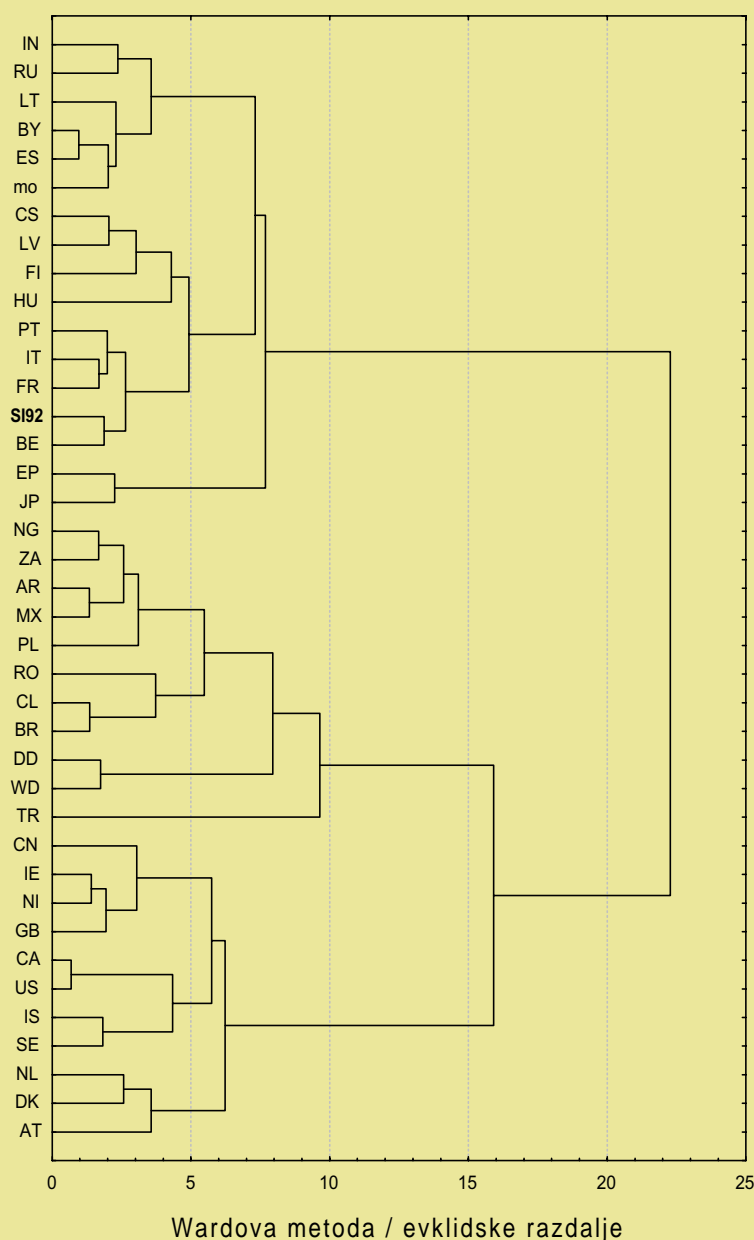
Tabela 5: Povezanost kazalcev počutij z ekonomskimi in socialnimi kazalci (korelacijski koeficienti)

Počutja:	Delež materialistov 1992	Delež postmaterialistov 1992	BNP 1990	BDP 1992	HDI 1990	Indeks etnocentrizma 1992	Pričakovana dolžina življenja 1990
Razburjen						-0.38	
Nemiren			-0.49				
Ponosen	-0.63	0.56		0.44		-0.42	
Osamljen			-0.62	-0.50	-0.54		-0.51
Zadovoljen	-0.62	0.48				-0.53	
Zdolgočasen			-0.49	-0.44	-0.49		-0.48
"V sedmih nebesih"	-0.52	0.41				-0.40	
Obupan			-0.50	-0.45	-0.53	0.50	-0.52
Uresničevanje ciljev							
Prizadet			-0.46	-0.46	-0.48		-0.53

Vir: WVS92, UNDP.

Opomba: Korelacijski koeficienti so izračunani iz svetovne raziskave vrednot (enote so države).

Graf 5: Razvrščanje držav glede na počutja

Vir podatkov: WVS 92.

Po statistični metodi razvrščanja v skupine (Cluster analysis – Wardova metoda – evklidske razdalje) se deset različnih kazalcev počutij razvršča v dve skupini: **pozitivna počutja** (razburjen, ponosen, zadovoljen, "v sedmih nebesih" in uresničevanje ciljev) in **negativna počutja** (nemiren, osamljen, zdolgočasen, obupan, prizadet).

Čeprav je Slovenija pogosto označena za državo samomorov in depresivnežev (delež agresivne smrti v Sloveniji je zelo visok), se glede na ocenjevanje počutij uvršča med države z relativno visokim deležem pozitivnih počutij. Po kazalcih pozitivnih počutij se Slovenija (skupaj z Romunijo) uvršča blizu povprečja ali rahlo negativno odstopa od svetovnega povprečja; glede na kazalce negativnih počutij pa je (podobno kot Danska in Belgija) podpovprečna, kar pomeni, da ima nizek delež prebivalcev, ki svoja počutja ocenjujejo negativno.

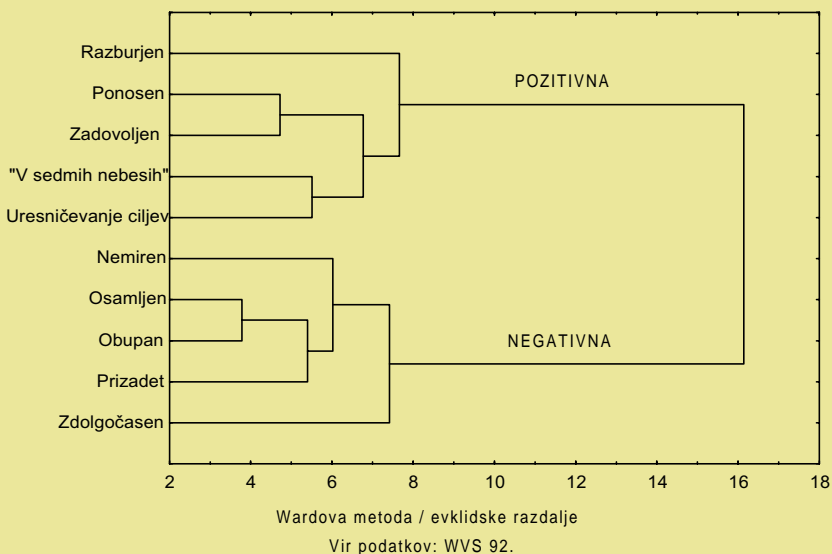
Slovenija se glede na negativna počutja v letu 1992 uvršča v sam vrh držav sveta z nizkimi ocenami negativnih počutij. Prebivalci Slovenije se počutijo daleč najmanj osamljene (Slovenija se uvrsti na 3. mesto med državami sveta), najmanj zdolgočaseni (4. mesto) in najmanj obupani ali nesrečni (4. mesto). Glede na pozitivne kazalce se Slovenija uvršča blizu svetovnega povprečja.

Zelo dobro uvrščanje Slovenije glede na negativne kazalce počutij kaže, da so socialni odnosi (družinski, sorodstveni, na delavnem mestu ali med prijatelji) in in-

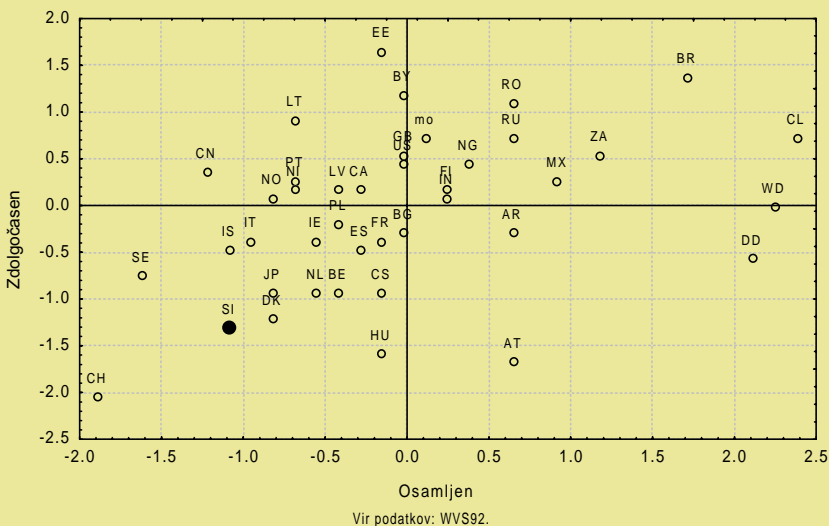
terakcije relativno dobri. Medosebne vezi in povezanosti so pomemben vir socialnega kapitala. Zaupanje je statistično značilno negativno povezano z negativnimi kazalci, ki so v Sloveniji nizki. Zaupanje je povezano tudi s kazalcem, ki označuje čudovito življenje ("v sedmih nebesih"), glede na katerega se Slovenija med vsemi kazalci najslabše uvršča (na 35. mesto) in ki je značilen predvsem za skandinavske države in Turčijo.

Iz analize podatkov bi lahko sklepali, da je stopnja zaupanja v Sloveniji visoka, vendar ni tako. Raziskava je bila izvedena takoj po osamosvojitvi Slovenije, ko so bila pričakovanja in zaupanje v novo državo in demokracijo najvišje. Prav tako je bilo najvišje prepričanje v spremembo in socialno državo. Ocene počutja se tudi močno razlikujejo od ocen kakovosti življenja. Odstopanja kažejo neusklajenost v ocenjevanju prebivalcev. Prav tako pa ni primerljivih kasnejših raziskav, ki bi pokazale ali potrdile odstopenja od raziskave leta 1992.

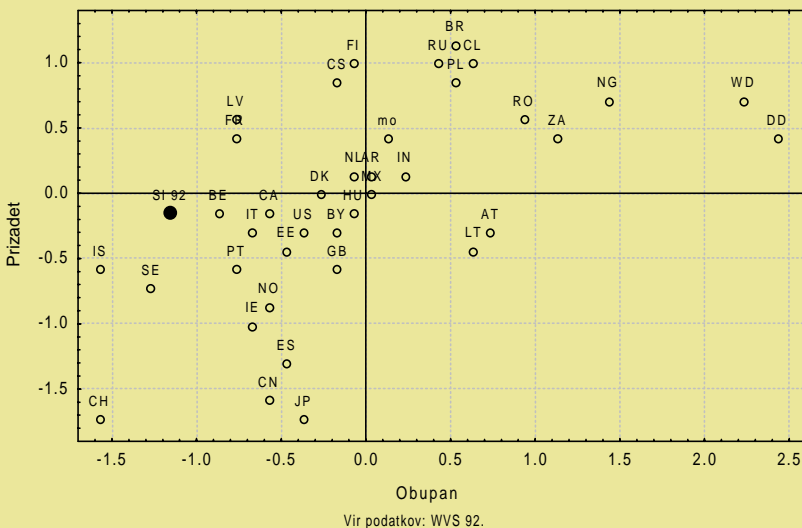
Graf 6: Počutja

Graf 7: Negativna počutja (zdolgočasen + osamljen)

Graf 8: Negativna počutja (prizadet + obupan)

*Neujemanje kazalcev:
počutja nadpovprečna,
kakovost življenja
podpovprečna*

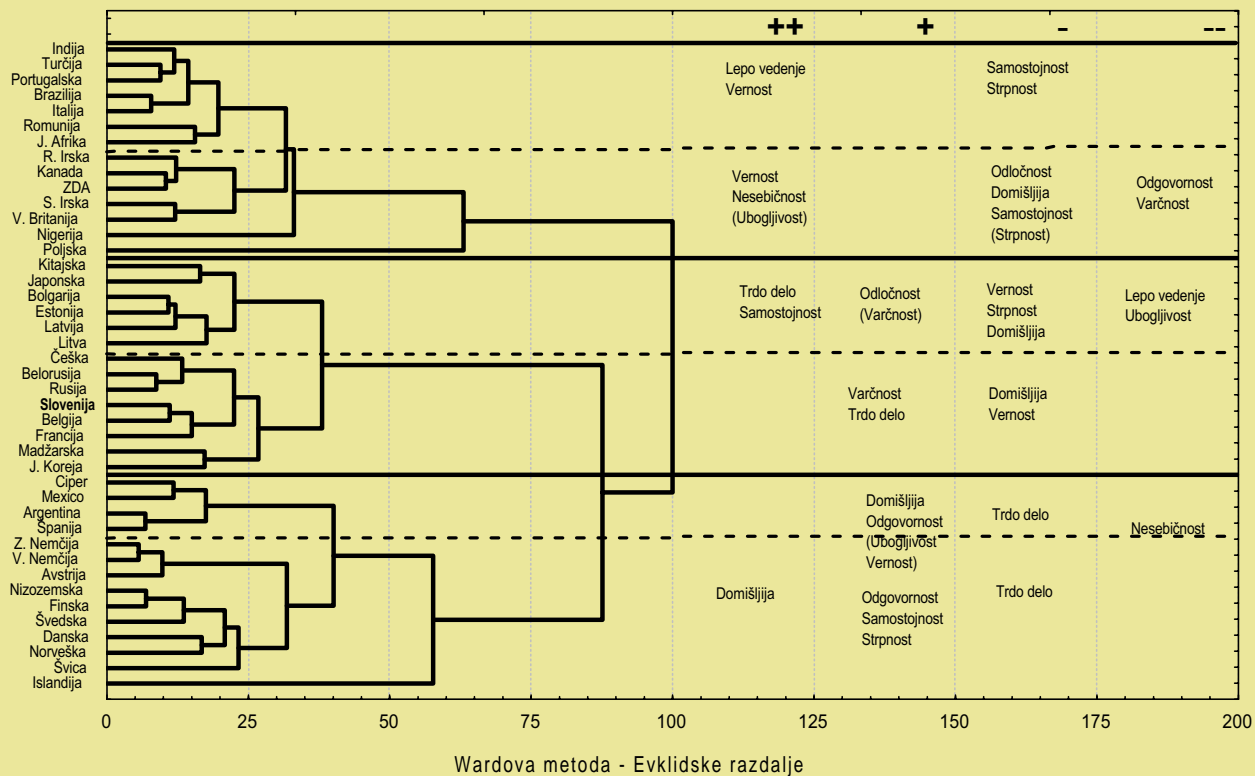
Poudarek 4: Predstava o idealnem otroku: kulturno pogojeni vzgojni modeli?

Odnos do vzgoje otrok je, kot kaže raziskovanje vrednot in prepričanj na globalni ravni, pomemben segment kulture. Vrednote in prepričanja, ki zrcalijo "podobo o idealnem otroku", so ključni elementi koherentnih kulturnih vzorcev, ki jih Inglehart (1995, 1997) umešča v procese kulturne modernizacije in postmodernizacije. Kot ugotavlja avtor, (prav tam) se ti vzorci notranje povezanih vrednot oblikujejo glede na (zgodovinsko) orientacijo družb bodisi v religijo kot tradicionalni vir oblasti (ob stoječi ekonomiji), bodisi v državno oblast (in maksimiranje gospodarske rasti) ali pa poudarjajo razvoj posameznika (in skušajo maksimirati kakovost življenja). Naša analiza razvrščanja v skupine kaže, da se podobno oblikujejo tudi vzgojne orientacije oziroma predstave o tem, katere lastnosti bi morali otroci pridobiti v domačem okolju. Vzorci lastnosti, ki jih različne družbe spodbujajo v vzgoji otrok, odražajo bodisi pretežno tradicionalno-religiozno usmerjenost, državno-legalno ali postmoderno usmeritev. Prepoznamo lahko naslednje tri (makro) modele: pretežno religiozno usmerjeno vzgojo, vzgojo k funkcioniranju države in produkciji ter postmoderno vzgojo, ki je usmerjena v razvoj posameznika in kakovost življenja. Religiozni vzorec vzgojnih vrednot, ki združuje **vernost z ubogljivostjo** in **lepim vedenjem**, prevladuje v državah, v katerih ima religija nasploh pomembno mesto v kulturi. In sicer ne glede na to, za kakšno religijo gre (v tej skupini najdemo cel spekter religij) in ne glede na stopnjo njihove ekonomske razvitosti. Vzgoja otrok z religioznim poudarkom je značilna za tradicionalno-religiozno usmerjene države, kot so na primer Indija, Poljska, Južna Afrika, pa tudi za tehnološko in ekonomsko visoko razvite države, kot so Kanada, Velika Britanija, ZDA, Italija, ki imajo tudi mnogo postmodernih elementov v kulturi. Kot kaže, je prav religioznost tista temeljna dimenzija kulture, ki bistveno (bolj kot razvitost) opredeljuje odnos do otrok in vzgoje. Vzgojni vzorec, ki združuje lastnosti, kot so **odločnost**,

samostojnost ter **varčnost** in **trdo delo**, se pojavlja v družbah z dolgoletno državno tradicijo (Kitajska, Japonska) in v tranzicijskih družbah (vzhodnoevropske, baltske države). Močna vloga (nastajajoče) države in prednostna usmeritev teh družb v gospodarsko učinkovitost očitno določata tudi prednostne naloge v vzgoji prihodnjih generacij. V družbah z izrazito materialistično orientacijo (velik delež ljudi daje prednost gospodarski učinkovitosti pred cilji kakovosti življenja) je v vzgoji mogoče prepoznati značilno večjo motivacijo k produktivnosti (angl. *achievement motivation*). Ta poudarja vzgojo k ekonomskim dosežkom in avtonomnosti (varčnost, odločnost) pred konformnostjo tradicionalnim družbenim normam (vernost in ubogljivost); (Inglehart 1997, str. 222-223). Skupini se pridružuje tudi Slovenija, ki na začetku obdobja tranzicije še nadpovprečno ceni varčnost v vzgoji otrok (ne pa trdega dela), kasneje pa se stanje bistveno spremeni. Zanimivo je, da je slovenski vzgojni vzorec "bližje" belgijskemu in francoskemu kot vzorcu preostalih vzhodnoevropskih držav.

Tretji - postmoderna - vzgojni vzorec, ki daje prednost lastnostim, kot so **domišljija**, **strpnost** in **spoštovanje drugih** ter **odgovornost**, je prevladujoč v modernih evropskih državah blaginje in deloma v nekaterih špansko govorečih, manj razvitih državah. Kot kaže, v skupini latinskoameriških in/ali špansko govorečih držav, kot so Argentina, Mehika, Španija in Čile, religija nima tako odločilnega vpliva na vzgojo otrok. Zanimivo je namreč, da v teh državah kljub religiozni kulturi prevlada postmoderna pogled na vzgojo. Postmoderna vrednotna orientacija, značilna za prebivalce teh družb, se kaže kot kakovosten premik v tem, kaj ljudje pričakujejo od življenja, kar se zrcali tudi v vzgoji otrok. Prevladujoča usmeritev v kakovost življenja in razvoj posameznika se v veliki meri odslkava v prioritetah pri vzgoji otrok.

Poudarek na razvoju domišljije ustreza postmodernemu odmiku od materializma in premiku k razvoju posameznika, njegovi samoizpolnitvi, ustvarjalnosti in smiselnemu delu, pa tudi k večjemu pomenu prostega časa in socialnih stikov v življenju. Drugo pomembno postmoderno obeležje je

Wardova metoda - Evklidske razdalje

Vir podatkov: WVS 92.

značilno večja strpnost do manjšinskih in subkulturnih družbenih skupin ter ekološka ozaveščenost. Vzgoja otrok k odgovornosti (do sebe, drugih, okolja) ter k strpnosti in spoštovanju do drugih odraža in hkrati omogoča takšno vizijo razvoja družbe.

Spremembe prioritete v vzgoji otrok pri prebivalcih Slovenije v obdobju 1992 - 1999 obeležuje značilen odklon od materialistične naravnosti in obenem odklon od tradicionalne - kolektivistične naravnosti. Hkrati zaznamo približevanje konceptu (liberalne) individualistične vzgoje. Zanimivo je, da najbolj upada zastopanost tistih lastnosti v vzgoji otrok, ki so bile še leta 1992 nad svetovnim povprečjem. Materialistični koncept vzgoje k produktivnosti izgublja pomen (upada delež tistih, ki cenijo varčnost), upada pa tudi pomen tradicionalnega - kolektivističnega koncepta vzgoje k podredljivosti in izpolnjevanju zahtev kolektiva (zmanjšuje se delež prebivalcev, ki cenijo ubogljivost in lepo vedenje). Kot kaže, pa se leta 1999 začneja oblikovati (zgolj liberalni?) koncept individualistične vzgoje, saj postajata samostojnost in odločnost vedno bolj cenjeni lastnosti otrok. Nekoliko se poveča tudi delež prebivalcev, ki cenijo nesebičnost kot izrazito socialno lastnost, kar nakazuje tudi orientacijo k "drugemu". Čeprav se v istem obdobju nekoliko poveča tudi pomen domišljije in odgovornosti, pa o značilnem premiku k postmodernemu modelu vzgoje ne moremo govoriti, saj se obenem zmanjša tudi pomen vzgoje k strpnosti in spoštovanju drugih ljudi. Omenjenih gibanj ne moremo označiti kot premik k postmoderni vzgojni orientaciji, saj je za to orientacijo značilno, da se individualistične lastnosti kombinirajo s strpnostjo (spoštovanjem drugih in drugačnih), kar opozarja na (ponovno) visoko stopnjo zavesti o skupnosti. Vendar ta ni (več) utemeljena na težnji po podrejanju (ubogljivost, lepo vedenje), ali altruizmu (nesebičnost), pač pa je utemeljena na demokratizaciji odnosov med posameznikom in pluralno skupnostjo.

Kot kaže, tudi premiki v odnosu do otrok pri prebivalcih Slovenije potekajo bolj ali manj vzporedno s spremembami drugih vrednot in prepričanj, ki zadevajo gospodarski, politični in kulturni razvoj družbe. Varčnost, kot lastnost otrok, ki naj bi zagotavljala akumulacijo, izgublja pomen v vzgoji otrok vzporedno z odklonom od materialistične vizije družbe in dejanskim izboljšanjem materialne in socialne varnosti prebivalcev.

Tudi upadanje pomena vzgoje k strpnosti sovпада s splošno ksenofobično in nestrpno družbeno klimo, značilno za slovensko družbo. Upadanje pomena strpnosti v vzgoji je mogoče pripisati splošnemu naraščanju stopnje nestrpnosti prebivalcev Slovenije do tujcev in različnih stilov življenja, ki je

bilo posebej izrazito v obdobju 1992 - 1995, v letih 1995 - 1999 pa nekoliko manj, vendar je v vsem obdobju stopnja nestrpnosti izjemno visoka v primerjavi s svetovnim povprečjem.

Razlike v pogledih na vzgojo so med prebivalci Slovenije velike in značilne. Izobrazba (in z njo povezan dohodek) ter starost v največji meri določajo, katere lastnosti otrok so bolj zaželeno oziroma kakšna naj bo vzgoja.

"Nosilci" liberalnega koncepta individualistične vzgoje in/ali demokratične postmoderne vzgoje, ki se v slovenski družbi vedno bolj uveljavlja, so bolj izobraženi prebivalci (z večjimi dohodki), mladi in "postmaterialisti" - prebivalci, katerih vizija razvoja družbe je izboljšanje kakovosti življenja (posameznika). Kot kaže, je takšna usmeritev nekoliko bolj zaželena tudi pri moških ter pri levo politično usmerjenih prebivalcih.

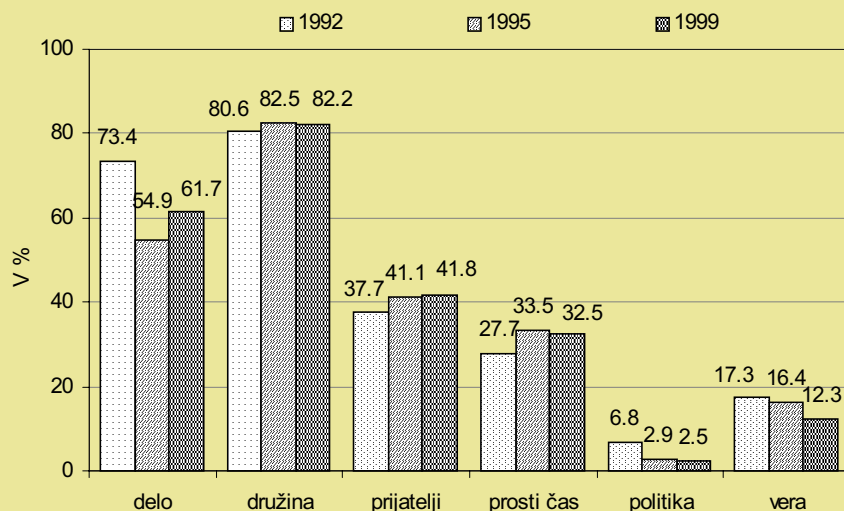
"Nosilci" tradicionalnih in materialističnih pogledov na vzgojo, ki očitno izgubljajo pomen v slovenski družbi, pa so starejši, slabše izobraženi prebivalci (s slabšimi dohodki) in/ali prebivalci, katerih vizija družbenega razvoja se omejuje na zagotavljanje materialne preskrbljenosti in močne državne oblasti. Religiozna komponenta v vzgoji je bolj prisotna pri desno politično usmerjenih prebivalcih in nekoliko bolj pri ženskah.

Analiza variance (statistično značilno)	Spol		Starost		Izobrazba		Dohodek		Politična pripadnost		Indeks m/p ¹	
	moški	ženski	starejši	mlajši	nižja	višja	nižji	višji	desno	levo	mater.	post.
Lepo vedenje			←		←		←				←	
Ubogljivost					←		←				←	
Vernost	→		←		←		←				←	
Trdo delo			←		←		←				←	
Varčnost	←		←		←		←				←	
Odločnost/vztrajnost			→		→		→		→		→	
Nesebičnost	→		→		→		→		→		→	
Samostojnost					→		→		→		→	
Odgovornost			→		→		→		→		→	
Domišljija	←		→		→		→		→		→	
Strpnost	←		→		→		→		→		→	

Legenda: → p > 0.01   → p > 0.05   → ni statistično značilno

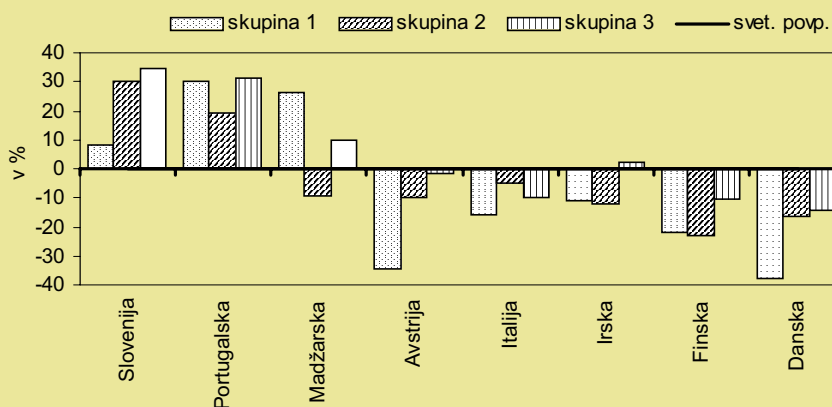
Opomba: ¹Indeks vrednotnih orientacij.

Graf 9: Pomen ključnih področij življenja - Slovenija

Viri podatkov: SJM 92/1, SJM 95/3, SJM 99/3.

Graf 10: Tri skupine motivacij za delo - odstopanja od svetovnega povprečja (1992)

Vir podatkov: WVS 92.

3. Ključna področja življenja

Eden relevantnih kazalcev proučevanja vrednotnih orientacij družbe je tudi pomen, ki ga prebivalci pripisujejo ključnim področjem življenja. Merijo se z vprašanjem – "Kako pomembno v vašem življenju je: delo, družina, prosti čas, prijatelji, politika in vera"¹².

Družina je osnovna celica – prva potencialna zgradba socialnega kapitala, kjer je stopnja zaupanja in intenzivnost odnosov najvišja. Družina lahko nudi ugodja: kohezijo/sodelovanje in materialno/emocionalno podporo oz. pozitivni socialni kapital. Hkrati pa je lahko visoka stopnja zaupanja v družino tudi potencial nezaupanja (zaprtost) do drugih družbenih skupin in socialnega okolja oz. negativni socialni kapital.

Vrednote, ki jih starši vzpodbujajo pri otrocih, so pomemben kazalec vrednotnih orientacij in v veliki meri odražajo kulturne vzorce celotne družbe. Analiza želenih lastnosti otrok v Sloveniji tako v letu 1995 še bolj pa v letu 1999 nakazuje premik v smeri postmaterialistične usmeritve. V letu 1999 iz postmaterialističnega vzorca izpade le ena temeljna vrednota – strpnost. Strpnost se ne vzpodbuja niti v družini niti v šolskem sistemu, kjer so pred sodelovanjem poudarjeni predvsem uspeh, dosežki in tekmovalnost, ne pa sodelovanje in kvalitete posebnosti in drugačnosti. Podob-

Tabela 6: Motivacije za delo, ki jih respondent izbere kot pomembne (v %)

Skupine		Slovenija 1992	Slovenija 1995	Slovenija 1999	EU povp. 1992	Svetovo povp. 1992
1. pogoji dela	Dobro plačilo	82	89	87	68	74
	Ne preveč pritiska	48	73	71	60	35
	Veliko počitnic, dopusta	29	48	46	26	29
	Ugoden delovni čas	39		41	41	46
2. socialna klima	Spoštovano delo	59	77	77	34	40
	Prijetni sodelavci	82		90	69	67
	Delo je koristno za družbo	63		73	34	44
	Da srečuješ ljudi	56		69	43	45
	Zanimivo delo	76	91	92	63	57
3. samouresničitev	Ustreza sposobnostim	61	87	86	53	56
	Zanesljiva zaposlitev	73	93	88	57	57
	Možnosti napredovanja	62		73	33	36
	Priložnost pokazati iniciativo	55	78	78	48	46
	Možnost dosežkov	71	90	90	56	56
	Odgovorno delo	53	64	73	43	42

Vir: VW92, SJM92/1, SJM95/2, SJM99/3.

no velja tudi za domišljijo, ki je eden pomembnih elementov postmaterialistične usmeritve, vendar je v šolskem sistemu (družini, družbi) prepogosto nezaželjena in temu ustrezno sankcionirana (zatrta).

Med šestimi ključnimi področji življenja sta tudi po letu 1999 prevladujoče poudarjena pomen družine in dela. Leta 1995 je izraziteje upadel pomen dela, kar je značilno za postmaterialistično vrednotno orientacijo, leta 1999 pa delo ponovno pridobi na pomenu. Delo zavzema izjemno pomembno komponento življenja prebivalcev Slovenije¹³. Kot osmisli-tev življenja ga poudarjajo predvsem starejši, manj izobraženi in respondenti z nižjimi dohodki.

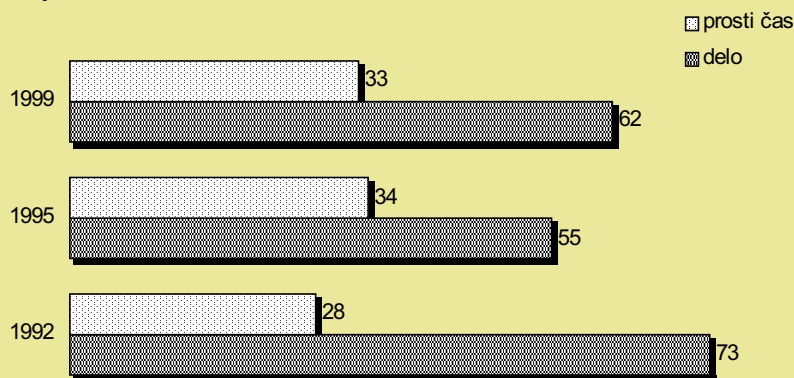
Statistična metoda razvrščanja v skupine (Cluster analysis – Wardova metoda/evklidske razdalje) razdeli 43 obravnavanih držav glede na motivacije za delo v tri skupine. Prvo skupino oblikujejo države, katerih respondente poudarjajo predvsem zahteve po dobrem plačilu in nizkem pritisku, delo jim predstavlja zgolj sredstvo za zadovoljitev njihovih potreb in želja. V drugi skupini poudarjajo odgovornost za delo(vanje) in razvoj celotne družbe, velik poudarek dajejo socialni klimi (medsebojnemu sodelovanju in prijateljskim odnosom). V tretji skupini držav pa prebivalci poleg odgovorne in zanesljive zaposlitve najbolj poudarjajo še možnost napredovanja z lastnimi iniciativami in doseganje zastavljenih ciljev - zato jim delo pomeni samouresničitev in osebni razvoj.

Do podobnih ugotovitev sta iz Evropske raziskave vrednot prišla tudi Harding & Hikspoors (1995, str. 446). S faktorsko analizo sta dobila tri skupine glede na motivacije dela: a) materialna varnost, b) pogoji dela in c) osebni razvoj.

Če za vse tri skupine pogledamo korelacije motivacij za delo s pomeni, ki jih prebivalci držav pripisujejo ključnim področjem življenja (delu, družini, prijateljem, prostemu času, politiki, religiji),

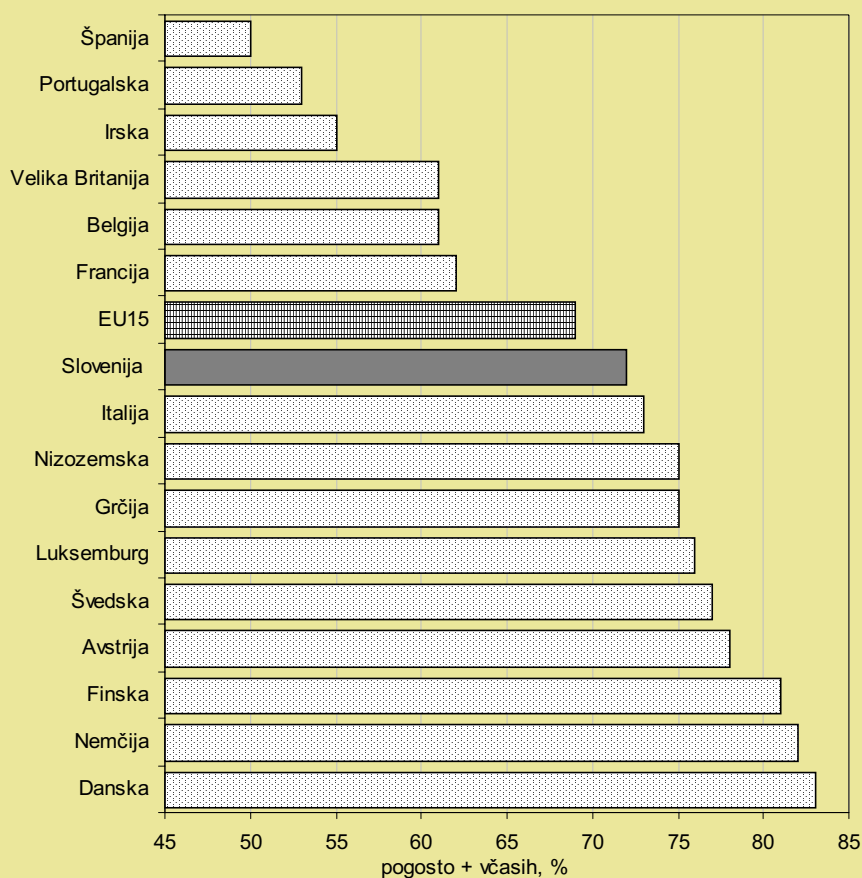
Poudarek 5: Delati zaradi dela

Pri vrednotenju dela je prvič problematična že sama ocena respondentov – kaj je delo in kaj nedelo oz. prosti čas. Leta 1995 je v Sloveniji kar 43% repondentov trdilo, da delajo zaradi dela (in ne zaradi prostega časa ali obojega). Delež respondentov, ki dajejo prednost delu pred prostim časom, je trikrat višji. Po tem kazalcu je potem že samo delo osmisli-tev življenja in ne le možnost za še druge izvedelovne dejavnosti, stike ali druge načine samouresničevanja. Izguba plačane zaposlitve ima zato še toliko večji vpliv na posameznikovo življenje, na oceno kakovosti življenja in počutja.

Vir podatkov: SJM 92/1, SJM 95/2, SJM 99/3.

Graf 11: Razpravljanje o politiki s prijatelji (1999)

Vira podatkov: EB, 1999; SJM99/3.

¹²Upoštevali smo odgovore "zelo pomembno". Pri ocenjevanju politike smo zaradi mednarodne primerjave upoštevali še delež, ki se nanaša na "precej pomembno".

¹³Na visoko vrednotenje dela opozarjajo tudi novejša finska raziskava, čeprav je bila Finska leta 1992 druga med trinštiridesetimi državami sveta glede na delež postmaterialistov (29%) in zadnja glede na delež materialistov (6%).

Poudarek 6: Subjektivni odnos do politike kot dediščine

Tranzicijske dežele je preplavilo nekaj čarobnih besed, s katerimi se skuša zapolniti praznino, ki je zevala nekaj desetletij. Eden takih je izraz "politična kultura". Izraz je postal del standardnega besednjaka ne samo politologov in družboslovcev, ampak tudi novinarjev in politikov. Izraz politična kultura najpogosteje uporabljajo kot sinonim za politični bonton ali kvečjemu za "politično folkloro" (Rohe) in tako nastopa kot nadomestek pri vsakršni pojmovni in pojasnjevalni zadregi. No, tudi v družboslovni strokovni in znanstveni javnosti ni opredeljevanje in raziskovanje politične kulture niti enostavno niti enoznačno. Znani nemški politolog Max Kaase (1983) je svoj čas izrekel odmevno metaforo o raziskovanju politične kulture kot "poskusu pripenjanja pudinga na steno". Če definiramo politično kulturo v najbolj abstraktni formi kot dojetje sveta politike, imamo dejansko spoznavne težave, če pa pojem zožimo na operativno definicijo kot stališče oz. odnos do političnega sistema in subjektivne (kognitivne, afektivne in evaluativne) orientacije udeležencev sistema do političnih fenomenov, kot to naredi Almond (Almond, Verba, 1980:26), odpremo možnost empiričnega spremljanja fenomena. Pri tem seveda proučevanja politične kulture ne gre enačiti s preverjanjem stališč do konkretnih režimov, ampak "zaznavnih strategij in meril presoje" (Rohe, 1996:1), ki ta konkretna stališča oblikujejo. Vsekakor pa temelji empirično spremljanje (t.i. "survey research") politične kulture neke dežele na predpostavki, da jo je možno proučevati in spoznavati preko orientacij in stališč individuumov, pač v smislu Almondove (Almond, 1993:15) opredelitve politične kulture kot vzorca subjektivnih orientacij do politike v neki naciji ali njenih podskupinah.

V večini dežel vzhodne Evrope predstavlja pri proučevanju politične kulture dodaten problem dejstvo, da praktično vse do preloma ni bila vzpostavljena infrastruktura, ki bi omogočala dolgoročno empirično spremljanje tistih razsežnosti javnega mnenja, stališč, vrednot, ki so povezana s "subjektivno dimenzijo politike". Slovenija ima v tem smislu nekaj prednosti, ker je v longitudinalnih raziskavah Slovensko javno mnenje ponavljala precej vprašanj, ki se vežejo na fenomen politične kulture in so po svoji obliki in metodoloških značilnostih zajemanja primerljiva z raziskovanjem drugod po Evropi. Tako je bilo vsaj delno mogoče slediti procesom nastajanja in spreminjanja vzorcev politične kulture tudi v desetletjih pred demokratičnimi spremembami. V letih preloma je večina vzhodnoevropskih dežel postopoma oblikovala lastna kontinuirana raziskovanja s standardnimi nabori, z relevantnimi in primerljivimi instrumentariji ter bila vključevana v mednarodne raziskovalne projekte. Na osnovi primerjalnih podatkov so tako raziskovalci lahko izdelali različne merske instrumente in kazalce, ki merijo prepletenost kognitivnih in emocionalnih indikatorjev politične kulture. Za Slovenijo in sploh srednjo in vzhodno Evropo je zlasti zanimiva Plasserjeva tipologija demokratičnega potenciala (Plasser, Ulram, Waldrauch, 1997). Plasser je naredil robustno, a dovolj diskriminativno tipologijo na osnovi dveh dimenzij: stališče do oblike politične vladavine (demokracija – diktatura) ter do strankarsko-politične izbire (večstrankarski sistem – enostrankarski sistem). Z indeksacijo odgovorov je Plasser (1997:223) razdelal naslednjo tipologijo:

1. **Prepričani demokrati** so tiste osebe, ki v vsakem primeru dajejo prednost demokraciji in pluralizmu pred diktaturo in enostrankarstvom.

2. **Kritični demokrati** so osebe, ki sicer dajejo prednost demokraciji, vendar jih zaradi želje po politični enotnosti nekoliko privlači enostrankarski sistem.
3. **Resignirano odtujene** so osebe, ki so indiferentne do oblike političnega režima, vendar pa sprejemajo večstrankarski sistem.
4. **Latentno avtoritarne** so osebe, ki so indifirentne do oblike režima, se pa opredeljujejo direktno za enostrankarski sistem.
5. **Antidemokratične** so osebe, ki dajejo diktaturi "pod določenimi pogoji" prednost pred demokracijo.

Glede na obe dimenziji (preferenca enostrankarskega ali večstrankarskega sistema ter prednosti demokracije ali diktature) dobimo tako tipologijo demokratičnosti orientacij (glej tabelo).

Glede na opredeljeno tipologijo demokratičnih orientacij dobimo za leto 1991 in 1995 (leta 1991 zaradi vojne Slovenija ni bila vključena v mednarodno raziskavo) naslednjo distribucijo, predstavljeno v tabeli.

Že na prvi pogled je jasno vidno, da onkraj ne/demokratičnih praks konkretnih režimov v srednji Evropi ni velikih razlik. V nobeni od v zgornjo tabelo uvrščenih dežel, antidemokratične orientacije (resignirani odtujeni + latentno avtoritarni + antidemokrati) ne presegajo ene tretjine. Slovenija v letu 1995 izkazuje skupaj s Poljsko, Slovaško in Madžarsko najvišji antidemokratični potencial, vendar pa odstopanja Češke in Slovaške niso velika. No, nekatere druge dežele, denimo Rusija, izkazujejo veliko večje odstotke, saj je samo kategorije "čisti" antidemokrati (torej: proti demokraciji in proti pluralizmu), kar 27% (torej trikrat več kot na Češkem). S temi rezultati srednjeevropske dežele sicer izkazujejo nižji demokratični potencial kot razvite evropske dežele z dolgo demokratično tradicijo, vendar pa dohitevajo južnoevropske dežele (Španijo, Portugalsko in Grčijo), ki so veliko prej opravile prehod v demokracijo. Srednjeevropske države zaostajajo za razvitimi evropskimi demokracijami tudi po stopnji zaupanja v institucije sistema (sodišča, javne službe in upravni organi ter parlament). Zaupanje v te institucije sistema je v Sloveniji nekoliko višje kot v drugih srednjeevropskih državah. Je pa, morda presenetljivo, zaupanje v medije v vseh srednjeevropskih državah sorazmerno visoko - višje kot v razvitih demokracijah.

Ti in še cela vrsta drugih indikatorjev kažejo, da so državljani srednjeevropskih držav in tako tudi Slovenije kljub polstoletni "luknji", v kateri so se zamenjale generacije (v času prehoda v začetku 90. let so večji del populacije predstavljali posamezniki brez "demokratičnega spomina"), hitro osvojili ali obnovili demokratični potencial. Ker je kljub siceršnjim medsebojnim razlikam srednjeevropskih držav skupna razlika do vzhodnoevropskih dežel z manjšo demokratično tradicijo očitna, lahko predpostavljamo, da se je - ne glede na značilnosti režimov - skozi mehanizme družinske socializacije ohranjal kot nekakšen "latentni demokratični potencial". To predpostavko potrjuje tudi značilna družinska reprodukcija vrednot in političnih orientacij. Empirično je proučevanje vrednotne in politične reprodukcije v procesu socializacije sorazmerno komplicirano in težko dostopno. Še najlažje preverjamo reprodukcijo političnih orientacij. In sicer tako, da anketiranec poda politično preferenco zase in predhodno ali naslednjo generacijo znotraj družine (starši - otroci).

V empiričnem spremljanju vrednot, vrednotnih in političnih orientacij, ki jih ciklično izvaja **Center za socialno psihologijo na FDV**, smo reprodukcijo preverjali tako, da smo kot mero vzeli izbiro politične stranke respondenta ter ugotavljali usklajenost z izbiro, ki jo vprašani pripišejo svojemu očetu in svoji materi (anketiranca oz. anketiranko vprašamo, katero

Vprašanji iz SJM 1995/4:

Prebral vam bom tri trditve o demokraciji in diktaturi – vi pa povejte, s katero od njih se najbolj strinjate.

1. demokracija je vselej boljša od diktature;
2. v določenih razmerah je lahko diktatura boljša od demokracije;
3. za ljudi, kot sem jaz, je prav vseeno, ali živijo v demokraciji ali v diktaturi;
4. ne vem.

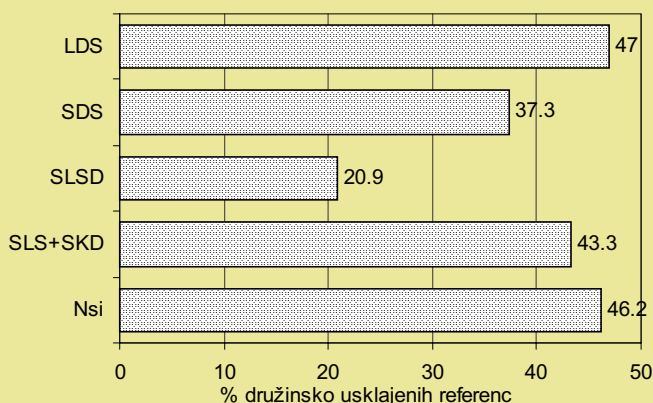
Kaj menite, ali je za državo bolje, da deluje le ena stranka, zato, da prevladuje enotnost, ali da deluje več strank, tako da so lahko zastopana različna mnenja?

1. ena stranka;
2. več strank;
3. ne vem.

stranko najverjetneje voli njegov/njen oče in potem še, katero stranko najverjetneje voli mati). Tako smo že v študiji študentske mladine (Ule et al., 1996) ugotavljali visoko reprodukcijo političnih preferenc. V obsežni študiji na velikem reprezentativnem vzorcu (N = 1262) splošne populacije med 16. in 29. letom, ki je bila opravljena jeseni leta 2000, smo predhodno ugotovitev na študentski populaciji potrdili. Reprodukcijska na ravni konkretnih strank je visoka. Tako denimo kar 47% tistih, ki pravijo, da izbirajo ali bi izbrali LDS, to izbiro delijo v "družinskem paketu" (se pravi, da LDS izbira tako anketiranec oz. anketiranka kot tudi njegov/njen oče in mati hkrati). Primerjava z vsakim od staršev posebej to usklajenost izbire še dvigne. Če pa združimo preference v dva značilna bloka, ki ju pogojno označimo kot levi in desni, ter v prvega uvrstimo ZLSD, LDS in Desus, v drugega pa SLS+SKD, NSi in SDS, SMS in SNS pa uvrstimo pod drugo, vidimo, da je reprodukcija oz. usklajenost še bistveno višja. Predvsem pa je prehodov med definiranim levim in desnim blokom zanemarljivo malo. Tako dobimo le okrog 6 do 8 odstotkov prehodov med blokoma (se pravi: ko otrok voli stranko enega političnega bloka, eden od staršev pa stranko drugega političnega bloka). Nekoliko več je prehodov pri izbiri "neuvrčenih" SNS in SMS. Obakrat je najbolj značilen prehod med starši, ki izbirajo LDS, in otroci, ki izbirajo SNS ali SMS. Nekoliko nižja je tudi usklajenost med tistimi, ki izbirajo ZLSD in njihovimi starši, ki neredko izbirajo LDS.

Rezultati jasno kažejo, da je znotrajdružinska homogenizacija

Stranke v "družinskem paketu" (Jaz, oče in mati volimo isto stranko)

Vir podatkov: Mladina 2000, terenska raziskava.

ter reprodukcija vrednot in političnih stališč visoka. In verjetno gre v tej značilni zvezi iskati odgovor, kako je možno, da se kljub petdesetletni odsotnosti strankarske ponudbe in strankarskega življenja v precejšnji meri potrjuje znamenita Lipset-Rokkanova teza, izrečena za Evropo šestdesetih let, da so "strankarske alternative in celo strankarske organizacije starejše kot večji del aktualnega nacionalnega volilnega telesa" ter da zato "strankarski sistem v šestdesetih odslilkava, z redkimi, a signifikantnimi izjemami, strukturo razcepov v dvajsetih letih" (Lipset, Rokkan, 1967:50). Tako niso samo vsem postmaterialističnim percepcijam navkljub v precejšnji meri ohranjeni klasični razcepi v demokracijah z dolgo tradicijo tudi ob izteku stoletja, ampak so le-ti v novih demokracijah po dolgi pavzi "hipno" oživiljeni v precej podobni obliki, kot smo jih poznali med obema vojnoma. Tudi v Sloveniji.

Seveda je vez med subjektivno politično izbiro in subjektivno politično kulturo zgolj posredna. Preverjanje reprodukcije prve pa pokaže in pojasni moč družinske socializacije kot reproduktivnega mehanizma v procesu osvajanja relativno trajnih političnih orientacij, stališč, vrednot, ter omogoča interpretacijo značilnih razlik, ki so nastale hitro po razpadu enostrankarskih nedemokratskih režimov.

Tipologija demokratičnih orientacij	Demokracija je vselej boljša kot diktatura	Za ljudi, kot sem jaz, je prav vseeno ali živijo v demokraciji ali v diktaturi	V določenih razmerah je lahko diktatura boljša od demokracije
Preferenca večstrankarskega sistema	Prepričani demokrati	Resignirano odtujeni	Antidemokrati
Preferenca enostrankarskega sistema	Kritični demokrati	Latentno avtoritarni	

(Vir: Plasser 1997:224)

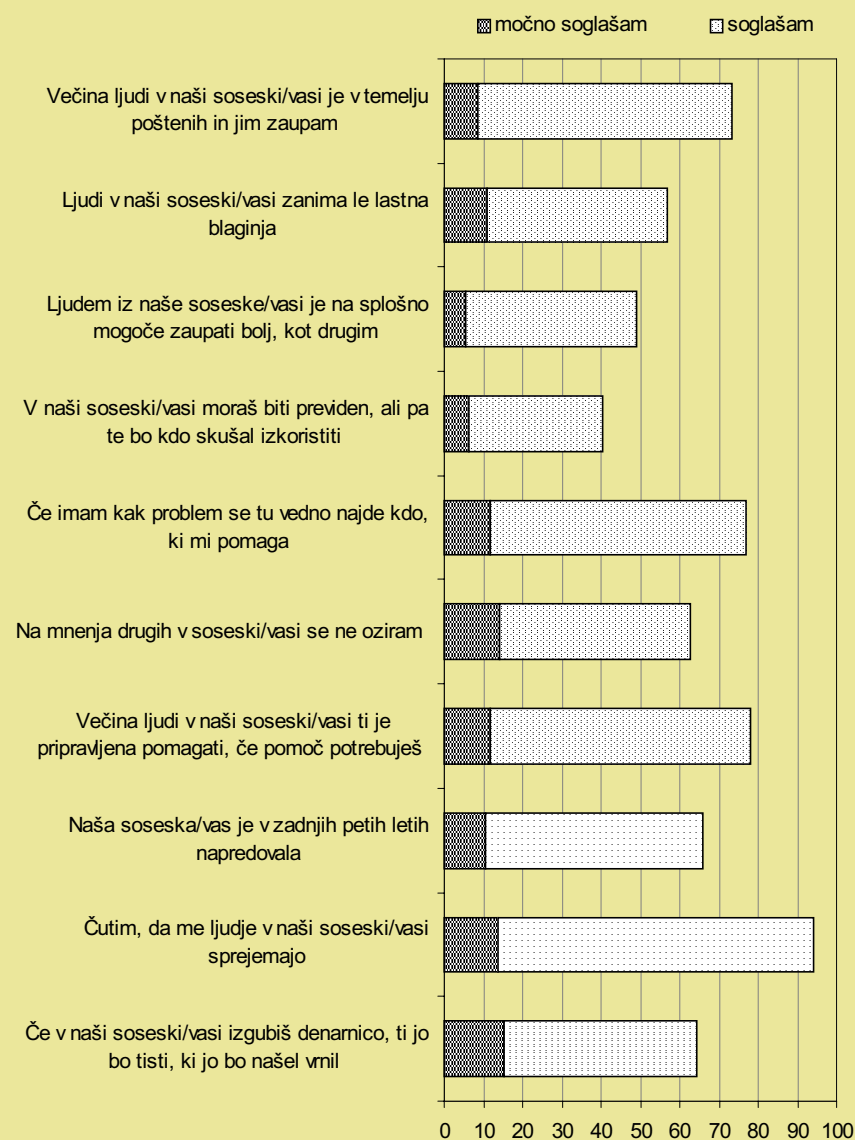
Distribucija glede na demokratične orientacije	CZ		SK		HU		PL		SI	
	1991	1995	1991	1995	1991	1995	1991	1995	1991	1995
Prepričani demokrati	75	71	61	61	63	57	53	54	n.p.	62
Kritični demokrati	3	4	7	5	10	14	10	14	n.p.	5
Resignirano odtujeni	13	15	17	21	11	10	15	10	n.p.	13
Latentno avtoritarni	3	1	6	1	6	7	7	7	n.p.	5
Antidemokratični	8	9	9	12	10	11	15	15	n.p.	

(Vir: Plasser 1997:224)

Tabela 7: Socialne vezi - Kako pogosto se družite s/z: (Slovenija, 1999)

v %	Prijatelji	Poklicnimi kolegi	Ljudmi v cerkvi	Člani društva
Enkrat tedensko	58	24.4	13.1	18.9
Nikoli	2.6	21.9	54.7	48.9

Vir: SJM99/3

Graf 12: Socialni stiki

Vir podatkov: SJM 2000/2.

ugotovimo, da v državah tretje skupine, kjer respondentje poudarjajo delo kot samouresničitev, največji pomen v svojem življenju pripisujejo delu ($r=0.35$ do 0.55) in religiji ($r=0.49$ in 0.72). Velik delež respondentov teh držav se ocenjuje za svobodne pri sprejemanju odločitev pri svojem delu, na svoje delo so ponosni, visoko ocenjujejo tudi srečo in zdravje ($r=0.36$ do 0.50). Za prvo skupino držav korelacijski koeficient pokaže nizko zaupanje ljudem in malo možnosti za odločanje o lastnem življenju ($r=-0.41$ do -0.48). Analiza pokaže, da ima identifikacija z delom pomembne implikacije na družbeni ravni, predvsem pri državah, kjer se respondentje zelo močno identificirajo z delom. Tak primer je Slovenija, ki se leta 1992 umešča na 7. mesto (pred vsemi evropskimi državami). Tudi po letu 1999 ostaja visoka identifikacija z delom; nadpovprečno poudarjanje vseh motivacij dela pa še narašča.

Prebivalci Slovenije imajo nadpovprečne zahteve in pričakovanja od dela, kar se sklada z visokim vrednotenjem dela kot področja življenja sploh. To potrjuje odstopanje od svetovnega povprečja v vseh trditvah o delu v letu 1992; v letu 1995 in 1999 se zahteve še povečajo. Upoštevajoč factorsko analizo pri prebivalcih Slovenije nobena motivacija za delo izrazito ne prevladuje, zahteve so visoke in neselektivne. Slovenija je po motivacijah dela najbolj podobna državam Južne Amerike, Indiji ter Portugalski.

V zadnjem obdobju so narasle vse motivacije dela, posebno pa motivacije, ki zadevajo možnost osebnega razvoja oz. uresničitev osebnih potencialov pri delu (pokazati lastno iniciativo, možnost dosežkov idr.). Ponovno je v porastu pomen dela, upada pa pomen prostega časa, čeprav je raziskava 1995 naka-

Tabela 8: Povezanost medosebnega zaupanja in socioekonomskih kazalcev

	Indeks etnocentrizma 1992	Delež materialistov 1992	LE 1992	Delež postmaterialistov 1992	Izvoz/uvoz 1997	BNP 1990	BDP 1992	HDI 1990	Delež žensk v parlamentu 1996
Medosebno zaupanje	-0.51	-0.61	0.54	0.43	0.72	0.74	0.70	0.54	0.60

Vir: WVS92, UNDP.

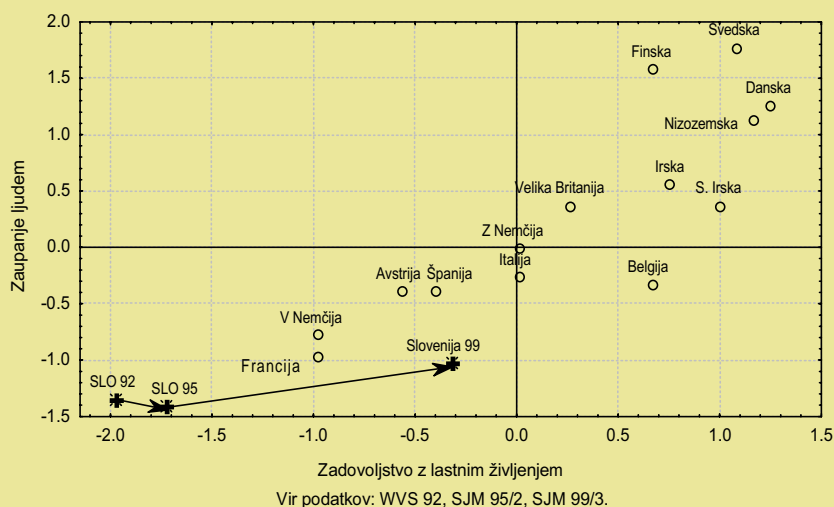
Opomba: Korelacijski koeficienti so izračunani iz svetovne raziskave vrednot (enote so države).

zovala zasak v razmerju vrednotenja dela in prostega časa. Razmerje v pripisovanju pomena (delu oz. prostemu času) se sicer zmanjša, pa vendar še vedno ostaja nad 30%. Značilne so tudi razlike v populaciji; mladi in bolj izobraženi bolj poudarjajo prosti čas, starejši in manj izobraženi ter prebivalci z nizkimi dohodki pa delo samo po sebi. Starejši in slabše izobraženi anketiranci najbolj poudarjajo zanesljivost zaposlitve, saj so možnosti zaposlovanja pri tej skupini povezane z največjo negotovostjo.

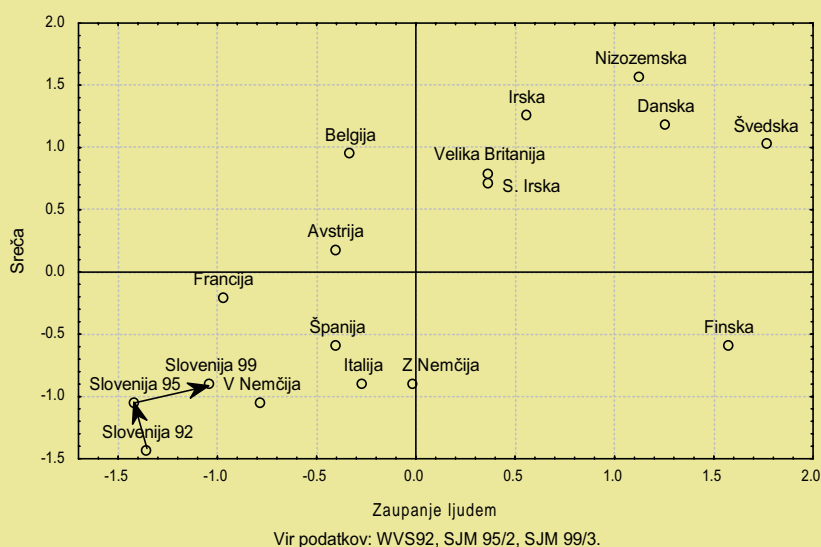
Postmaterialistično smer tako po letu 1999 napoveduje le kazalec "pomen prijatelj", ki zelo počasi, vendar kontinuirano raste. Kvaliteta medosebnih odnosov ima odločilen vpliv na potek procesov integracije, reprodukcije in identitete. Medosebne vezi predstavljajo socialni kapital. Socialni odnosi imajo za posameznika tudi instrumentalno vrednost, saj omogočajo dostop do virov, s katerimi razpolagajo osebe, s katerimi je povezan (Coleman, 1990). S širjenjem kroga ljudi se širi tudi obseg potencialnih virov posameznika, saj se prek socialnih mrež pretakajo številne koristne informacije, ki lahko posamezniku svetujejo ali ga opozarjajo na možne prihajajoče krize in pomagajo pri odpravljanju posledic. Socialna integracija ima zato tudi ekonomski pomen.

Pomen vere in politike sta na slovenski lestvici vrednot najnižje in upadata. Vsak drugi prebivalec Švedske in vsak peti prebivalec Slovenije (Finske, Portugalske) ocenjuje politiko kot pomemben del vsakdanjega življenja. Kljub upadanju pomena politike pa je prav ta pogosto predmet razprav med prijatelji. Glede na pogostost razpravljanja o politiki s prijatelji¹⁴ se je Slovenija (podobno kot skandinavse države, Rusija in Poljska) že leta 1992 uvrstila nad svetovno povprečje (Slovenija 82%, svet. povp. 75%). V letu 1999 se uvrča 3 odstotne točke nad EU povprečje (EB) in je od najvišje uvrščene države – Danske za 11 odstotnih točk nižja¹⁵. Visoka angažiranost prebivalcev pri ocenjevanju

Graf 13: Zaupanje in zadovoljstvo z življenjem (standardizirani odkloni od EU povprečja, 1992)

Graf 14: Sreča in zaupanje

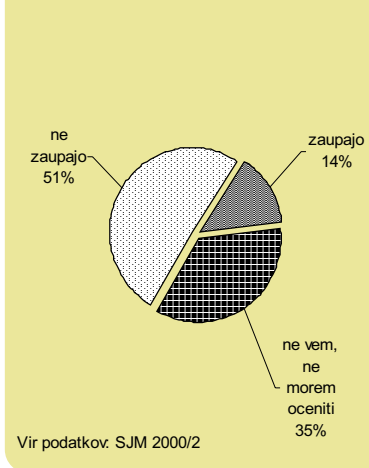

in spremljanju delovanja politike ponovno zanesljivo opozarja na visoko potrebo prebivalcev po politični participaciji, soodločanju in sooblikovanju družbe/države.

4. (Ne)zaupanje

Pomemben indikator socialnega kapitala so medosebno zaupanje in zaupanje v institucije. Medsebojno zaupanje je osnova za gradnjo družbene strukture, od katere je odvisna demokracija in temelj razvoja kompleksnih družbenih organizacij (Coleman, 1990, Almond in Verba, 1963, Putnam, 1993, Fukuyama, 1995,

Graf 15: (Ne)zaupanje

¹⁴Kadar se sestanete s svojim prijateljem, ali razpravljate o politiki pogosto, včasih ali nikoli (% pogosto + včasih).

Poudarek 7: Zaupanje in demokracija

Zmožnost določene družbe, da konkurira na svetovnem trgu, je povezana z družbenim zaupanjem (social trust). Družbe z nizko stopnjo zaupanja ("low-trust societies") so v manj ugodnem položaju, ker so manj učinkovite pri razvijanju velikih in kompleksnih družbenih institucij. Putnam (1993) ugotavlja, da so v Italiji najuspešnejše demokratične institucije v tistih regijah, kjer je bila civilna družba dobro razvita že pred stoletji. Številne vrednote, ki opredeljujejo postmaterialistično vrednotno orientacijo, so se razširile in aktivirale prek civilne družbe predvsem v zadnjih desetletjih (npr.: okoljevarstvena, mirovna, ženska idr. gibanja, vse večje zahteve po participaciji pri odločanju o gospodarskem in političnem razvoju idr.). Vse večje je tudi sklicevanje na demokracijo in na zahteve demokracije.

Inglehart ugotavlja visoko povezanost med vrednotami, ki so zaznamovale proces postmodernizacije, in demokracijo. Kulturne razlike so močno povezane z obstojem demokratičnih institucij (Inglehart, 2000), ki jih merijo politične in človekove svoboščine. Gospodarski razvoj vodi v dva tipa sprememb, ki prispevajo k demokraciji. Prvič, teži k spremembi družbene socialne strukture – prinaša urbanizacijo, množično izobraževanje, poklicno specializacijo, rast in širitev organizacijskih omrežij, večja enakost v dohodkih ter številne organizacije, združenja, ki mobilizirajo množično participacijo v politiki in javni sferi. Drugič, gospodarski razvoj prispeva h kulturnim spremembam, ki stabilizirajo demokracijo, razvijajo medosebno zaupanje, strpnost in vodijo k vrednotam varnosti.

Gospodarski razvoj s sabo prinaša postopne kulturne spremembe, ki intenzivirajo zahteve in želje javnosti po nastanku demokratičnih institucij, hkrati pa je to želja prebivalcev po večji podpori in participaciji v njih. Prehod nedvomno ni avtomatičen, demokratizacija je lahko celo zatirana (elite, vojska, policija itn.). Z gospodarskim razvojem na eni strani postajajo pomembnejše vrednote varnosti v vseh sferah življenja, vključno s politično, in vse težje in dražje postaja zatirati zahteve po politični liberalizaciji. Javnost si vse bolj želi demokracijo in je tudi vse bolj spretna pri doseganju le-te.

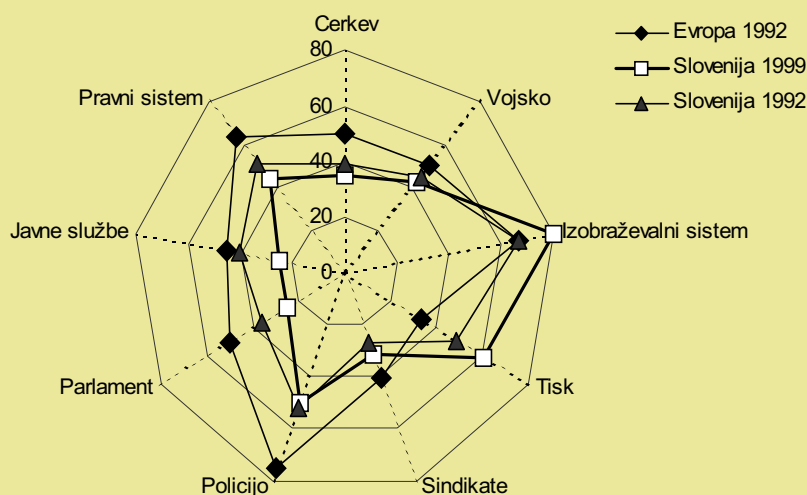
Slovenija je po številnih kazalcih demokracije med državami EU podobna Italiji in Severni Irski; vse tri izrekajo nizko podporo demokraciji. Podobno kot za evropski vzorec se tudi pri Sloveniji pokaže, da najvišjo podporo sistemu izrekajo mlajši pripadniki zgornjega sloja, levo oz. strankarsko levosredinsko usmerjeni ter respondentje, ki so najbolj tržno in proevropsko usmerjeni.

Gambetta idr.). Stopnja medosebnega zaupanja je pomembno povezana z ravni BDP po kupni moči za posamezne družbe ter religijo (zaupanje je visoko med protestanti in nizko med katoliki) (Inglehart, 2000). Stopnja zaupanja v medosebnih odnosih je tudi eden izmed kazalcev stopnje demokratične kulture.

Stopnja zaupanja v medosebnih odnosih je merjena kot odstotek respondentov, ki se strinjajo s trditvijo "Večini ljudi lahko zaupam"¹⁶. Vrednosti se gibljejo med 66% (Švedska) in 7% (Brazilija). Slovenija se leta 1992 po stopnji medosebnega zaupanja uvršča na 40., leta 1995 na zadnje mesto. Čeprav se je po zadnjih meritvah (1999) stopnja zaupanja nekoliko izboljšala (17% respondentov meni, da lahko zaupa večini ljudi), ostaja za svetovnim povprečjem iz leta 1992 za 13 odstotnih točk, od EU pa za 23 odstotnih točk.

Medosebno zaupanje v veliki meri napoveduje tudi stopnjo zaupanja v (državne) institucije. Analiza razumevanja odnosa ljudi do političnih institucij v Zahodni Evropi pokaže, da je zaupanje v vladne institucije bolj ali manj stabilno ali v rahlem upadu, zaupanje v zasebne institucije pa v rahlem porastu; kljub temu pa je zaupanje v vladne institucije v večini držav višje od zaupanja v zasebne institucije. V primerjavi z zahodnoevropskimi državami je zaupanje v institucije v srednje- in vzhodnoevropskih državah bistveno nižje (Toš, 1999).

Slovenija bistveno odstopa od evropskega povprečja tako v odnosu do političnih institucij nasploh, deloma pa tudi v odnosu do zasebnih institucij. Očiten je prevladujoč negativni trend v izražanju zaupanja. Državne institucije so po osamosvojitvi uživale relativno visoko zaupanje (med 68% in 37%); v osmih letih to zaupanje izrazito upade. Institucije v ideološki sferi (državne, cerkvene) so ohranile nizke začetne položaje na lestvici zaupanja, nekatere so jih celo še poslabšale. V zdajšnjih slovenskih razmerah pomenijo politične stranke, državni

Graf 16: Zaupanje v institucije (v %)

Vir podatkov: WVS 92, SJM 99/3.

¹⁵Če primerjamo le delež "zelo pogosto", bi se Slovenija skupaj s Španijo uvrstila na zadnje mesto med članicami EU.

¹⁶Respondentje izbirajo eno izmed trditev, s katero se strinjajo: 1. "Večini ljudi lahko zaupam" 2. "Z ljudmi moraš biti vedno previden" (% strinjanja s trditvijo).

Tabela 9: Zaupanje v institucije (v %)

Institucije:	Evropa WVS (1992)	Slovenija 1992	Slovenija 1995	Slovenija 1999	Slovenija razlika 1992-1999
Cerkev	50	39	38	35	-9
Vojska	50	45	43	42	-8
Izobraževalni sistem	67	67	72	80	19
Tisk	33	49	42	61	24
Sindikati	40	27	25	31	16
Policija	75	52	47	50	-3
Parlament	50	36	25	25	-29
Javne službe	45	40	29	25	-37
Pravni sistem	64	51	36	44	-14
Velika podjetja	41	33	40		

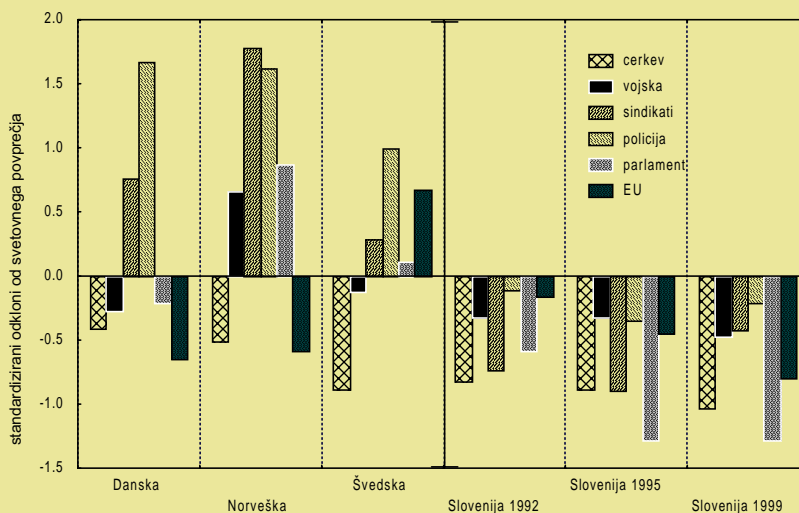
Vir: WVS92, SJM92/2, SJM95/2, SJM99/3.

zbor in cerkev z duhovščino triado ustanov, ki so po prevladujočem izraženem nezaupanju, po nizkem izraženem zaupanju ter po negativnem trendu oz. po stagnaciji na nizki ravni – na dnu lestvice zaupanja opazovanih institucij (Toš, 1999). Pozitivni trendi se kažejo predvsem pri zaupanju v družino in sorodnike, izobraževalni sistem ter gospodarstvo (velika podjetja) oz. tri pomembna življenjska področja: zasebno okolje, kulturno okolje in gospodarsko področje.

V primerjavi z Evropo prebivalci Slovenije nadpovprečno zaupajo tisku, kar se še stopnjuje in ima številne posledice tako za ohranjanje/spreminjanje kulturnih vzorcev, kot tudi za pogled na družbo in svet. Zaupanje v medije ima lahko negativne učinke – predvsem če so mediji neselektivni, neobjektivni, reproducirajo nestrpnost itn., kar je izrazito tudi v Sloveniji. Nad evropskim povprečjem ostaja še zaupanje v izobraževalni sistem, vsa druga zaupanja pa so pod evropskim povprečjem.

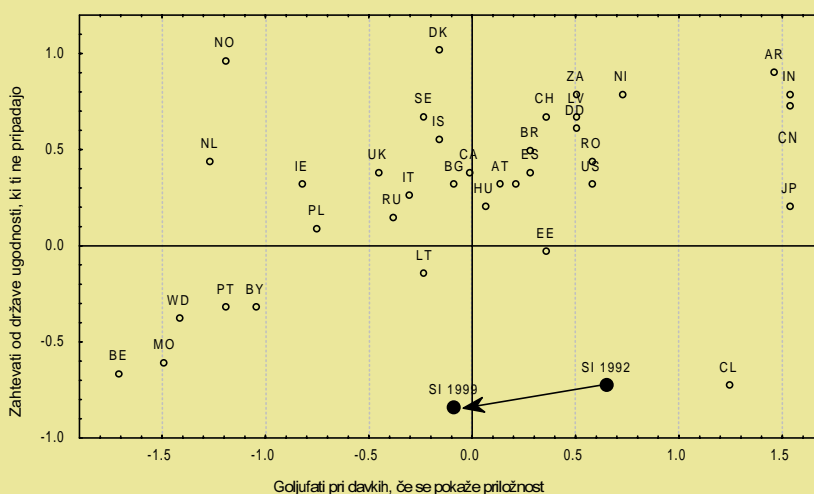
V primerjavi stopnje zaupanja med državami srednje in vzhodne Evrope leta 1995 (Bolgarija, Češka, Slovaška, Madžarska, Poljska, Romunija, Hrvaška, Belorusija, Ukrajina), se Slovenija uvršča višje glede na zaupanja v vse institucije: v vlado, parlament, predsednika republike, množična občila, Banko Slovenije, ženska gibanja, ekološka gibanja; razen v cerkev¹⁷. Nizko zaupanje cerkvi je posledica sekularizacije,

Graf 17: (Ne)zaupanje v institucije - primerjava Slovenije in nordijskih držav (odstopanje od svetovnega povprečja)

Vir: podatkov: WVS 92, SJM 92/1, SJM 95/2, SJM 99/3.

Graf 18: Kohezija družbenih norm (vedno lahko opravičimo (na lestvici: 1-nikoli, 10-vedno vzeti izračuni 7-10))

Vir: podatkov: WVS 92, SJM 99/3.

¹⁷Podatki v Toš, N. (1999): Zaupanje Slovencev v demokratični sistem. Liberalna akademija in Znanstvena knjižnica FDV, Ljubljana.

Poudarek 8: Zaupanje v institucije

Čeprav problem zaupanja nikoli ni zavzemal ključnega mesta v sodobni družboslovni refleksiji, se je predvsem v zadnjem desetletju močno povečalo zanimanje sociologov za pojave, povezane z upadanjem zaupanja v nekatere centralne institucije sistema. Sociologi problem zaupanja obravnavajo izrazito kompleksno, vendar pa pri tem izhajajo iz preprostega in jasnega dejstva, da namreč samoumevnost vsakdanjega življenja ni mogoča brez elementarnega zaupanja.

V Sloveniji problem zaupanja opazujemo v kontekstu institucionalnih sprememb, ki so se zgodile v zadnjih desetih letih. Gre predvsem za spremembe v političnem in gospodarskem sistemu in imajo izrazit vpliv na stališča in ocene, ki jih merijo javnomnenjske raziskave.

Med subjekte z najvišjo stopnjo zaupanja prebivalci vsekakor uvrščajo družino in sorodnike. Družini v celoti zaupa več kot 90% respondentov. Zaupanje v družino je izrazito in se ne razlikuje glede na starost in izobrazbo respondentov. Tako visoke in enoznačne stopnje zaupanja kot družina nima nobena sistemska institucija.

Na drugo mesto se glede na izraženo stopnjo zaupanja uvrščata oba individualna nosilca državnih funkcij – predsednik republike Milan Kučan in predsednik vlade Janez Drnovšek. Še posebej za predsednika republike velja ugotovitev, da uživa univerzalno podporo volilnega telesa, predsednik vlade pa uživa nadpovprečno zaupanje visoko izobraženih, mlajših ter preferentov levsredinskih strank.

Kako zaupate (v %)	leto	v celoti +precej	malo +nič	ne vem
Družini, sorodnikom	96	86.9	12.5	0.5
	99	92	7.5	0.5
Slovenski vladi	96	28.7	63.7	7.6
	99	17.9	77.7	4.4
Cerkvi, duhovnikom	96	22.2	73.1	4.6
	99	16.4	78.3	5.3
TV, časop., radiu	96	28.2	68.5	3.2
	99	30.4	68.2	1.4
Policiji	96	34	60.4	5.7
	99	36.3	58.7	5
Državnemu zboru	96	11.2	79.9	8.9
	99	13.8	74	12.2
Slovenski vojski	96	33.1	59.1	7.8
	99	46.3	46.1	7.7
Predsedniku vlade	96	34.7	57.7	7.6
	99	36.3	55.6	8.1

Vir: SJM 96/1 in SJM 99/1.

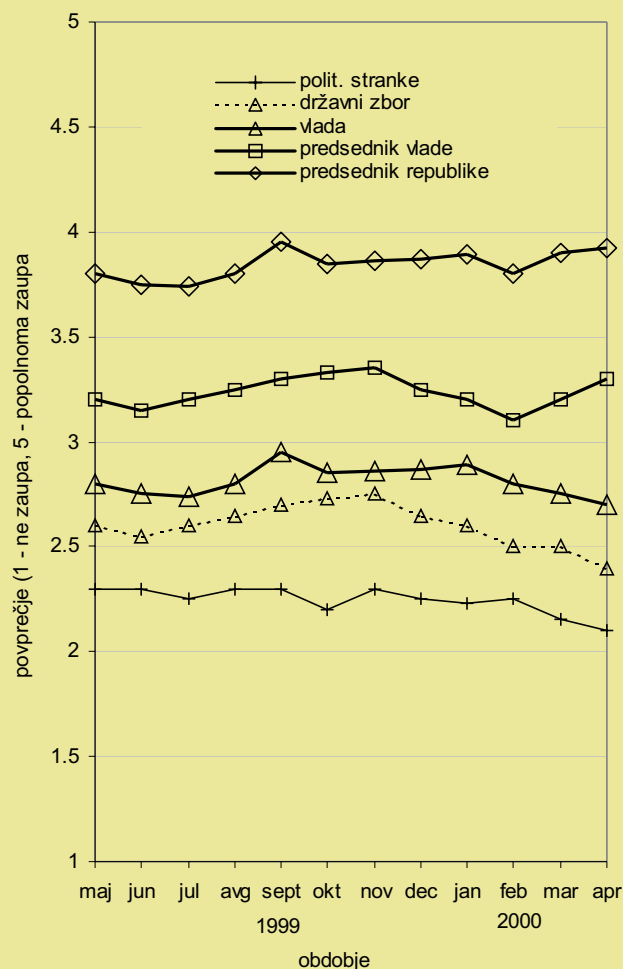
Visoko stopnjo institucionalnega zaupanja uživajo tudi zdravstveni in šolski sistem, vojska in policija ter nacionalna banka in valuta. Predvsem izraženo zaupanje v šolski in zdravstveni sistem opazujemo in pojasnjujemo v kontekstu vrednotnih opredelitev respondentov.

Nižje stopnje zaupanja pa uživajo nekatere ključne politične institucije. Frustriranost javnosti predvsem z delovanjem političnega sistema se kaže z zaupanjem v delovanje vlade v celoti, parlament in politične stranke. Vse tri institucije respondenti uvrščajo na dno lestvice zaupanja. Ob bok političnim institucijam anketiranci uvrščajo cerkev in duhovščino z izrazito nizko stopnjo zaupanja.

Sociologi med najpomembnejše vzroke za nizko zaupanje v politični sistem uvrščajo premajhno odzivnost sistema na zahteve in pričakovanja ljudi oz. nizko sistemsko učinkovitost. Hkrati s kritično presojo delovanja političnih institucij lahko nizko zaupanje pojasnimo z visokimi pričakovanji

respondentov. Tako več kot polovica anketirancev v raziskavi Slovensko javno mnenje meni, da je vlada v celoti odgovorna za zagotavljanje dela vsem, ki ga želijo, za zagotavljanje dostojnega standarda nezaposlenim, za zmanjševanje razlik med revnimi in bogatimi; več kot 70% vprašanih pa meni, da je vlada v celoti odgovorna za zagotavljanje zdravstvene oskrbe vsem bolnim.

Zaupanje v institucije

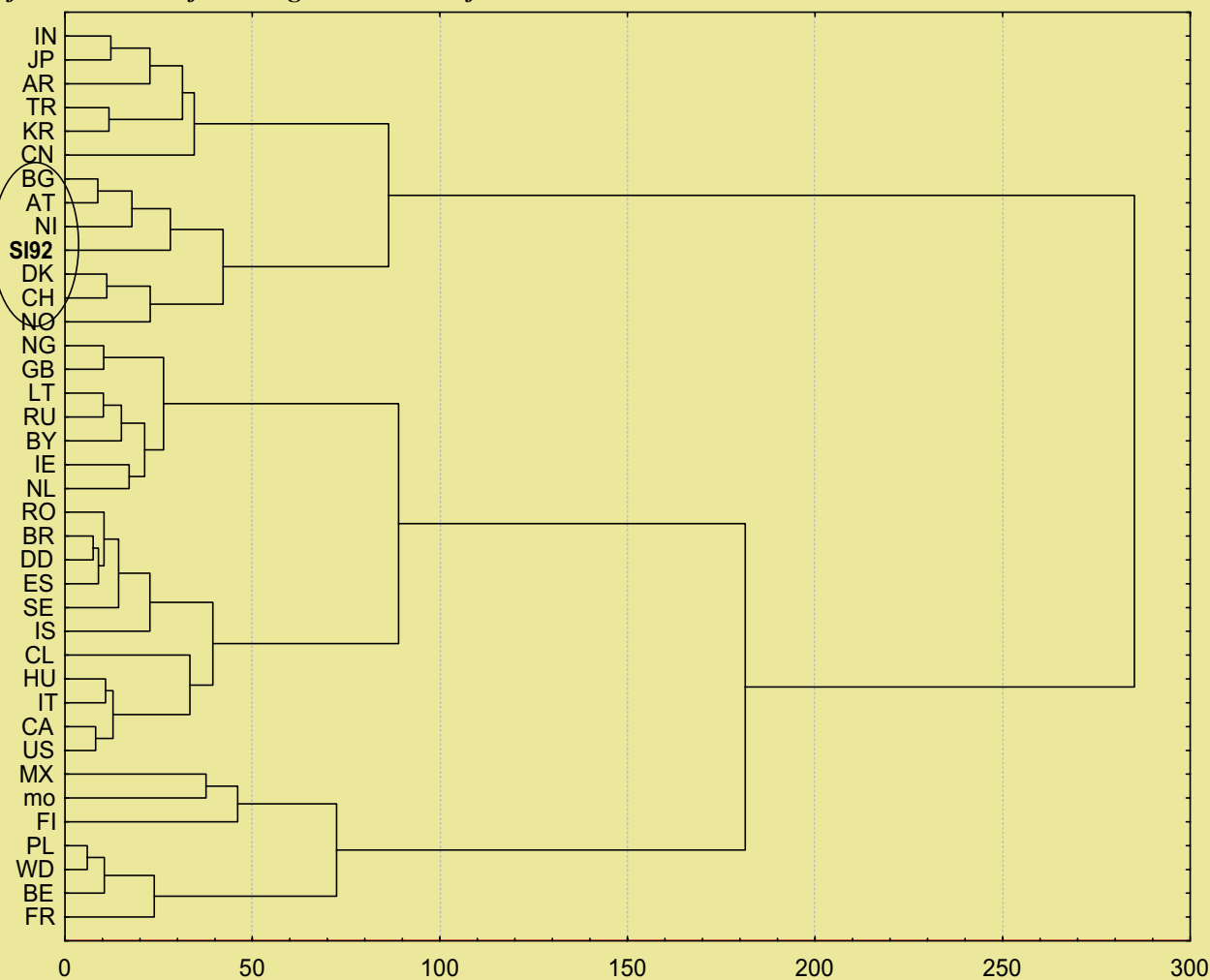
Razmeroma nizko zaupanje javnosti v delovanje političnega sistema pa ne pomeni hkrati umika iz politične participacije. Več kot 70% anketirancev v raziskavi SJM napoveduje udeležbo na volitvah in hkrati ocenjuje, da so volitve najboljši način za izbiro vlade, več kot 60% anketirancev pa meni, da so volitve nujne in koristne za učinkovito delovanje demokracije v Sloveniji.

Odgovornost vlade (v %)	da, v celoti	da, delno	sploh ne	ne vem
Zagotavljanje dela	50	38.5	7.7	2.8
Zagotavljanje zdr. oskrbe	76.2	19.8	1.5	2.5
Zagotovljen življ. standard	49.2	40.6	6.6	3.7
Zmanjševanje soc. razlik	54.7	32.1	8.8	4.4

Vir: SJM99/1

Graf 19: Razvrščanje držav glede na kohezijo družbenih norm

Wardova metoda / evklidske razdalje

Vir podatkov: WVS 92.

Tabela 10: (Ne)opravičljivost dejanj

Nikoli ne moremo opravičiti:	1991 v %	1998 v %
Zahtevati od države ugodnosti, ki ti ne pripadajo	49.4	49.3
Goljufati pri davkih, če se pokaže priložnost	68.4	60.0
Vzeti in se voziti z avtom, ki ni tvoj (vožnja za zabavo)	89.9	78.2
Jemati marihuano ali hašiš	86.6	67.9
Lagati zaradi osebne koristi	66.4	55.5
Poročen moški ali poročena ženska imata avanturo	40.9	44.2
Sprejemanje podkupnine na službenem položaju	79.2	73.5
Homoseksualnost	60.1	41.6
Splav	14.1	19.5
Ločitev	14.8	14.2
Evtanazija	44.7	27.5
Samomor	55.2	46.6
Odmetavanje odpadkov	74.3	70.5
Vožnja pod vplivom alkohola	70.8	67.5
Kupovanje stvari ali storitev brez računa, da se izogneš plačilu davka		43.6
Imeti priložnostne spolne odnose		38.4
Kaditi v javnih poslopih		45.9
Vožnja nad dovoljeno hitrostjo v naseljih		50.1
Spolni odnosi pred polnoletnostjo	26.8	22.2
Prostitucija	60.4	49.6

Vir: SJM91, SJM98.

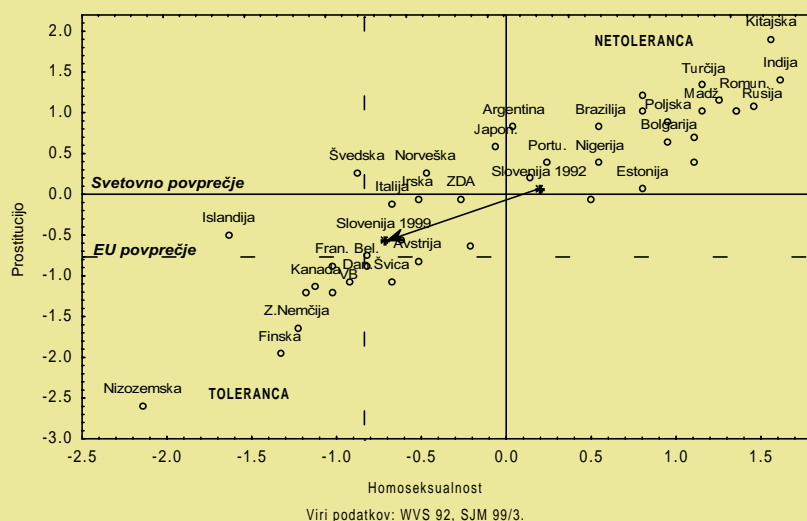
modernizacije in močnejšega zahodno-evropskega kulturnega vpliva.

Knack in Keefer (1997) sta polemizirala z nekaterimi toretiki socialnega kapitala. Avtorja sta iz svetovne raziskave vrednot (WVS) izpopolnila mero medosebnega zaupanja s petimi dodatnimi indikatorji, ki naj bi kazali indeks zaupanja oz. **indeks kohezije družbenih norm**¹⁸. Indeks upošteva deleže respondentov, ki nikoli ne bi opravičili določenih kršitev družbenih norm: a) goljufanje pri davkih, če se pokaže priložnost; b) zahtevati od države ugodnosti, ki ti ne pripadajo; c) zatajiti lastniku, da si po nesreči poškodoval njegovo

vozilo; d) izogibati se plačilu vozovnice v javnem prometu; e) obdržati najdeni denar.

Po večini kazalcev kohezije družbenih norm se je Slovenija leta 1992 gibala blizu svetovnega povprečja, v letu 1999 pa se približa EU povprečju. Če indeks kohezije družbenih norm razširimo še na druge kazalce, ponazarja (ne)strpnost ali (ne)odobrovanje tudi spornih družbenih vprašanj kot npr.: opravičiti prostitucijo, splav, samomor, evtanazijo itn. Za Slovenijo se stališča prebivalcev glede na večino kazalcev gibljejo v smeri strpnosti. Kot najbolj opravičljive prebivalci ocenjujejo: ločitev, splav ter spolne odnose pred polnoletnostjo. V letu 1998 ostajata najbolj neopravičljiva "voznja za zabavo" in "sprejemanje podkupnin na službenem položaju".

Graf 20: Nikoli ne moremo opravičiti (prostitucija in homoseksualnost), standardizirani odkloni od svetovnega in EU povprečja (1992)

5. Civilna družba - prostovoljne organizacije in prostovoljno delo

Prostovoljne organizacije so neodvisne, organizacijsko heterogene in avtonomne. Njihove dejavnosti pokrivajo širok spekter družbenih interesov in potreb. Delujejo na prostovoljni bazi; aktivni člani so prostovoljci ali profesionalci, drugi člani so navadno le simpatizerji ali zagovorniki podobnih stališč ali nazorov, ki jih posebejajo organizacije.

Putnam kot predpogoj gospodarskega razvoja in učinkovite vlade postavlja so-

Tabela 11: Članstvo v prostovoljnih organizacijah in prostovoljno delo

Organizacije	Delež respondentov v %					
	Članstvo			Prostovoljno delo		
	Evrop. povp. 1992	Slovenija 1992	Slovenija 1999	Evrop. povp. 1992	Slovenija 1992	Slovenija 1999
Športno-rekreativne	17.6	8.3	16.9	7.7	3.0	8.4
Izobraževalno-kulturne	10.1	3.3	9.2	4.5	3.2	6.7
Verske organizacije	12.5	2.7	6.7	5.1	2.0	4.5
Socialno-varstvene	6.4	1.5	5.4	3.8	1.4	4.9
Dejavnosti lokalnih skupnosti	3.0	5.8	9.2	2.1	2.7	5.8
Poklicna združenja	7.4	5.9	6.7	2.1	2.1	2.7
Sindikati	27.5	19.2	16.9	4.6	1.7	3.3

Vir podatkov: WVS92, SJM92/2, SJM99/3.

Opomba: V tabele niso vključene organizacije, katerih članstvo je v obeh raziskovalnih obdobjih nižje od 5%, saj so vrednosti prenizke za statistično analizo; te organizacije so: politične stranke, mirovna ter zdravstvena združenja, društva za zaščito okolja, za človekove pravice, za delo z mladino in ženske skupine.

¹⁸Indikatorji merijo trditev "Nikoli ne bi mogel opravičiti" na lestvici od 1 (nikoli) do 10 (vedno). Pri analizi so upoštevani le odgovori – nikoli ne morem opravičiti.

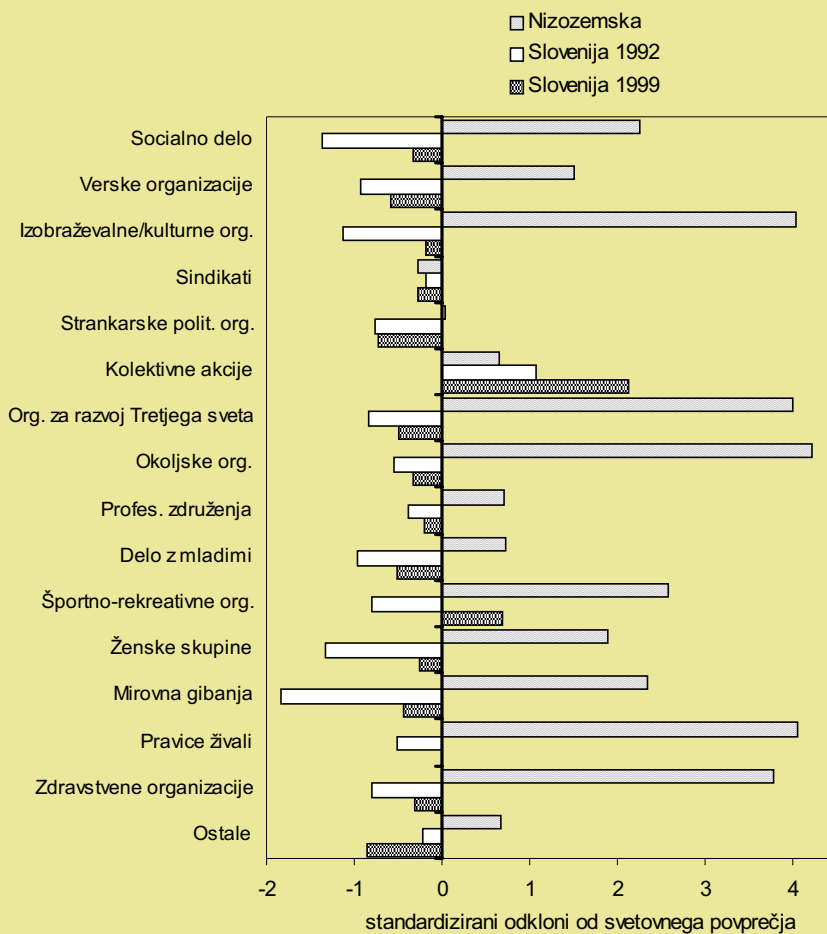
cialni kapital, ki ga predstavljajo družbene norme in socialne omrežje. Socialno omrežje pospešuje usklajevanje in komunikacijo ter povečuje obseg informacij s širjenjem zaupanja med člani. Če se preteklo uspešno sodelovanje vko- renini v omrežje, služi kot "kulturno merilo" (ang. "cultural templates") za nadaljnje sodelovanje. Po Putnamu in številnih drugih avtorjih prostovoljne organizacije pomembno vplivajo na potencial socialnega kapitala v družbi.

Slovenija je država z najnižjim članstvom v prostovoljnih organizacijah in glede na prostovoljno delo sploh (ne glede na članstvo). Leta 1992 se uvršča na zadnje mesto med vsemi državami po članstvu v večino organizacij. Od svetovnega (in evropskega) povprečja pozitivno odstopa le članstvo v lokalnih skupnostih (3. mesto med vsemi državami), kar pa je zasluga predvsem številnih gasilskih društev, ki so slovenska značilnost.

V osemletnem obdobju (SJM 1992 in 1999) se je članstvo v skoraj vseh prostovoljnih organizacijah podvojilo ali potrojilo, izrazito je upadlo le članstvo v sindikatih (relativna sprememba znaša -12%), zanemarljivo malo pa se je znižalo še članstvo v političnih strankah.¹⁹ Nekoliko manj izrazito kot članstvo se povečuje tudi prostovoljno delo (Ne glede na to, ali je nekdo član prostovoljne organizacije, opravlja prostovoljno delo). Največje spremembe beležijo športno-rekreativna društva, službe socialnega varstva ter izobraževalno-kulturne organizacije. Aktivno članstvo²⁰ je za polovico nižje kot celotno članstvo v prostovoljnih organizacijah, odstotek prostovoljnega dela nečlanov je zanemarljivo nizek. Tudi v letu 1999 prevladujejo članstva v športno-rekreativnih društvih, sindikatih in v izobraževalno-kulturnih društvih.

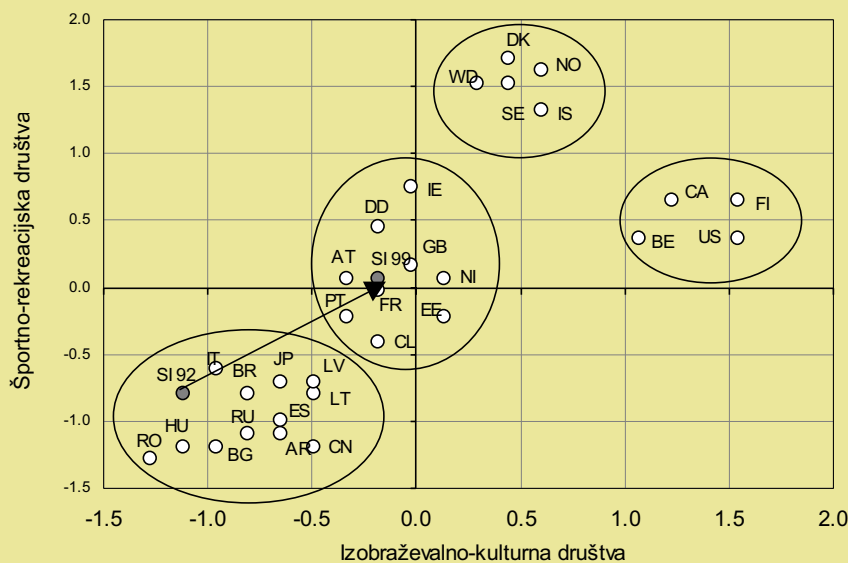
Statistična metoda razvrščanja v skupine pokaže, da je Slovenija po članstvu in delu v prostovoljnih organizacijah najbolj podobna Romuniji, Bolgariji in Madžarski. Statistična analiza motivacij za prostovoljno delo glede na razvrščan-

Graf 21: Članstvo v prostovoljnih organizacijah (odstopanje od svetovnega povprečja, 1992)

Vir podatkov: WVS 92, SJM 99/3.

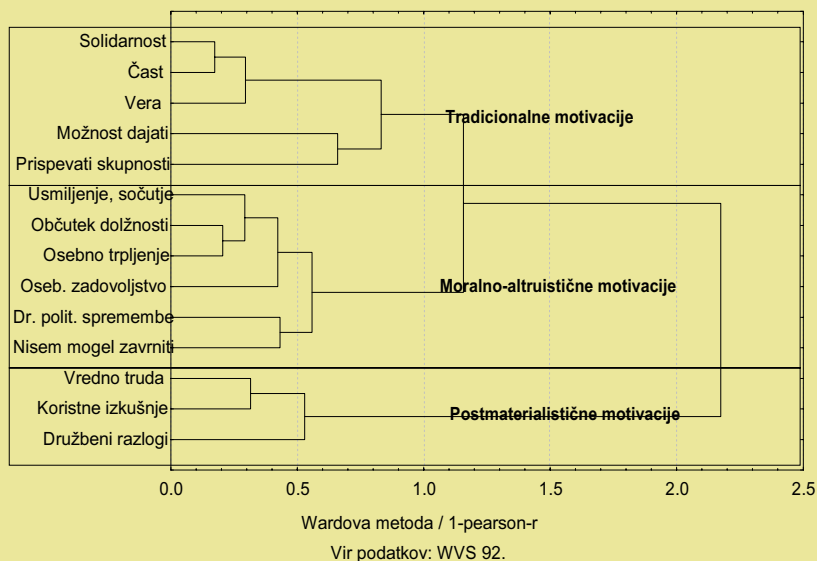
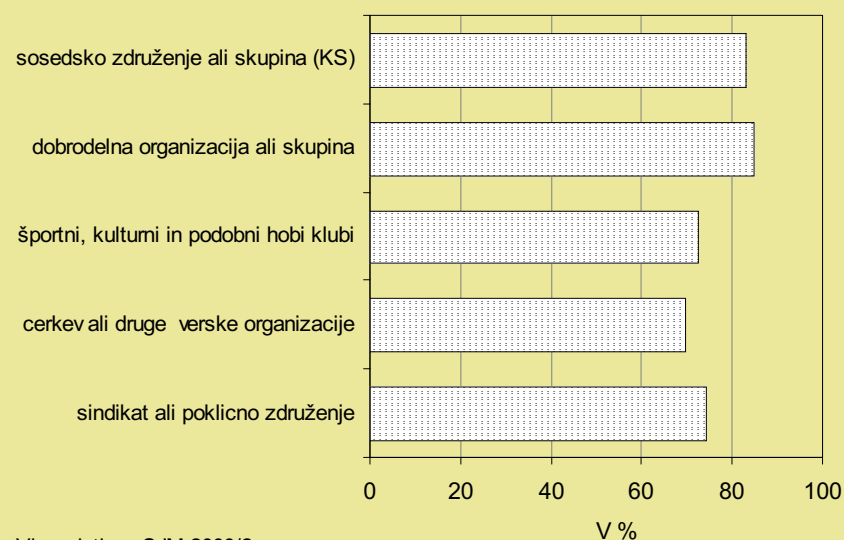
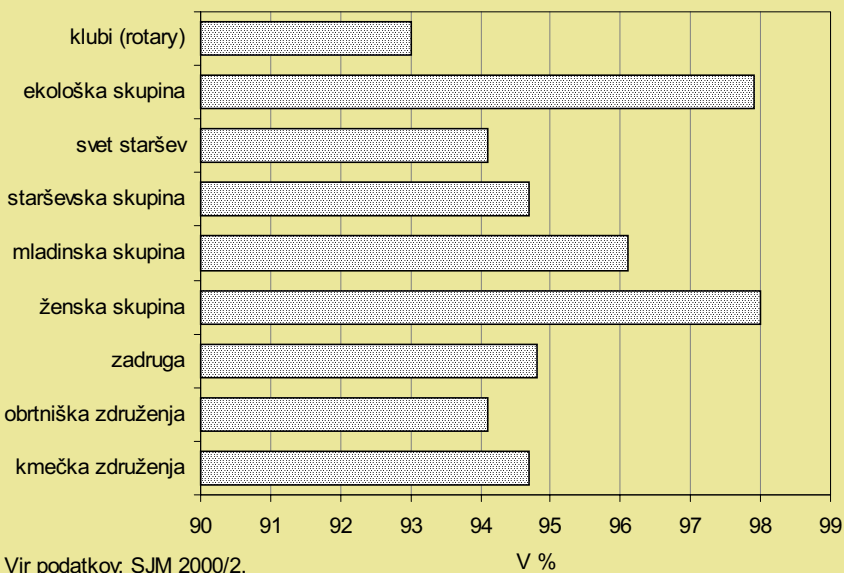
Graf 22: Članstvo v prostovoljnih organizacijah (standardizirani odkloni od svetovnega povprečja, 1992)

Vir podatkov: WVS 92, SJM 93/3.

¹⁹Kljub upadanju članstva v sindikatih je prostovoljno delo v sindikatih v porastu, kar pa ne velja za politične stranke.

²⁰Aktivno članstvo predstavlja delež tistih, ki so člani določene organizacije in so aktivni znotraj nje (oz. so hkrati tudi prostovoljci).

Graf 23: Trije sklopi motivacij za prostovoljno delo**Graf 24: Nepripadanje; Slovenija 2000****Graf 25: Nepripadanje; Slovenija 2000**

je v skupine pa pokaže tri tipe motivacij in dva izključujoča se sklopa. Prvi sklop opredeljujeta **tradicionalne** (solidarnost, čast, vera, možnost dajati, prispevati skupnosti) in **moralno-altruistične** (usmiljenje/sočutje, občutek dolžnosti, osebno trpljenje itn.) motivacije. Povsem drug - **postmaterialistični sklop** motivacij za prostovoljno delo pa izpostavlja posameznikovo lastno potrebo in zavedanje o potrebah drugih po socialnih stikih in varnosti (pridobivanje izkušenj, osebno zadovoljstvo, družbeni razlogi), ki je značilen za države z močno razvitimi socialnimi omrežji in civilno družbo sploh (predvsem skandinavske države).

V Sloveniji (podobno na Portugalskem in Islandiji) prevladujejo moralno-altruistične motivacije oz. motivacije egoističnega žrtvovanja za druge iz usmiljenja. Vendar pa kooperativno obliko prostovoljnega dela prebivalci dosežejo šele takrat, ko cilj ni več "delati za druge" ali "delati za (radi) sebe", ampak "delati za druge in hkrati zase" oz. ko od žrtvovanja in solidarnosti preidejo k nabiranju izkušenj, samoizpopolnjevanju in zagotavljanju stabilnosti ter varnosti hkrati sebi in drugim. Tak primer je Nizozemska, ki ima visoko nadpovprečno članstvo in delo v prostovoljnih organizacijah, hkrati pa tudi najizrazitejši postmaterialistični sklop prostovoljnega dela. Leta 1992 se med 43-imi državami sveta glede na delež prebivalcev s postmaterialistično vrednotno orientacijo uvršča na prvo mesto.

Pomembno pa ni le razlikovati med prioritarnimi motivacijami za prostovoljno delo, opozoriti gre tudi na stopnjo oz. intenzivnost motivacij v določeni državi. Pri državah v razvoju in državah z visoko neenakostjo je intenzivnost vseh motivacij za prostovoljno delo (npr.: Indija (nad 90%), Litva in Brazilija (nad 80%)) večja oz. vse motivacije so visoko poudarjene. Slovenija ima podobno kot Nizozemska (ter Francija in Belgija) manj izrazito poudarjene motivacije za prostovoljno delo (pod 60%).

Slovenska stališča zaznamujejo tudi protislovja, ki zadevajo organizacije in pros-

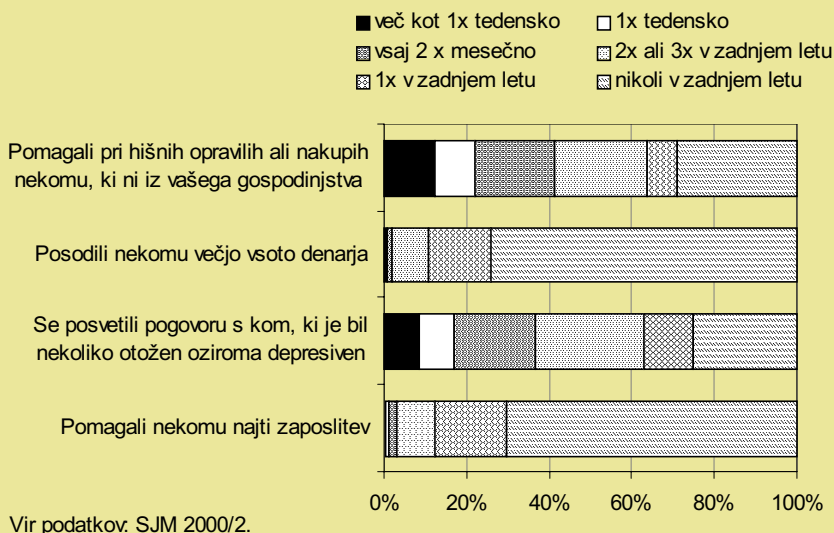
tovoljno delo, kot so npr.: kljub nadpovprečno ekološko osveščenim prebivalcem pa le-ti niso pripravljeni nameniti finančnih sredstev za ekološke dejavnosti (SJM92/1); med naštetimi družbenimi gibanji²¹ respondentje leta 1999 najbolj odobravajo gibanje za človekove pravice (71%), vendar pa je članstvo prav v organizacijah, ki se zavzemajo za človekove pravice in razvoj tretjega sveta, najnižje (znaša 0.4%) od vseh članstev v organizacijah (SJM99/3). Splošna družbena klima za vzpodbujanje in razvijanje prostovoljnih organizacij v Sloveniji še zdaleč ni ugodna, na kar opozarjajo številni kazalci, pa tudi strokovnjaki. Razhajanja in zanikanja stališč so gotovo tudi posledica (ne)moči in neuskaljenost različnih družbenih sfer.

Iz svetovne raziskave vrednot se pokaže visoka povezanost med zaupanjem ljudem in delom v prostovoljnih organizacijah ($r=0.57$) ter prav tako s članstvom v prostovoljnih organizacijah ($r=0.69$). Slovenija tudi po letu 1999 kljub porastu članstva in prostovoljnega dela ostaja država s slabo razvitim socialnim omrežjem, kar ima številne dolgoročne in kratkoročne posledice tako za posameznika kot za celotno družbo:

1. nizka stopnja socialne integracije prebivalcev;
2. ovirana možnost participacije in soodločanja na vseh ravneh družbe;
3. (ne)dostopnost uporabnih/koristnih informacij;
4. nizka intenziteta medosebnih odnosov;
5. nizko zaupanje in redki socialni odnosi izven primarnih skupin.

Zarisovanje strogih delitev na dva pola: civilno družbo na eni strani ter državne totalite na drugi strani ima negativne posledice za prvo kot drugo: nemoč posameznikov in neučinkovita država. Država bi morala vzpodbuditi in okrepiti civilno angažiranost - nevladno socialno omrežje in relacije med prebivalci in organizacijami. Organizacije potrebujejo tako primerno pravno ureditev kot tudi

Graf 26: Pripravljenost pomagati, Slovenija 2000

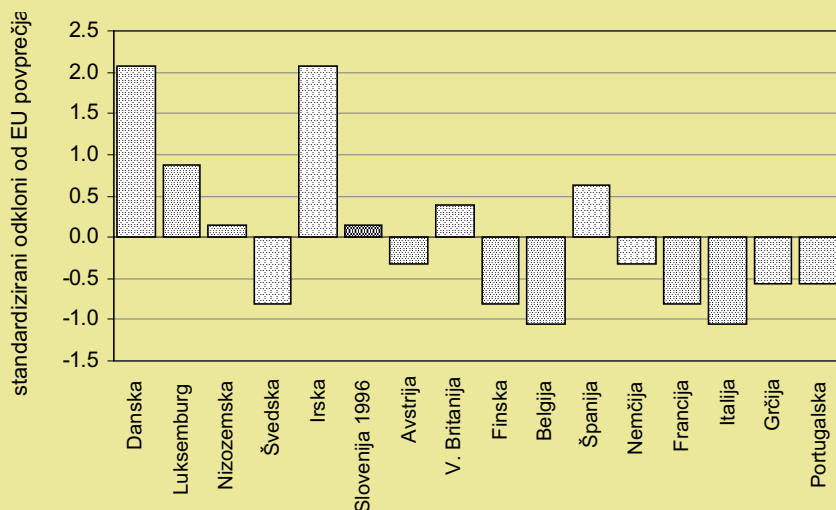
Poudarek 9: Interesne skupine in EU

"Napočil je čas, ko jasno spoznavamo, da Evrope ne vodijo le evropske institucije, temveč tudi nacionalne, regionalne in lokalne oblasti – in civilna družba" (Romano Prodi). V Evropski komisiji rastejo prizadevanja za sodelovanje med civilno družbo (NVO) in EU. NVO delujejo predvsem na tistih področjih, ki jih vladne in profitne organizacije ne znajo oz. ne zmorejo dovolj kakovostno obdelati. NVO po definiciji Evropske komisije delujejo v splošno dobro posameznih skupin ljudi ali celotne družbe. Na eni strani poskušajo zagotavljati enakost, enakopravnost, pravičnost in blaginjo prebivalcev, na drugi strani pa naredijo glasove nemočnih skupin in posameznikov prepoznavne (Špilak, 2000).

Procesi evropskega povezovanja ne prinašajo samo novega znanja, neodvisnih virov informacij in novega načina razmišljanja v civilno-družbeni sferi, temveč tudi celo vrsto drugih učinkov (reorganizacijo slovenskih interesnih skupin, spreminjajoče se predstave o tem, kakšne politike so "dobre" in kako naj bi predstavniki civilne družbe in vladni akterji sodelovali v oblikovanju in izvajanju javnih politik). EU interesne skupine (evro skupine in slovenskim interesnim skupinam sorodne skupine iz držav članic EU) pomembno vplivajo na evropeizacijo slovenske politike s tem, ko krepijo slovenske interesne skupine s podporo v fazi postavljanja zadev na domače institucionalne dnevne rede, z razvijanjem aktivnega vključevanja interesnih skupin v vse ključne faze oblikovanja in izvajanja politik v Sloveniji ter s prenašanjem znanja, ekspertiz in izkušenj na slovenske interesne skupine. Od 70 interesnih skupin v enajstih sektorjih javnih politik v Sloveniji se jih je 56% povezovalo s podobnimi organizacijami v tujini, še posebej v organizacijah držav članic EU (20.9%) in z evropskimi interesnimi skupinami - t.i. evro skupinami (14.9%). V mednarodnem povezovanju so v največji meri sodelovale predvsem ekonomske skupine, sindikati in organizacije delodajalcev, intenzivno pa so se povezovali tudi nekatere druge interesne skupine, ki pokrivajo številna socialna področja (varstvo potrošnikov, socialno politiko, zdravstvo, izobraževanje, ekologijo, kmetijstvo, šport itn.). Večina podpore prihaja v obliki informacij, pritoka "know-how" in v obliki avtoritete tujih priporočil. Evropsko povezovanje in sodelovanje je do sedaj vplivalo na organizacijsko komponento tako političnih strank (Bibič, 1996: 300) kot interesnih skupin v državah kandidatkah (Fink-Hafner, 1998). Mednarodno povezovanje in posebej tuja podpora (so)oblikujeta politično kulturo slovenskih interesnih skupin. Mednarodno povezovanje podpira tako razvoj participatornega tipa politične kulture v Sloveniji kot tudi internacionalizacijo reševanja konfliktov, povezanih z oblikovanjem politik v Sloveniji (Fink-Hafner, 2000: 86-87).

²¹Respondentje so lahko (ne)odobravali sledeča gibanja: a) ekološka gibanja ali gibanja za zaščito narave, b) gibanja proti rabi jedrske energije, c) gibanje za razorožitev, d) gibanje za človekove pravice, e) ženska gibanja, f) gibanja proti apartheidu.

Graf 27: Zadovoljstvo z demokracijo (Slovenija in EU)

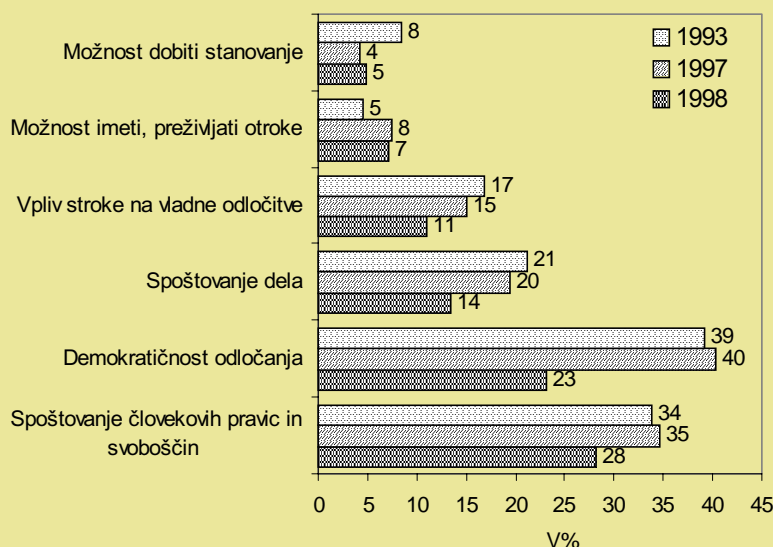

Vira podatkov. EB 1997, SJM 96/2.

Poudarek 10: Slovenija v osemdesetih

V osemdesetih letih so v Sloveniji imela močno kritično in za razvoj demokracije zelo pomembno vlogo družbena gibanja (civilna družba), ki so končno tudi privedla do spremembe političnega sistema. Ta gibanja pa so se utopila v političnih strankah in s tem je izginil tudi velik del prej od politike neodvisnega "praznega prostora". V prejšnjem sistemu je partija obvladovala predvsem dejavnike, ki so ji neposredno omogočali držati oblast, ves preostali družbeni prostor pa je v dokajšnji meri prepuščala samoorganiziranju ljudi. Zato je imela ekonomija, predvsem pa družbene dejavnosti, relativno veliko avtonomijo. S poddržavljenjem družbenih dejavnosti v letu 1992 pa je prešla moč neposredno na politiko oziroma je postalo vprašanje razvojne politike izobraževanja, kulture, znanosti itn. predmet medstrankarskega trgovanja. Skratka, stranke vsaka zase poskušajo obvladovati celotni prostor ne le političnega, ampak tudi družbenega in moralnega življenja ljudi. Pri tem trgovanju pa ne izhajajo iz vsaj delno dogovorjenega koncepta družbenega razvoja Slovenije, ampak se odločajo le po tem, ali neki ukrep koristi posamezni politični stranki ali ne. Poročilo o človekovem razvoju – Slovenija 1998.

Graf 28: Primerjave življenja sedaj in pred petimi leti (% dosti boljše + bolje)

Viri podatkov. SJM93/1, SJM97/3, SJM98/3.

finančno podporo oz. ureditev (določitev), kar sta največja problema, s katerima se te srečujejo v Sloveniji. Interveniranje države je nujno, vendar pa mora hkrati civilna družba obdržati avtonomijo – brez državnega poseganja v civilno družbo. Le tako bi delitev na močne/sibke sfere družbenega življenja premostila kooperacija vseh sfer, s tem pa tudi enakost možnosti za aktivno participacijo in možnosti soodločana vseh prebivalcev, ki želijo prispevati k razvoju družbe tako kot k svoji lastni ustvarjalnosti, osebnemu razvoju in sposobnosti obvladovanja socialnega okolja.

6. Civilna družba - družbene akcije

Civilno družbo poleg prostovoljnih organizacij sestavljajo še številne druge skupine, subkulture, gibanja, ki se oblikujejo zaradi posebnih namenov/interesov in so pomemben vir družbenih akcij.

Nova družbena gibanja so ključni sestavni del postmoderne politike, ki jo reflektira, producira in spreminja postmoderna družba; zahtevajo nove družbene vrednote, terjajo nove politične, gospodarske, socialne in kulturne spremembe; pogosto so opisana kot protistrankarska, protipolitična ali protidržavna; vključujejo feministična, ekološka, mirovna, protijedrska gibanja, različne kulturne in družbene marginalce, vključno s spolnimi, rasnimi, verskimi ter etničnimi skupinami; uporabljajo sredstva neposredne politične akcije ali državljansko nepokorščino; mnoga uporabljajo neposredne, razdiralne oblike dejavnosti; lahko so nasilna, vendar v večini niso. Nastanejo zaradi posebnega interesa in težijo k spodkopavanju starih temeljev politike oz. povzročajo razpadanje, krčenje ali celo zlom strankarskega sistema. Nova družbena gibanja se prepogosto idealizirajo kot apriorno progresivna, lahko pa so konzervativna in destruktivna za človekov razvoj.

V Sloveniji v devetdesetih ne moremo govoriti o vidnih družbenih gibanjih, ne po aktivnosti, organiziranosti in niti po akcijah. Družbena gibanja osemdesetih, ki so privedla do spremembe sistema, so se utopila v političnih strankah. Dru-

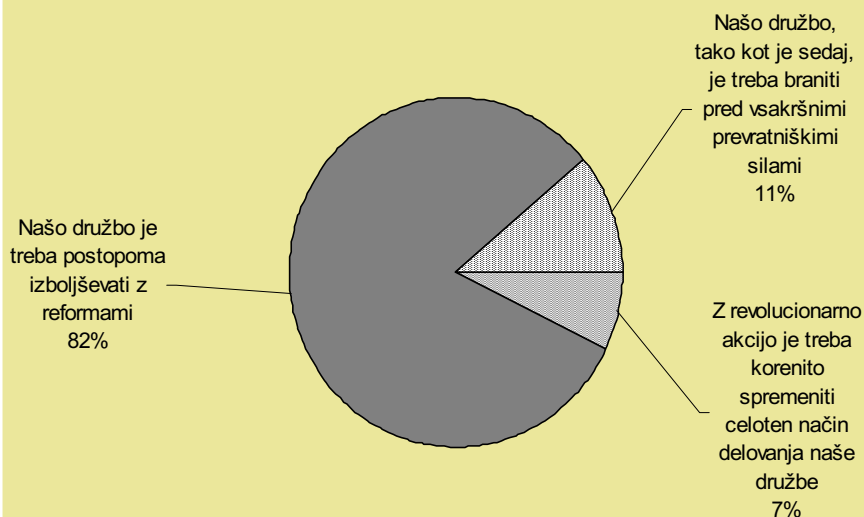
gačnost stališč, mnenj, prepričanj, življenjskih slogov se odraža predvsem prek subkultur in subkulturnih scen. Subkulture porajajo strah in nelagodje in so v razmerju do dominantne kulture konfliktna, subkulturne scene v devetdesetih pa fascinirajo, zabavajo in navdušujejo ter pomirjajo.

Nova družbena gibanja, subkulture ter nevladne, prostovoljne organizacije so poleg raznih drugih skupin (društev, uradov, ustanov) pogosti motivatorji in realizatorji družbenih akcij. Socialni kapital je pogosto opredeljen kot "vir družbene akcije". Družbene akcije so pomembni korektivi v demokratičnih družbah, opozarjajo na neenakosti, deprivacije in lastne interese. V Sloveniji ne moremo govoriti o velikem številu akcij s strani novih družbenih gibanj, subkultur ali nevladnih organizacij. Višje deleže beležijo predvsem stavke različnih ustanov (zdravstvenih delavcev, policije, avtoprevoznikov itn.).

Iz raziskav SJM so v Sloveniji v porastu vse oblike družbene akcije, ki jih beleži SJM: a) podpisati peticijo, b) pridružiti se bojkotu, c) udeležiti se zakonitih demonstracij, d) sodelovati pri neuradnih stvarkah in e) zasesti poslopja in tovarne. V letu 1999 se največji porast pokaže v pripravljenosti za neformalno obliko družbene akcije (sodelovanje v neuradnih stvarkah, zasedba poslopij in tovarn). Odobravanje nasilnega, neformalnega in nelegalnega delovanja je pogosta posledica nezmožnosti uskladitve interesov po formalnih vzorcih oz. nezmožnosti doseči zastavljene cilje. Na pripravljenost neformalnih sredstev za doseg cilja opozarja tudi upadanje zahteve, da je potrebno "našo družbo, tako kot je sedaj, varovati pred vsakimi prevratniškimi silami" (1995 je bilo 24% respondentov, ki so se strinjali s trditvijo, leta 1999 pa le še 11%). Rezultati nakazujejo, da postaja neformalna družbena akcija bolj sprejemljiva.

Kljub desetletnemu obstoju samostojne demokratične Slovenije pa politiki ni uspelo izpeljati še številnih reform in obljub. Številne napovedane spremembe so zamenjale prioritete reforme in poga-

Graf 29: Spreminjanje družbe - Slovenija, 1999

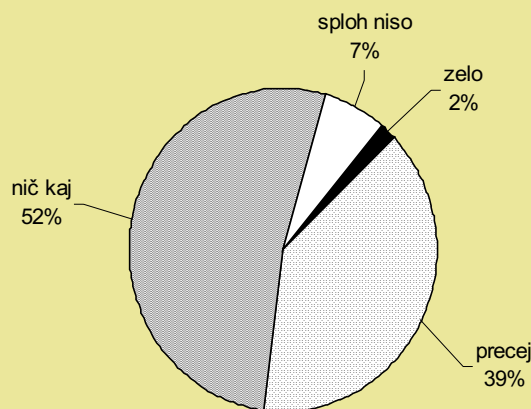
Vir podatkov. SJM 99/3.

Tabela 12: Če primerjate življenje pri nas z življenjem pred približno petimi leti, ali so po vaši sodbi razmere glede na našete stvari dosti boljše, približno enake ali slabše?

(% danes dosti boljše + danes boljše)	1993	1997	1998
Možnost izobraževanja	25.1	38.7	38.3
Kulturno življenje	27.1	39.3	35.2
Spoštovanje človekovih pravic in svoboščin	33.8	34.7	28.1
Demokracija odločanja	39.2	40.3	23.2
Zdravstveno varstvo	19	17.4	16.7
Kako živijo ljudje	10.7	15.9	14.5
Spoštovanje dela	21.2	19.5	13.5
Zakonitosti	13.3	14.9	11.6
Vpliv stroke na vladne odločitve	16.9	15.1	11
Možnost imeti, preživljati otroke	4.6	7.5	7.2
Možnost dobiti stanovanje	8.4	4.2	4.9
Možnost dobiti zaposlitev	1.8	2.8	3.3

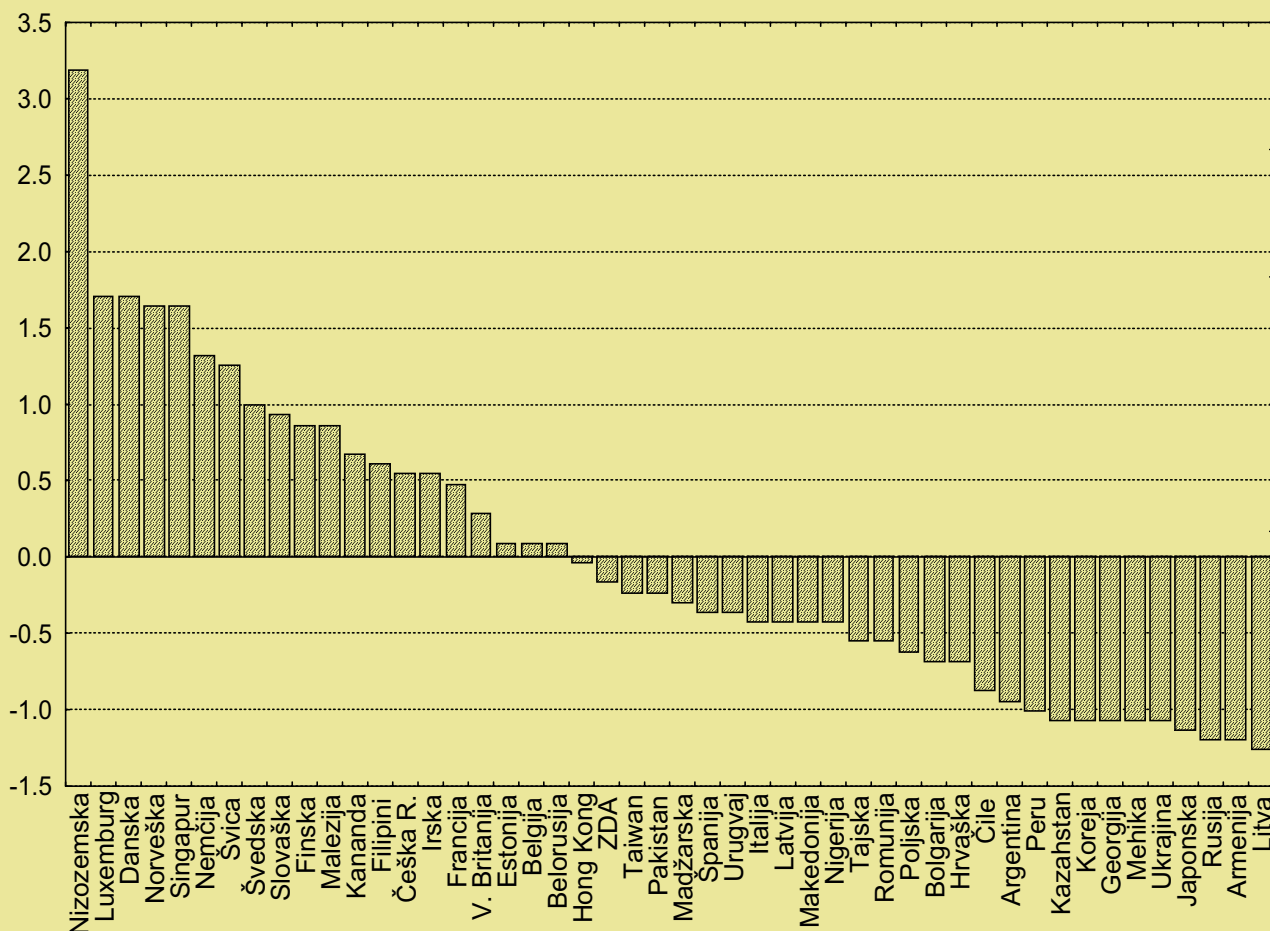
VIR: SJM93/1, SJM97/3, SJM98/3

Graf 30: Spoštovanje človekovih pravic v Sloveniji (1999)

Vir podatkov. SJM 99/3.

Graf 31: Spoštovanje človekovih pravic (standardizirani odkloni od svetovnega povprečja, 1999)

Vir podatkov: The Gallup International Millenium Survey 1999

Poudarek 11: (Ne)demokratska kultura

Stopnja demokratične kulture opredeljujejo atributi: stopnja zaupanja v medosebne odnose, stopnja zadovoljstva z življenjem, stopnja etnocentrizma in ekstremizma, raven politične participacije ter dohodkovne razlike (Inglehart, 1997). Po kazalcu **stopnje zaupanja v medosebne odnose** se Slovenija v letih 1992, 1995 in 1999 uvršča med najslabše države sveta. Naslednji kazalec demokratičnosti družbe so **dohodkovne razlike**. Analiza podatkov razkriva, da družba z velikimi socialnimi razlikami nima legitimitete v javnem mnenju. Prebivalci Slovenije se v opazovanem obdobju nagibajo k zmanjševanju socialnih razlik in k ohranjanju vloge socialne države. Glede na večino indikatorjev kakovosti življenja (možnost odločanja, zadovoljstvo z življenjem, finančna situacija, sreča, zdravje) so se ocene izboljšale oz. splošna ocena blaginje se je izboljšala, vendar večina kazalcev še ni dosegla svetovnega oz. evropskega povprečja iz leta 1992. Skozi celotno raziskovalno obdobje raste potreba po participaciji vključno s **politično participacijo**.

Osnovno pravilo demokratične kulture pa določa tudi stopnja spoštovanja človekovih pravic, ki so temelj vsake demokratične družbe. Po mnenju respondentov so človekove pravice v Sloveniji pogosteje kršene kot pa spoštovane.

janja za vstop v EU. Med respondenti se (ne)upravičeno že dviguje zahteva po postopnem izboljševanju družbe z reformami (1995 je bilo takih respondentov 69%, leta 1999 pa že 82%). Prav tako številni kazalci opozarjajo na upadanje nekaterih elementov demokracije.

Upada ocena o spoštovanju človekovih pravic in svoboščin, slabša se ocena možnosti demokratičnega odločanja in vpliv stroke na vladne odločitve (indikatorji so merjeni z vprašanjem: Če bi primerjali življenje pri nas z življenjem pred petimi leti, ali so razmere danes dosti boljše, približno enake ali slabše). Da je spoštovanje človekovih pravic dosti boljše ali boljše kot pred petimi leti, je leta 1993 ocenilo 34% respondentov, leta 1998 le 28%). Leta 1999 je 59% respondentov menilo, da človekove pravice sploh niso ali so slabo spoštovane. Da so v celoti spoštovane, pa je

menilo le 2% respondentov. Občutek možnosti demokratičnega odločanja v petletnem obdobju (med leti 1993 in 1998) upade za 16 odstotnih točk, vpliv stroke na vladne odločitve pa za 6 odstotnih točk.

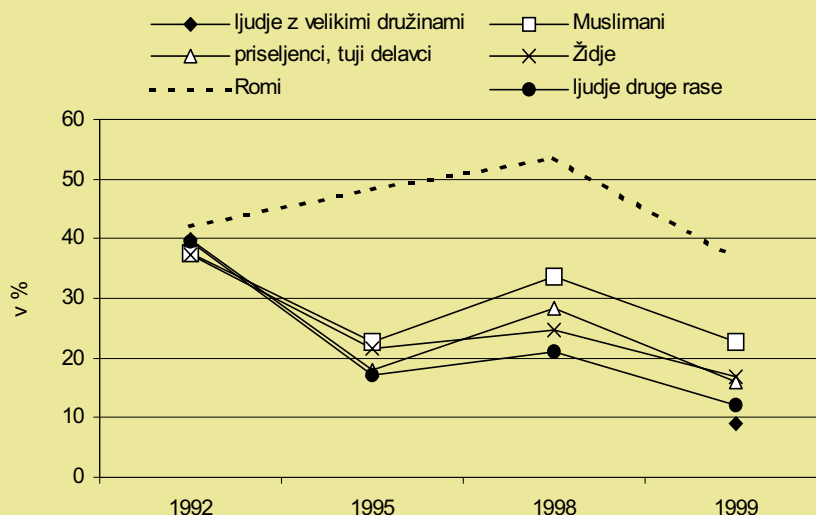
Tematizacija civilne družbe v Sloveniji je v času fundamentalizmov²² tako problematična kot tudi koristna. Spremembe obravnavanja civilne družbe predvsem s strani politične in gospodarske sfere so več kot nujne, prav tako tudi ponovna oživitev kritičnih stališč, konfrontacij in konverzacij. Dokler bo strokovna javnost molčala in bodo mediji polni neobjektivnih, nestrpnih in nedemokratičnih informacij, na katere se ne bo nihče odzival, je vprašljiva celo stopnja demokracije v Sloveniji. Zato je razcvet civilne družbe ne le željen – ampak nujen.

7. (Ne)strpnost in indeks etnocentrizma

Različne tipe diskriminacije lahko pozorimo prek dveh vidikov: - diskriminacija do "drugih" (glede na spol, raso, jezik, državo itn.) ter diskriminacijo do "drugačnih" (glede na način življenja, politično, versko ali spolno naravnost itn.). Poleg opredeljenih dveh vrst diskriminacije oz. nestrpnosti pa je relevantna tudi vsakdanja diskriminacija znotraj različnih družbenih skupin ali struktur – glede na spol, dohodek, izobrazbo itn.

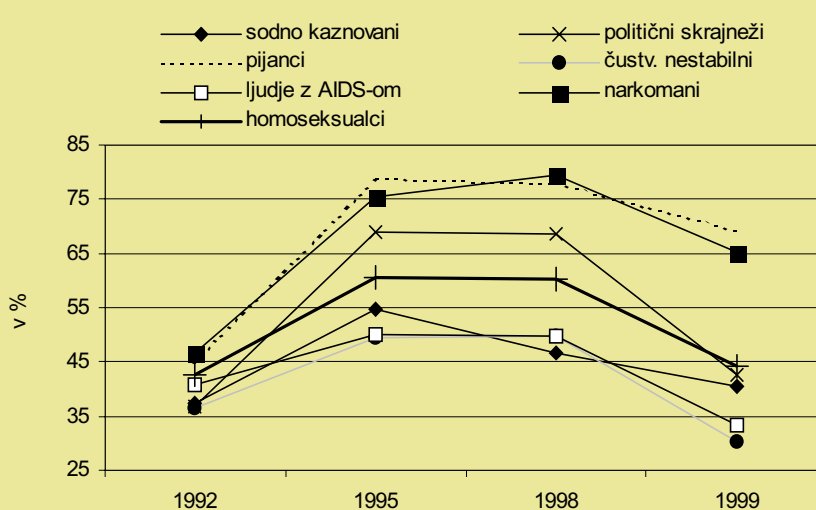
Za Slovenijo je značilna visoka stopnja etnocentrizma in ksenofobije, po kateri se v vseh raziskovalnih obdobjih uvršča med prvo tretjino na lestvici trinštiridesetih držav. Leta 1995 sicer nekoliko upade nestrpnost do "drugih" (z izjemo Romov), povečala pa se je nestrpnost do "drugačnih", zlasti pijancev²³, narkomanov, sodno kaznovanih, homoseksualcev, ljudi s čustvenimi težavami itn. V letu 1998 ponovno nekoliko poraste nestrpnost do "drugih", vendar še

Graf 32: Ne bi imel za soseda "druge"

Vir podatkov: SJM 92/1, SJM 95/2, SJM 98/2, SJM 99/3.

Graf 33: Ne bi imel za soseda "drugačne"

Vir podatkov: SJM 92/1, SJM 95/2, SJM 98/2, SJM 99/3.

ne doseže stopnje iz leta 1992. Nestrpnost do "drugačnih" pa kontinuirano narašča. Čeprav se po zadnjih meritvah (l. 1999) znižajo vse vrste nestrpnosti, Slovenija še vedno ostaja ena izmed izrazito netolerantnih držav. Nestrpnost se prej kot prej (rasističnih) skupin kaže kot podtalna vkoreninjenost v slovensko mentaliteto, javnost, medije in skozi t.i. "pivski diskurz"²⁴.

Indeks etnocentrizma je sestavljen iz anketnega vprašanja: "Koga ne bi imel za soseda?" Predstavlja vsoto odgovorov: "tujcev", "bolnikov z aidsom" in "homoseksualcev".

²²Fundamentalizem, katerega predstavniki verjamejo v realnost besed, razumejo besede kot nekaj realnega in vidijo v izjavah in velikih gestah višek politične dejavnosti. Politična akcija je ali poravnavanje računov in popravljanje krivic iz preteklosti, ki jih dojemamo osebno, ali eliminiranje zla, ki ga poseblja nasprotna stran. Politična vprašanja personificirajo in razrešujejo z odstavljanjem/nastavljanjem pravih ljudi... Fundamentalistična politika ne more biti interesna politika, pač pa statusna (Mastnak, 1992: 73-74).

²³V tem primeru uporabljamo enak izraz, kot so ga uporabili pri SJM, ki pa je nekoliko nestrpen.

Tabela 13: Povezanost indeksa etnocentrizma z ocenami življenja (korelacijski koeficienti)

	Ocene ključnih kazalcev kakovosti življenja				
	Sreča	Zaupanje	Možnost odločanja	Zadovoljstvo z življenjem	Zdravje
Indeks etnocentrizma	-0.551	-0.453	-0.648	-0.787	-0.633
	Ocene lastnih občutkov				
	Ponosen	Zadovoljen	"V sedmih nebesih"	Zdolgočasen	Depresiven
Indeks etnocentrizma	-0.500	-0.535	-0.404	0.420	0.325

Vir podatkov: WVS 92.

Opomba: $p < 0.05$

Korelacijski koeficienti so izračunani iz svetovne raziskave vrednot (enote so države).

Poudarek 12: Hate speech v Sloveniji

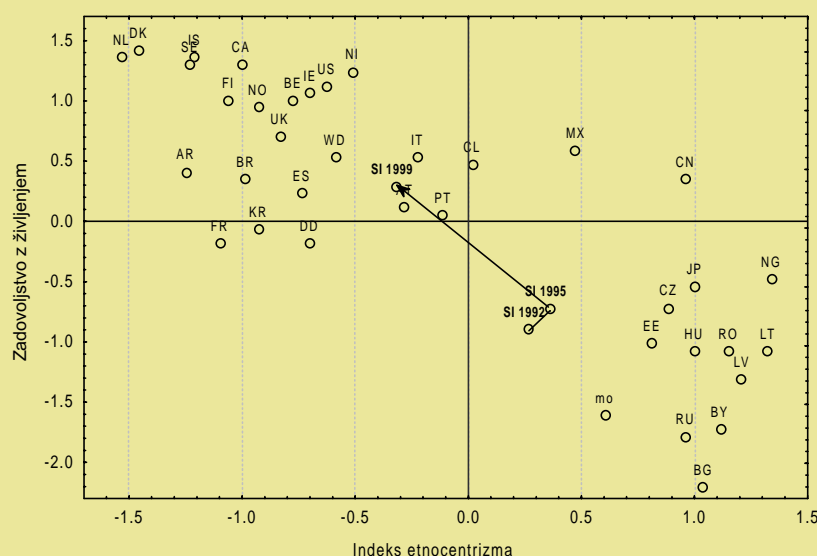
V Sloveniji se je predvsem v letu 2000 in še v začetku 2001 vlekla gonja proti prebežnikom, ki jo odraža tudi hate speech na internetu:

"Sem zavedna Slovenka, lahko rečem da vzgojena precej v nacionalnem duhu in to družinsko tradicijo bom nadaljevala! Mela bom 10 otrok takih poštenih Slovencev k bojo kej naredil iz te Slovenije! Ljudje! Samo milijon nas še živi! Ne pustit da bi Slovenci izumrli in nas spodrinl neki kvazi bogi begunčki in tle ustanovil drugo Kosovo..."

"Strpajmo jih za bodečo žico! Begunce, ministre, sekretarje in ostale sleparje!"

"Podtaknimo jim nore krave!"

"Obupni so...ok, morda jih je med vsemi ujetimi 10 procentov takih, ki jim res v domovini strežejo po življenju, ostali so pa švercarji, ki hočejo priti do lahkega zaslužka! Ministrom in ostalim privržencem pa svetujem, naj gredo enkrat v McDonalds v Šiški, pa jim bo vse jasno. Smrdijo, zalezujejo Slovenke in ostale ljudi, poleg tega ima vsak mobilni telefon in kup bankovcev v žepu.....Slovenci smo se preveč borili za svoj državo, da bomo sedaj še druge jemali pod streho....najprej poskrbimo za svoje....poleg tega pa se ti ljudje zaradi različnosti kultur ne bodo nikoli asimilirali. Še malo, pa bomo Slovenci v manjšini in če bomo to dopustili, nas bodo naši otroci prekleli."

Graf 34: Povezanost etnocentrizma in zadovoljstva z življenjem (standardizirani odkloni od svetovnega povprečja (1992))

Vir podatkov: WVS 92, SJM 92/1, SJM 95/2, SJM 99/3.

Značilnost slovenske vsesplošne nestrpnosti je, da je bila leta 1992 bolj splošna in nedefinirana (gibala se je med 30% in 50%). V obdobju 1995-1999 pa se je nestrpnost razpršila, prebivalci bolj selekcionirajo, koga hočejo in koga ne, pojavi se široka lestvica nestrpnosti (od 10% pa do 70%). Večina deležev nestrpnosti do "drugih" se od leta 1992 znižuje in se v letu 1999 giblje med 10% in 25%, razen nestrpnosti do Romov, ki kontinuirano narašča do leta 1998 in se šele leta 1999 spusti pod prag iz leta 1992. Vsi deleži nestrpnosti do "drugičnih" naraščajo do leta 1998 in delno upadejo šele v letu 1999, vendar se razen do čustveno nestabilnih ljudi in narkomanov ne spustijo na raven iz leta 1992. Slovenci so po zadnjih podatkih najbolj nestrpni do "drugičnih", in sicer do narkomanov (65%) in pijancev (69%), med "drugimi" pa do Romov (36.6%). Nad svetovnim povprečjem (svetovno povprečje nestrpnosti za leto 1992 znaša 9 odstotnih točk več kot evropsko povprečje) tudi po letu 1999 ostajajo nestrpnosti do pijancev, Romov, Muslimanov, Židov in desnih skrajnežev.

V celotnem raziskovalnem obdobju sta bili pod evropskim povprečjem le dve nestrpnosti (do pijancev in narkomanov) in obe le v prvem raziskovalnem obdobju (1992), ko je bila nestrpnost Slovencev usmerjena predvsem na tiste "druge", ki bi lahko "ogrozili" slovensko državo (tuji delavci, Muslimani idr.).

²⁴"Iznajdba slovenske pivske govornice kot mesta "neulovljivega" izjavljanja je nedvomno nekaj novega, nekaj specifično slovensko postsocialističnega. Zagotovo sodi med najrevolucionarnejše ekstremistične iznajdbe, ki jih podpira - če verjamete ali ne - lep del tukajšnje javnosti, a tudi samo uredništvo osrednjega (sredinsko, liberalno usmerjenega!) slovenskega časopisa Delo". Kuzmanić (1999:12-13). Več o tem glej Kuzmanić (1999).

Naslednji pokazatelj stopnje demokratične kulture neke družbe je tudi **stopnja etnocentrizma**, ki jo merimo z indeksom etnocentrizma. Indeks etnocentrizma je visok v državah z nizko stopnjo socialne blaginje.

V državah z visoko stopnjo etnocentrizma so prebivalci bolj nesrečni, manj zapajo, so manj odločni in manj zadovoljni z lastnim življenjem ter svoje zdravstveno stanje ocenjujejo kot slabo. Indeks etnocentrizma je nizek v državah, kjer se velik delež prebivalcev počuti ponosne, zadovoljne in "v sedmih nebesih" ("top of the world"); visok pa v državah, kjer se prebivalci ocenjujejo za zelo zdolgočasene in depresivne. Med šestimi najpomembnejšimi področji življenja se pokaže pozitivna povezanost med etnocentrizmom in religijo ter negativna povezanost med etnocentrizmom in pomenom, ki ga anketiranci pripisujejo prijateljem ter prostemu času. Visok indeks etnocentrizma je v družbah z nizko stopnjo demokratične kulture.

Indeks etnocentrizma za Slovenijo je po podatkih SJM nad svetovnim povprečjem (svet. povp. za leto 1992 je znašalo 1.09) in raste (1992 je znašal 1.24, 1995 1.30 in 1998 1.35) do leta 1998. V letu 1999 prvič pade pod svetovno povprečje iz leta 1992 (0.93). Stopnja etnocentrizma ostaja še vedno relativno visoka, kar ima mnogo vplivov na številna področja življenja prebivalcev. Glede na stopnjo etnocentrizma in zadovoljstva z življenjem se po zadnjih podatkih (1999) Slovenija približa Avstriji, Italiji in Portugalski iz leta 1992.

Bolj kot vkoreninjenost in institucionaliziranost nestrpnosti v slovenskem prostoru je zaskrbljujoča legitimnost nestrpnosti, ki je žal vsakdanji (sprejemljiv) javni diskurz. Vendar se na tem področju še ne kažejo pozitivni premiki, v kolikor ne bo pobud s strani države ali civilne družbe, bo še večja zaprtost in nestrpnost.

Poudarek 13: Reprodukcijska nestrpnost

Problem nestrpnosti ne nastane od danes do jutri, je vkoreninjen, institucionaliziran, uglajen in v Sloveniji prepogosto toleriran. Za reprodukcijo in ohranjanje nestrpnosti skrbijo predvsem demokratični organi/institucije in neustrezna in nestrpna politika:

- Od osamosvojitve pa do danes v Sloveniji še ni oblikovana ustrezna migracijska in begunska politika. To je na določenih območjih povzročalo javne polemike in konflikte (Postojna, Šiška idr.), kar pa še intenzivira in množi nestrpnosti in napetosti med prebivalci.
- Tolerira se sovražni govor politikov ali strokovne javnosti.
- Zaskrbljujoča problematika tujih pribežnikov, ki v Sloveniji zaprosijo za azil, je bila razrešena s preprostim "nestrpnim" poimenovanjem centrov "Centri za odstranjevanje tujcev". Na Ministrstvu za notranje zadeve so dogajanje ocenili kot zaskrbljujoče šele, ko je število pribežnikov v letu 2000 že v oktobru trikrat preseglo število iz celotnega leta 1999.
- Na kratenje človekovih pravic so pogosto (če so) reagirali le intelektualci ali tuji strokovnjaki, ne pa varuh človekovih pravic.
- Motivatorji in razpečevalci nestrpnosti so tudi verski in politični voditelji.
- Nedoslednost pri zaposlovanju tujih državljanov povzroča številne težave predvsem pri zagotavljanju posebnih storitev v primeru dolgoročnih in drugih sodelovanj.
- Vrednote, ki jih starši in šolski sistemi pričakujejo (zahtevajo) od otrok, se v Sloveniji še vedno bolj nagibajo k tekmovanju in nestrpnosti kot pa k sodelovanju in strpnosti. ltn.

Kljub določilom in nameram Generalne skupščine Združenih narodov²⁵ tudi v letu 1999 le 16% respondentov 60 držav sveta²⁶ v povprečju ocenjuje, da so človekove pravice v celoti spoštovane. Podatki SJM niso primerljivi, vendar jasno pokažejo (četudi brez primerjave), da respondentje spoštovanje človekovih pravic v Sloveniji slabo ocenjujejo. Kar 59% jih namreč meni, da človekove pravice sploh niso oz. da niso nič kaj spoštovane.

Vrednote in razvoj

Predstavljena obravnava stališč in vrednotnih orientacij prebivalcev Slovenije prikazuje izboljševanje večine kazalcev (kakovosti življenja, indeksa etnocentrizma, članstva v prostovoljnih organizacijah, zaupanja itn.), ki pa niti v letu 1999 ne dosežejo svetovnega povprečja ali dosežejo le svetovno povprečje za leto 1992. Po Inglehartovi opredelitvi vrednotnih orientacij se je v letu 1995 v Slo-

²⁵Generalna skupščina je razglasila splošno deklaracijo o človekovih pravicah kot skupen ideal vseh ljudstev in vseh narodov z namenom, da bi vsi organi družbe in vsi posamezniki, vedno v skladu s to Deklaracijo, pri pouku in vzgoji razvijali spoštovanje teh pravic in svoboščin ter s postopnimi državnimi in mednarodnimi ukrepi zagotovili in zavarovali njihovo splošno in resnično priznanje in spoštovanje, tako med narodi držav članic samih, kakor tudi med ljudstvi ozemelj pod njihovo oblastjo.

²⁶Galuppova raziskava je pokrila okrog 1.25 milijonov prebivalstva sveta (v 60 državah).

veniji povečal delež prebivalcev s postmaterialistično vrednotno orientacijo. V letu 1992 je bilo 28% materialistov in 7% postmaterialistov, v letu 1995 pa se je delež postmaterialistov zvišal na 19%, delež materialistov pa upadel na 13%. Kljub obratu v vrednotnih orientacijah, pa novi podatki v primerjavi s svetovnim povprečjem iz leta 1992 še vedno ne kažejo velikega izboljšanja. Slovenija glede na postmaterialistične vrednotne orientacije po podatkih za leto 1995 sicer preseže svetovno povprečje iz leta 1992 (15%), vendar je delež postmaterialistov v primerjavi z najbolje uvrščeno državo (Nizozemsko – ki ima v letu 1992 36% postmaterialistov) še v letu 1995 za polovico manjši.

Postmaterialistično vrednotno orientacijo prebivalcev Slovenije v letu 1999 nakazujejo kazalci, ki ponazarjajo participativne vrednote, težnje po enakosti in sodelovanju: "dati ljudem več besede pri pomembnih odločitvah v državi" (36.4%), "manj poudarka denarju in materialnim dobrinam" (leta 1992 se je strinjalo s tem 50%, leta 1999 pa 63%); raste zahteva po zmanjšanju pomena dela (leta 1992 12%, leta 1999 pa že 20%), čeprav dejansko vrednotenje pomena dela raste. Da so potrebne "večje razlike med dohodki", meni vse manj prebivalcev, delež strinjanja s trditvijo se več kot le prepolovi (leta 1992 – 48%, leta 1999 le še 20%).

Materialistični vzorec se kaže v poudarjanju spoštovanja oblasti in tekmovalnosti (da je tekmovanje škodljivo, leta 1999 še vedno meni le 10% respondentov), rastejo tudi zahteve po večjem poudarku družinskemu in bolj preprostem načinu življenja. Kljub rasti zahteve po zaupanju (večini ljudi lahko zaupam), ki v letu 1999 doseže 22%, pa je prevladujoč delež respondentov, ki trdijo, da "moramo biti pri stikih previdni" (v letu 1999 se jih s to trditvijo strinja 78%).

Kljub spremembam stališč in vrednot prebivalcev Slovenije v smeri postmaterialističnih vrednot pa je še vedno izredno močna in intenzivna materialistična komponenta prebivalcev: neizkoriščen potencial socialnega kapitala (nizka stopnja socialnih stikov, nizko med-

osebno zaupanje in zaupanje v institucije, nemožnost participacije državljanov, neorganizirana in neangažirana civilna družba, maloštevilno članstvo in neintenzivno delo v prostovoljnih organizacijah itn.) in nizek delež postmaterialistično orientiranih prebivalcev (še vedno je izredno visoka stopnja nestrpnosti, visok indeks etnocentrizma, ocena socialne blaginje prebivalcev je še vedno nezadovoljiva v primerjavi z ekonomskimi kazalci in indeksom človekovega razvoja; visoko poudarjanje dela, družine, ne pa tudi prijateljev in prostega časa itn.)

V primerjavi z drugimi razvojnimi kazalci analiza vrednot razkriva mnogo manj ugodne uvrstitve ali umestitve Slovenije med države sveta ali v primerjavi z državami EU, kot jih napovedujejo drugi kazalci (tako ekonomski kot socialni), hkrati pa tudi opozarja, katera stališča, zahteve prebivalcev ali potrebe so najbolj problematične ali celo nedemokratične.

V Sloveniji se je treba bolj posvetiti razvojnim študijam, ki ne bodo izključevale kulturnih vidikov, vrednot in stališč prebivalcev. Po desetih letih samostojnosti še vedno ostajajo problematična vprašanja, kot so: strpnost, zaupanje, sodelovanje, ki pa se ne bi smela več postavljati po svojem bistvu, pač pa v pomenu, kako jih doseči. Po Inglehartu posamezniki s postmaterialističnimi orientacijami tudi vse bolj poznajo načine, kako doseči postmaterialistične zahteve. Vendar pa v Sloveniji primanjkujejo tako politične kot civilne pobude, ki bi vodile v postmaterialistične vrednotne orientacije in prispevale za družbo pomembnega potenciala socialnega kapitala. Družbena klima se nagiba k delitvam, neenakosti, tekmovanju, privilegijem, nestrpnosti itn., kar pa je hkrati tudi odraz politične klime, kjer se brezkompromisno vršijo: zaposlovanje po političnih in ne po strokovnih kriterijih, "centri za odstranjevanje tujcev", korupcija, tekmovalnost, agresivnost in nestrpnost itn. Velik vpliv na javno mnenje, na ohranjanje ali celo sprejemanje nestrpnosti, tekmovalnosti in materialističnih zahtev imajo mediji, ki pa niso regulirani s strani kritične javnosti, pač pa s strani neselektivne,

potrošniške družbe. Rigidnost in nespremenljivost sistemov (šolski, zdravstveni idr.), ki so v začetku tranzicije sicer predstavljali obrambo pred prenažnimi in nedomišljenimi spremembami, ki jih je hotela nova politika, že predstavljajo oviro.

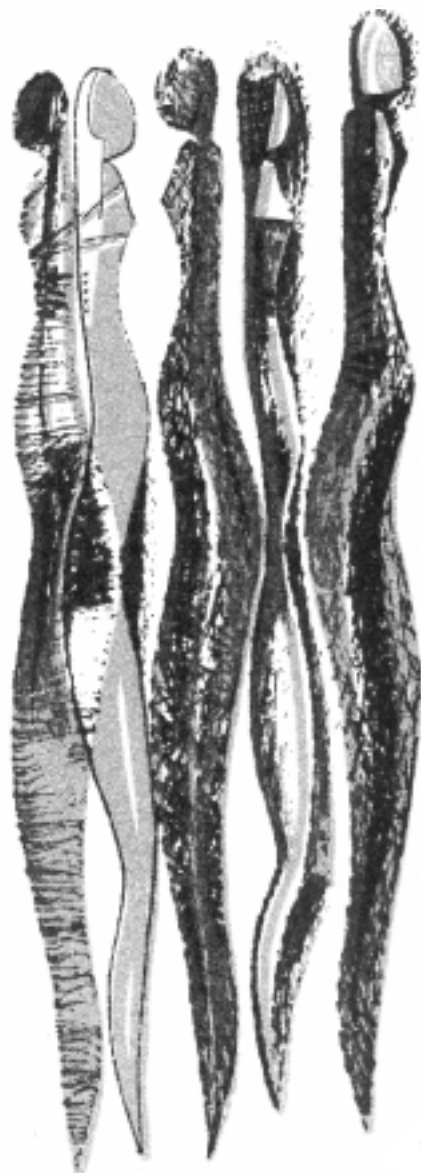
Zato ne preseneča, da je naša analiza sicer pokazala pozitivne premike v stališčih in vrednotah prebivalcev, vendar le-ti še vedno v veliki meri odstopajo od držav, s katerimi se Slovenija primerja glede na druge razvojne kazalce (HDI, GDI, BDP idr.). Prevladujoči pozitivni trend bi bilo potrebno vzpodbuditi in ohraniti. Hkrati pa tudi pospešiti, saj v Sloveniji še vedno prevladuje veliko vrednot, ki so jih zahodnoevropske države presegle ali spreminjale že v letu 1992.

Literatura:

- Almond, G.A.: *The Study of Political Culture*. V: Berg-Schlosser, Rytlewski 1993.
- Almond, G.A., Verba, S.: *The Civic Culture Revisited*. Sage Publications. Newbury Park, London, New Delhi 1989 (Reprint of 1980 Edition).
- Basanez, M., Inglehart, R., Moreno, A. (1996): *Human Values and Beliefs: A Cross-Cultural Sourcebook*.
- Berg-Schlosser, D., Rytlewski, R.: *Political Culture in Germany*. The MacMillan Press Ltd. London 1993.
- Berg-Schlosser, D., Schissler, J.: *Politische Kultur in Deutschland. Bilanz und Perspektiven der Forschung*. Westdeutscher Verlag. Opladen 1987.
- Bourdieu, P. (1986): *The Forms of Capital*, in J. Richardson, ed. *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*. Westport, CT: Greenwood Press.
- Coleman, S. J. (1988): *Social Capital in the Creation of Human Capital*. *American Journal of Sociology* 94, p 95-120.
- Coleman, S. J. (1990): *Foundation of Social Theory*. Cambridge, Mass: Harvard University Press.
- Fukuyama, F. (1995): *Trust: The social Values and the Creation of Prosperity*. New York: Free Press.
- Gambetta, D., Ed. (1988): *Trust: Making and Breaking Cooperative Relations*. Oxford: Blackwell.
- Gregorčič, M. (2000): *Pojav hate groups in fenomen white power: diplomsko delo*, Ljubljana.
- Hafner-Fink, D. (2000): *Evropsko povezovanje interesnih skupin in javne politike v Sloveniji. Teorija in praksa*, let. 37, št. 1, str. 82-95.
- Harding, S.D., Hikspoors, F.J. (1995): *New work values: in theory in practice*. V: *Fundamental Values Across Nations*, *International Social Science Journal*, 145, 441-457.
- Hofstede, G. (1984): *Cultures Consequences: International Differences in Work-related Values*. Abridged Edition, Beverly Hills: Sage.
- Huges, P., Bellamy, J. and Black, A. (2000): *Bilding social trust trough education in I.Winter (ed.) Social Capital and Public*

- Policy in Australia*, Australian Institute of Family Studies, Melbourne, pp. 225-249.
- Knack, S. and Keefer, P. (1997): *Does social capital have an economic payoff? A cross-country investigation*. *The Quarterly Journal of Economics*, November, pp. 1491-1497.
- Knack, S. and Keefer, P. (2000): *Polarisation, Politics and Property Rights: Links between Inequality and Growth*. Paper WB.
- Inglehart, R. (1995): *Changing values, economic development and political change*. V: *Fundamental Values Across Nations*, *International Social Science Journal*, 145, 379-403.
- Inglehart, R. (1997): *Modernization and Postmodernization: Cultural, Economic and Political Change in 43 societies*. Princeton: Princeton University Press.
- Inglehart, R., Baker, E. V. (2000): *Modernization, cultural change, and the persistence of traditional values*, *American Sociological Review*, Vol. 65, str. 19-51.
- Mastnak, T. (1992): *Vzhodno od raja*. DZS, Ljubljana.
- Onyx, J. and Buller, P. (2000): *Sources of social capital in I. Winter (ed.) Social Capital and Public Policy in Australia*, Australian Institute of Family Studies, Melbourne, pp. 105-134.
- Poročilo o človekovem razvoju, Slovenija. (1998, 1999). Ljubljana: ZMAR&UNDP.
- Putnam, R. D. (1993): *Making democracy work: Civic traditions in modern Italy*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Putnam, R. D. (1995): *Bowing alone: America's declining social capital*, *Journal of Democracy*, Vol. 6, Np. 1, pp. 65-78.
- Holtmann, E.: *Subject Political Culture as Heritage? V: Berg-Schlosser/Rytlewski 1993*.
- Lipset, S.M., Rokkan, S.: *Party System and Voter Alignments: Cross-National Perspectives*. The Free Press. New York 1967.
- Merkel, W.: *Systemtransformation*. Leske+Budrich. Opladen 1999.
- Mladina 2000: *Datoteka empirične raziskave populacije od 16. do 29. leta*. Center za socialno psihologijo pri IDV- FDV. Ljubljana 2000.
- Plasser, F. et al.: *Politischer Kulturwandel in Ost- Mitteleuropa. Theorie und Empirie demokratischer Konsolidierung*. Leske+Budrich. Opladen 1997.
- Ritzer, J.; Easterly, W.; Woolcock, M. (2000): *On "Good" Politicians and "Bad" Politicians: Social Cohesion, Institutions and Growth*. Paper WB.
- Rohe, K.: *Politische Kultur und der kulturelle Aspekte von politischer Wirklichkeit*. V Berg-Schlosser, Schissler 1987.
- Špilak, Simona (2000): *Nevladne organizacije*. Evrobilten, št. 23.
- Toš, N.: *Vrednote v prehodu II. Slovensko javno mnenje 1990-1998*. FDV. IDV-CJMMK. Ljubljana 1999.
- Toš, N. (1999): *Zaupnaje Slovencev v demokratični sistem*. Liberalna akademija in Znanstvena knjižnica FDV, Ljubljana.
- Turnšek, N., Uhan S., Gregorčič, M. (2000): *Vrednotne orientacije Slovencev v obdobju od leta 1991 do leta 1997*. IB revija, št. 2. ,
- Velikonja, M. (1999): *Drugo in drugačno: Subkulture v Sloveniji v devetdesetih*. v Tomc, Stankovič, Velikonja (ed.) (1999): *Urbana plemena: Subkulture v Sloveniji v devetdesetih*. ŠOU-Študentska založba, Ljubljana.
- Wall, E.; Ferrazzi G.; & Schryer, F. (1998): *Getting the Goods on Social Capital*. *Rural Sociology*, 63(2), 300-322.
- Woolcock, M. (1998): *Social capital and economic development: toward a theoretical synthesis and policy framework*. *Theory and Society*, Vol. 27, pp. 151-208.
- Zak, J. P.; Knack, S. (1998): *Trust in Growth*, Paper WB.

III. del
(Ne)enakost:
dosežki, izzivi in
možnosti

DELAM

Imam roki.

Imam glavo.

*Prodajam tretjino svojega življenja najboljšemu
ponudniku.*

*A kamorkoli pridem,
kamor koli grem,
kamor koli se obrnem,
dela zame ni!*

*Čprav lahko
delam, delam,
delam, delam, delam,
delam kot zamorc!*

*Ko pridem zvečer domov -
kaj naj rečem otrokom?
Naj si odrežem roko in rečem:
Na, najejte se, deca!*

*Mlad sem in lahko stojim
pred pisarnami in uradi,
pred socialnimi delavci, patronažnimi sestrami
in prosim za pomoč, podporo in štipendijo.*

*Čprav lahko delam
delam, delam,
delam delam delam
delam kot zamorc!*

*V službah izza svojih telefonov
kažejo s prstom:
- Na mladih svet ostane,
ko umremo, dobite vse ostanke!*

*Ne prosim milosti, ne vbogajme,
ničesar ne prosim.
Samo zakaj nas je vedno več na cesti?
Zakaj je v časopisih vedno več gesel?*

*Zato da
delam, delam
delam delam delam
delam kot zamorc!*

3.1

Gospodarski razvoj

Gospodarski razvoj Slovenije je v devetdesetih letih sledil vzorcu razvoja uspešnejših tranzicijskih držav. Čeprav dilema o postopni ali hitri izvedbi reform danes pravzaprav ni več aktualna, je nedvomno, da je bil slovenski pristop gradualističen. Po desetih letih tranzicije ostajajo "reformni zaostanki" predvsem pri prestrukturiranju podjetniškega sektorja (prevelika neposredna prisotnost države), prestrukturiranju finančnega sektorja in reformi javne uprave oziroma delovanja javnega sektorja. Slabe ocene tujih ocenjevalcev (IMF, 2000, EBRD, 2000, Evropska komisija, 1999) pa si Slovenija pogosto prisluži tudi za vodenje politike konkurence. Podobno kot drugod v Evropi je problem še skromna fleksibilnost trga dela. Transformacija v dobro delujoče tržno gospodarstvo je bila v zadnjih treh letih prepletena s prevzemanjem evropskega pravnega reda in pripravami na vstop v EU.

Transformacijski depresiji - padcu bruto domačega proizvoda, zaposlenosti, investicij in pojavu množične brezposelnosti ter visokih stopenj inflacije na začetku devetdesetih let - je že v letu 1993 sledila oživitev gospodarske rasti. Oživitvi domačega povpraševanja, ki je obrnilo krivuljo gospodarske aktivnosti navzgor sredi leta 1993, se je v letu 1994 pridružila tudi gospodarska oživitev držav EU. V obdobju po letu 1993 je povprečna stopnja gospodarske rasti presegala 4% letno, pri čemer je do leta 1997 Slovenija ohranjala ravnovesje v javnih financah, vse do leta 1999 pa ni bilo tudi bistvenega odstopanja od zunanjega ravnovesja. Kazalci gospodarske razvitosti kažejo, da Slovenija zmanjšuje zaostanek za razvitimi in povprečjem EU. V letu 1995 je dosegla 64% povprečnega bruto domačega proizvoda na prebivalca po kupni moči v EU, v letu 1999 je ta odstotek znašal 71%.

V teoriji prehoda socialističnih gospodarstev v tržno gospodarstvo sta se uveljavila dva osnovna pristopa k reformam gospodarskega sistema: t.i. "šok" terapija in gradualistični pristop. Za prvim je stala izrazito liberalna usmeritev ekonomske politike, ki je bila oblikovana v okviru t.i. Washingtonskega konsenza in je prisegala na takojšnjo in hitro stabilizacijo, liberalizacijo, privatizacijo ter čim hitrejšo izvedbo drugih reform. Zagovorniki gradualističnega pristopa pa so poudarjali postopnost v izvajanju reform, izpostavljali so predvsem pomen institucij in njihovega normalnega delovanja. Ker se je po desetih letih tranzicije izkazalo, da v praksi pravzaprav ni prišlo do čistega pristopa, je tudi v razpravah prevladalo mnenje, da je za uspešnost reform pravzaprav potrebna kombinacija obeh pristopov. Tako je že v zgodnji fazi tranzicije nujno potrebna hitra uveljavitev fiskalne discipline, liberalizacija cen in trgovine ter bistveno znižanje inflacije na sorazmerno nizko raven, vendar pa sta za uspeh nujno potrebna tudi vzpostavitev in delovanje institucij (učinkovita državna uprava, učinkovito upravljanje v podjetjih, učinkovit bančni sistem in učinkovitost države pri zagotavljanju javnih storitev ter socialne varnosti). Hkrati pa se ekonomski teoretiki zavedajo tudi pomena političnih in geografskih dejavnikov za uspeh ekonomskih reform.

Po gospodarski razvitosti, merjeni z bruto domačim proizvodom na prebivalca po kupni moči, je Slovenija tako prehitela najmanj razvito članico EU – Grčijo. Raven predtranzicijske gospodarske razvitosti iz leta 1990 je Slovenija presegla že v letu 1996, v letu 1998 pa je presegla tudi raven iz leta 1987, ko se je začela kriza še v okviru Jugoslavije kazati tudi v rahlem upadanju bruto domačega proizvoda. Slovenija je konec devetdesetih let še vedno ena redkih tranzicijskih držav, ki so presegle svojo predtranzicijsko raven gospodarske razvitosti. Raven realnega bruto domačega proizvoda iz leta 1989 sta v letu 1999 presegali samo Poljska (za 22%) in Slovenija (za 9%), Slovaška pa je to raven le dosegla (EBRD, 2000, str. 65).

V primerjavi z ostalimi razvitejšimi tranzicijskimi državami srednje in vzhodne Evrope Slovenija še ni izkoristila vseh priložnosti, ki jih prinašajo neposredne tuje investicije. Stanje neposrednih tujih investicij se je po podatkih Banke Slovenije sicer povečalo z 1,080 milijona evrov oziroma 8.9% bruto domačega proizvoda v letu 1994 na 2477 milijonov evrov oziroma 14.2% bruto domačega proizvoda v letu 1998, vendar je njihov pomen bistveno manjši kot na primer na Češkem (23.9% BDP), v Estoniji (35% BDP), na Madžarskem (38.5% BDP), pa tudi na Poljskem (15.7% BDP)¹. V letu 1999 se stanje tujih neposrednih investicij v primerjavi z bruto domačim

proizvodom ni povečalo in je znašalo po podatkih Banke Slovenije 2,676 milijona evrov. Po letu 1997 je priliv tujih investicij v Slovenijo skoraj za polovico manjši. Dejstvo namreč je, da je letni priliv v Sloveniji odvisen predvsem od uspešnih akvizicij v posameznem letu, v zadnjih letih pa se prisotnost tujega kapitala v Sloveniji povečuje predvsem zaradi širjenja poslovanja in investiranja obstoječih tujih investitorjev, vstopanje novih pa je zanemarljivo majhno. Pomen tujih investicij za delovanje slovenskega nefinančnega podjetniškega sektorja se kljub skromnim prilivom povečuje. Konec leta 1998 so podjetja v tuji lasti (podjetja z najmanj 10-odstotnim deležem tujega kapitala) predstavljala le 4.3% vseh slovenskih podjetij, a so imela 11.1% kapitala, 11.7% vseh sredstev 8.8% vseh zaposlenih in realizirala 27.6% izvoza slovenskega podjetniškega sektorja.

Gospodarska rast in zunanje neravnovesje

Zaradi majhnosti in odprtosti slovenskega gospodarstva so bila gospodarska gibanja v devetdesetih zelo odvisna od gospodarskih gibanj pri najpomembnejših trgovinskih partnericah. Tako je bila upočasnitev gospodarske rasti v Sloveniji v letih 1995-1996 povezana predvsem z upočasnitvijo rasti gospodarstev EU, v letu 1998 pa z rusko krizo in recesijo na Hrvaškem. Neugodne vplive, ki so v letu 1999 prihajali iz mednarodnega okolja, je več kot nadomestilo močno domače povpraševanje. Tako je Slovenija v letu 1999 s 5-odstotnim realnim povečanjem bruto domačega proizvoda zabeležila najhitrejšo gospodarsko rast med kandidatki za vstop v EU. Gospodarska gibanja so bila sorazmerno ugodna, čeprav so jih močno zaznamovali spremenjeni pogoji gospodarjenja doma (davčna reforma, uveljavitev Evropskega sporazuma o pridružitvi in druge sistemske spremembe) in upočasnitev gospodarske rasti pri najpomembnejših trgovinskih partnericah. Inflacijska gibanja so bila

¹ Podatki so povzeti po Rojec in Stanojevič (2000) str. 4, tabela 2.

kljub pritiskom zaradi uvedbe davka na dodano vrednost in rasti cen naftnih derivatov (v drugi polovici leta) relativno ugodna. Pozitivna so bila tudi gibanja na trgu dela: število delovno aktivnih se je po dolgih letih upadanja ali stagnacije povečalo, brezposelnost zmanjšala, realna rast plač zaostajala za rastjo produktivnosti. Poslovni rezultati gospodarskih družb so se izboljšali. Javnofinančni primanjkljaj je znašal 0.6% bruto domačega proizvoda, bil manjši od predvidenega in manjši od primanjkljaja v preteklih dveh letih. Na drugi strani se je leta 1999 pojavil precejšen primanjkljaj tekočega računa plačilne bilance, ki se je ob skromnih prilivih tujih neposrednih in portfolio investicij financiral predvsem z zadolževanjem v tujini. Devizne rezerve pa so se po nekajletnem naraščanju zmanjšale, razmerje med zunanjim dolgom in deviznimi rezervami poslabšalo, vendar pa so devizne rezerve države še vedno zadostne. Zadolženost prebivalstva pri bankah se je povečala, ob hitri rasti potrošnje države in gospodinjstev pa se je zmanjšal delež bruto varčevanja v bruto domačem proizvodu.

Razmeroma visoka gospodarska rast v Sloveniji v letu 1999 je bila dosežena ob precejšnjem poslabšanju zunanjega ravnovesja. Primanjkljaj na tekočem računu plačilne bilance je znašal 781 milijonov USD oziroma 4% bruto domačega proizvoda, s čimer je bila presežena zgornja meja tega kriterija za območje majhne makroekonomske ranljivosti. Dejavniki, ki so pripeljali do pojava primanjkljaja tekočega računa plačilne bilance so tako zunanjega kot notranjega značaja. Med glavne zunanje dejavnike plačilnobilančnega neravnotežja v letu 1999 lahko uvrstimo:

1. recesijo na Hrvaškem in gospodarsko krizo v Rusiji;
2. upočasnitev gospodarske aktivnosti v EU;
3. slabšo turistično sezono zaradi vojne na Balkanu in usihanje povodov za enodnevni turizem;
4. slabši pogoji menjave predvsem v drugi polovici leta (rast cen nafte in surovin).

Glavni notranji dejavniki pa so bili:

1. povečan uvoz zaradi pričakovanj pred uvedbo davka na dodano vrednost;
2. nadaljevanje večletnega trenda slabšanja razmerij med stroški in izvoznimi cenami blaga v primerjavi s pomembnejšimi trgovinskimi partnericami (CEFTA, EU), kar je povezano tako s premajhno internacionalizacijo slovenskih podjetij kot tudi s preskromnimi vlaganji v tehnološki razvoj v preteklih letih;
3. pospešena naložbena dejavnost, ki je na eni strani pospešila rast uvoza investicijskih dobrin, na drugi pa prispevala k znižanju presežka v storitveni bilanci, saj je Slovenija na področju gradbenih storitev ob ohranjanju približno enakega izvoza postala neto uvoznik gradbenih storitev;
4. pospešena rast uvoza storitev, ki je na eni strani povezana s potrebami gospodarstva, na drugi pa s spremembami v potrošnji gospodinjstev.

Nadaljevanje gospodarske rasti ob pojavu večjega primanjkljaja v tekočem računu plačilne bilance

Inflacija

Po delni umiritvi problema odpiranja primanjkljaja v tekočem računu plačilne bilance leta 2000 so se neugodni trendi pojavljali predvsem na področju inflacije. Zaradi razširjenosti indeksacijskih mehanizmov v gospodarstvu (finančnem, računovodskem in plačnem sistemu) pa se lahko pokažejo negativne posledice tudi v obliki upočasnjene aktivnosti in večjega javnofinančnega primanjkljaja.

Tabela 1.1: Gospodarska rast, zunanje (ne)ravnovesje in inflacija

	1996	1997	1998	1999
Gospodarska rast (v %)	3.5	4.6	3.8	5.0
Saldo trgovinske menjave v primerjavi z BDP	-4.4	-4.3	-4.0	-6.2
Izvoz blaga in storitev v primerjavi z BDP	55.8	57.4	56.6	52.7
Uvoz blaga in storitev v primerjavi z BDP	56.8	58.3	58.2	57.1
Saldo tekočega računa plačilne bilance kot % BDP	0.2	0.1	-0.8	-3.9
Inflacija (povprečna letna stopnja) ¹	9.7	9.1	7.9	6.1

Vir: SURS, BS, lastni preračuni.

Opomba: ¹Inflacija do vključno leta 1997 je merjena z indeksom drobnoprodajnih cen, v letih 1998 in 1999 pa z indeksom cen življenjskih potrebščin.

Dvig inflacijske ravni 1999 pod vplivom uvedbe davka na dodano vrednost; 2000 pretežno pod vplivom zunanjih dejavnikov

Rast registrirane zaposlenosti in zmanjševanje brezposelnosti

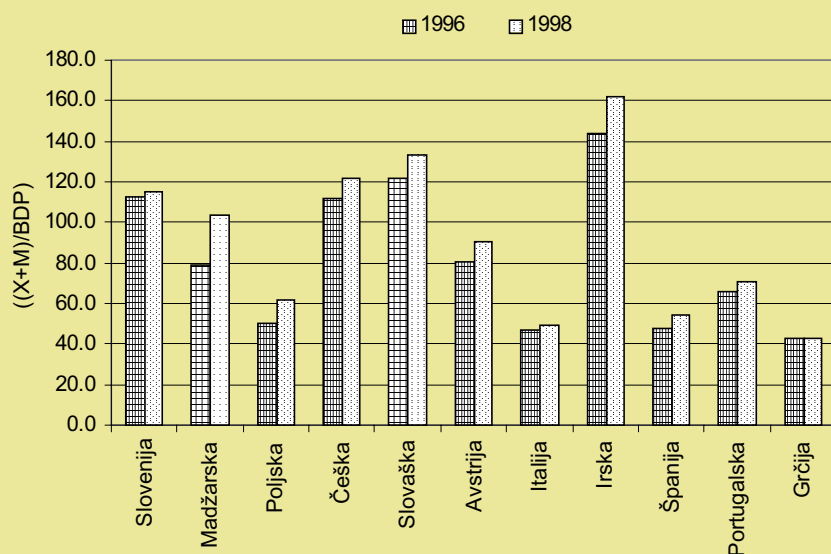
Inflacijska gibanja so bila leta 1999 zaznamovana predvsem z uvedbo davka na dodano vrednost: upadanju v prvi polovici leta je sledil skok ob uvedbi davka na dodano vrednost, katerega učinki so se izčrpali v prvih treh mesecih po uvedbi. V prvi polovici leta 1999 so se cene življenjskih potrebščin v primerjavi z decembrom 1998 povečale za 2.7%. V prvih treh mesecih po uvedbi davka na dodano vrednost je rast cen znašala 3.4%. Pričakovanja o moči vpliva uvedbe davka na dodano vrednost na cene, ki so se odražala v povečani potrošnji pred uvedbo, so se pokazala kot prevelika. K naraščanju letne stopnje inflacije v drugi polovici leta (tudi že v mesecih po uvedbi davka na dodano vrednost) je pomembno prispevala tudi rast cen nafte in surovin na svetovnih trgih. Inflacija na letni ravni se je do konca leta povzpela na 8% (v letu 1998 je znašala 6.5%). Ugodna cenovna gibanja v prvi polovici leta so vplivala na to, da je bila povprečna letna stopnja inflacije nižja kot v letu 1998. Trend zniževanja inflacije se je kljub uvedbi davka na dodano vrednost v letu 1999 ohranil na ravni letnega povprečja, inflacija ob koncu leta 1999 pa je presežala inflacijo ob koncu leta 1998. Trend zniževanja inflacije je bil v letu 2000 prekinjen. Inflacijski pritiski zaradi

krepitev dolarja proti evropskim valutam in rasti cen nafte ter strateških surovin na svetovnem trgu, ki so se v mednarodnem okolju pojavili že v drugi polovici 1999, so se v letu 2000 še okrepili. Inflacijska gibanja so tako bila v veliki meri zaznamovana z dejavniki eksternega značaja (predvsem naraščajočimi cenami naftnih derivatov na svetovnem trgu, krepitvijo ameriškega dolarja ter naraščajočo inflacijo v EU), notranja cenovna nesorazmerja in notranji pritiski (plače, javnofinačni primanjkljaj) sicer niso zanemarljivi, vendar so bili v letu 2000 šibkejši od zunanjih dejavnikov. Inflacija je znašala 8.9% in se tako vrnila na raven okoli 9%, kot je znašala v letih 1995-1997.

Trg dela

V letu 1999 je gibanje zaposlenosti po dolгих letih upadanja in stagnacije zabeležilo pozitiven trend - število delovno aktivnih se je povečalo za 1.8%. Sprememba vodenja registriranih brezposelnih, ki so vključeni v javna dela, kot zaposlene, je k omenjeni rasti prispevala približno eno tretjino. K rasti števila zaposlenih pa je poleg večjega števila povprečno mesečno vključenih v javna dela prispevala tudi živahna gospodarska aktivnost. Nadaljevalo se je zmanjševanje števila zaposlenih v agrarnem sektorju in v industriji, rasla pa je zaposlenost predvsem v storitvenem sektorju in gradbeništvu. Kljub temu je odstotek zaposlenih v agrarnem sektorju in v industriji v delovno sposobnem prebivalstvu v Sloveniji še vedno precej višji kot v EU. Podatki iz ankete o delovni sili za leto 1999 ne potrjujejo pozitivnih trendov na področju zaposlovanja - število delovno aktivnih po anketi o delovni sili se je lani celo zmanjšalo za 1.7%. Leta 1999 se je namreč po podatkih ankete o delovni sili nekoliko zmanjšala tako stopnja delovne aktivnosti kot tudi stopnja aktivnosti prebivalstva. Velik del razhajanja med podatki o formalni aktivnosti (mesečni podatki) in aktivnosti po anketi o delovni sili je posledica metodoloških razlik, delno pa lahko razhajanje

Graf 1.1: Količnik odprtosti gospodarstev

Vir: SURS, National Accounts of OECD Countries, Vol. II, 1998-1998, avg. 2000, Main Economic Indicators, nov. 2000, WIIW, Monthly Report, 10, 2000.

je pripišemo tudi zmanjšanju sive ekonomije pod vplivom uvedbe davka na dodano vrednost in poostrenih akcij inšpektorjev za delo. V letu 2000 se je stopnja delovne aktivnosti začela povečevati tudi po anketi o delovni sili.

Število registriranih brezposelnih je bilo ob koncu leta 1999 za 9.7% manjše kot ob koncu leta 1998, sorazmerno hitro upadanje se je nadaljevalo tudi v letu 2000. K zmanjševanju števila registrirano brezposelnih v letu 1999 je le bistveno prispevala uveljavitev sprememb Zakona o zaposlovanju in zavarovanju za primer brezposelnosti, s katerimi je bil podrobneje opredeljen status brezposelne osebe: osebe, vključene v javna dela so dobile status zaposlene osebe; povečale so se obveznosti brezposelnih pri iskanju zaposlitve in vključevanju v programe, poostren pa je bil tudi nadzor nad izpolnjevanjem obveznosti brezposelnih. Uveljavitev omenjenih sprememb je v letu 1999 prinesla povečano črtanje iz evidenc in s tem hitrejše upadanje brezposelnosti, čeprav je bil odliv brezposelnih v zaposlitev manjši kot v letu 1998, priliv brezposelnih, ki so delo izgubili pa večji, kot leta 1998. Podoben trend se je nadaljeval tudi v letu 2000. Število registriranih brezposelnih se je od 114,348 v decembru 1999 do novembra 2000 zmanjšalo na 104,304.

Večje zaposlovanje brezposelnih onemogoča močan strukturni značaj brezposelnosti, ki se kaže predvsem v visokem deležu dolgotrajno brezposelnih (že vrsto let presega 60%) in vztrajno visokem deležu brezposelnih brez izobrazbe (že vrsto let na ravni okrog 47%), neugodna pa je tudi starostna struktura brezposelnih: delež brezposelnih, starejših od 40 let, presega 50%, starejših od 50 let pa 27% vseh registriranih brezposelnih. Strukturni vidiki brezposelnosti se nanašajo tudi na regionalna neskladja. Deloma so povezana z relativno skromno selitveno mobilnostjo delovne sile v Sloveniji, blažijo pa jih precej močne dnevne migracije. Ukrepi aktivne politike zaposlovanja so v zadnjih letih uspeli nekoliko omiliti problem sicer še vedno visoke brezposelnosti mladih.

Tabela 1.2: Osnovni kazalci stanja na trgu dela 1997-1999

	1997	1998	1999
Stopnja brezposelnosti ¹	7.4	7.9	7.6
• Moški	7.1	7.7	7.3
• Ženske	6.3	8.1	7.9
Stopnja delovne aktivnosti ²	65.4	65.1	64.1
• Moški	69.8	69.5	68.5
• Ženske	60.9	60.6	59.4
Rast zaposlenosti – v ekvivalentu polnega delovnega časa ³	-0.5	0.0	1.0
Povprečna bruto plača na zaposlenega – stopnja realne rasti	2.4	1.6	3.3
Produktivnost dela	5.1	3.8	4.0

Viri: SURS; ocene ZMAR.

Opombe:

¹SURS - podatki iz ankete o delovni sili.

²SURS - podatki iz ankete o delovni sili. Kot delovno sposobno prebivalstvo pa je upoštevano prebivalstvo v starosti od 15-64 let.

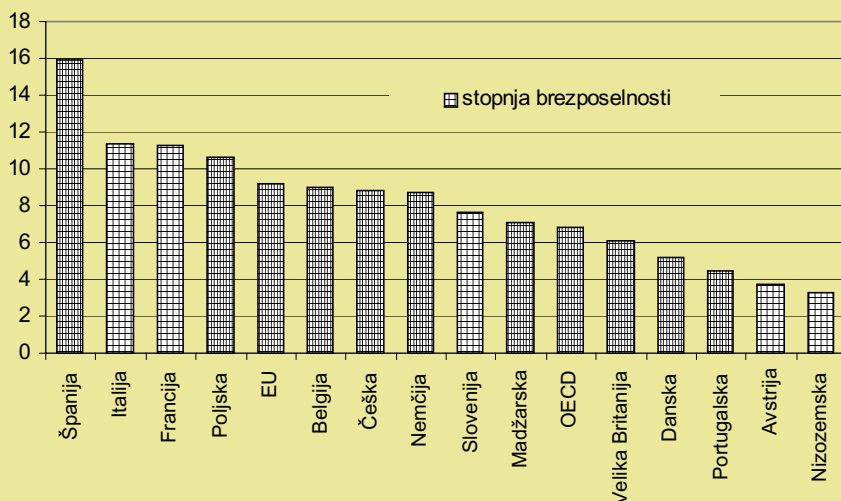
³SURS; za leto 1999 ocena ZMAR.

Priliv iskalcev prve zaposlitve med brezposelne je prva leta tranzicije zajel skoraj celotne generacije mladih, ki so končali ali zapustili šolanje. Leta 1997 je bilo ukinjeno sofinanciranje pripravništva kot eden ukrepov aktivne politike zaposlovanja za zmanjševanje problema brezposelnosti mladih, v letih 1999 in 2000 pa so bili uvedeni novi programi. Čeprav se po letu 1998 mladi sicer ponovno v večji meri prijavljajo na zavode za zaposlovanje, se povprečno letno število brezposelnih iskalcev prve zaposlitve zmanjšuje. Slednje je na eni strani posledica demografskih dejavnikov, na drugi pa podaljševanja začetnega izobraževanja. Mladi se namreč vse bolj množično odločajo za nadaljevanje šolanja, hkrati pa se tudi bistveno hitreje zaposlujejo kot starejši.

Anketa o delovni sili kaže, da se število dejansko brezposelnih oseb že nekaj let giblje okoli 70 tisoč. Stopnja anketne brezposelnosti se že od leta 1995 giblje

Poleg **registrirane brezposelnosti**, ki opredeljuje formalni status oseb in je vezano na prijavo iskalca zaposlitve na urad za zaposlovanje, statistični urad od leta 1993 izvaja tudi **anketo o delovni sili** s katero ugotavljamo **anketno brezposelnost**. Z anketo o delovni sili se ugotavlja dejanska aktivnost delovne sile v skladu z metodologijo in definicijami Mednarodne organizacije dela (ILO). Podatki zbrani z anketo o delovni sili zagotavljajo mednarodno primerljivost podatkov, medtem ko stopnje registrirane brezposelnosti niso primerljive med državami, saj na število registriranih brezposelnih v posamezni državi vplivajo razlike v zakonodajnih in institucionalnih ureditvah. Po definiciji ILO so brezposelne tiste osebe, starejše od 15 let, ki v tednu pred anketiranjem niso opravile niti 1 ure dela za plačilo, so v štirih tednih pred anketiranjem aktivno iskale zaposlitev in so se v štirinajstih dneh od dneva anketiranja pripravljene zaposeliti, če jim je ponujeno delo.

Graf 1.2: Primerjalna stopnja brezposelnosti

Vir: SURS in OECD (Economic Outlook, june 2000, Annex, table 22).

med 7 in 8%, v tretjem četrtletju leta 2000 pa se je celo spustila na 6.7%. Brezposelnost v Sloveniji je torej nižja kot povprečna stopnja brezposelnosti v Evropski uniji in je približno na ravni povprečne brezposelnosti v državah OECD. Razlika med registrirano in anketno stopnjo brezposelnosti ni slovenska posebnost, vendar pa so razlike pri nas precej večje kot v večini razvitih držav. Poleg razlik v definiciji oz. opredelitvi kriterija brezposelnosti oz. zaposlenosti k veliki razliki med registrirano in anketno stopnjo brezposelnosti v Sloveniji prispevajo predvsem naslednji dejavniki:

1. velik delež dolgotrajno brezposelnih, ki sčasoma postanejo pasivni in tako ne izpolnjujejo kriterija aktivnega iskanja zaposlitve;
2. razširjenost sive ekonomije in visok delež neformalnih zaposlitev;
3. sistem zavarovanja za primer brezposelnosti in sistem ugodnosti, ki izhajajo iz statusa brezposelnosti;
4. v primerjavi z drugimi tranzicijskimi državami pa k večji razliki prispeva tudi bistveno daljša tradicija mreže uradov za zaposlovanje pri nas.

Glede na zgoraj navedeno in dejstvo, da anketa o delovni sili praviloma podcenjuje obseg brezposelnosti v ruralnih okoljih (velika verjetnost, da te osebe delajo za plačilo ali družinsko blaginjo),

lahko trdimo, da stopnja anketne brezposelnosti nekoliko podcenjuje dejanski obseg brezposelnosti v Sloveniji, stopnja registrirane brezposelnosti pa kljub temu, da se zmanjšuje delež registrirano brezposelnih, ki jih po anketnih merilih štejemo kot aktivne, še vedno precenjuje dejanski obseg brezposelnosti.

Osnovni kazalci dogajanja na trgu dela so v zadnjih dveh letih postali sorazmerno pozitivni, vendar pa podrobnejši pogled pokaže, da se položaj nekaterih skupin na trgu dela ni izboljšal. Tako v podatkih o registrirani brezposelnosti kot v podatkih o brezposelnosti po anketi o delovni sili se kaže izrazit problem zaposlovanja brezposelnih oseb brez izobrazbe, starejših in invalidov. Problem dolgotrajne brezposelnosti (merjen z odstotkom registriranih brezposelnih več kot 1 leto) pa se kljub naporom politike zaposlovanja in zmanjševanju števila brezposelnih ne zmanjšuje. Povečevanje razlike med stopnjo brezposelnosti žensk in moških pa kaže tudi na povečevanje problema zaposlovanja žensk. Aktualni in potencialni problemi na trgu dela, ki jih prinašajo izzivi globalizacijskih tokov, željenega postopnega prehajanja v storitveno družbo in približevanje EU, zahtevajo aktivno in koordinirano strategijo in politiko zaposlovanja.

Prvi začetki novega pristopa k politiki zaposlovanja

Konec leta 1999 je Vlada R Slovenije sprejela Strategijo razvoja trga dela in politike zaposlovanja do leta 2006 in Nacionalni akcijski program zaposlovanja za leti 2000 in 2001. Strategija razvoja trga dela in zaposlovanja do leta 2006 kot osnovne cilje postavlja dvig izobrazbene ravni prebivalstva, zmanjševanje neskladij na trgu dela, rast zaposlenosti ob zmanjšanju brezposelnosti ter hitro ponovno vključevanje brezposelnih v programe ali ponovno zaposlitev. Za dvig izobrazbene ravni in zmanjševanje neskladij na trgu dela strategija predvideva razširitev in izboljšanje ponudbe poklic-

nega izobraževanja in usposabljanja, povečanje števila izobraževalnih mest za odrasle na vseh ravneh, spodbujanje razvoja vseživljenjskega učenja in vzpostavitev sistema nacionalnih poklicnih certifikatov. Za nadaljnjo rast zaposlenosti bo potrebno razvijati ustvarjalno podjetniško kulturo, spodbudno okolje za domače in tuje investicije, spodbujati tehnološki razvoj in inovativno usmerjenost podjetij (pomoč pri vstopanju na tuje trge, kvalitetna svetovalna mreža za pomoč malim in srednjim podjetjem, sofinanciranje stroškov usposabljanja v malih podjetjih, razvoj skupnih tehnološko-inovacijskih centrov, oblikovanje rizičnih skladov itn.). Za hitro ponovno vključevanje brezposelnih v aktivnost pa bo potrebno povečati učinkovitost tradicionalnih programov zaposlovanja in služb (javnih in privatnih) za posredovanje dela.

Nacionalni akcijski program zaposlovanja za leti 2000 in 2001 sledi usmeritvam EU na področju politike zaposlovanja iz leta 1998. Skupne smernice politike zaposlovanja EU sprejema vsako leto in jih spreminja na osnovi slabih in dobrih izkušenj pri izvajanju politik ter dogajanj na trgu dela. Vse od leta 1998, ko so bile prvič v veljavi, pa usmeritve oblikujejo štiri osnovne stebre politike zaposlovanja: povečevanje zaposljivosti prebivalstva - prvi steber, pospeševanje podjetništva - drugi steber, pospeševanje in spodbujanje prilagodljivosti posameznikov in podjetij - tretji steber, in politika izenačevanja možnosti zaposlovanja - četrti steber. V letu 2000 je ob upoštevanju tujih primerov dobre prakse in domačih problemov tudi Slovenija naredila prve korake pri izvajanju takšnega pristopa k politiki zaposlovanja. Nov pristop k politiki zaposlovanja ne temelji zgolj na tradicionalnih aktivnih programih zaposlovanja, temveč politiko zaposlovanja postavlja kot splet ukrepov na področju fleksibilizacije poslovanja in zaposlovanja, fiskalnih spodbud, ukrepov za pospeševanje podjetništva, ukrepov za povečanje usposobljenosti brezposelnih in zaposlenih, vključno s povečevanjem formalne izobrazbene ravni delovne sile in ukrepov, ki zagotavljajo različnim

družbenim skupinam enakopravnost pri dostopu do dela.

V okviru štiristebrne politike zaposlovanja tradicionalna aktivna politika zaposlovanja sicer še naprej ostaja pomemben del širšega koncepta politike zaposlovanja, vendar pa od posameznika zahteva vedno bolj aktivno vlogo. Programi so vedno bolj prilagojeni potrebam posameznika, na pomenu pa pridobivajo predvsem programi izobraževanja in usposabljanja. V smeri spodbujanja čim hitrejše ponovne delovne aktivnosti brezposelnih oseb so bile oblikovane tudi že konec leta 1998 sprejete spremembe sistema zavarovanja za primer brezposelnosti oz. Zakona o zaposlovanju in zavarovanju za primer brezposelnosti.

Izvajanje politike zaposlovanja zahteva aktivno in usklajeno sodelovanje med vladnimi resorji, socialnimi partnerji in izvajalci programov. Predvsem izvajanje usmeritev v okviru tretjega stebra – povečevanje prilagodljivosti posameznika in podjetij je namreč močno odvisna predvsem od sodelovanja tako delodajalcev kot delojemalcev. Za uspeh zaposlovalne politike ter vzpostavljanje ekonomske in socialne kohezije bo tako ob podiranju ograj med posameznimi vladnimi resorji potrebno ustvariti tudi konstruktiven socialni dialog tako na nacionalni kot tudi na regionalnih ravneh.

3.2

Javnofinančni odhodki

Po osamosvojitvi je bila slovenska javnofinančna politika naravnana v spodbujanje gospodarske aktivnosti. Cilj javnofinančne politike so bile čim bolj uravnotežene javne finance. Z ukrepi ekonomske politike je bilo doseženo, da v tem obdobju javnofinančni primanjkljaj ni presegel odstotka bruto domačega proizvoda.

Globalna bilanca javnega financiranja je bila v začetku obdobja celo rahlo suficitarne, kasneje - od leta 1994 do leta 1996 - pa uravnotežena. Uravnoteženost javnih financ je odigrala pozitivno vlogo pri stabilizaciji gospodarstva, saj ni ustvarjala dodatnih pritiskov na obresti in na tečaj preko zadolževanja v tujini. Javnofinančno ravnovesje se je porušilo v letu 1997, ko so se na strani prihodkov pokazale javnofinančne posledice zniževanja stopenj prispevkov za socialno varnost in prihodkov od carin in izvoznih dajatev, ki jih niso uspeli nadomestiti novi davčni viri. Z davčno poli-

tiko in z reformo davčnega sistema se je skušalo zagotavljati čim bolj stabilne vire financiranja javnih potreb. Kljub temu je po letu 1996 javno financiranje prešlo v deficitarno financiranje z rahlim javnofinančnim deficitom.

Razpoložljivim javnofinančnim prihodkom je bilo treba ves čas prilagajati javnofinančne odhodke. Pritiski na povečevanje javnofinančnih odhodkov so bili v obdobju prehoda še bolj izraziti. Z ukrepi ekonomske politike za omejevanje odhodkov se je sicer ves čas blažilo enormne pritiske na javnofinančne odhodke.

Usklajevanje javnofinančnih oz. proračunskih odhodkov in določanje proračunskih prioritet pa je bilo kljub temu zelo zahtevno in nadvse težavno.

Obseg celotnih javnofinančnih odhodkov in njihov delež v BDP

Po deležu javnofinančnih odhodkov v bruto domačem proizvodu spada Slovenija med razvita gospodarstva. Delež konsolidiranih¹ javnofinančnih odhodkov² v bruto domačem proizvodu se je v obdobju od 1992 do 1999 gibal med 44% in 46%.

V letu 1992 je znašal delež javnofinančnih odhodkov 43.7%. Po znatni rasti javnofinančnih odhodkov v letu 1993, ki je preseгла rast bruto domačega proizvoda, se je delež v tem letu povečal na 45.5%. V naslednjem letu je bila javnofinančna politika bolj restriktivna, delež javnofinančnih odhodkov v bruto domačem proizvodu se je zmanjšal za 0.6 strukturne točke. V letu 1995 se je delež javnofinančnih odhodkov v bruto domačem proizvodu ohranil na približno enaki ravni kot leto poprej. V letu 1996, ko je bilo potrebno zaradi zagotovitve mednarodne konkurenčnosti zmanjševati stroške dela z zniževanjem prispevnih stopenj za socialno varnost, so omejitve na strani javnofinančnih prihodkov zopet terjale zelo skromno rast javnofinančnih odhodkov. Njihov delež v bruto domačem proizvodu se je v letu 1996 znižal na 44.1%. Po letu 1996 pa so javnofinančni odhodki zopet naraščali hitreje od bruto domačega proizvoda in vsako naslednje leto se je delež javnofi-

nančnih odhodkov nekoliko povečal in dosegel v letu 1999 že 46% bruto domačega proizvoda.

V začetnem obdobju po osamosvojitvi je bila Slovenija soočena s precejšnjimi pritiski na povečevanje javnofinančnih odhodkov. Osamosvojitve je prinesla potrebo po izgradnji državotvornih funkcij in lastnih državotvornih institucij, reševali so se strukturni problemi ob izgubi trgov in sanirale pretekle izgube. Majhnost države je pomenila relativno drago državno upravo, precej razviti pa so bili tudi sistemi socialne varnosti prebivalstva. Vse to je narekovalo povečanje in tudi prestrukturiranje javnofinančnih odhodkov.

V procesu usklajevanja javnofinančnih odhodkov se je v prvih letih tega obdobja dajalo prednost prestrukturiranju podjetij, aktivni politiki zaposlovanja, sanaciji bank, izvajanju programa izgradnje avtocest, vzpostavitvi temeljnih obrambnih sistemov in zagotavljanju socialne varnosti najbolj ogroženih skupin prebivalstva.

Po letu 1996 so se povečevali tudi pritiski na javnofinančne odhodke zaradi povečanja rasti plač v državi in povečevanja zaposlenosti v javnem sektorju. Povečevali so se proračunski izdatki za plače zaposlenih v državnih organih in drugih organizacijah ter v izvajalskih organizacijah.

V času od 1992 do 1999 je bil delež javnofinančnih odhodkov med 44% in 46% BDP

Tabela 2.1: Javnofinančni odhodki

	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
Javnofinančni odhodki v mrd. SIT (tekoče cene) ¹	653.3	831.2	999.9	1127.5	1304.2	1476.2	1672.5
Delež javnofinančnih odhodkov v bruto domačem proizvodu v % ¹	45.5	44.9	45.0	44.1	44.9	45.4	46.0
Realna rast javnofinančnih odhodkov v %	11.0	6.2	6.8	2.8	6.0	4.9	6.8
Javnofinančni presežek/primanjkljaj % od BDP	0.9	0.0	0.0	0.3	-1.2	-0.8	-0.6

Vir: Ministrstvo za finance, preračuni ZMAR

Opomba: ¹Javnofinančni odhodki so med seboj konsolidirani, prispevki delodajalca–države za socialno varnost so vključeni.

¹ Da bi se izognili dvojnemu prikazovanju nekaterih javnofinančnih odhodkov so le-ti med seboj konsolidirani v skladu z metodologijo Mednarodnega denarnega sklada, pri čemer niso izločeni prispevki delodajalca–države za socialno varnost.

² Javnofinančni odhodki vključujejo proračunsko porabo države in občin, odhodke obveznega zdravstvenega zavarovanja in odhodke pokojninskega in invalidskega zavarovanja. Od celotnih konsolidiranih javnofinančnih odhodkov je v obdobju 1993 do 1999 več kot polovica javnofinančnih odhodkov (od 54% do 58%) odpadla na proračunsko porabo države in občin, na javnofinančne odhodke za sistem pokojninskega in invalidskega zavarovanja je v tem obdobju odpadlo od 28% do 30% celotnih javnofinančnih odhodkov, na odhodke za obvezno zdravstveno zavarovanje pa je odpadlo od 15% do 16% javnofinančnih odhodkov.

Tabela 2.2: Delež konsolidiranih javnofinančnih odhodkov po ekonomskih namenih v bruto domačem proizvodu (v %)

	1995	1996	1997	1998	1999
Skupaj odhodki ¹	45.0	44.1	44.9	45.4	46.0
Plače in drugi izdatki zaposlenim	10.6	10.9	11.4	11.2	11.3
Izdatki za blago in storitve	9.0	8.6	8.4	8.5	8.1
Plačila obresti	1.2	1.2	1.2	1.3	1.4
Subvencije	1.9	1.4	1.4	1.5	1.7
Transferi posameznikom in gospodinjstvom	17.6	17.4	17.9	17.6	17.8
Drugi tekoči odhodki	0.5	0.5	0.5	0.9	1.0
Investicijski odhodki in transferi	4.2	4.2	4.2	4.3	4.6

Vir: Ministrstvo za finance, preračuni ZMAR

Opomba: ¹Javnofinančni odhodki so med seboj konsolidirani, prispevki delodajalca–države za socialno varnost so vključeni.

Rast plač pa je povečevala tudi izdatke za socialne transferje. Obstoječi sistemi socialne varnosti so imeli vgrajene sisteme valorizacije prejemkov z rastjo plač. Širile pa so se tudi pravice do različnih oblik socialnih prejemkov, zlasti na področju otroškega varstva in socialnega skrbstva.

Z rastjo plač so se usklajevale tudi pokojnine in invalidnine ter drugi prejemki iz pokojninskega in invalidskega zavarovanja, kar je poleg rasti upravičencev tudi generiralo rast javnofinančnih odhodkov za pokojninsko in invalidsko zavarovanje.

Struktura javnofinančnih odhodkov po ekonomskih namenih

V strukturi javnofinančnih odhodkov po ekonomskih namenih so se v obdobju 1992 do 1999 relativno močno povečevali **izdatki za plače** in druge izdatke zaposlenih v državnih organih, izvajalskih organizacijah in javnih zavodih. Delež izdatkov za plače in druge izdatke (skupaj s prispevki delodajalcev za socialno varnost) se je od 10.5% bruto domačega proizvoda v letu 1992 povečal na okoli 11.3% bruto domačega proizvoda v letu 1999. Sredi leta 1994 je bil sprejet Zakon o razmerju plač, ki je pomenil povečane izdatke za plače v javnem sektorju, povečevalo pa se je tudi število zaposlenih. Restriktivna politika plač v javnem sektorju je upočasnila realno rast odhodkov države za plače šele v letu 1998.

Izdatki za blago in storitve v državnih organih in izvajalskih organizacijah so se v vsem obdobju zaradi racionalizacij in omejevanja povečevali počasneje od rasti bruto domačega proizvoda. V letu 1992 so dosegli 9.5% bruto domačega proizvoda, potem pa se je njihov delež v bruto domačem proizvodu postopoma zmanjševal in leta 1999 dosegel 8.1% bruto domačega proizvoda.

Precej so se realno v tem obdobju povečala tudi sredstva, namenjena za različne **transferje posameznikom in gospodinjstvom**. Njihov delež v bruto domačem proizvodu se je gibal med 16.5% v letu 1992 in 17.8% v letu 1999. Njihova notranja struktura se je spremenjala v korist nadomestil na področju zaposlovanja (brezposelnost), otroškega varstva (uvedba univerzalnega otroškega dodatka) in varstva borcev in žrtev vojne (uveljavljanje novih zakonov) ter pokojnin in invalidnin.

Za **subvencije in transferje gospodarstvu** iz državnega proračuna se je namenjal v letu 1992 kar 2.9% bruto domačega proizvoda. Kasneje se je njihov delež v bruto domačem proizvodu zmanjševal, se do leta 1999 skoraj razpolovil in dosegel 1.7% bruto domačega proizvoda. Velik del je bil namenjen izvajanju aktivne politike zaposlovanja pa tudi reševanju izgub in nesolventnosti predvsem velikih sistemov.

Za **investicijske odhodke in transferje** se je v tem obdobju namenjal od 3.4% do 4.6% bruto domačega proizvoda. Zaradi pritiskov na povečanje odhodkov za klasično porabo države (plače, materialni stroški, socialni trans-

ferji), je prišlo v procesu usklajevanja javnofinančnih odhodkov do izrinjanja teh, z razvojnega vidika pomembnejših izdatkov države.

Največji del javnofinančnih odhodkov namenjen zagotavljanju socialne varnosti

Pokojninska ureditev je pred letom 2000 omilila težave tistih, ki so izgubili delo in sočasno močno povečala število upokojencev

Struktura javnofinančnih odhodkov po funkcionalnih namenih

Z javnim financiranjem se zadovoljujejo različne javne potrebe. Naloga javnih financ je, da s svojo alokacijsko in distribucijsko funkcijo čim bolj adekvatno opravijo razporeditev omejenih javnofinančnih virov na namene, ki najbolj zadovoljijo javne potrebe. Odraž tega prizadevanja je tudi struktura javnofinančnih odhodkov po funkcionalnih namenih porabe, ki daje okvirni pregled, za kakšne namene troši država javnofinančna sredstva. Iz strukture javnofinančnih odhodkov po funkcionalnih namenih³ je razvidno, da je največji del javnofinančnih odhodkov namenjen **zagotavljanju socialne varnosti** na katero odpade v tem obdobju dobrih 39% vseh javnofinančnih odhodkov ali kar od 17.5% do 18% bruto domačega proizvoda. Po letih se je strukturni delež nekoliko povečal in sicer od 38.1% v letu 1993 na 39.4% v letu 1999. V začetku obdobja po letu 1992 je prevladoval pritisk na sredstva za zagotavljanje social-

ne varnosti predvsem zaradi odhodkov za pokojnine in invalidnine in druge denarne dajatve iz pokojninskega in invalidskega zavarovanja, ki predstavljajo okoli tri četrtine celotnih odhodkov za zagotavljanje socialne varnosti. Proti koncu obdobja pa so se tudi povečevala sredstva za druge oblike socialnih transferjev.

Po letu 1991 je **sistem pokojninskega in invalidskega zavarovanja** poleg svoje temeljne funkcije zagotavljanja socialne varnosti zavarovancem, upokojencem, invalidom in njihovim družinskim članom prevzel del bremena prestrukturiranja in sanacije gospodarstva. Preko možnosti predčasnega upokojevanja, možnosti upokojitve s polno delovno dobo ne glede na starost in dokupov pokojninske dobe za presežne delavce je blažil pritisk na zmanjšanje zaposlenosti, kar pa je močno povečalo število upokojencev. V letu 1992 je bil z novim pokojninskim zakonom določen postopen prehod na višje starostne meje za upokojitev, odpravljena je bila možnost upokojitve ne glede na starost in omejeno predčasno upokojevanje, kar je nekoliko upočasnilo rast upokojevanja. V letu 1991 se je število upravičencev v sistemu pokojninskega in invalidskega zavarovanja povečalo za okoli 9%, v letu 1992 za nadaljnjih 5.8% in leta 1993 še za 1.9%. V letu 1994 se je

Tabela 2.3: Delež javnofinančnih odhodkov v bruto domačem proizvodu (v %) po funkcionalni klasifikaciji (po metodologiji COFOG – Classification of the Functions of Government)

	1995	1996	1997	1998	1999
Skupaj odhodki ¹	45.0	44.1	44.9	45.4	46.0
Javna uprava	4.0	3.6	3.8	3.9	4.0
Obramba in zaščita	1.3	1.2	1.2	1.1	1.1
Javni red in varnost	1.5	1.6	1.7	1.6	1.7
Izobraževanje	5.5	5.6	5.8	5.7	5.6
Zdravstvo	6.1	6.1	6.1	6.2	6.1
Zagotavljanje socialne varnosti	17.7	17.4	17.7	18.0	17.9
Stanovanjska dejavnost, prostorski razvoj in varstvo okolja	1.5	1.6	1.5	1.5	1.6
Rekreacija, kultura in dejavnost neprofitnih organizacij in institucij	1.2	1.2	1.2	1.2	1.2
Druge dejavnosti s področja gospodarstva	7.3	7.1	7.1	7.5	8.1

Vir: Ministrstvo za finance, preračuni ZMAR

Opomba: ¹Javnofinančni odhodki so med seboj konsolidirani, prispevki delodajalca–države za socialno varnost so vključeni.

³Javnofinančni odhodki so prikazani po funkcionalni klasifikaciji (COFOG), ki na podlagi posebne metodologije, ki so jo sprejele mednarodne institucije, izkazuje funkcionalno strukturo javnofinančnih odhodkov države. Mednarodne institucije jo uporabljajo za svoje članice, ker omogoča mednarodno primerljivost podatkov in tudi primerljivost v času.

naraščanje števila upravičencev nekoliko umirilo in po letu 1996 raslo po stopnji okoli 1%.

Poleg znatne rasti števila upokojujencev in drugih upravičencev iz pokojninskega in invalidskega zavarovanja pa so bili v sistemu uporabljeni tudi za prejemnike denarnih dajatev ugodni mehanizmi valorizacije. Pokojnine so se v vsem obdobju usklajevale z gibanjem povprečnih plač na zaposlenega. Plače so se po letu 1992 realno povečevale, njihova rast se je upočasnila šele po letu 1996, kot posledica uspešnejše dohodkovne politike. Pokojninski sistem je tako ohranjal visoko razmerje med povprečno plačo in povprečno pokojnino.

Za realizacijo denarnih dajatev na podlagi pravic, ki izhajajo iz zakona in drugih predpisov o pokojninskem in invalidskem zavarovanju, se je od leta 1992 do leta 1995 povečeval delež odhodkov v bruto domačem proizvodu, in sicer od 10.8% v letu 1991 na 13.3% v letu 1995. Po letu 1995 pa se je delež odhodkov pokojninskega in invalidskega zavarovanja za denarne dajatve v bruto domačem proizvodu začel rahlo zmanjševati in je leta 1998 dosegel 13.1%, v letu 1999 pa 13.2% bruto domačega proizvoda.

Da bi sistem pokojninskega in invalidskega zavarovanja prilagodili sprememljenim demografskim, gospodarskim in socialnim okoliščinam, je bila konec leta 1999 zaključena reforma pokojninskega sistema, ki bo nekoliko upočasnila rast javnofinančnih odhodkov za sistem pokojninskega in invalidskega zavarovanja, dolgoročno pa bo zagotovljena socialna varnost tako upokojujencem, ki so že uveljavili pravice, kot tudi sedanjim zavarovancem in tistim, ki so šele vsotopili v zavarovanje.

Za **obvezno zdravstveno zavarovanje** je bilo v obdobju od leta 1993 do 1999 po funkcionalni klasifikaciji namenjenih okoli 13.5% celotnih javnofinančnih odhodkov oziroma, merjeno z deležem v bruto domačem proizvodu, od 6.6% bruto domačega proizvoda v letu 1993 do 6.1% v letu 1999. Metodologija funkcionalne klasifikacije med izdatki za

zdravstvo ne zajema sredstev nadomestil za čas odsotnosti z dela zaradi bolezni, ki so prikazana po tej metodologiji med sredstvi za zagotavljanje socialne varnosti. Če bi vključili tudi nadomestila za čas odsotnosti zaradi bolezni, je bilo za zagotavljanje pravic iz obveznega zdravstvenega zavarovanja v letu 1993 namenjenih 7.3% bruto domačega proizvoda. Po letu 1993 se je delež začel postopoma zmanjševati, tako da je v letu 1998 dosegel 6.7% bruto domačega proizvoda, v letu 1999 pa 6.5% bruto domačega proizvoda.

Zmanjševanje deleža obveznega zdravstvenega zavarovanja v bruto domačem proizvodu v tem obdobju sicer še ni pomenilo zmanjševanja pravic iz obveznega zdravstvenega zavarovanja. V skladu s sprejeto politiko je bil del obveznega zavarovanja prenesen v prostovoljno zdravstveno zavarovanje in v osebno porabo prebivalstva. Delež prostovoljnega zdravstvenega zavarovanja v celotnih sredstvih (skupaj za obvezni in prostovoljni del) za zdravstveno zavarovanje se je v času stalno povečeval, in sicer od okoli 6% v letu 1993, ko je bilo uvedeno prostovoljno zavarovanje, do okoli 12.5% v letu 1999. V letu 1999 so dosegla sredstva v prostovoljnem zavarovanju okoli 0.9% bruto domačega proizvoda. Celotna sredstva za obvezno zdravstveno zavarovanje (skupaj z nadomestili za čas bolezenske odsotnosti) in prostovoljno zdravstveno zavarovanje so v letu 1999 dosegla 7.5% bruto domačega proizvoda. V času se povečujejo tudi sredstva, ki jih za zdravstveno varstvo namenjajo posamezniki iz lastnih sredstev.

Obseg pravic iz obveznega zdravstvenega zavarovanja, skupaj s pravico do denarnih nadomestil za čas odsotnosti z dela, je bil v Sloveniji precej široko zastavljen. Zlasti pereč je bil v obdobju tranzicije problem zdravstvenega absenzizma, ko ni bil povezan le z zdravstvenim stanjem zaposlenih, ampak tudi z drugimi dejavniki delovnega, bivalnega in socialnega okolja.

Obstoječe materialne možnosti so zato ob nespremenjenih pravicah terjale

Zmanjševanje deleža obveznega zdravstvenega zavarovanja ni pomenilo zmanjševanja pravic iz obveznega zdravstvenega zavarovanja

Obseg pravic iz obveznega zdravstvenega zavarovanja je bil v Sloveniji precej široko zastavljen

Na izobraževanje odpade dobrih 12% javnofinančnih odhodkov

določeno racionalizacijo izdatkov v zdravstvu, ki pa prebivalstvu zadnja leta že pomembno slabša dostopnost do zdravstvenih storitev.

Približno tak delež kot za obvezno zdravstveno zavarovanje je v obdobju od 1994 do 1999 odpadel tudi na odhodke, ki so bili namenjeni **dejavnostim s področja gospodarstva** (pridobivanje in distribucija električne energije, kmetijstvo, gozdarstvo, rudarstvo, industrija, promet, komunikacije in drugo). V ta namen je bilo porabljenih od dobrih 13% do skoraj 15% javnofinančnih odhodkov. Merjeno z bruto domačim proizvodom je bilo v ta namen uporabljeno od 7% in 8% bruto domačega proizvoda.

Nekoliko nižji, vendar še vedno zelo pomemben delež odpade na **izobraževanje**, ki mu je bilo namenjenih dobrih 12% od celotnih javnofinančnih odhodkov. Merjeno z bruto domačim proizvodom je bilo za izobraževanje (po definiciji COFOG zajema dejavnost izobraževanja predšolsko vzgojo ter vse stopnje izobraževanja pa tudi podperne storitve, druge dejavnosti in raziskave na področju izobraževanja) v tem obdobju namenjenih v letu 1993 5.3% bruto domačega proizvoda, v letu 1999 pa po rahlih letnih nihanjih okoli 5.6% bruto domačega proizvoda.

Za dejavnost **javne uprave** je bilo v obdobju od 1993 do 1999 namenjenih v povprečju okoli 9% celotnih javnofinančnih odhodkov. Zanj se je leta 1993 namenilo 4.6% bruto domačega proizvoda, kasneje pa se je zlasti zaradi racionalizacije poslovanja ta delež postopoma zmanjševal in v letu 1999 dosegel 4% bruto domačega proizvoda.

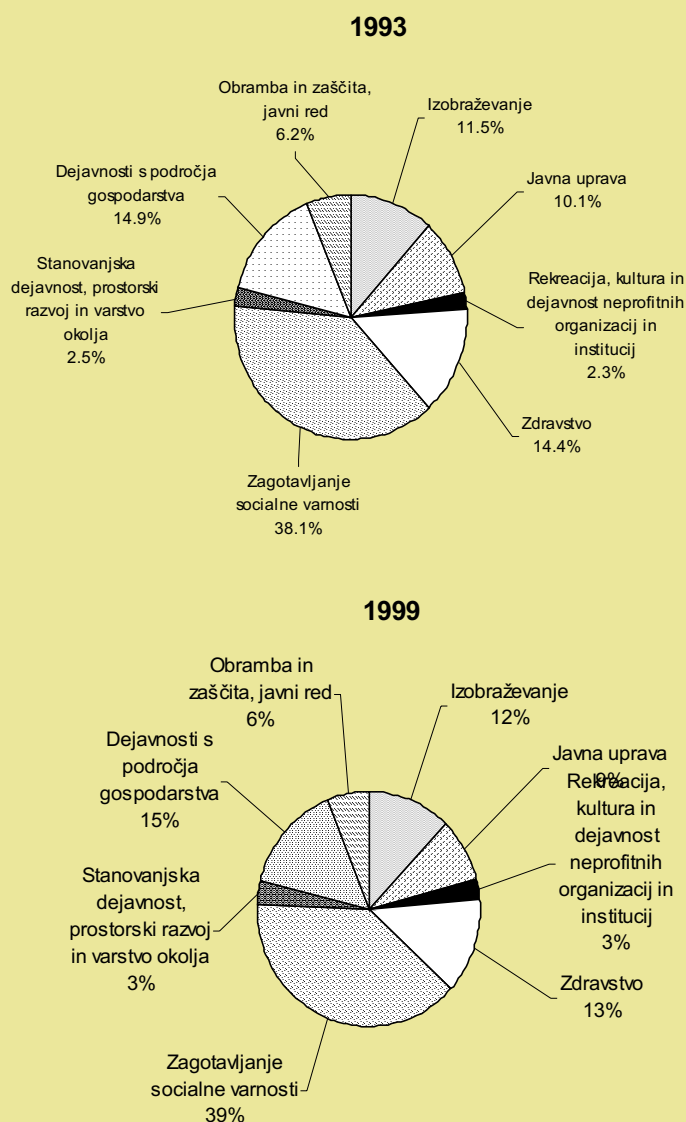
Obramba in zaščita ter javni red in varnost so skupaj pomenili okoli 6% od celotnih javnofinančnih odhodkov. Za to se je leta 1993 namenilo 2.9% bruto domačega proizvoda, v letu 1999 pa 2.8%.

Za **stanovanjske dejavnosti in prostorski razvoj** je bilo namenjenih okoli 3.5% od celotnih javnofinančnih odhodkov. V letu 1993 je bilo v te namene porabljenega 1.2% bruto domačega proizvoda, po letu 1995, ko se je temu področju posvečalo vedno večji pomen, pa se je delež v te namene povečeval in dosegel v letu 1999 že 1.6% bruto domačega proizvoda.

Za **rekreacijo in kulturo** je bilo namenjenih dobrih 2.5% javnofinančnih odhodkov ali dober odstotek bruto domačega proizvoda v posameznem letu tega obdobja.

Iz analize strukture namenov porabe javnofinančnih odhodkov po funkcionalni klasifikaciji je razvidno, da v tem obdobju ni prišlo do drastičnih strukturnih sprememb. Manjše spremembe v strukturi so sicer sledile spremenjenim razmeram v družbi, ki jih je povzročala tranzicija, niso pa se zgodili večji premiki.

Graf 2.1: Struktura javnofinančnih odhodkov po funkcionalni klasifikaciji

Majhne spremembe v strukturi javnofinančnih odhodkov kažejo tudi na to, da v krajšem časovnem obdobju ni mogoče doseči drastičnih sprememb, saj so na tako občutljivem področju te možne le na dosti daljši rok.

*V krajšem časovnem
obdobju ni mogoče
doseči drastičnih
strukturnih sprememb*

3.3

Neenakost plač

Plačna politika v obdobju od leta 1991 do 1999

Plačna politika je ena izmed makroekonomskih politik za vodenje in usmerjanje gospodarskega razvoja. Je instrument za podporo pri izpolnjevanju začrtanih makroekonomskih razmerij, zelo pomembna pa je tudi pri usmerjanju tendenc v porazdelitvi plač. Na področju javnega sektorja ima vlada kot delodajalec največjo možnost poseganja v porazdelitev plač. Z določanjem minimalne plače vpliva na socialno-ekonomsko (ne)enakost, saj uravnava porazdelitev plač tako v javnem kot tudi v zasebnem sektorju. Težnja dosedanje plačne politike v Sloveniji je bila preprečevanje povečanja neenakosti.

Plačna politika se je v obdobju od leta 1991 pa do leta 1999 močno spremenila (omejevanje zaradi prestrukturiranja

gospodarstva oz. novih tržnih razmer, privatizacija idr.) in se postopoma prilagajala spremenjenim družbenim in ekonomskim okoliščinam. Zakon o plačah za leto 1991 ni puščal možnosti samostojnejšega razpolaganja s sredstvi za plače v podjetjih z več kot 50% družbenega kapitala, omejil je znesek najvišje plače. V letu 1991 je zato real-

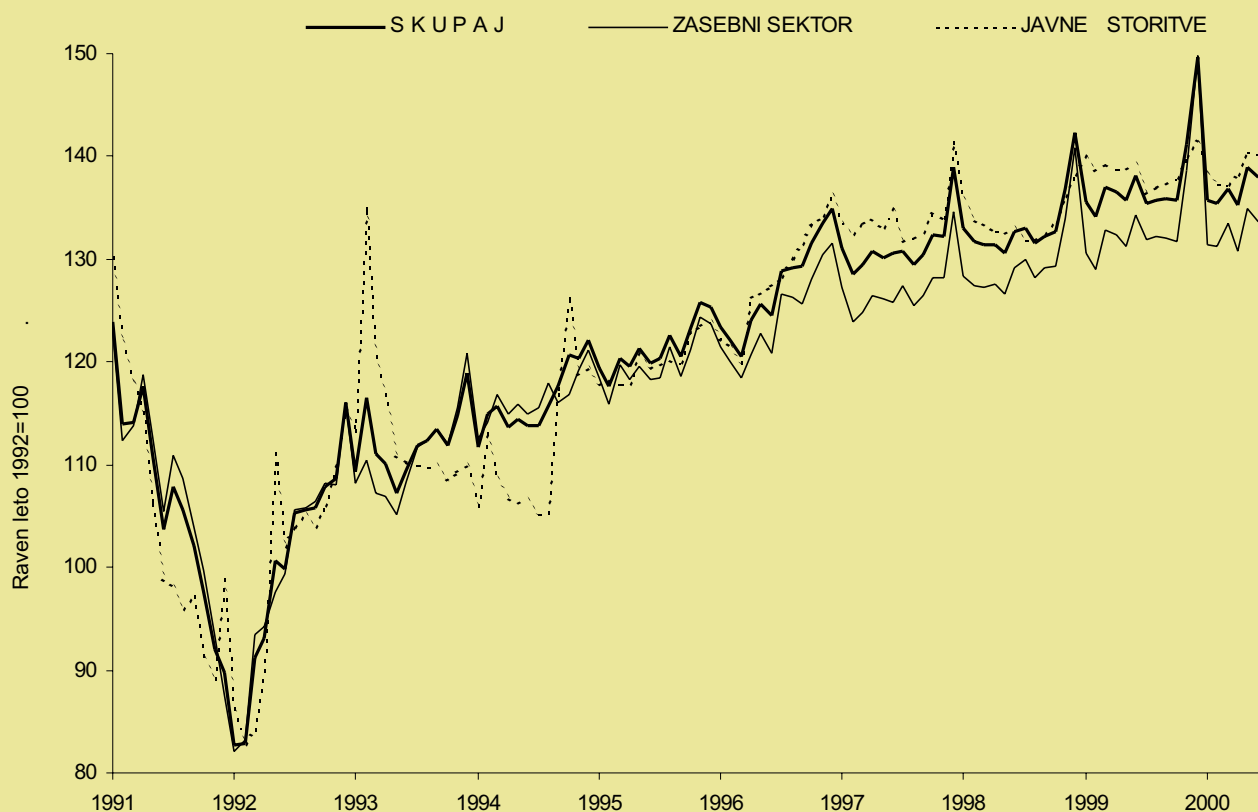
Tabela 3.1: Letne realne rasti (v %)

	BDP	Bruto plača na zaposlenega	Produktivnost dela	Stopnja regist. brezposelnosti
1991	-8.9	-24.0*	-3.8	8.2
1992	-5.5	0.7	-1.4	11.5
1993	2.8	11.7	4.6	14.4
1994	5.3	4.7	5.0	14.4
1995	4.1	5.1	3.3	13.9
1996	3.5	5.1	4.4	13.9
1997	4.6	2.4	5.1	14.4
1998	3.8	1.6	3.8	14.5
1999	5.0	3.3	4.0	13.6

* Upoštevan je podatek za rast čiste plače na zaposlenega. Do leta 1998 merilo inflacije cene na drobno, od leta 1998 naprej merilo inflacije indeks cen življenjskih potrebščin.

Vir: SURS, ZRSZ

Graf 3.1: Gibanje realnih plač

Vir podatkov: SURS, preračuni ZMAR. Opomba: indeks realnih bruto plač na zaposlenega (1992=100), deflacirano z indeksom cen življenjskih potrebščin (december 1998=100).

na bruto plača na zaposlenega upadla za tretjino.

Ker v naslednjem letu ni bilo dovolj politične podpore za ostrejšo plačno politiko, je bila ta vloga v celoti prenesena na splošne kolektivne pogodbe, ki so bile podpisane za zasebni in javni sektor in kasneje po dejavnostih. Mehanizmi v kolektivnih pogodbah niso bili dovolj uspešni in interes delavcev je prevladal nad še šibkim interesom delodajalcev. To je

veljalo tudi za javni sektor. V letu 1992 je povprečna bruto plača realno poskočila za skoraj toliko, kot je upadla v predhodnem letu. Porast realnih plač je bil vezan predvsem na lovljenje izgubljene kupne moči iz predhodnega leta, produktivnost dela pa je v tem obdobju nazadovala.

Kjub uvedbi zakona, ki je omejeval osnovo za določanje plač in je veljal za dobo treh mesecev leta 1993, je tudi v tem letu bruto plača na zaposlenega realno porasla za 2.5%. Z ustanovitvijo Ekonomsko socialnega sveta v letu 1994 se je začelo razvijati socialno partnerstvo, s tem pa tudi tripartitno dogovarjanje o plačni politiki. Prizadevanja za plačno politiko, ki bi zagotavljala stabilno rast plač v okviru rasti produktivnosti dela, so bila uspešna šele z letom 1997. Takrat so bili v plačno politiko vneseni mehanizmi, ki so zagotavljali počasnejšo realno rast bruto plače na zaposle-

Na osnovi statističnih podatkov o zaposlenih po velikosti bruto plače (za mesec marec in september vsako leto) je mogoče ugotavljati, kakšne so **spremembe v porazdelitvi plač**. Za predstavljeno analizo dogajanja so bili upoštevani podatki za september.

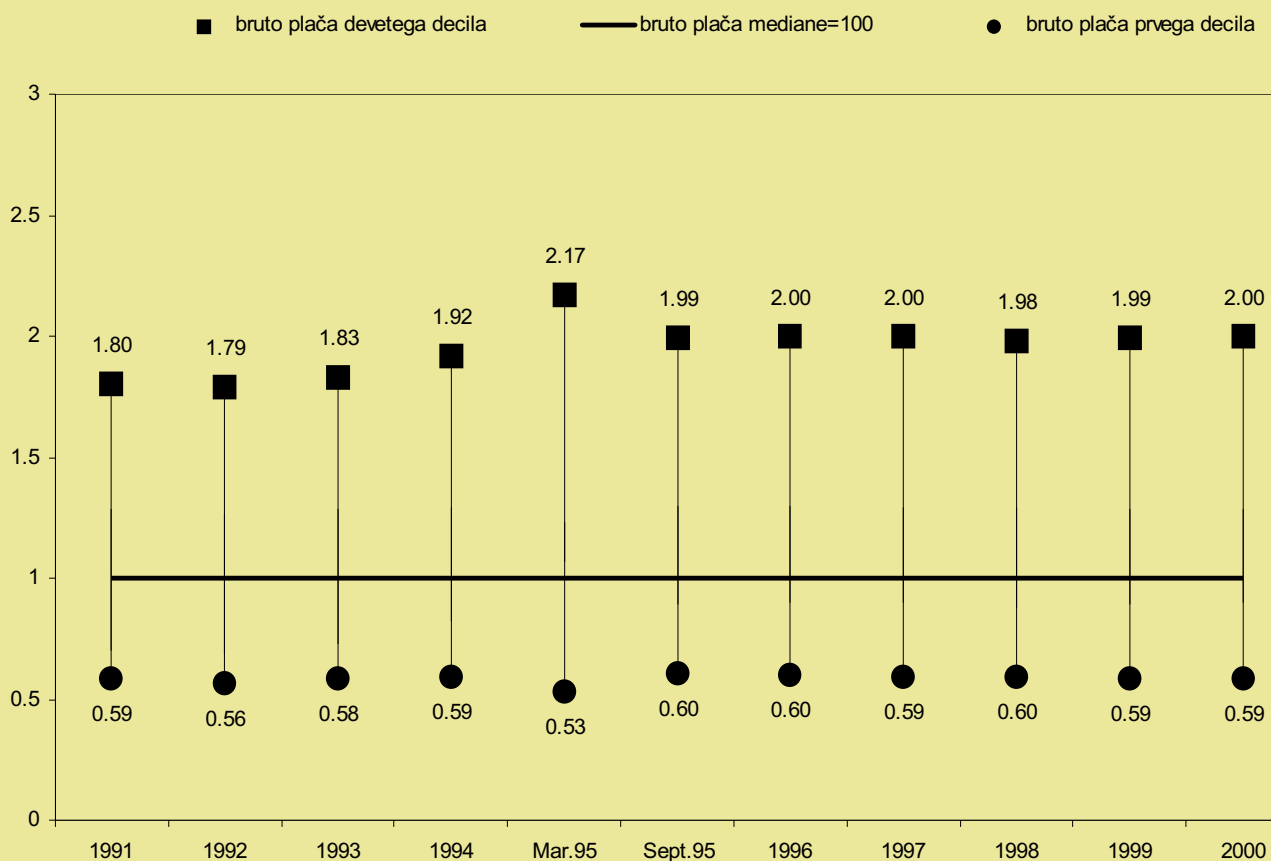
Meritve v decilih prikazujejo odmike med posameznimi izbranimi točkami v porazdelitvi plač. Običajno se merijo odmiki med devetim in prvim decilom ter odmiki obeh skrajnih decilov od petega decila (mediane). Bruto plača devetega decila pomeni, da deset odstotkov zaposlenih z najvišjimi plačami prejema bruto plačo enako ali višjo od devetega decila. Bruto plača prvega decila pa pomeni, da deset odstotkov zaposlenih z najnižjimi plačami prejema bruto plačo manjšo ali enako prvemu decilu. Bruto plača petega decila ali mediane pomeni, da 50% prejemnikov plač dobiva višjo bruto plačo od mediane, 50% pa nižjo.

nega od produktivnosti dela, in to velja še danes.

Leta 1980 je bila uvedena zjamčena plača, ki je določala najnižjo plačo za najenostavnejše delo. Zagotavljala naj bi minimalno materialno in socialno varnost. Sčasoma je zjamčena plača začela izgubljati svojo socialno zaščitno funkcijo, ker je bil znesek uporabljen tudi za določanje osnov za različne socialnovarstvene prejemke prebivalstva. Iz proračunskih razlogov se znesek zjamčene plače ni več ustrezno usklajeval s splošno rastjo cen. Zato so se leta 1995 socialni partnerji dogovorili tudi o sistemu določanja minimalne plače kot najnižjega izplačila plače za najenostavnejše opravljeno delo. S tem so želeli zagotoviti socialno varnost zaposlenih z najnižjimi plačami in obenem zagotoviti tudi zmanjšanje disperzije plač. Leta 1995 je bil v dogovoru o politiki plač določen znesek minimalne plače 45,000 SIT (392 USD),

ki se usklajuje z rastjo cen na enak način kot plače. Z letom 1997 pa so socialni partnerji v zakonu o plačni politiki sporazumno uvedli dodatno usklajevanje minimalne plače za ugotovljeno rast bruto domačega proizvoda za preteklo leto. V zakonu o plačni politiki za obdobje 1999 do 2001 pa je dodatno usklajevanje minimalne plače z rastjo bruto domačega proizvoda omejeno do takrat, ko bo minimalna plača preteklega leta dosegla 58% povprečne plače zaposlenih po kolektivnih pogodbah v predelovalnih dejavnostih.

Graf 3.2: Decili

Vir podatkov: SURS, izračuni ZMAR.

Tabela 3.2: Realna rast bruto plače na zaposlenega v letu (december tekočega leta glede na predhodnega leta) ter razmerja med decili porazdelitve bruto plač na zaposlenega

	9.decil /1.decil	9.decil /5.decil-mediana	5.decil-mediana /1.decil	Realna rast bruto plače tekoči dec./predhodni dec.
1991	3.06	1.80	1.70	-35.0
1992	3.17	1.79	1.77	29.0
1993	3.12	1.83	1.71	2.5
1994	3.24	1.92	1.69	2.7
mar.1995	4.11	2.17	1.89	
sept.1995	3.29	1.99	1.66	2.7
1996	3.36	2.00	1.67	7.6
1997	3.39	2.00	1.69	3.0
1998	3.34	1.98	1.68	2.4
1999	3.39	1.99	1.70	5.1
2000	3.40	2.00	1.70	0.1

Vir: SURS, preračuni ZMAR.

Neenakost plač v Sloveniji

Na spremembe v porazdelitvi plač so močno vplivale spremembe v strukturi zaposlenih (zmanjševanje zaposlenosti je najbolj prizadelo tiste z najnižjimi plačami) in interna delitvena politika plač v okviru podjetij.

Merjeno v decilih je bila septembra 1990 neto plača v devetem decilu 2.8-krat višja od neto plače prvega decila, septembra 1991 pa 3.1-krat. V letu 1991 je bila politika plač restriktivna za vse plače, visoke plače je omejila zneskovno. Povečanje disperzije plač je treba pripisati predvsem dejstvu, da je bil v letu 1991 vzpostavljen sistem bruto plače, porazdelitev plač v letu 1990 pa je bila izračunana še na sistemu čistih plač. Glavni vzrok je bila na novo uvedena dohodninska lestvica, nadgrajena na

čiste plače. Povečala sta se tako odmik devetega decila glede na mediano, kot tudi odmik prvega decila glede na mediano: povišale so se višje in znižale nižje plače.

Rast/upadanje visokih in nizkih plač v Sloveniji za obdobje 1992 do 1999 najbolj nazorno pojasnjuje spremembe razmerij med prvim in devetim decilom, ki so se zgodile v petih časovnih intervalih:

1. Ob izjemnem porastu bruto plače v letu 1992 so se poslabšale nižje plače (povečal se je odmik med mediano in prvim decilom).
2. V letu 1993 in 1994 so se rahlo izboljšale nizke plače, bistveno bolj pa visoke - predvsem leta 1994 (razmerje med devetim in prvim decilom se je spreminjalo; spremembe ponazori odmik skrajnih decilov od mediane).
3. Podatki za marec leta 1995 pa so pokazali izjemno poslabšanje nizkih

Razmerje med devetim in prvim decilom in mediano zaradi točkovnega načina merjenja ne upošteva dogajanj v spodnjih desetih odstotkih in zgornjih desetih odstotkih porazdelitve. Za nadaljnje proučevanje sta bila zato uporabljena še dva kazalca neenakosti: primerjava povprečja in mediane bruto plače na zaposlenega ter Ginijev koeficient.

Ginijev koeficient meri enakomernost porazdelitve plač. Prikazuje odklon od popolnoma enake porazdelitve. Lorenzova krivulja prikazuje kumulativne odstotke v porazdelitvi plač. Ginijev koeficient meri prostor med Lorenzovo krivuljo in hipotetično črto, ki ponazarja absolutno enakost. Vrednost ginijevega koeficienta 0.00 pomeni popolno enakost pri porazdelitvi plač, Ginijev koeficient 1.00 pa popolno neenakost.

Tabela 3.3: Ginijev koeficient

	Bruto plača na zaposlenega (t.dec./pred.dec.)	Bruto plača na zaposlenega glede na mediano	Ginijev koeficient
1990			0.232
1991	-35.0	113.5	0.251
1992	29.0	113.0	0.262
1993	2.5	114.1	0.259
1994	2.7	118.6	0.278
mar.1995		122.8	0.304
sept.1995	2.7	120.9	0.282
1996	7.6	120.4	0.278
1997	3.0	120.2	0.289
1998	2.4	119.9	0.287
1999	5.1	121.4	0.293

Vir: SURS, preračuni ZMAR.

- plač in nadaljnje izboljšanje visokih (razmerje med devetim in prvim decilom se je povečalo na 4.1 in je bilo najvišje v celotnem obdobju).
4. Z uveljavitvijo minimalne plače in omejitvijo visokih plač, sprejetima z Zakonom o plačah sredi leta 1995, se je porazdelitev plač izboljšala že septembra (razmerje med devetim in prvim decilom se je zmanjšalo na 3.3) - zvišanje nizkih in rahlo zmanjšanje visokih plač.
  5. V letu 1996 je bruto plača na zaposlenega spet močno porasla, pri čemer so se ponovno znižale nizke plače in povišale visoke. Na tej ravni se je razmerje obdržalo do septembra 1999.

Podatki o zaposlenih po velikosti bruto plač so primerljivi od leta 1991. Ob izjemnem porastu plač v letu 1992 so se povečale tudi razlike. V letih 1993, 1994 in 1995 se je neenakost še povečevala, zato so socialni partnerji sprejeli ukrepe, ki so se že septembra 1995 pokazali v zmanjšanju razlik (zmanjšanje razmerja med povprečjem in mediano bruto plače in zmanjševanje Ginijevega koeficienta). Odmik med bruto plačo na zaposlenega in bruto plače mediane se je v letih 1996 in 1997 še zmanjševal, vendar sta tako Ginijev koeficient kot tudi odmik med decili že opozorila na zmanjševanje nizkih plač. Glede na splošno gibanje plač so se v letu 1998 nekoliko manj povečale visoke plače, že leta 1999 pa je sledil obrat, in so se visoke plače povečale bolj kot nizke. Te spremembe v porazdelitvi plač so razvidne tudi iz decil-

nih odmikov. Po podatkih za marec 2000 ni sprememb v kazalcih neenakosti glede na leto 1999.

Kupna moč spodnjega decila v distribuciji plač

V devetdesetih so se dogajale velike spremembe v porazdelitvi plač, pomembno pa je oceniti, kaj se ob splošni rasti realne bruto plače dogaja s kupno močjo najnižjih bruto plač. Za ponazoritev kupne moči smo upoštevali izračun pokritosti košarice minimalnih življenjskih potrebščin s čisto plačo prvega decila. Vrednost košarice minimalnih življenjskih potrebščin je bila prvotno uporabljena kot pomožno orodje pri določanju zajamčene plače. Za preračun bruto plače v neto plačo smo pri dohodnini upoštevali le splošne davčne olajšave, ne pa individualnih.

V letu 1990 je čista plača prvega decila pokrivala celotno košarico minimalnih potrebščin, že ob velikem realnem padcu plač v letu 1991 pa je čista plača prvega decila pokrila le še 81% košarice minimalnih življenjskih potrebščin, kar je veljalo tudi za leto 1992 - kljub porastu realne bruto plače na zaposlenega. Deloma je do tega prišlo zaradi poslabšanja porazdelitve plač, deloma pa zaradi povečanih prispevnih stopenj za socialno varnost iz bruto plače. Zaradi izboljšanja porazdelitve predvsem v korist nizkih plač, se je v letu 1993 pokritost košarice izboljšala na 83%. Na to

Socialno partnerstvo se uspešno odziva na družbene okoliščine

Tabela 3.4: Kupna moč bruto plače prvega decila v porazdelitvi plač

	Košarica min. živ. potrebščin v SIT	Bruto plača 1. decila v SIT	Čista plača 1. decila v SIT	Pokritost košarice s čisto plačo 1. decila v %
1990	3,434		3,490	101.6
1991	7,646	9,610	6,227	81.4
1992	22,852	29,212	18,462	80.8
1993	30,647	39,711	25,574	83.4
1994	38,140	49,407	34,190	89.6
1995	42,213	57,606	39,863	94.4
1996	50,526	66,341	45,908	90.9
1997	54,603	72,298	50,102	91.8
1998	59,056	78,405	54,256	91.9
1999	65,062	85,600	59,150	90.9

Vir: SURS, MDDSZ, preračuni ZMAR.

je deloma vplivalo tudi zmanjšanje prispevne stopnje iz bruto plače. Tendenca izboljšanja pokritosti košarice minimalnih življenjskih potrebščin in izboljševanje porazdelitve v delu z nizkimi plačami se je tudi v letu 1994 nadaljevala, saj je bruto plača dosegla že 89.6% košarice minimalnih življenjskih potrebščin. Zaradi povečevanja neenakosti porazdelitve plač je bila sredi leta 1995 uvedena minimalna plača, ki je vplivala tudi na izboljšanje plač v najnižjem decilu. Čista plača prvega decila je po podatkih za september 1995 pokrivala 94.4% košarice, kar je tudi največja dosežena pokritost. V letu 1996 se je ponovno zmanjšala na 90.9%. V zakonu o plačni politiki za leto 1997 pa je bila uvedena dodatna uskladitev minimalne plače z rastjo bruto domačega proizvoda enkrat letno. S tem ukrepom zagotavljanja socialne varnosti zaposlenih z najnižjimi plačami se je po podatkih za september 1997 pokritost košarice minimalnih življenjskih potrebščin s čisto plačo prvega decila izboljšala in dosegla 91.8%. Približno tolikšno pokritje je bilo tudi v naslednjem letu, nekoliko slabše pa po podatkih za september 1999. Odstotek pokritosti se je znižal na 91%.

Tako po podatkih o neenakosti v porazdelitvi plač kot tudi po podatkih o kupni moči najnižjih plač je razvidno, da se politika plač v Sloveniji odziva in prilagaja družbenim okoliščinam. Socialno partnerstvo je do sedaj v danih okoliščinah s kompromisnimi rešitvami v določanju plačne politike delovalo dokaj uspešno.

V času tranzicije se je močno povečala neenakost v plačah in močno zmanjšala zaposlenost. Ko je leta 1995 zaživelo socialno partnerstvo, se je z ukrepi plačne politike doseglo, da se porazdelitev plač ni še bolj poslabšala. Leta 1995 je bila ob uvedbi minimalne plače določena še najvišja možna plača, vendar le za eno leto. Ker so bili vladni ukrepi tudi nadalje naravnani na omejevanje plač poslovnih struktur v javnem sektorju, je odmik med devetim decilom in mediano od leta 1995 dalje dokaj stabilen. Tako je tudi po predhodni obdelavi

podatkov o porazdelitvi plač za mesec marec 2000.

Neenakost plač po regijah

Regionalno neenakost v porazdelitvi plač smo analizirali za leta 1991, 1996 in 1999. Kot pri analizi sprememb v porazdelitvi plač za Slovenijo smo tudi za regionalno neenakost uporabili meddecilna razmerja. Za določitev regij je bilo potrebno upoštevati v letu 1999 sprejeti Zakon o spodbujanju skladnega regionalnega razvoja, ki je postavil osnove za izvajanje regionalne strukturne politike v Sloveniji. Sprejeta uredba o standardni klasifikaciji teritorialnih enot (SKTE) je vsebinsko usklajena s klasifikacijo NUTS, ki jo uporabljajo članice EU. Na nivoju teritorialnih enot SKTE 2 (NUTS 2) sta bili predlagani dve regiji, in sicer ljubljanska urbana regija in regija preostala Slovenija. Na nižji ravni teritorialnih enot SKTE 3 (NUTS 3) pa je bilo prevzetih dosedanjih dvanajst statističnih regij. Izračune o porazdelitvi plač smo napravili na ravni SKTE 2 (nivo dveh regij) in na nižji ravni po statističnih regijah (SKTE 3). Osnovni podatki so razpoložljivi po upravnih enotah in so bili za omenjena leta prirejeni za regije na obeh nivojih SKTE.

Spremembe v porazdelitvi plač so najbolj opazne pri regijah na drugem nivoju teritorialnih enot. V razvitejši osrednjelovenski regiji je v obdobju do leta 1996 prišlo do velikih razlik v porazdelitvi plač, do leta 1999 pa se je odmik od mediane v predelu visokih plač le še rahlo povečal, odmik prvega decila od mediane pa je ostal stabilen. Ravno nasprotno pa se je dogajalo v porazdelitvi plač v manj razviti regiji preostala Slovenija. Do leta 1996 se je porazdelitev poslabšala v zgornjem delu, vendar premik ni bil tako očiten. Bolj pa se je porazdelitev plač poslabšala v naslednjem obdobju do leta 1999, in sicer bolj očitno pri visokih plačah, skoraj nič pa pri nizkih. Spodnji del distribucije plač je veliko bolj stabilen ravno zaradi sprejetih ukrepov plačne politike v zadnjih letih.

Na tretjem nivoju teritorialnih enot ostaja najrazvitejša osrednjeslovenska regija nerazdeljena, razdeljena je le manj razvita regija preostala Slovenija, in sicer na enajst statističnih regij. Spremembe v porazdelitvi plač so se nekoliko razpršile, zato so težje opredeljive. Za boljšo predstavo o dogajanju smo izključili osrednjeslovensko regijo.

Primerjava odmikov devetega decila glede na prvi decil po enajstih regijah za leto 1991 kaže na razlike. Neenakost se je najmanj povečala v koroški, najbolj pa v savinjski regiji. Leta 1996 je imela, merjeno v decilih, največjo disperzijo plač obalno-kraška regija, najmanjšo pa ponovno koroška; razlika v disperziji plač pa je bila še manjša. Tudi leta 1999 je imela najmanjšo disperzijo plač koroška, največjo pa tokrat podravska regija, razlika med ekstremnima regijama pa je ostala enaka kot v letu 1996.

Da regionalne razlike v porazdelitvi plač niso tako velike, je predvsem posledica sistema kolektivnih pogodb. Na državni ravni sta podpisani splošna kolektivna pogodba za zasebni sektor in splošna kolektivna pogodba za javni sektor. Splošni kolektivni pogodbi določata izhodiščno bruto plačo za devet tarifnih razredov, ki odražajo devet stopenj izobrazbe in s tem zahtevnosti dela. To so najnižje izhodiščne plače. Na področju zasebnega sektorja se lahko sklepajo kolektivne pogodbe na nivoju dejavnosti, ki lahko določijo višje izhodiščne plače po omenjenih tarifnih razredih. Kolektivne pogodbe se lahko sklepajo tudi za podjetja, vendar to ni pogosto. Večina se plače v zasebnem sektorju oblikujejo na osnovi s pogajanji določenih izhodiščnih plač kolektivnih pogodb dejavnosti. S pravilniki o sistemu plač v podjetjih se oblikujejo osnovne plače. Verjetno je prav sistem kolektivnih pogodb na ravni dejavnosti omogočil, da razlike v disperziji plač po regijah niso še večje. Do razlik prihaja predvsem zaradi različne strukture pretežnih dejavnosti v regijah in s tem povezane stopnje razvitosti regij.

Tabela 3.5: Regionalni bruto domači proizvod na prebivalca za leto 1997

		BDP na prebivalca v 1000 SIT	Indeks ravni Slovenija=100
	Slovenija	1,463	100
1	Osrednjeslovenska	1,886	128.9
2	Obalno-kraška	1,507	103.0
3	Gorenjska	1,356	92.7
4	Goriška	1,446	98.8
5	Savinjska	1,375	94.0
6	Jugovzhod. Slovenija	1,430	97.7
7	Pomurska	1,136	77.6
8	Notranjsko-kraška	1,253	85.6
9	Podravska	1,208	82.6
10	Koroška	1,272	86.9
11	Spodnjeposavska	1,266	86.5
12	Zasavska	1,205	82.4

Vir: SURS

Sistem kolektivnih pogodb po dejavnostih in institut minimalne plače preprečujeta nastajanje večjih razlik v plačah po regijah

Tabela 3.6: Bruto plača na zaposlenega in razmerja med decili porazdelitve bruto plač po regijah (SKTE 2 in SKTE 3)

		Bruto plača	1991 D9 / D1	D9 / D5-Me	D5-Me / D1	Bruto plača	1996 D9 / D1	D9 / D5-Me	D5-Me / D1	Bruto plača	1999 D9 / D1	D9 / D5-Me	D5-Me / D1
	SLOVENIJA	18,707	3.06	1.80	1.70	131,918	3.36	2.00	1.67	174,279	3.39	1.99	1.70
	SKTE 2												
1	Ljubljanska urbana regija	20,869	3.37	1.92	1.76	151,691	3.92	2.17	1.81	200,796	3.96	2.20	1.81
2	Preostala Slovenija	17,803	2.95	1.77	1.67	123,659	3.00	1.85	1.62	162,974	3.13	1.89	1.65
	SKTE 3												
1	Osrednjeslovenska	20,869	3.37	1.92	1.76	151,691	3.92	2.17	1.81	200,796	3.96	2.20	1.81
2	Obalno-kraška	19,865	3.01	1.76	1.71	138,075	3.38	1.97	1.72	178,881	3.16	1.87	1.69
3	Gorenjska	17,263	2.93	1.76	1.67	123,852	2.89	1.83	1.58	167,056	3.07	1.93	1.59
4	Goriška	18,912	2.77	1.72	1.61	132,051	3.16	1.97	1.61	176,898	3.21	1.94	1.66
5	Savinjska	17,551	3.09	1.82	1.70	121,324	3.02	1.88	1.61	158,843	3.12	1.91	1.64
6	Jugovzhodna Slovenija	16,827	2.97	1.75	1.70	124,032	3.14	1.89	1.66	162,639	3.15	1.9	1.66
7	Pomurska	18,026	2.84	1.82	1.56	116,729	2.87	1.87	1.53	147,788	3.05	1.94	1.57
8	Notranje-kraška	19,304	2.76	1.69	1.64	117,919	2.82	1.79	1.58	158,785	2.79	1.75	1.59
9	Podravska	18,086	2.98	1.73	1.72	124,067	3.11	1.84	1.69	162,930	3.23	1.9	1.7
10	Koroška	16,231	2.53	1.66	1.52	114,771	2.79	1.82	1.53	152,538	2.73	1.77	1.54
11	Spodnjeposavska	17,383	2.84	1.82	1.56	116,555	3.16	1.93	1.64	153,664	3.21	1.98	1.62
12	Zasavska	18,654	2.83	1.66	1.70	123,650	2.82	1.71	1.65	160,689	3.01	1.79	1.68

Vir: SURS, preračuni ZMAR.

3.4

Neenakost in revščina

Dohodkovna neenakost

S prehodom v tržno gospodarstvo se poveča dohodkovna neenakost. To je veljalo tudi za Slovenijo. Med leti 1983 in 1993 se je povečala neenakost v porazdelitvi plač (ta je najpomembnejši vir dohodka večine slovenskih gospodinjstev) in tudi neenakost v porazdelitvi vseh dohodkov skupaj. Hkrati se je pomembno spremenila struktura dohodkov gospodinjstev, za katero je najbolj značilno, da se je v njej zmanjšal delež dohodkov od dela, kar je neposredna posledica povečanja brezposelnosti v tranzicijskem obdobju.

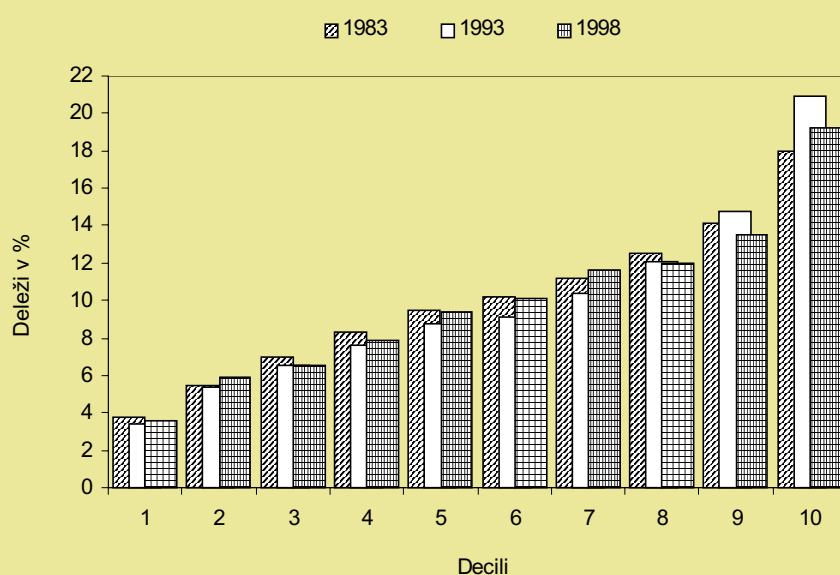
Glede na dejstvo, da tranzicijsko obdobje traja že celo desetletje in se počasi preveša v sklepno fazo, pa seveda niso več pomembne le primerjave med ob-

dojema pred tranzicijo in v času po njej, ampak postajajo vse pomembnejša gibanja in dogodki znotraj tega obdobja¹. Najpomembnejša ugotovitev raziskovalnega poročila je nedvomno ta, da se je med letoma 1993 in 1998 dohodkovna neenakost zmanjšala. To potrjujejo tako podatki o porazdelitvi celote dohodkov med posamezne dohodkovne skupine prebivalstva kot tudi Ginijev koeficient in primerjava rasti real-

Tabela 4.1: Porazdelitev vseh dohodkovnih virov

Kvintil	1983	1993	1998
1	9.3	8.8	9.5
2	15.3	14.1	13.8
3	19.7	17.9	19.5
4	23.7	22.5	23.6
5	32.1	35.7	32.7
	100	100	100

¹V poročilu smo uporabili raziskavo Tineta Stanovnika Izdatkovna struktura revnejših slovenskih gospodinjstev. Raziskava zajema obdobje devetdesetih let. Podatki izhajajo iz ankete o porabi gospodinjstev v obdobju 1997/1998, ki jo je opravil Statistični urad Republike Slovenije. Primerjani so s podatki iz ankete o porabi gospodinjstev, ki jo je Statistični urad Republike Slovenije izvedel v letu 1993.

Graf 4.1: Porazdelitev vseh dohodkovnih virov gospodinjstev: decili

nega povprečnega dohodka na ekvivalentnega odraslega. Te ugotovitve potrjuje tudi analiza Statističnega urada Republike Slovenije o revščini slovenskih gospodinjstev v obdobju 1997/1998, ki kaže na zmanjšano stopnjo revščine v primerjavi z letom 1993.

Socialni transferji so vplivali na zmanjšanje dohodkovne neenakosti

Gibanje in porazdelitev dohodkov med prebivalstvo v letih 1983, 1993 in 1998 kaže povečanje dohodkovne neenakosti med letoma 1983 in 1993 in zmanjšanje med letoma 1993 in 1998. Primerjava razporeditve dohodkov med gospodinjstva po kvintilih pokaže približno enako razporeditev dohodka v letu 1998 kot v letu 1983, kar pomeni, da so se trendi povečevanja neenakosti iz prve polovice devetdesetih let obrnili v nasprotno smer in počasi dosegajo razmerja iz predtranzicijskih časov. K temu pa očitno niso prispevali prejemki iz delovnega razmerja, saj se je razporeditev dohod-

kov iz tega vira v opazovanem obdobju vseskozi spreminjala v škodo prejemnikov v nižjih dohodkovnih skupinah in v izrazito korist prejemnikov v najvišji skupini - v desetem decilu. Medtem ko so se razlike v plačah povečevale, so drugi dohodki, predvsem socialni transferji, vplivali na zmanjševanje dohodkovne neenakosti.

Kateri so bili tisti dohodki, ki so ob povečevanju neenakosti pri prejemkih iz delovnega razmerja, (torej pri najbolj bistvenih prejemkih zaposlenih), vplivali na globalno uravnoteženje neenakosti med posameznimi dohodkovnimi skupinami na raven izpred začetka tranzicije? Struktura dohodkov po virih kaže, da je k temu najbolj prispevala enakomernjša razporeditev prejemkov iz naslova regresov, dohodkov iz dejavnosti ter od denarnih daril in transferjev med družinami v nižjih dohodkovnih skupinah².

Te ugotovitve potrjuje tudi horizontalna struktura dohodkov. V letu 1998 se je v primerjavi z letom 1993, gledano z vidika horizontalne strukture, v strukturi dohodkov vsega prebivalstva nekoliko povečal delež plač, nadomestil za brezposelnost, pokojnin, socialnih prejemkov in dohodkov iz premoženja. Če pa primerjamo horizontalno strukturo samo spodnjega decila (najrevnejših), lahko ugotovimo, da se je med vsemi dohodki nekoliko zmanjšal delež plač in precej delež pokojnin, povečal pa delež dohodkov od nadomestil za brezposelnost (ki se je podvojil), delež dohodkov od kmetijstva in iz dejavnosti ter delež dohodkov, ki izvira iz denarnih daril in transferjev med družinami.

Tabela 4.2: Porazdelitev prejemkov iz delovnega razmerja

Kvintil	1983	1993	1998
1	6.5	6.2	5.7
2	14.7	13.9	12.7
3	20.7	18.9	19.5
4	25.9	24.3	25.4
5	32.1	36.8	36.9
	100	100	100

Primerjava horizontalne strukture predtranzicijskega leta 1983 in tranzicijskih let 1993 ter 1998 pa v najnižjih dohodkovnih skupinah pokaže pričakovan velik padec deleža plač ter veliko povečanje deleža nadomestil za brezposelnost in drugih socialnih prejemkov. V strukturi dohodkov prvega decila so tako plače leta 1983 predstavljale 40.6%, v letu 1993 30.6% in v letu 1998 le še

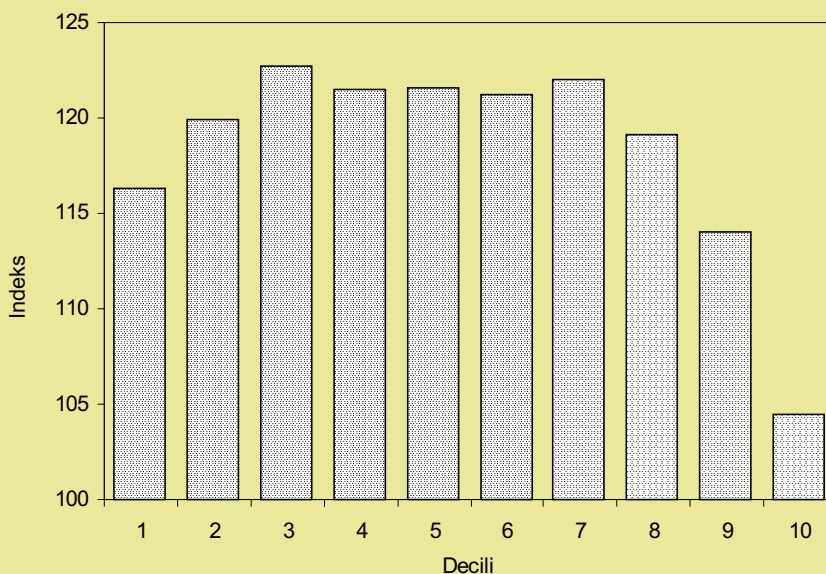
²Kaže tudi, da so dohodki od kmetijstva bolj skoncentrirani med revnejšimi gospodinjstvi.

29.1% dohodka gospodinjstva. Hkrati so nadomestila za brezposelnost in drugi socialni prejemki v strukturi vseh dohodkov prvega decila leta 1983 predstavljali 8.6%, v letu 1993 16.2%, v letu 1998 pa že 20.6%. Prvi decil torej kaže povečano odvisnost od socialnih prejemkov ter daril in transferjev med družinami, hkrati pa upadanje deleža dohodkov iz plač.

Ob tem, ko se torej kažejo pozitivni trendi zmanjševanja dohodkovne neenakosti in pozitivni premiki pri povečevanju deleža dohodka iz dejavnosti, pa poseben razmislek nedvomno terja podatek o povečevanju deleža dohodkov iz socialnih prejemkov v najnižjih dohodkovnih skupinah. Nobenega dvoma ni, da bi bilo brez teh prejemkov stanje dohodkovne neenakosti in revščine popolnoma drugačno. Problematično pa je to lahko v primeru, če gre za skupine z dolgotrajno in pretežno odvisnostjo od socialnih prejemkov, ki vodi v pasivizacijo njihovih prejemnikov in v začarani krog revščine.

Zmanjšanje dohodkovne neenakosti med letoma 1993 in 1998 potrjujeta še dva kazalca: primerjava rasti realnih razpoložljivih denarnih virov po decilih in Ginijev koeficient. Realna rast dohodkov v nižjih dohodkovnih skupinah je višja od povprečne rasti, najpočasneje pa so rasli dohodki v najvišjih dohodkovnih skupinah.

Graf 4.2: Porazdelitev prejemkov iz delovnega razmerja: decili

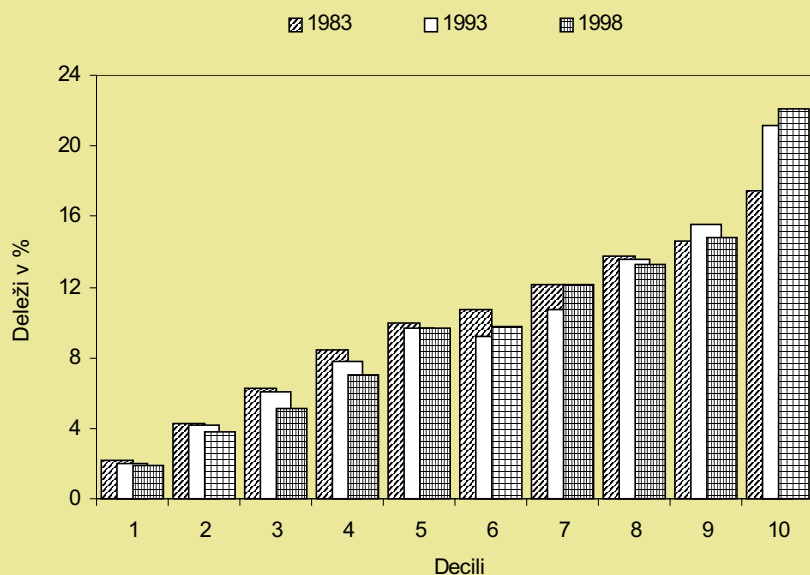

Tudi vrednost Ginijevega koeficienta za vse dohodkovne vire kaže, da se je neenakost od leta 1993 zmanjšala.

Koeficienti koncentracije kažejo prispevek posameznega dohodkovnega vira celotni dohodkovni neenakosti. Če je vrednost koeficienta koncentracije negativna, pomeni, da imajo revnejši več tega dohodkovnega vira, in to v absolutnem smislu; rečemo, da je dohodkovni vir absolutni izenačevalec dohodka. Če je vrednost koeficienta koncentracije manjša od vrednosti Ginijevega koeficienta, pomeni, da revnejši prejemajo relativno več tega dohodka kot premožni, tj., da ta dohodkovni vir predstavlja relativno višji delež dohodka gospodinjstva pri revnejših gospodinjstvih kot pri premožnih gospodinjstvih. Za ta dohodkovni vir rečemo, da je relativni izenačevalec dohodka. Če je vrednost koeficienta koncentracije večja od vrednosti Ginijevega koeficienta, pomeni, da bogati prejemajo relativno večji del tega dohodka.

Tabela 4.3: Koeficient koncentracije

Dohodkovni vir	1983	1993	1998
prejemki iz delovnega razmerja	0.2649	0.2987	0.3228
regresi, nadomestila za prevoz in prehrano, nagrade	0.2857	0.3224	0.2093
nadomestila za nezaposlene	-0.0801	-0.2091	-0.0421
pokojnina z dodatki	0.0412	0.1019	0.1615
socialni prejemki (drugi)	-0.1278	-0.132	-0.1614
prejemki iz občasnega dela	0.2976	0.4049	0.1346
dohodek od kmetijstva	0.0840	-0.0333	-0.3775
dohodek iz dejavnosti	0.6439	0.6428	0.3400
dohodek iz premoženja	0.1940	0.6990	0.5033
dohodek iz premoženjskih pravic	0.8041	0.8096	0.7972
denarna darila in transferji med družinami	0.4376	0.5758	-0.0872
Skupaj	0.2337	0.2716	0.2420

Graf 4.3: Rast razpoložljivih denarnih virov na ekvivalentnega odraslega po decilih**Tabela 4.4: Ginijev koeficient (dohodkovni)**

leto	koeficient
1983	0.234
1993	0.272
1998	0.242

Revščina

Revščina pomeni splet različnih pomanjkanj (prikrajšanosti) in krnitev življenjskih priložnosti. Gre za pomanjkanje izobrazbe, slabo zdravstveno stanje, slabe stanovanjske razmere, brezposelnost, nizke dohodke ter nizko kulturno raven. Vse to revne izključuje iz socialnega življenja in onemogoča uresničevanje oziroma razvijanje njihovih kulturnih in socialnih zmožnosti. S tem so revnim ljudem kršene osnovne človekove pravice in okrnjeno je njihovo človeško dostojanstvo. Zato so prizadevanja za zmanjšanje revščine in za človekov razvoj tudi prizadevanja za človekove ekonomske, socialne in kulturne pravice.

Merjenje revščine

Revščina je tako kompleksen pojem, da ga nikakor ne moremo opazovati enodimenzionalno. Različne države uporabljajo različne koncepte (definicije) in s tem tudi različne načine merjenja. Ker je revščino nemogoče enoznačno določiti, je najbolje, da se uporablja več različnih metod in kazalcev, saj se tako jasneje predstavi raznolikost tega pojava.

Revščina ni le pomanjkanje denarja oz. materialnih dobrin, čeprav jo pogosto

enačimo s tem. Revščina tudi ni za vse čase in vse razvojne stopnje neke družbe fiksna kategorija. Ena izmed definicij revščine, ki jo uporablja Evropski svet (sprejel jo je tudi Slovenski urad za statistiko), pravi, da so "revne tiste osebe, družine ali skupine oseb, katerih sredstva (materialna, socialna in kulturna) so tako omejena, da jim ne omogočajo minimalno sprejemljivega življenja v državi, kjer živijo". Določanje meje še sprejemljivega življenja pa že povzroča probleme. Nekdo se bo počutil revnega, če ne bo mogel kupiti drugega avta v družini zato, ker imajo sosedomi že tri. Za berača "revščina pomeni, da nikoli nimaš dovolj za jesti". Ali pa: "Bogastvo je odeja, s katero se lahko pokriješ. Revščina pa je, če ti to odejo vzamejo" (HDR 1997). Da bi se takim skrajnostim pri definiranju revščine izognili in da bi bilo možno vsaj do neke mere primerjati revščino v različnih družbah, obstaja vrsta merskih instrumentov, ki pa so odvisni od tega, kako revščino definiramo.

Eden izmed možnih načinov je *subjektivno* določanje revščine, ki ga merimo z anketami - ljudi vprašamo, ali se počutijo revne ali ne. Tako določanje revščine pa ima vrsto pomanjkljivosti: ljudje se o tako intimnih vprašanih neradi izjasnijo, pa tudi občutek revščine je za vsakogar drugačen. Podatki slovenskega javnega mnenja to potrjujejo, saj v zadnjih 20 letih delež tistih, ki so se izrekli, da so revni, ni nikoli dosegel enega odstotka, kar vsekakor ni realna številka.

Druge metode določanja meje revščine uvrščamo med *objektivne*. Gre največkrat za merjenja na podlagi dogovorjenega praga revščine, ki se v glavnem določa na dva načina: z odstotkom povprečnih izdatkov ali dohodkov gospodinjstev v državi.

Vsa ta merila so le tehnični pripomočki, ki vplivajo na ukrepanje in omogočajo primerjanje. Vsi izhajajo iz predpostavke, da revščino določa le pomanjkanje denarja. Ker pa je revščina širši pojem in zajema tudi druge oblike deprivacije (pomanjkanje zdravja, socialnih stikov, informacij, znanja, vrednot ipd.), so v Združenih narodih razvili dva komplek-

sna indeksa človekove revščine (za revne in bogate države), ki vsebujeta informacije o zdravju prebivalcev, (funkcionalni) nepismenosti, distribuciji dohodka in brezposelnosti. Po teh izračunih imajo največjo stopnjo revščine med bogatimi državami ZDA (16.5), najnižjo pa Švedska (6.8). Slovenija se uvršča še za ZDA (18.1) predvsem zaradi izjemno visoke funkcionalne nepismenosti. Vse bolj pa se, predvsem za razvite države, uporablja tudi pojem *socialna izključenost*, ki poleg materialnega pomanjkanja zajema pomanjkanje socialnih stikov (izolacijo) in nemoč (anomijo).

Revščina v Sloveniji

V Sloveniji smo se s problematiko revščine pričeli intenzivneje ukvarjati v drugi polovici devetdesetih let. Podlaga za razumevanje in ukrepanje so raziskave slovenskih družboslovcev, merjenja revščine, ki jih je opravil Statistični urad Republike Slovenije, raziskave slovenskega javnega mnenja, ki jih opravlja Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih medijev pri Fakulteti za družbene vede in Program boja proti revščini in socialni izključenosti, ki ga je sprejela Vlada Republike Slovenije.

Ekvivalentni dohodek je razmerje med dohodkom gospodinjstva in številom ekvivalentnih članov v gospodinjstvu. Pri računanju ekvivalentnega dohodka lahko uporabimo dve lestvici:

1. OECD lestvica, ki pripisuje prvemu odraslemu članu utež 1, drugemu odraslemu članu utež 0.7 in otroku, mlajšemu od 16 let, utež 0.5.
2. modificirana OECD lestvica, ki pripisuje prvemu odraslemu članu utež 1, drugemu odraslemu članu utež 0.5 in otroku, mlajšemu od 14 let, utež 0.3.

Ginijev koeficient meri obseg razdelitve dohodkov ali izdatkov med posamezniki ali gospodinjstvi. Prikazuje odklon od popolnoma enake porazdelitve. Lorenzova krivulja prikazuje kumulativne odstotke in se začne pri najrevnejšem posamezniku oz. gospodinjstvu. Ginijev koeficient meri prostor med Lorenzovo krivuljo in hipotetično črto, ki ponazarja absolutno enakost. Vrednost Ginijevega koeficienta 0 pomeni, da vsi prejemajo enak dohodek (popolna enakost), Ginijev koeficient 1.0 pa popolno neenakost.

V obdobju 1997/98 je bilo med revnimi največ starejših od 65 let, živeli so v samskih gospodinjstvih, njihov glavni dohodek so bile pokojnine ali socialni prejemki, njihova izobrazba je bila zelo nizka (imeli so le končano ali nedokončano osnovno šolo) in stanovanjske razmere slabe (največ je bilo najemnikov v neprofitnem ali socialnem stanovanju). Revna so tudi gospodinjstva s tremi ali več otroki, starimi nad šestnajst let (stopnja revščine je v teh gospodinjstvih 13.8%). V obdobju 1997-1998 se je v primerjavi z letom 1993 revščina v gospodinjstvih starih zmanjšala, v gospodinjstvih z otroki pa povečala. 20% revnih gospodinjstev je bilo brez kopalnice, stranišča ni imelo 7.4% gospodinjstev,

V obdobju 1997-1998 se je v primerjavi z letom 1993 revščina v gospodinjstvih starih zmanjšala, v gospodinjstvih z otroki pa povečala

Poudarek 4.1: Subjektivna ocena revščine

Ali bi zase in za svojo družino lahko rekli:	1983	1986	1993	1997	1999
da vam ničesar posebej ne primanjkuje;	7.7	9.1	9.5	6.9	11.6
da ste bolj varčni, da se omejujete pri manj pomembnih stvareh, manj luksuza ipd.;	44.5	37.1	33.6	40.1	47.8
da morate zelo skrbno gospodariti z denarjem, se omejujete pri nakupih opreme, obleke ipd.;	41.2	47.0	45.7	37.1	33.3
da se močno omejujete tudi pri nakupih hrane;	3.1	3.9	6.7	2.8	3.5
da živite v pomanjkanju osnovnih dobrin;	0.6	1.1	2.2	1.0	0.7
da živite v revščini;	0.6	0.6	0.9	0.6	0.4
ne ve, neodločen	2.3	1.3	1.4	1.4	2.6

Vir: SJM83, SJM86, SJM93, SJM97, SJM99.

Podatki med letoma 1993 in 1999 kažejo določen prelom v odgovoru anketiranih. Opaziti je vpliv leta 1995 sprejetega Socialnega sporazuma, s katerim je bil uveden institut minimalne plače. Tako se po tem obdobju znižuje odstotek ljudi, ki menijo, da živijo v pomanjkanju osnovnih življenjskih dobrin oz. da živijo v revščini. Leta 1999 je opazen porast ljudi, ki navajajo, da jim ničesar ne primanjkuje.

Poudarek 4.2: Tveganje socialne izključenosti

Socialna izključenost vključuje pomanjkanja na materialni in nematerialni ravni in je zato mnogo širši pojem od klasične revščine. Vključuje tri ravni pomanjkanj na področju blaginje, ki se izražajo kot deprivacija, izolacija in anomija. **Deprivacija** pomeni pomanjkanje materialnih virov, **izolacija** pomanjkanje socialnih stikov, **anomija** pa občutek nemoči. Obstaja cel spekter metod merjenja revščine (ki smo jih že opisali); merjenja socialne izključenosti pa doslej pri nas nismo poznali. Leta 1994 je estonsko Ministrstvo za socialne zadeve, skupaj z norveškimi kolegi, izdelalo posebno metodo za merjenje socialne izključenosti, in sicer s posebnim vprašalnikom (NORBALT Questionnaire), ki smo ga povzeli tudi v Sloveniji, v raziskavi Slovensko javno mnenje 1998. Tako pridobljeni podatki so nam omogočili izračun indeksov deprivacije, izolacije in anomalije, ki na koncu tvorijo **indeks socialne izključenosti**. Ta indeks pravzaprav meri tveganje socialne izključenosti in ne socialne izključenosti same. Rezultati kažejo, da je pri Slovencih najbolj izražen občutek izolacije (to pomeni, da čutimo pomanjkanje pripadnosti skupnosti ter pomanjkanje tesnih družinskih vezi in prijateljstva), na drugem mestu je občutek anomalije (ki pomeni nemoč, nesmiselnost, politično apatijo), najmanj pa se Slovenci počutijo deprivirane (kar pomeni, da občutimo najmanj pomanjkanj na materialni ravni). V primerjavi z baltskimi državami, je tveganje socialne izključenosti med Slovenci najnižje.

44% je bilo brez centralnega ogrevanja. Največji del svojih izdatkov (36%), so revni porabili za hrano (v povprečnem gospodinjstvu 25.9%) veliko breme (18.7%) pa revnim gospodinjstvom pomeni stanovanje in stroški, povezani z njim (pri povprečnem gospodinjstvu temu namenijo 10.4% svojih izdatkov), več kot povprečno gospodinjstvo pa revni porabijo tudi za alkohol in tobak.

Relativna revščina

Relativna revščina kot stanje relativnega pomanjkanja v primerjavi z drugimi merili bolj kot dejansko revščino kaže neenakost znotraj posamezne družbe. Določena je lahko na osnovi distribucije dohodkov ali izdatkov prebivalstva in se spreminja zaradi sprememb v porazdelitvi teh dohodkov. Najbolj razširjena metoda določanja meje revščine je opredelitev določenega odstotka (npr.: 40, 50 ali 60%) od povprečja ali mediane ekvivalentnih dohodkov ali izdatkov gospodinjstev. Gospodinjstva, ki živijo pod tako določeno mejo, se štejejo za revna.

V mednarodnih primerjavah se najpogosteje uporablja relativna revščina. Ne glede na način merjenja se je revščina leta 1998 v primerjavi z letom 1993 zmanjšala. Uradni prag revščine v Sloveniji predstavlja 50% povprečnih ekvivalentnih izdatkov. V letu 1993 je bilo pod

tem pragom 13.6% slovenskih gospodinjstev, leta 1998 pa 11.2% gospodinjstev.

Absolutna revščina

Absolutna revščina je pomanjkanje osnovnih dobrin in storitev, ki so nujno potrebne za zadovoljitev minimalnih potreb (hrana, stanovanje, obleka itn.). Za razliko od relativne revščine pa absolutna revščina ni odvisna od dohodka in ne prikazuje njegove distribucije med prebivalstvo, ampak kaže delež tistih, ki živijo pod mejo pomanjkanja minimalnih življenjskih dobrin in storitev, ki so nujno potrebne za preživetje. Ta meja je fiksna in se ne spreminja zaradi sprememb dohodkovne ravni prebivalcev oz. gospodinjstev.

V Sloveniji v dosedanjih analizah revščine meje absolutne revščine uradno nismo določili. Glede na opisane bistvene značilnosti je takšni meji najbližje kategorija minimalnega dohodka. Kategorija minimalnega dohodka naj bi bila uvedena na podlagi spremembe Zakona o socialnem varstvu, ki je v postopku sprejemanja v Državnem zboru RS. Minimalni dohodek po tem zakonu se namreč določa z zneskom višine sredstev za zadovoljevanje minimalnih življenjskih potreb v višini, ki omogoča preživetje. Znesek naj bi bil zagotovljen vsaki osebi, zato naj bi v primeru, da iz razlogov, na katere ne more vplivati, tega zneska ne dosega, do te višine prejemala denarno pomoč.

Minimalni dohodek kot ustrenejša zaščita najrevnejših naj bi bil s spremembo zakona uveden jeseni leta 2001 in naj bi nadomestil sedanji dve vrsti socialnih pomoči (denarno pomoč kot edini vir preživljanja in denarni dodatek). Tudi veljavni sistem socialnih pomoči ima enak namen, vendar je veljavna zakonsko določena minimalna raven tako nizka, da preživetja dejansko več ne omogoča. Njena višina je bila ustrezno določena v letu 1992, nato pa je zaradi neustreznega načina valorizacije vse skozi izgubljala svojo realno vrednost. To je bil tudi osnovni razlog za spreminja-

nje zakona, ki je v parlamentarnem postopku.

Ker torej trenutno še veljavna višina zneska, ki naj bi zagotavljal minimalni obseg dobrin za preživetje, tega realno več ne zagotavlja, je težko to višino postaviti kot mejo absolutne revščine. Tudi če bi to zagotavljala, je nujno upoštevati, da ni možno enostavno in absolutno enačiti prejemnikov socialnih pomoči z ljudmi, ki živijo v absolutni revščini, saj imajo lahko prejemniki socialnih pomoči tudi dohodke, ki se pri ugotavljanju upravičenosti do socialnih pomoči ne upoštevajo, pa tudi olajšave ali oprostitev pri plačilu nekaterih storitev. Kljub temu pa sta obseg in struktura prejemnikov socialnih pomoči lahko določena pokazatelja značilnosti najrevnejšega dela prebivalstva in podlaga za usmerjanje potrebnih ukrepov za zmanjšanje števila revnih.

Do denarne pomoči kot edinega vira preživljanja so upravičene osebe, ki so trajno nezmožne za delo, in osebe, starejše od 60 let, če so brez vsakršnih dohodkov oz. prejemkov, brez premoženja ter nimajo nikogar, ki bi jih bil dolžan in sposoben preživljati ter živijo doma. Do denarnega dodatka pa so upravičene osebe, ki si začasno ne morejo zagotoviti sredstev za preživetje iz razlogov, na katere ne morejo vplivati, če nimajo lastnih dohodkov ali so njihovi dohodki pod mejo, ki jo določa zakon. Denarni dodatek se odmeri v višini razlike med cenzusom in dohodki družine.

Število prejemnikov denarne pomoči kot edinega vira preživljanja (torej starejših in trajno nezmožnih za delo) je nizko in zadnja leta pada. Drugačen pa je obseg in trend gibanja denarnih dodatkov, ki predstavlja socialno pomoč generacijam v aktivnem življenjskem obdobju. V obdobju od leta 1993 do 1997 se je število prejemnikov stalno zviševalo, in sicer v povprečju za skoraj 20% letno. Po tem letu se je gibanje umirilo in število prejemnikov je začelo celo upadati. To je bila posledica nove usmeritve centrov za socialno delo in uradov za zaposlovanje v aktivno reševanje socialnega položaja prosilcev za dodelitev po-

Poudarek 4.3: Merjenje revščine

Human Development Report 2000 definira mejo dohodkovne revščine na šest različnih načinov. Za prebivalca revne države 1 USD, 2 USD ali 4 USD na dan in 14.4 USD na dan bogate države (po kupni moči). Na ta način so določene *absolutne* meje revščine. Npr. v Mehiki živi z manj kot 1 USD na dan 18 ljudi, v Panami 10 USD, v Indiji 44%. Z manj kot 14.4 USD na dan živi na Norveškem 2.6% ljudi, na Japonskem 3.7%, v Italiji 2% in v ZDA 14.1%. Med bogatimi državami so razlike velike in nanje malo vpliva velikost BDP, saj je ta v ZDA skoraj za 50% večji kot v Italiji, delež revnih pa je petkrat večji. Naslednja določitev meje revščine je prepuščena vsaki posamezni državi. Revščino pa lahko določimo tudi *relativno* glede na distribucijo (družinskih) dohodkov ali izdatkov v državi.

Tabela 4.5: Stopnje revščine v Sloveniji

Prag revščine	Stopnja revščine v %	
	1993	1997/1998
Povprečni ekvivalentni dohodki:		
40% povprečja	5.2	4.9
50% povprečja	11.2	9.0
60% povprečja	20.5	17.4
Povprečni ekvivalentni izdatki:		
40% povprečja	5.7	5.7
50% povprečja	13.6	11.2
60% povprečja	24.6	19.8

Vir: SURS, Analiza revščine slovenskih gospodinjstev v obdobju 1997/1998, prvo poročilo, oktober 2000.

Poudarek 4.4: Revščina v Evropi

Evropski statistični urad (Eurostat) v svojih zadnjih analizah revščine uporablja nekoliko spremenjeno metodo izračuna revščine. Za razliko od preteklih analiz sedaj proučujejo dohodke in ne več izdatkov gospodinjstev. Kot vir podatkov uporabljajo evropski panel (European Community Household Panel) in ne več podatkov iz nacionalnih anket o porabi gospodinjstev. Še vedno sicer uporabljajo objektivni, relativni koncept revščine, vendar pa mejo revščine ne določa več petdeset odstotkov povprečnih izdatkov, ampak šestdeset odstotkov mediane dohodka. Enota opazovanja pa ni več gospodinjstvo, temveč oseba. Pri tem vsaki osebi v gospodinjstvu pripišejo enak ekvivalentni dohodek. Še vedno pa izračuni temeljijo na prilagojeni OECD lestvici.

Če upoštevamo to metodologijo, je v Sloveniji v obdobju 1997/98 živelo pod pragom revščine 11.3% oseb. Tak delež uvršča Slovenijo med evropsko dvanajsterico, med države z najnižjo stopnjo revščine. K tako ugodnemu položaju nekoliko prispeva dejstvo, da je slovenska statistika v dohodek štela tudi vrednost lastne proizvodnje v gospodinjstvu ter bonitet, Eurostat pa tega v svojih analizah (še) ne upošteva.

Tudi leta 1993 se je Slovenija med dvanajstimi evropskimi državami po stopnji revščine uvrstila dokaj ugodno, in sicer v zgornjo polovico. Uporabljena je bila druga metoda. Za izračun praga revščine so bili uporabljeni povprečni izdatki. Prag je znašal 50% povprečja izdatkov. Nižjo stopnjo revščine so imele le Danska, Nizozemska, Belgija, Luksemburg in Nemčija.

Stopnja revščine za osebe, 1999

	%
Belgija	17
Danska	12
Nemčija	16
Grčija	21
Španija	18
Francija	16
Irska	18
Italija	19
Luksemburg	12
Nizozemska	12
Portugalska	22
Velika Britanija	19
Slovenija	11
EU12	17

Vir: Analiza revščine slovenskih gospodinjstev v obdobju 1997/98, prvo poročilo, Statistični urad RS in Statistics in focus (tretji val), Eurostat, april 2000.

Socialno pomoč prejema 3% prebivalcev Slovenije

moči in tesnejše sodelovanje obeh institucij pri obravnavi prosilcev. Vrsta prejemnikov pomoči je bila po tem obdobju preusmerjena v programe aktivne politike zaposlovanja, zlasti v programe preusposabljanja in izobraževanja ter v programe javnih del.

Iz podatkov, ki jih stalno zbira Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve je možno ugotoviti, da se sociodemografska struktura upravičencev ne spreminja: opazen je le nekoliko povečan delež samskih upravičencev v primerjavi z družinami. Vsekakor so samski upravičenci daleč največja skupina prejemnikov pomoči, naslednja največja skupina pa postajajo enostarševske družine. Zadnja analiza, (december 1999) kaže, da je (upoštevaje število prejemnikov denarnih dodatkov in število otrok v družinah ter število prejemnikov edinega vira preživljanja) socialno pomoč prejelo 58,555 oseb oziroma 3% prebivalcev Slovenije. (V to število niso všteti tisti, ki so dobili enkratno denarno pomoč v trenutni stiski.)

Podatki o geografski razporeditvi prejemnikov socialnovarstvenih dajatev kažejo, da sodi v Sloveniji med najbolj socialno ogrožene pomurska regija (6.3%), ki je tudi po drugih kazalcih najrevnejša regija v Sloveniji. Sledita celjska in mariborska (obe po 5%); najmanjši delež prejemnikov pa je v območnih enotah Nove Gorice (1.1%), Ljubljane (1.4%) in Kranja (1.6%).

Problem revščine pa še zaostri struktura prejemnikov pomoči. Večina prejemnikov je mladih, brez izobrazbe, brez zaposlitve in brez dohodkov. Skoraj polovica jih je starih manj kot 26 let, 45 let ali manj pa kar štiri petine. Torej ljudje v najbolj aktivnem življenjskem obdobju. To pa so predvsem ljudje z nizko izobrazbo: ena petina upravičencev ima nedokončano osnovno šolo (I. stopnja), četrtnina končano OŠ (II. stopnja) in nadaljna petina končano dveletno ali triletno srednjo šolo (III. in IV. stopnja). Srednjo štiriletno šolo (V. stopnja) ima 19% upravičencev. Več kot polovica je brezposelnih in petina iskalcev prve za-

poslitve. 73% je brez vsakega dohodka in le 1.5% med vsemi prejema plačo.

Očitno je, da je neizobraženost eden temeljnih vzrokov brezizhodnega položaja znatnega dela prejemnikov socialnih pomoči. Še posebej zaskrbljujoče je, da so izredno visoki deleži ljudi brez vsake strokovne izobrazbe tudi v starostnih skupinah prve polovice obdobja delovne aktivnosti, kar vsekakor bistveno zmanjšuje njihovo zaposljivost ter siceršnjo zmožnost in usposobljenost za večjo socialno vključenost. Ukrepi za zmanjšanje osipa v izobraževalnih ustanovah, izobraževanje in usposabljanje brezposelnih ter vseživljenjsko učenje se v tej luči potrjujejo kot temelj, brez katerega ni izhoda iz revščine. Tudi predviden dvig višine socialnih pomoči za te skupine prejemnikov ni rešitev, ki bi odpravila ali zmanjšala revščino. Revnim zagotavlja dostojno preživetje le v obdobju do njihovega ponovnega aktiviranja. Aktivna socialna politika za preprečevanje revščine in socialne izključenosti se mora v prvi vrsti usmeriti v dvig izobraženosti prebivalstva.

Program boja proti revščini in socialni izključenosti

Preprečevanje revščine in socialne izključenosti je eden temeljnih ciljev socialne politike naše države. V Sloveniji že obstajajo določeni programi na področjih, povezanih z nastankom ali blažitvijo revščine in socialne izključenosti (to so politika zaposlovanja, izobraževanja, zdravstva, stanovanjska in družinska politika in politika socialnega varstva). Toda za učinkovito ukrepanje je potrebna celovita in povezana strategija, zato je Vlada RS februarja leta 2000 sprejela Program boja proti revščini in socialni izključenosti. Tako se Slovenija kot podpisnica Evropske socialne listine pridružuje prizadevanjem evropske in tudi svetovne skupnosti. Z revščino in socialno izključenostjo pa se država lahko uspešno spopada le, če so jasno opredeljene prioritete in medse-

Aktivna socialna politika za preprečevanje revščine in socialne izključenosti se mora usmeriti v dvig izobraženosti prebivalcev

Tabela 4.6: Povprečno mesečno število upravičencev do denarne pomoči kot edini vir preživljanja in denarnega dodatka po Zakonu o socialnem varstvu

Leto	Povprečno mesečno št. upravičencev do edinega vira preživljanja	Indeks 1993=100	Verižni indeks	Povprečno mesečno št. upravičencev do denarnega dodatka	Indeks 1993=100	Verižni indeks
1993	1,664	100.0	-	17,804	100.0	
1994	1,610	96.8	96.8	20,788	116.8	116.8
1995	1,558	93.6	96.8	24,908	139.9	119.8
1996	1,494	89.8	95.9	29,988	168.4	120.4
1997	1,402	84.3	93.8	34,242	192.3	114.2
1998	1,334	80.2	95.1	33,017	185.4	96.4
1999	1,230	73.9	92.2	31,966	179.5	96.8

Vir: MDDSZ, oktober 2000.

bojno sodelovanje vseh resorjev, ki lahko vplivajo na zmanjševanje revščine in socialne izključenosti. Zato je tudi osnovni namen Programa povezovanje, usklajevanje in nadgraditev parcialnih programov, namenjenih zmanjševanju revščine in socialne izključenosti. Nekateri že realizirani ukrepi iz tega Programa pa tudi splošna naravnost zakonov in področnih nacionalnih programov (ki bodo opisani v nadaljevanju), govore o tem, da je s sprejetjem Programa vlada pričela pomemben proces celovitega in povezanega analiziranja in preprečevanja vzrokov za nastanek revščine ter blažitev njenih pojavnih oblik.

Program izhaja iz spoznanja o nujnosti ukrepanja na omenjenem področju in

hkratnega zavedanja, da niti revščine niti socialne izključenosti ni mogoče popolnoma odpraviti. Pomembno pa ju je s stalnimi aktivnostmi zmanjševati in predvsem preprečevati dolgotrajno izključenost posameznikov in njihovih družin iz običajnih obrazcev življenja v določenem socialnem okolju. Vse to pa zahteva skupna prizadevanja vseh ministrstev, ki so odgovorna za posamezna, zgoraj omenjena področja, lokalnih skupnosti, javnih služb in tudi nevladnih organizacij.

Program zasleduje dva cilja:

1. Pomagati in omogočiti tistim, ki so se znašli v razmerah revščine in socialne izključenosti, da čim prej najdejo izhod iz takšnih razmer.

Tabela 4.7: Struktura upravičencev do denarnega dodatka glede na vrsto skupnosti in število otrok v družinah upravičencev v različnih časovnih obdobjih

Upravičenci do denarnega dodatka po številu otrok	december 1996		december 1997		december 1998		december 1999	
	število	delež v %	število	delež v %	število	delež v %	število	delež v %
Samski	18,929	64	23,422	66	21,165	66	22,941	67
Eno starševska družina	4,157	14	5,066	14	4,728	15	5,253	15
z 1 otrokom	2,525	9	3,128	9	2,875	9	3,201	9
z 2 otrokoma	1,127	4	1,336	4	1,245	4	1,394	4
s 3 otroki	326	1	398	1	409	1	438	1
s 4 in več otroki	179	1	204	1	199	1	220	1
Družina	5,480	18	5,912	17	4,924	15	4,771	14
z 1 otrokom	1,616	5	1,723	5	1,386	4	1,372	4
z 2 otrokoma	2,426	8	2,492	7	2,013	6	1,916	6
s 3 otroki	932	3	1,080	3	943	3	884	3
s 4 in več otroki	506	2	617	2	582	2	599	2
partnerja brez otrok	813	3	914	3	813	3	859	3
ni podatka	301	1	356	1	358	1	362	1
SKUPAJ	29,680	100	35,670	100	31,988	100	34,186	100

Opomba: V podatkih za december 1996 niso všteti podatki CSD Kočevje, Kranj in Ptuj.

Vir: MDDSZ, oktober 2000.

Tabela 4.8: Socioekonomska struktura upravičencev do denarnega dodatka, december 1999 (v %)

Spol	
Moški	45.3
Ženski	50.5
Ni podatka	4.1
Starost	
Od 18 – 21	25.2
Od 22 – 26	21.3
Od 27 – 45	32.8
Od 46 – 59	15.0
Od 60 – 64	1.6
Od 65 – 79	2.8
Nad 79	1.3
Izobrazba	
I. stopnja	21.5
II. stopnja	26.8
III. in IV. stopnja	22.2
V. stopnja	19.0
VI. in VII. stopnja	2.4
Ni podatka	8.4
Socialni status	
Zaposleni	3.4
Kmetje	2.1
Samostojni podjetniki	0.1
Opravljajo priložnostna dela	0.2
Iskalci prve zaposlitve	20.8
Brezposelni z nadomestilom	1.8
Brezposelni brez nadomestila	55.0
Študenti	0.1
Upokojenci	0.7
Gospodinje	4.0
Nesposobni za delo	3.8
Ni podatka	7.9

Vir: MDDSZ, oktober 2000.

1. Brezposelnost

Izguba zaposlitve je v največji meri povzročitelj revščine, zato zavzema zaposlovanje osrednje mesto tega Programa. V povprečju je med gospodinjstvi, kjer je vsaj eden od članov delovno aktiven, stopnja revščine 6.9%, med gospodinjstvi, kjer ni nihče delovno aktiven pa 21.4%.

Novost pri odpravljanju brezposelnosti so programi dolgotrajno subvencioniranih zaposlitev (Republiškega zavoda za zaposlovanje in Ministrstva za delo, družino in socialne zadeve). Njihov cilj je v letu 2000 zaposliti 1000 težje zaposljivih oziroma trajno brezposelnih oseb in sicer v programih nepridobitnih storitev (kot npr.: negovanje invalidnih oseb, učna pomoč mladim, pomoč starejšim na domu, obnova kulturnih spomenikov itn.); zaposlitev bo financirana tri leta. S tem bo prekinjena slabost zaposlitev v programih javnih del, ki so bile preveč kratkotrajna in so človeka po enem ali izjemoma dveh letih ponovno "vrnile" med brezposelne. S tem programom in spremembo značaja javnih del (ki so po spremembi Zakona o zaposlovanju in zavarovanju za primer brezposelnosti pridobila status delovnega razmerja za določen čas) ter seveda še z drugimi že uveljavljenimi ukrepi in programi aktivne politike zaposlovanja so se zaposlitvene možnosti povečale in brezposelnost je upadla.

2. Izobrazba

Vprašanja osipa in ustrežnejše izobrazbe so tesno povezana z vprašanji fleksibilnosti oblik izobraževanja, ki naj upoštevajo različne potrebe, sposobnosti in interese učencev, dijakov, vajencev in študentov.

Z novo šolsko zakonodajo, sprejeto v obdobju 1996 - 1999, je bila omogočena uvedba različnih oblik izobraževanja (dualni sistem, certifikatni sistem, poklicni tečajji). Pomembno je, da izobraževalni sistem zagotavlja večjo vertikalno in horizontalno prehodnost in tudi možnost ponovnih vključitev v vzgojno-izobraževalni proces (vseživljenjsko

2. Preprečiti revščino in socialno izključenost tistih, ki so na robu.

Za uresničitev teh ciljev je v današnjih razmerah najpomembnejše:

1. omogočiti večjemu delu prebivalstva takšno zaposlitev, ki bo zagotavljala socialno varnost;
2. zmanjšati osip pri izobraževanju in povečati število ljudi z ustrežno strokovno usposobljenostjo;
3. povečati ponudbo socialnih in neprofitnih stanovanj in uvesti subvencioniranje najemnin za tiste, ki ne zmorejo teh stroškov;
4. dvigniti višino socialnih varstvenih prejemkov tistim, ki si sami ne morejo zagotoviti preživetja ob dodatnih ukrepih, ki bodo usmerjeni v to, da bo taka oblika pomoči le kratkotrajna oziroma začasna pri prehodu v ponovno samostojnost.

učenje) ter tako povečuje delež strokovno usposobljenega prebivalstva. Konstantno se povečuje delež dijakov, ki so se uspeli vpisati v program, katerega so najbolj želeli. To pa je tudi najresnejši pogoj za motiviranost ter s tem za uspešno dokončanje šole. Leta 1997/98 je bilo takšnih 93.5% dijakov, leta 1999/2000 pa že 96.3%. Zmanjšuje se tudi osip dijakov v srednji šoli, čeprav je še vedno zelo visok. Največji osip je v nižjem poklicnem izobraževanju; bistvenih razlik po spolu ni; značilno visok je osip v prvih letnikih. Kar 40 - 50% dijakov zapusti šolo po prvem letniku, 30% po drugem in 20% po tretjem. V četrtem letniku osipa skoraj ni. Dejavniki, ki najbolj vplivajo na pismenost populacije, so izobrazba (tudi izobrazba staršev) in zaposlitveni položaj. Tako je izboljšanje ravni izobrazbe in povečanje zaposlitvenih možnosti sredstvo za izboljšanje pismenosti prebivalstva in obenem tudi element boja proti revščini.

3. Stanovanja

Pridobitev ustreznega stanovanja in subvencioniranje najemnin posameznikom in družinam, ki tega stroška ne zmorejo, je poleg zaposlitve gotovo najpomembnejši element urejenih življenjskih razmer in odpravljanja revščine. V strukturi celotnih izdatkov za življenjske potrebščine je delež izdatkov za stanovanje (stanarina in drugi nujni izdatki, npr.: za vodo, elektriko, plin) v revnih gospodinjstvih skoraj dvakrat tolikšen kot v povprečnem gospodinjstvu¹.

Zato je zagotavljanje primernega bivališča ter ponudba cenovno dostopnih stanovanj ključna usmeritev Agende Habitat, ki predstavlja eno od mednarodnih obveznosti Nacionalnega stanovanjskega programa, sprejetega maja 2000.

Dostopnost do stanovanj se je po letu 1991 zmanjšala, kar velja še toliko bolj za upravičence do socialnih in neprofitnih stanovanj, saj je pridobivanje socialnih stanovanj skoraj zastalo. V obdobju

Tabela 4.9: Samski upravičenci denarnega dodatka s končano ali nedokončano osnovno šolo, junij 1999

starost	skupaj	I. in II. stopnja izobrazbe	% s I. in II. stopnjo
do 18	49	36	73.5
18-21	6924	2216	35.2
22-26	5349	1645	30.8
27-45	5368	2893	53.9
46-59	3150	2041	64.8
60-64	371	303	81.7
nad 65	1148	830	72.3
Skupaj	21779	9952	45.7

Vir: MDDSZ, junij 1999.

1973 do 1985 je bilo (po podatkih iz Nacionalnega stanovanjskega programa) povprečno letno pridobljenih 1,700 socialnih stanovanj, v obdobju 1991 do 1998 pa le dobrih 900 socialnih stanovanj. Tako se je dostopnost do primerne stanovanja za socialno šibkejše skupine drastično zmanjšala, saj na najem socialnega stanovanja čaka kar 7,000 prosilcev. Tudi sicer se razkorak med ponudbo in povpraševanjem po stanovanjih še naprej povečuje, saj je bilo npr. leta 1981 zgrajenih 14,674 stanovanjskih enot, leta 1998 pa po ocenah le okrog 6,200.

V času izvajanja Nacionalnega stanovanjskega programa (do leta 2009), bo potrebno zagotoviti okrog 2,000 stanovanjskih enot letno samo za socialne potrebe, kar bi kljub vsemu zaradi navedenega primanjkljaja pomenilo, da bi bilo treba na pridobitev socialnega stanovanja čakati sedem let. Tudi obstoječe subvencioniranje najemnin je bilo neprimerno, saj je zajelo zelo majhen krog upravičencev. Z uveljavitvijo sprememb Stanovanjskega zakona, ki je bil sprejet konec leta 1999, se bo materialni položaj najemnikov socialnih stanovanj izboljšal, saj se bodo najemnine v teh stanovanjih znižale (uvedba socialne najemnine). Uvedeno pa je tudi posebno objektno subvencioniranje², kar bo poleg sprememb v zemljiški politiki pomenilo pomembno osnovo za intenzivnejšo gradnjo socialnih stanovanj v občinah. Marca 1999 je Vlada RS spre-

Kar 40 do 50% dijakov zapusti šolo po prvem letniku

¹Za povprečno gospodinjstvo pomenijo ti stroški v strukturi izdatkov za življenjske potrebščine 10.4%, za revna gospodinjstva pa 18.7%. Tako skupaj za hrano in stanovanje revna gospodinjstva porabijo 54.7% razpoložljivih dohodkov, povprečno gospodinjstvo pa 36.3%.

Tabela 4.10: Značilne skupine registrirano brezposelnih oseb od 1987 do 1999¹

Leto	Povprečno št. registrirano brezposelnih oseb	Deleži posameznih kategorij v letih od 1987 do 1999					
		Stari do 26 let	Iščejo prvo zaposlitev	ženske	Brezposelni nad 1 leto	Brez strokovne izobrazbe	Stari nad 40 let
1987	15,184	50.6	30.1	48.8	33.1	57.7	17.0
1988	21,342	51.9	28.7	47.3	36.9	57.1	14.5
1989	28,218	51.5	29.1	48.9	42.7	55.4	15.0
1990	44,623	51.4	26.5	47.9	37.4	49.8	16.1
1991	75,079	47.8	22.2	44.7	47.3	45.9	19.0
1992	102,593	40.7	20.2	43.9	50.7	46.5	25.0
1993	129,087	38.0	19.0	43.8	53.0	45.3	28.2
1994	127,056	33.4	19.0	44.9	59.0	45.8	32.4
1995	121,483	32.2	19.7	46.7	62.1	46.7	34.1
1996	119,799	31.4	19.4	48.1	56.2	47.0	36.6
1997	125,189	29.1	18.3	48.8	57.1	47.1	40.8
1998	126,079	26.3	18.1	49.9	61.7	46.9	46.0
1999	118,950	25.8	18.7	50.6	63.7	46.0	48.5

Vir: RZZ

Opomba: ¹Deleži posameznih kategorij so izračunani od povprečne brezposelnosti, razen deležev brezposelnih nad 1 leto in starih nad 40 let, ki so izračunani po stanju konec leta.

jela Projekt nacionalne varčevalne sheme, ki spodbuja dolgoročno varčevanje in prebivalstvu zagotavlja ugodna dolgoročna posojila za nakup in izgradnjo stanovanj.

4. Prejemki za preživetje

Vrednost prejemkov (denarna pomoč kot edini vir preživljanja in denarni dodatek), ki naj bi revnim osebam in družinam omogočala preživetje, se je od leta 1993 zaradi neustreznega sistema usklajevanja zmanjševala. Zato in zaradi razmer na trgu dela, se je materialni in socialni položaj najbolj ogroženih slabšal. Tako je s spremembami Zakona o socialnem varstvu že predviden dvig tega socialnega prejemka na raven na novo izračunanega minimalnega dohodka, ki bo zagotavljal kritje minimalnih življenjskih stroškov (Stanovnik, T.; Stropnik, N., 1999). Spremembe zakona bodo obenem zagotavljale poenotenje z zakonodajo EU ter omogočale revnemu prebivalstvu preživetje in aktivnejše sodelovanje pri urejanju njihovega položaja.

Delež izdatkov za stanovanje je v revnih gospodinjstvih skoraj dvakrat večje kot v povprečnem gospodinjstvu

²Objektno subvencioniranje je povezano s pridobivanjem in z najemom stanovanj.

3.5

Pismenost odraslih

Pisni dosežki odraslih v Sloveniji po ravneh in regijah

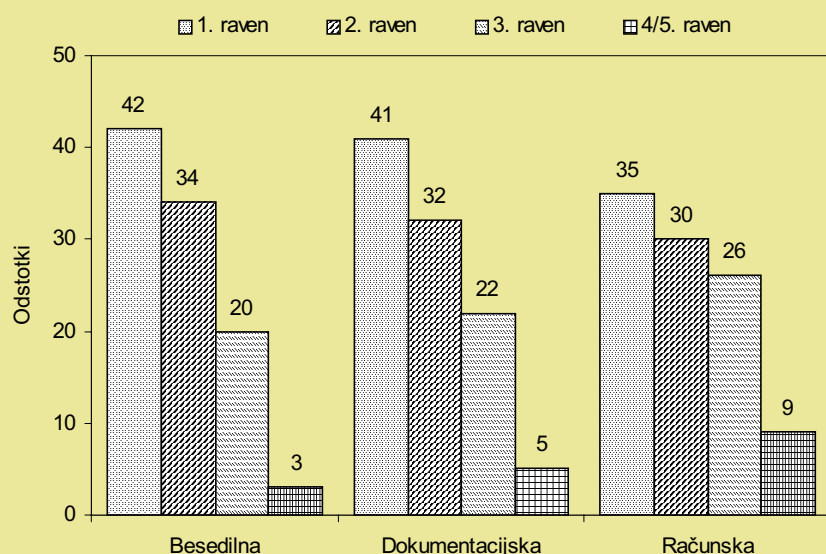
Porazdelitev pisnih dosežkov odrasle populacije od 16 do 65 let na petih ravneh je zelo neuravnotežena in kaže veliko razslojenost prebivalstva na področju pismenosti. Večina prebivalstva izkazuje nizke pisne spretnosti na vseh treh področjih pismenosti. Na 1. in 2. raven **besedilne in dokumentacijske** pismenosti so se uvrstile tri četrtine odraslega prebivalstva, v **računski** pismenosti so dosežki prebivalstva malo boljši, na najnižji dve ravni se je uvrstilo okoli tri petine preučevane populacije. Ob predpostavki, da je 3. raven pismenosti ustrezna za potrebe tehnološko razvite družbe, ugotavljamo, da od 60 do več kot 70% odrasle populacije v Sloveniji nima dovolj kakovostnega pisnega

znanja, ki je potrebno za ravnanje z informacijami iz različnih pisnih virov. Pri tem gre predvsem za pomanjkanje tistih spretnosti, vsaj tako kažejo rezultati raziskave, ki omogočajo iskanje in razumevanje informacij iz različnih pisnih virov in njihovo uporabo v novih okoliščinah. Najvišje ravni (4. in 5. raven skupaj) po posameznih področjih pismenosti dosega manj kot 10% odraslega prebivalstva - največ v računski pismenosti (9%), nato v dokumentacijski pismenosti (5%), najmanj pa v besedilni pismenosti (3%).

Podobno kot na ravni Slovenije se neuravnotežena porazdelitev pisnih spretnosti na posameznih ravneh pojavlja v posameznih regionalnih območjih in v obeh pomembnejših mestnih središčih (Ljubljana, Maribor)¹. Kot pripomoček za realnejše ovrednotenje dosežene ravni pismenosti prebivalcev posameznih območij sta bila izbrana dva

¹Povzeto po Kodelja, J., v Pismenost odraslih v Sloveniji, Andragoški center Slovenije, 2000.

Graf 5.1: Pismenost odraslih v Sloveniji

Vir podatkov: Raziskava Pismenost odraslih in udeležba v izobraževanju, 1998.

kazalca, s katerima sta se določala položaj in raven razvitosti posameznih regij, in sicer BDP na prebivalca (splošen indikator ekonomske moči in položaja območja) in povprečno število let šolanja (sintezni indikator ravni izobrazbe prebivalstva). Za prebivalstvo posameznih območij je značilna, podobno kot za prebivalstvo vse Slovenije, razmeroma visoka umestitev prebivalstva na ravneh, kjer so pisni dosežki prebivalstva nižji (prva in druga raven), in to velja za vsa tri preučevana področja pismenosti. Po deležu prebivalstva na

najnižjih ravneh pismenosti se večina območij giblje okoli slovenskega povprečja (za 1. in 2. raven skupaj v besedilni pismenosti znaša 77%), območja z opazno nižjimi deleži prebivalstva na teh ravneh so osrednjeslovensko, gorenjsko in obalno-kraško (okoli 70%).

Poseben problem so manj razvita območja Slovenije, zlasti območja, ki ležijo na njenem južnem (notranjsko-kraško območje), severnem in severovzhodnem obrobju (koroško, pomursko, podravsko območje). To so območja, pri katerih se vrednost BDP v glavnem giblje pod ravnjo, ki velja kot povprečje za Slovenijo, med 7.4 in 8.5 tisoč USD na prebivalca. V povprečju se je prebivalstvo teh območij šolalo od 8.5 do 8.9 let, delež prebivalstva s samo osnovno šolo je razmeroma visok in presega 50%, delež prebivalstva z višjo in visoko izobrazbo se giblje med 5 in 7%. V tem pogledu kot izjema velja Podravsko območje, tako glede povprečnih let šolanja, kot tudi deleža prebivalstva z višjo in visoko izobrazbo. Podobno kot za Ljubljano² bi lahko tudi ožjemu mestnemu območju Maribora³ pripisali določen vpliv na raven izobrazbe prebivalstva tega območja, namreč raven pismenosti v teh središčih do neke mere vpliva na raven pisnih spretnosti v celotni regiji, pogojuje pa je ne. Zelo velikih odstopanj med območji pa ni zaznati in razloge za to je iskati v precej izravnanih podatkih pov-

Tabela 5.1: Prebivalstvo po pisnih spretnostih in po statističnih območjih

Statistična območja	BDP na prebivalca. v USD (1996)	Povprečje števila let šolanja (1991)	Delež v %			Delež v %		
			1. in 2. raven (od 0-275 točk)			4. in 5. raven (od 326-500 točk)		
			Besedil.	Dokum.	Računska	Besedil.	Dokum.	Računska
Pomurska	7,370	8.7 let	87.4	87.1	78.6	1.5	4.0	4.4
Podravska	7,770	9.2 let	79.8	77.9	69.6	2.5	5.0	8.9
Koroška	8,170	8.7 let	76.0	77.6	67.7	4.1	4.9	7.1
Savinjska	8,950	8.9 let	78.4	70.9	65.8	2.2	3.4	7.1
Posavska	8,580	8.5 let	82.7	72.9	75.7	0.0	1.1	4.6
Dolenjska	9,270	8.5 let	83.8	75.5	68.5	3.0	4.5	6.0
Goriška	9,340	8.9 let	74.6	70.1	63.7	4.2	3.8	6.5
Obalno-kraška	9,690	9.3 let	73.7	74.4	64.3	4.3	6.9	8.9
Notranjsko-kraška	8,030	8.7 let	85.6	82.1	74.7	0.9	3.6	5.2
Gorenjska	8,750	9.2 let	72.8	68.0	62.1	3.2	7.9	10.9
Zasavska	8,000	8.8 let	79.2	75.4	63.6	0.8	0.0	3.1
Osrednje-slovenska	12,170	9.9 let	70.4	65.2	57.7	4.9	7.4	12.1
Slovenija	9,470	9.2 let	76.7	72.7	65.3	3.2	5.3	8.6

Vir podatkov: ZMAR, Poročilo o človekovem razvoju - Slovenija 1999, in Kodelja, J. (2000).

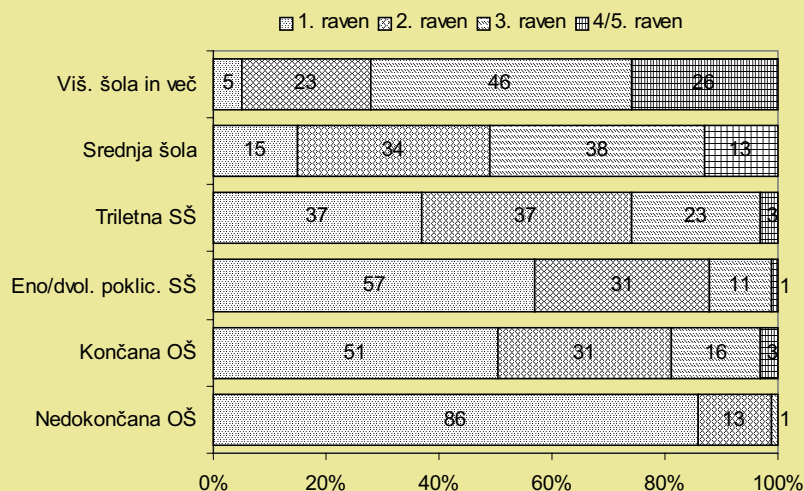
prečnega števila let šolanja, ki so se v letu 1991, z izjemo območja osrednje-slovenska, v glavnem nizali okoli povprečja 9.2 let šolanja.

Raziskava je razkrila nekatere razloge za nizke pisne potenciale odraslega prebivalstva v Sloveniji. Po pričakovanih je poglobitveni napovedovalec ravni pismenosti odraslih v Sloveniji raven izobrazbe oz. dolžina in kakovost začetnega izobraževanja; z dvigovanjem stopnje izobrazbe se praviloma izboljšujejo tudi dosežki na testu pismenosti. Vendar pa samo z izobrazbo ne moremo pojasniti vseh razlik v pismenosti prebivalstva. Analiza je pokazala, da več kot 50% variance v pisnih spretnostih prebivalstva pojasnjujejo štirje dejavniki: poleg izobrazbe na raven pismenosti odraslih zelo vpliva tudi starost, izobrazba staršev in zaposlitveni položaj. Pomemben, vendar manjši vpliv na pisne dosežke v odrasli dobi pa imajo okoliščine, v katerih odrasli živi in dela, ki bolj ali manj spodbujajo ohranjanje in razvijanje pismenosti. Te okoliščine so: področje dela in raba pisnih spretnosti pri delu, udeležba v izobraževanju odraslih in raba pismenosti v življenjskem okolju. Pismenost je pridobljena spretnost, ki se z redno rabo razvija in izpopolnjuje.

Pismenost, izobrazba in izobraževanje odraslih

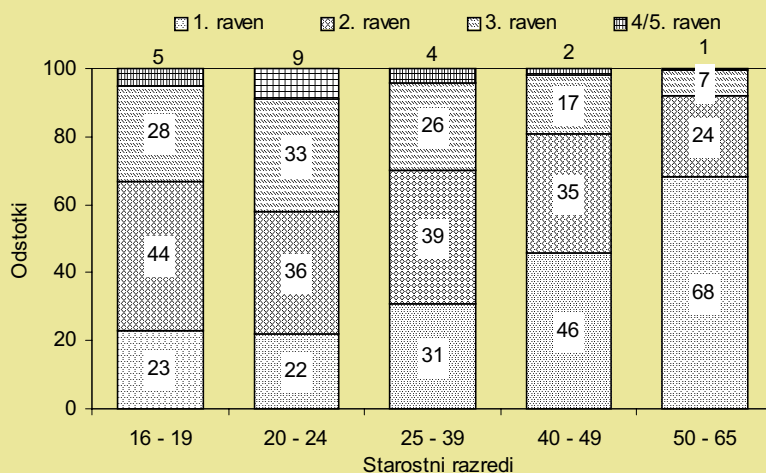
Pisne spretnosti v veliki meri pridobimo v šoli in dosežena izobrazba je njihov najboljši napovedovalec. Po pričakovanih so pisni dosežki na posameznih področjih pismenosti zelo odvisni od stopnje dosežene izobrazbe, z višjo izobrazbo se povečuje delež odraslih na višjih ravneh pismenosti. Z vsakim letom šolanja več se dvigne povprečni rezultat na testu pismenosti za 10 do 15 točk. Manj izobraženi odrasli (nedokončana ali končana osnovna šola ter eno- ali dve-

Graf 5.2: Računska pismenost odraslih po ravneh in končani šoli

Vir podatkov: Raziskava Pismenost odraslih in udeležba v izobraževanju, 1998.

Graf 5.3: Besedilna pismenost odraslih po ravneh in starostnih skupinah

Vir podatkov: Raziskava Pismenost odraslih in udeležba v izobraževanju, 1998.

letna poklicna šola) povečini (več kot 80%) zavzemajo 1. in 2. raven pismenosti na vseh treh lestvicah, prvi dve ravni dosega tudi več kot 70% odraslih s končano triletno srednjo šolo. Pomembna je ugotovitev, da so odrasli s končano

²Na ožjem mestnem območju Ljubljane je bila po podatkih preučevanja pisnih spretnosti dosežena naslednja razporeditev prebivalstva po petih ravneh. Na 1. in 2. ravni: besedilna spretnost 66.8%, dokumentacijska 61.8% in računska 54.8%. Na 4. in 5. ravni: besedilna pismenost 5.8%, dokumentacijska 8.8% in računska 12.4%.

³Na mestnem območju Maribora je po podatkih preučevanja pisnih sposobnosti naslednja razporeditev prebivalstva po petih ravneh. Na 1. in 2. ravni je pri besedilni pismenosti znašal delež prebivalstva 71.9%, na dokumentacijski 74.9% in na računski 57.5%. Na 4. in 5. ravni je pri besedilni pismenosti znašal delež prebivalstva 4.8%, na dokumentacijski 5.4%, in na računski 12.4%.

triletno poklicno srednjo šolo po povprečnih pisnih dosežkih (kakovost znanja in sposobnost, da to znanje tudi uporabi) bližje dosežkom odraslih, ki so končali osnovno šolo, kot tistim s končano štiri-letno srednjo šolo. Šele na stopnji končane srednje šole se zgodi preobrat in se odrasli po pisnih dosežkih pogosteje uvrščajo na 3. in tudi na najvišjo, 4. in 5. raven pismenosti. Večina odraslih z višješolsko in fakultetno izobrazbo se je uvrstila na 3. raven v približno enakih deležih na besedilni, na dokumentacijski in na računski lestvici. Presenetljivo je, da tudi med fakultetno izobraženimi najdemo odrasle s pisnimi dosežki na 1. in 2. ravni. Domnevamo lahko, da so bile pisne spretnosti teh odraslih nekoč po koncu šolanja na višji ravni in so jih ti odrasli sčasoma, zaradi pomanjkanja dejavnosti, ki bi ohranjale te spretnosti na isti ravni, izgubili. Po drugi strani lahko za slabo izobražene odrasle domnevamo, da ne dosegajo najvišjih ravni pismenosti. Manjši delež manj izobraženih dosega najvišje ravni pismenosti (okoli 11%) in to dokazuje, da si pisnih spretnosti ne pridobimo samo v

šolskih klopek in da šola ne opremlja s pisnimi spretnostmi za vse življenje. Odrasli lahko po končani šoli pisne spretnosti izgubijo, če jih ne uporabljajo, ali pa jih obnovijo in na novo pridobijo z uporabo in usposabljanjem, čeprav imajo nizko stopnjo izobrazbe.

Razvoj pismenosti pri posamezniku je do določene mere začrtan v otroštvu v družinskem okolju in je odvisen od izobrazbe staršev in bralnih navad v družini, nadaljuje pa se v šoli. Z naraščanjem izobrazbe staršev narašča raven pismenosti, ki jo posameznik doseže. Odrasli, katerih starši nimajo končane osnovne šole, v povprečju dosegajo 1. raven pismenosti, odrasli, katerih starši so končali vsaj srednjo šolo, pa se umeščajo na 3. raven pismenosti. Posameznikom z manj začetnega socialnega kapitala primanjkuje spodbud in priložnosti, da bi ga v odrasli dobi dobili več, s tem pa se povečuje možnost, da bodo izključeni (iz izobraževanja, trga dela).

Med oceno pisnih potencialov odraslega prebivalstva, ki je izražena z dosežki na testu pismenosti, in izobrazbenim sestavom prebivalstva ter povprečnimi leti šolanja, se kaže precejšnje ujemanje. Izobrazbeni prag, ki še zagotavlja zadovoljive pisne dosežke odraslih v Sloveniji, je končana 4-letna srednja šola, v populaciji pa ima končano vsaj 4-letno srednjo šolo manj kot 40% odraslega prebivalstva (ocena 1996)⁴. Glede na povprečna leta šolanja odraslega prebivalstva (9.2 let), kar pomeni v izobrazbenem sestavu razmeroma visok (okoli 50 odstoten) delež prebivalstva s samo osnovnošolsko izobrazbo, tudi ne moremo pričakovati boljših pisnih dosežkov odrasle populacije na testu pismenosti, z ozirom na to, da se večina odraslih z osnovnošolsko izobrazbo na testu uvršča na 1. in 2. raven na vseh treh področjih pismenosti. Te danosti ne pogojujejo samo splošne nižje ravni pisne spretnosti prebivalstva, temveč vplivajo tudi na pripravljenost prebivalstva, da se izobražuje ali se namerava izobraževati.

Poudarek 5.1: Definicija pismenosti odraslih

Pismenost pomeni sposobnost razumevanja in uporabe informacij iz različnih pisnih virov za delovanje v vsakodnevnih dejavnostih odraslih v družini, na delovnem mestu in okolju, za doseganje lastnih ciljev ter za razvoj lastnega znanja in potencialov. Ključno vprašanje v raziskavi je, kako dobro odrasli uporabljajo pisne spretnosti v različnih okoliščinah in ne ali znajo brati, pisati in računati ali ne.

Študija raziskuje dosežke odraslih na treh področjih pismenosti:

Besedilna pismenost (Prose Literacy) – zajema sposobnost razumevanja in uporabe informacij v različnih vrstah besedil, in sicer iskanje, povezovanje in generiranje informacij. Pri nalogah gre za razumevanje in rabo pisnih informacij, organiziranih v stavke in odstavke, pomembno je ločevanje med podano in iskano (zahtevano) informacijo.

Dokumentacijska pismenost (Document Literacy) – zajema sposobnost razumevanja in uporabe informacij v različnih grafičnih prikazih podatkov in obrzcih. Naloge so podane v obliki matrične strukture ali obrazca, to je v stolpcih in vrsticah. Naloge vključujejo razpredelnice, znake, kazala, sezname, urnike, zemljevide, diagrame in obrazce.

Računska pismenost (Quantitative Literacy) – zajema sposobnost razumevanja in uporabe osnovnih računskih operacij, ki jih vsebujejo različni pisni viri (izpolnjevanje naročilnic, čekov idr.). Zajete so vse štiri osnovne računске operacije: seštevanje, odštevanje, množenje in deljenje, ki se pojavljajo posamezno ali v kombinacijah, v številčni ali drugače opredeljeni količini v pisni obliki.

Pisni dosežki za vsako področje so se razvrščali v lestvice, ki obsegajo od 0 do 500 točk in so razdeljene na 5 ravni, pri čemer predstavlja 1. raven najnižje pisne dosežke.

⁴Ocena na podlagi podatkov iz Ankete o delovni sili, SURS, 1996.

V raziskavi smo zbirali podatke o kakršnemkoli organiziranem⁵ izobraževanju, usposabljanju ali izpopolnjevanju odraslih v obdobju 12 mesecev pred začetkom raziskave (od septembra 1997 do septembra 1998). Glede na podatke o udeležbi odraslih v izobraževanju v tem obdobju in o njihovi pripravljenosti za učenje so odrasli razdeljeni na 3 skupine; dejavne, morebitne dejavne in nedejavne v izobraževanju.⁶ Podatki so pokazali, da programi izobraževanja, izpopolnjevanja in usposabljanja redko dosežejo odrasle z nižjimi pisnimi spretnostmi, kajti večina teh programov je namenjena tistim, ki so že dobro usposobljeni in dosega višje ravni pismenosti. Najboljše pisne dosežke so pokazali dejavni odrasli na vseh treh lestvicah, zgornje tri ravni besedilne pismenosti je doseglo 37%, v računski pismenosti pa kar polovica dejavnih odraslih. Pisni dosežki morebitnih dejavnih in nedejavnih odraslih pa so mnogo slabši, saj se od 80 do več kot 90% odraslih, ki se glede na pripravljenost za učenje uvrščajo v ti dve kategoriji, uvršča na prvi dve ravni pismenosti. Rezultati testiranja pisnih spretnosti predpostavljajo obsežne posege v dvigovanje izobrazbene ravni prebivalstva z nedokončano ali končano osnovno šolo, ter srednjo poklicno izobrazbo, vendar uspešnost teh posegov med drugim določa tudi pripravljenost prebivalstva, da se izobražuje.

Pismenost in starost

Med mlajšimi in starejšimi generacijami so zelo velike razlike v pisnih dosežkih na vseh področjih pismenosti, med starejšimi je vsaj trikrat več odraslih na najnižjih ravneh pismenosti kot med mladimi. Na vseh treh področjih pismenosti imajo najboljše pisne spretnosti mlajši odrasli med 20. in 24. letom, ki se v povprečju uvrščajo med 2. in 3. ravn-

Teoretična izhodišča kapitala izobrazbe posegajo v izobrazbeni potencial prebivalstva, pri čemer se spremlja kvantitativni in kvalitativni vidik zaloge kapitala izobrazbe in njegovih tokov; s kvantitativnim kriterijem zaloge kapitala izobrazbe se razume izobraženost prebivalcev (izobrazbena struktura ali povprečna leta šolanja), kvalitativni vidik pa predstavlja obstoječe znanje (izraženo npr. z doseženo ravni pismenosti). Kvantitativni vidik toka izobrazbe se izraža z vključenostjo prebivalstva v izobraževanje, kvalitativni vidik toka izobrazbe pa kakovost izobraževalnega sistema in izobraževanja. Na osnovi teoretičnih izhodišč je zasnovanih več meril in kazalcev (Bevc, 1999).

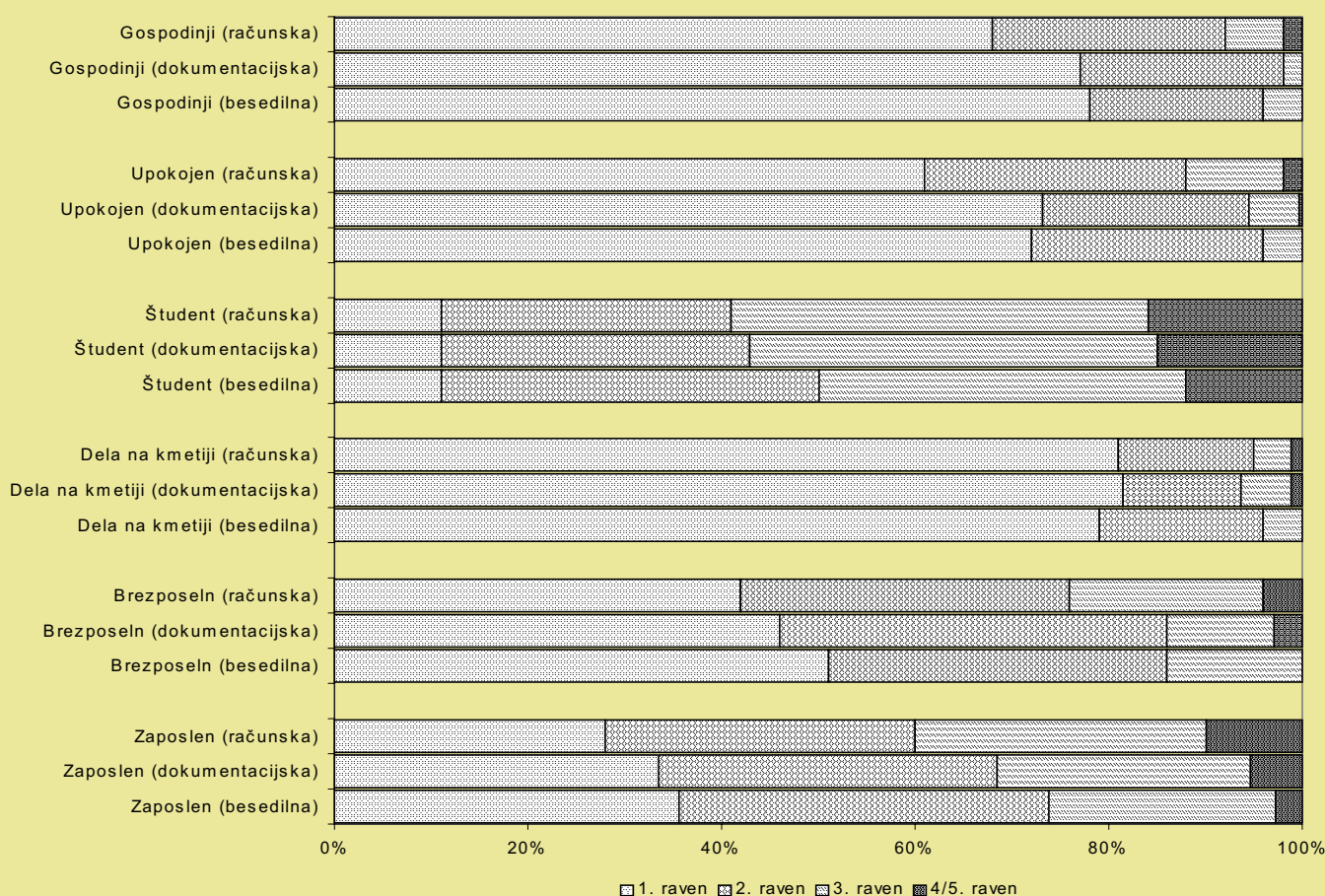
ijo pismenosti, najslabše pa starejši odrasli med 55 in 65 letom, njihovi povprečni dosežki se gibljejo na 1. ravni na vseh treh področjih pismenosti. Razlike v pisnih dosežkih med starostnimi razredi lahko pripišemo razlikam v dolžini šolanja in procesom pozabljanja šolskih znanj. Pri mlajših odraslih so šolske pisne prakse še ohranjene, poleg tega pa se v povprečju šolajo dlje, kot so se imele možnost šolati starejše generacije. Z vidika ocene zaloge izobrazbenega kapitala (gre za kakovost in uporabnost znanja prebivalstva) je pomembna ugotovitev, da se razlike v pisnih spretnostih ohranjajo med najstarejšim in najmlajšim starostnim razredom, tudi če primerjamo odrasle z enako stopnjo izobrazbe (npr. odrasle s končano srednjo šolo po starostnih skupinah).

Generacija mladih od 16. do 24. leta izstopa po boljših pisnih dosežkih na vseh treh lestvicah; dijaki (16 do 19 let) v povprečju dosegajo 2. raven, študenti (20 do 24 let) pa 3. raven pismenosti. Podatki pa kažejo na velike razlike v pisnih dosežkih tudi med mladimi samimi, po pričakovanjih dijaki in študenti dosegajo boljše pisne rezultate kot njihovi vrstniki, ki se ne šolajo. Na 1. raven besedilne pismenosti se je uvrstilo 17% dijakov od 16. do 19. leta in 54% mladih, ki niso dijaki. V Sloveniji začetno izobraževanje na primarni stopnji tistim mladim, ki ne nadaljujejo šolanja na sekundarni stopnji, ne zagotavlja ohranjanja pisnih spretnosti na ustrezni ravni, ki bi jim omogočala nadaljnje učenje in izobraževanje v kasnejših letih.

⁵Kot "organizirano" je šteto izobraževanje, usposabljanje ali izpopolnjevanje, pri katerem se oseba poveže z drugo osebo ali organizacijo.

⁶Opredelitev je povzeta po študiji Odrasli prebivalci Slovenije v izobraževanju iz leta 1989, Jelenc, Z. Za "dejavne udeležence" v izobraževanju smo šteli odrasle, ki so odgovorili, da so se izobraževali, usposabljali ali izpopolnjevali v času anketiranja ali pa v zadnjih dvanajstih mesecih. Za "morebitne udeležence" so upoštevani tisti, ki so odgovorili, da se zdaj ne izobražujejo in se tudi v zadnjem letu niso, da pa bi se želeli izobraževati v prihodnosti. "Nedejavni" so vsi tisti, ki se niso izobraževali, usposabljali ali izpopolnjevali in se tudi v prihodnosti ne želijo.

Graf 5.4: Pismenost odraslih po ravneh in udeležbi v izobraževanju

Vir podatkov: Raziskava Pismenost odraslih in udeležba v izobraževanju, 1998.

Pismenost in delo

Raven izobrazbe je pomemben dejavnik, ki vpliva na položaj na trgu dela in zaposlitev, izsledki raziskave pa kažejo, da je tudi pismenost povezana z zaposlitvenimi možnostmi in konkurenčnostjo na trgu dela. Raven pismenosti se odraža v rezultatih na trgu dela tako na ravni posameznika kot na nacionalni ravni. Višja raven pismenosti pomeni za posameznika večjo verjetnost, da bo imel delo, in manjšo verjetnost, da bo brezposeln, obenem pa večjo verjetnost, da bo zaposlen v visokokvalificiranih poklicih (beli ovratniki) in obratno, manjšo verjetnost, da bo opravljal dela v poklicnih kategorijah, ki zahtevajo nižjo usposobljenost (modri ovratniki).

Aktivni prebivalci (zaposleni in brezposelni) izkazujejo boljše pisne spretnosti od neaktivnega prebivalstva. Zaloga pis-

nih spretnosti med rezervno delovno silo (brezposelnimi) pa je nižja kot med delovno aktivnim prebivalstvom. Izvzeti so seveda dijaki in študenti, ki so pokazali daleč najboljše pisne dosežke, saj jih polovica dosega zgornje tri ravni besedilne pismenosti in skoraj 60% v računski pismenosti. Med zaposlenimi se jih na zgornje tri ravni uvršča le še 26% v besedilni pismenosti in 40% v računski pismenosti, večina zaposlenih pa dosega prvi dve ravni pismenosti. Odrasli berejo in pišejo večinoma pri delu, zato tisti, ki ne delajo in niso v šoli, običajno berejo manj pogosto. Pomanjkanje rednih pisnih in bralnih dejavnosti je problem pri brezposelnih, kajti njihove pisne spretnosti so v primerjavi z zaposlenimi relativno slabe. Med brezposelnimi jih le 14% dosega zgornje tri ravni besedilne pismenosti in 24% v računski pismenosti. Ko odrasli s slabimi pisnimi spretnostmi vstopijo na trg dela, se soočijo z večjim tveganjem, da bodo brezposelni. Tvegan-

je, da bodo brezposelni, je dvakrat večje med odraslimi, ki so slabo pisмени.

Ena od posledic hitrega tehnološkega razvoja v zadnjih desetletjih je naglo upadanje zaposlenosti v dejavnostih, ki so v razvitih gospodarstvih zaposlovala predvsem nizko kvalificirano delovno silo. S tehnološkim razvojem in vse večjo avtomatizacijo proizvodnje se ukinjajo številna delovna mesta, ki zahtevajo nizko usposobljenost zaposlenih; določene spretnosti in poklici postajajo nepotrebni. Po drugi strani pa se z vse večjo ponudbo dobro usposobljene delovne sile nenehno dvigujejo zahteve za vstop na trg dela, zato se posamezniki z nizko stopnjo izobrazbe vse težje zaposlujejo. Delovna mesta, ki jih ustvarjajo hitro rastoči sektorji dejavnosti, temeljijo na znanju in visoki ravni usposobljenosti. Na vseh področjih gospodarstva so vse večje zahteve po visoko usposobljeni delovni sili, vse bolj se izpostavljajo potrebe po spretnostih, ki so transferne, ter po neprekinjenem nadgrajevanju in razvoju spretnosti pri posamezniku v vsej delovni karieri.

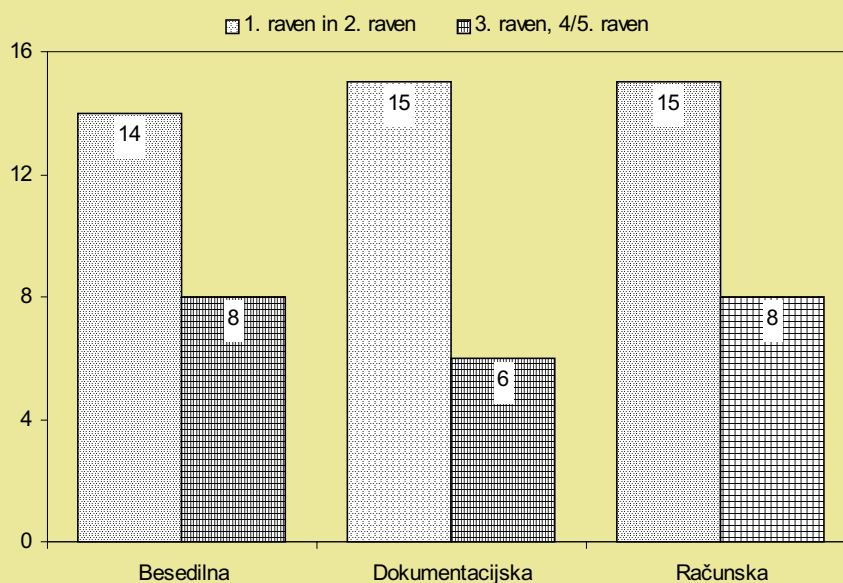
V sektorjih dejavnosti, kjer je bila v tem obdobju rast zaposlenih največja, kot denimo poslovne in finančne storitve, izobraževanje in javna uprava, imajo zaposleni najvišje povprečne pisne dosežke. Zaposleni v dejavnostih, v katerih število zaposlenih upada, pa izkazujejo tudi najnižje pisne dosežke, to so dejavnosti, kot kmetijstvo, gradbeništvo in predelovalne dejavnosti. Takšna situacija je neugodna iz vsaj dveh razlogov. Če bo število zaposlenih v teh dejavnostih še vedno upadalo, to pomeni, da bodo imeli tisti, ki bodo prišli ponovno na trg dela, nižje pisne spretnosti od zahtevanih v dejavnostih, ki doživljajo najhitrejšo rast. Tudi če se zaposlenost v teh dejavnostih ne bo še naprej zmanjševala, lahko zaradi hitre rasti sektorjev, ki temeljijo na znanju, povpraševanje preseže ponudbo po visoko usposobljeni delovni sili. V takih razmerah ni pričakovati, da bodo potrebe po visoko usposobljeni delovni sili zadovoljili tisti, ki prvič vstopajo na trg dela. Pisne spretnosti rezervne delovne sile (brezposelnih in neaktivnih) pa so sicer v povprečju

nižje kot pisne spretnosti zaposlenih, še posebno zaposlenih v sektorjih z visoko rastjo, zato po vsej verjetnosti ne bodo zadostovale za pokrivanje teh potreb.

Pismenost je spretnost, ki jo zahtevajo številna delovna mesta - in vse pogosteje dobra delovna mesta - zato dobro obvladovanje pisnih spretnosti omogoča boljše zaposlitvene možnosti. Ne preseneča nas ugotovitev, da pisni dosežki odraslih v različnih poklicnih kategorijah zelo nihajo. Zaposleni v menedžerskih poklicih, strokovnjaki in tehniki dosegajo precej višje pisne rezultate kot druge poklicne skupine. Okoli polovica zaposlenih v menedžerskih poklicih, strokovnjakov in tehnikov dosega zgornje tri ravni besedilne pismenosti, v računski pismenosti pa okoli 70%. Obenem pa zanemarljiv delež teh poklicnih skupin v Sloveniji dosega 4./5. raven besedilne in dokumentacijske pismenosti. V računski pismenosti 4./5. raven dosega od 20 do 24% zaposlenih v teh poklicih. Zaposleni v uradniških, storitvenih poklicih in trgovci so se pogosteje uvrščali na 2. ali 3. raven pismenosti na vseh treh lestvicah. Druge poklicne kategorije, obrtniški poklici, upravljalci strojev in naprav in poklici za preprosta dela so se v največji meri uvrščali na 1. ali 2. raven pismenosti, kmetje pa pretežno na 1. raven.

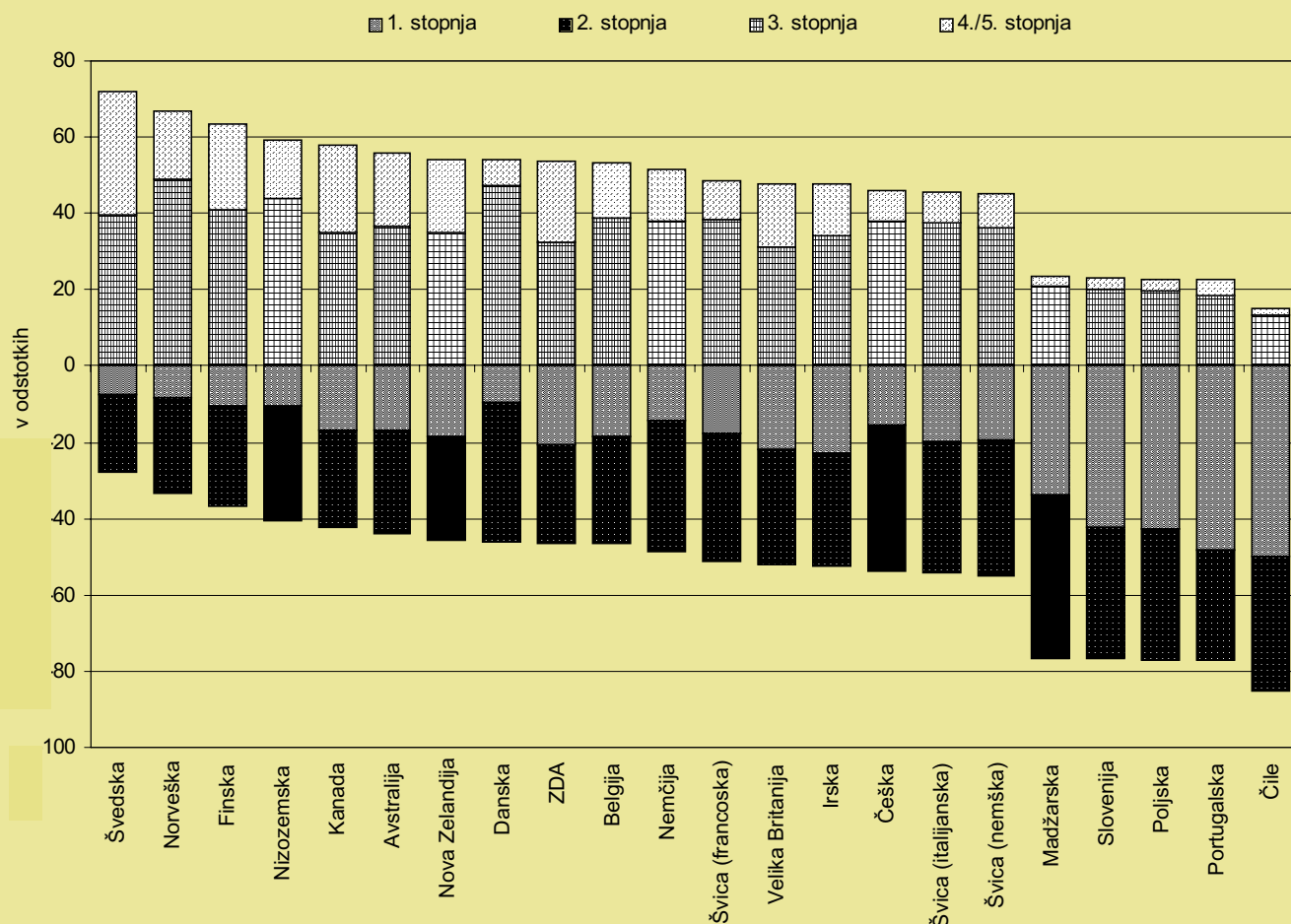
Med slabo pismenimi odraslimi je tveganje za brezposelnost dvakrat večje

Graf 5.5: Delež brezposelnih glede na ravni pismenosti

Vir podatkov: Raziskava Pismenost odraslih in udeležba v izobraževanju, 1998.

Graf 5.6: Mednarodne primerjave pismenosti

Primerjava pisnih dosežkov odraslih v Sloveniji z drugimi državami

Primerjava pisnih potencialov odraslega prebivalstva v 20 državah pokaže, da sodi Slovenija po pisnih dosežkih odraslega prebivalstva v skupino držav - skupaj s Čilom, Portugalsko in Poljsko - v katerih se na najnižji dve ravni pismenosti umešča več kot 60% odraslega prebivalstva. Države z najnižjimi deleži odrasle populacije na 1. in 2. ravni (besedilne) pismenosti so Švedska (28%), Finska (37%), in Norveška (33%), v računski pismenosti pa tudi Češka (31%).

Vendar pa je Slovenija bližje prvi skupini držav ne le po pisnih dosežkih prebivalstva, ampak tudi po nekaterih socialnih in ekonomskih kriterijih. Države z največjimi deleži slabo pismenega odraslega prebivalstva imajo med 20 preučevanimi državami večje deleže manj izobraženega prebivalstva, manjši bruto družbeni proizvod na prebivalca, krajšo pričakovano dolžino življenja ob rojstvu, najmanjši delež žensk v parlamentu in manjši delež prebivalstva, aktivnega v različnih prostovoljskih dejavnostih.⁷ Raziskava seveda ni potrdila, da so vsi ti dejavniki neposredno odvisni od ravni pismenosti prebivalstva.

Slovenija med 20 preučevanimi državami izstopa po nekaterih kazalcih pisne sposobnosti prebivalstva oziroma je povsem na zadnjem mestu med državami:

⁷Izjema je Češka, ki se od te skupine držav razlikuje po boljši izobrazbeni strukturi prebivalstva (Češka ima več kot 80% prebivalstva, ki ima končano najmanj srednjo šolo), po drugih naštetih kriterijih pa sodi v to skupino držav.

1. Izmed vseh držav se je v Sloveniji na 1. in 2. raven pismenosti uvrstil največji delež odraslih v starosti 56 do 65 let, kar tudi pomeni, da je razlika v kakovosti pisne usposobljenosti (povprečni pisni dosežki) med najstarejšo in najmlajšo generacijo, zajeto v raziskavo, med največjimi.
2. Povsem na repu držav pa je Slovenija tudi po razlikah v povprečnih pisnih dosežkih mladih in starejših odraslih, ki imajo končano srednjo šolo. V Sloveniji starejši odrasli s končano srednjo šolo niso uspeli ohraniti pisne kondicije, ki bi bila primerljiva s pisno usposobljenostjo mlajših starostnih skupin. V nekaterih državah med različno starimi odraslimi s končano srednjo šolo ni razlik v pisnih dosežkih, npr. v Čilu, ZDA, Novi Zelandiji, Veliki Britaniji, Češki in Kanadi).
3. V Sloveniji so razlike v povprečnih pisnih dosežkih najmanj in najbolj izobraženih odraslih prav tako med največjimi.
4. Največje razlike v primerjavi z drugimi državami so v kakovosti pisnega znanja pri dijakih in študentih ter njihovih vrstnikih, ki se ne šolajo od 16. do 24. leta starosti.
5. Slovenija ima enega najmanjših deležev odraslih, ki imajo končano manj kot srednjo šolo in dosegajo zgornje ravni pismenosti (11%), na Švedskem npr. dosega te ravni več kot 60% odraslih, ki nimajo končane srednje šole.

Zaključek

Izsledki raziskave besedilne, dokumentacijske in računske pismenosti so dovolj natančno merilo za vse prikaze kakovosti zaloga kapitala izobrazbe. Raziskava je temeljito posegla v vse izobrazbene segmente kapitala izobrazbe (osnovnošolska in nižja, srednja poklicna in srednja splošna oziroma strokovna ter višja in visoka raven izobrazbe) in s tem smo tudi pridobili natančnejši vpogled v de-

janske potrebe po izobraževanju. Če namreč kot podlago za vključevanje odraslih v izobraževanje vzamemo kakovostni vidik izobrazbe, merjene s pismenostjo odraslega prebivalstva, potem bi morali v Sloveniji v izobraževanje vključiti petkrat več odraslih kot po kvantitativnem kriteriju (izobrazbena struktura prebivalcev).

Poleg tega je raziskava razkrila, da so z vidika pismenosti nekatere skupine prebivalstva bolj ogrožene kot druge; ukrepi za dvigovanje pismenosti odraslega prebivalstva v Sloveniji bodo bolj učinkoviti, če bodo usmerjeni ciljno in bodo upoštevali značilnosti in potrebe teh skupin prebivalstva. Tem skupinam je skupno, da gre za manj izobražene ljudi, z največ srednjo poklicno šolo, ki se ne vključujejo v izobraževanje oziroma se ne želijo izobraževati in ne izkoriščajo v zadostni meri možnosti za učenje, ki jih ponuja življenjsko in delovno okolje. Te skupine odraslih, ki se seveda razlikujejo po položaju, vlogah, ki jih opravljajo kot odrasli, itn., so: mladi do 25. leta zunanaj izobraževanja, brez končane vsaj srednje šole; brezposelni; starši šoloobveznih otrok, zaposleni v sektorjih dejavnosti, kjer zaposlovanje naglo upada; starejši od 40 (45 let) let; prebivalci nekaterih območij v Sloveniji (prekmursko, notranjsko-kraško in spodnjeposavsko), zaposleni v nekaterih sektorjih, dejavnostih in poklicih.

Nacionalni program izobraževanja odraslih, strokovne podlage

Strokovne podlage za Nacionalni program izobraževanja odraslih (NPIO), ki so temeljni dokument za uresničevanje strategije vseživljenjske učenja in njenih temeljnih načel, lahko povzamemo v štirih točkah⁸:

1. Učenje je proces, ki poteka vse življenje.
2. Učimo se po različnih poteh in z različnimi vsebinami, ki omogočajo raz-

Vključenost odraslih v vse oblike izobraževanja je v Sloveniji izrazito nizka

⁸Andragoški center Slovenije.

- voj naših intelektualnih, čustvenih, duhovnih, estetskih in fizičnih sposobnosti (Štirje Delorsovi stebri: vedeti, znati uporabljati, živeti v skupnosti eden z drugim in učiti se biti.).
3. Pomembni viri učenja vsakega posameznika so poleg šole še družina, delovno mesto in bivalno okolje.

4. Samo z uresničevanjem strategije vseživljenjske učenja je mogoče spodbujati in zadovoljevati raznolike potrebe po izobraževanju in učenju v prihajajočem tisočletju.

V NPIO so opredeljene osnove, ki bi morale biti zagotovljene, in pogoji, ki bi morali biti izpolnjeni, da bi se odrasli lahko učili vse življenje. Izobraženost, udeležba odraslih v izobraževanju in vlaganje v izobraževanje odraslih v Sloveniji predstavljajo veliko oviro za uresničevanje Strategije.

Izobraženost slovenskega prebivalstva: Slovenija ima visok delež slabše izobraženega prebivalstva. Mednarodne primerjave o izobraženosti prebivalstva v starosti od 25 do 64 let našega problema na globalni ravni sicer ne pokažejo. Podrobnejši vpogled v nacionalno statistiko pa opozori na zaostanek Slovenije v izobraženosti v primerjavi z drugimi državami, če upoštevamo v deležu s srednješolsko izobrazbo le 4- in 5-letno srednjo šolo, ne pa tudi 3-letne.

Rezultati mednarodne raziskave Pismenost in udeležba odraslih v izobraževanju so h kvantitativnemu prikazu izobraženosti slovenskega prebivalstva dodali še kvalitativno dimenzijo. Odrasli s končanim triletnim izobraževanjem sicer bistveno bolj izobrazbeno sestavo Slovenije v primerjavi z drugimi državami, njihovi dosežki v pismenosti pa so bistveno slabši, kot pri tistih s 4- in 5-letno izobrazbo.

Udeležba v izobraževanju odraslih: Glede na razvite države, od katerih najbolj izstopajo skandinavske, je vključenost odraslih v vse oblike izobraževanja v Sloveniji izrazito nizka. Ob tem pa je značilno, da je motiviranost odraslih za izobraževanje močno soodvisna od stopnje izobrazbe: med odraslimi, ki se po končanem šolanju še izobražujejo, je delež tistih, ki imajo višjo ali visoko izobrazbo, skoraj 8-krat višji od tistih, ki imajo OŠ ali manj; delež tistih, ki imajo končano 4- ali 5-letno šolo pa skoraj 2-krat višji od deleža tistih z enoletno ali dveletno poklicno izobrazbo. Tudi pri razvitosti izobraževalne infrastrukture na področju izobraževanja

Tabela 5.2: Socialno demografske značilnosti odraslih glede na vključenost v izobraževanje, 1998 (v 12 mesecih pred intervjujem)

Stopnja izobrazbe	So se izobraževali	Se niso izobraževali	Skupaj
Osnovna šola ali manj ¹	9.2	90.8	100
Eno- do triletna poklicna srednja šola	22.2	77.8	100
Štiriletna srednja šola	41.4	58.6	100
Višja šola ali več ²	71.5	28.5	100

Vir: Udeležba prebivalcev Slovenije v izobraževanju, ACS 2000

Opombe: ¹Nekaj razredov osnovne šole, končana šolska obveznost, končana osnovna šola

²Višja šola, visoka šola/fakulteta, magisterij/specializacija, doktorat.

Tabela 5.3: Izobrazbena sestava prebivalcev

Končana višja srednješolska izobrazba ¹ in več, leto 1995		
Država	Starost 25 – 64 let	Starost 25 – 34 let
Avstrija	69	81
Danska	62	69
Češka	83	91
Francija	68	86
Grčija	43	89
Irski	47	64
Italija	35	49
Kanada	75	84
Nemčija	84	89
Nizozemska	61	70
Norveška	81	88
Poljska	...	88
Portugalska	20	31
Španija	28	47
Švica	82	88
Švedska	75	88
Velika Britanija	76	86
ZDA	86	87
SLOVENIJA		
Anketa o delovni sili, 1996		
- prva varianta	39	50
- druga varianta	66	79
Popis 1991, ocena 1996		
- prva varianta	36	44
- druga varianta	55	54

1. varianta: vključena 4-/ 5-letna srednja, višja in visoka izobrazba

2. varianta: vključena 3-letna poklicna, 4-/5-letna srednja, višja in visoka izobrazba

Vir: druge države: OECD at a Glance, OECD, Indicators 1997:38, 98; Slovenija: Kraigher: Strokovne podlage za nacionalni program izobraževanja odraslih, 2. zvezek: 390, ACS 1999

¹Končana višja srednja šola pomeni v posameznih državah naslednje število let šolanja: 12 let v Belgiji, Kanadi, Češki, Finski, Franciji, Grčiji, Madžarski, Nizozemski, Norveški, Portugalski, Španiji, Švedski in ZDA); 13 let v Avstraliji, Avstriji, na Danskem, v Nemčiji, Italiji, Luksemburgu, Novi Zelandiji, Švici in 14 let na Irskem, v Islandiji in Veliki Britaniji.

odraslih so opazne podobne značilnosti: omrežje programov in organizacij, svetovalna in informacijska dejavnost se razvijajo tam, kjer je povpraševanje največje in kjer so donosi najvišji, torej v razvitih urbanih okoljih in za bolj izobražene udeležence.

Da bi lahko nadoknadili zaostanke pri neizkoriščenosti potenciala človeškega kapitala v Sloveniji, bi se morali na nacionalni ravni dogovoriti za zavestno spodbujanje izobraževanja odraslih in za vpeljavo ustreznih ukrepov.

Spodbude in ukrepi so v NPIO razvrščene v štiri skupine:

1. povečevanje povpraševanja po izobraževanju pri posameznikih, v podjetjih in lokalnih skupnostih;
2. zagotavljanje večjega vlaganja v izobraževanje odraslih pri posameznikih in socialnih partnerjih;
3. usklajevanje dogovorov in ukrepov na nacionalni in na regionalnih ravneh in med socialnimi partnerji;
4. razvoj in vzdrževanje temeljne infrastrukture za izobraževanje odraslih, ki bo odstranjevala ovire za izobraževanje in spodbujala razvoj potreb in povpraševanja po izobraževanju.

Opredeljena so tudi tri prednostna področja izobraževanja odraslih z določenimi cilji, kvantificiranimi do leta 2010.

Prvo zajema splošno neformalno izobraževanje, ki je namenjeno osebnim potrebam.

Cilj: vsaj 60% odraslih naj bi bilo vključenih v neformalne oblike izobraževanja.

Drugo zajema zviševanje izobraženosti po celotni vertikali,

1. da bi vplivali na zmanjševanje, odpravljanje in preprečevanje družbene zapostavljenosti manj izobraženih odraslih, starih od 15 do 49 let;
2. da bi uveljavljali kulturno-civilizacijsko vlogo izobraževanja-razvijanje zavesti o povezanosti posameznikovih razmer z družbenimi procesi, večje samouresničevanje pri opravljanju različnih življenjskih vlog in

Tabela 5.4: Poglavitni nosilci stroškov izobraževanja (vse izobraževanje v %), 1998 (v preteklih 12 mesecih)

Dosežena stopnja izobrazbe	Sami, družina	Delodajalec	Država
Osnovna šola ali manj	42.2	35.7	19.9
Eno-do 3-letna poklicna šola	30.0	62.8	13.6
Štiri in petletna srednja šola	27.9	64.7	15.2
Višješolska, visokošolska in podiplomska izobrazba	17.7	69.5	25.0

Vir: ACS 2000.

3. da bi vplivali na zmanjševanje strukturnega neskladja.

Cilji:

1. Zagotoviti možnosti, da se vsaj tretjina prebivalstva, stara od 15 do 49 let, brez temeljne izobrazbe in usposobljenosti, vključi v izobraževanje, ki omogoča pridobivanje, obnavljanje in razvijanje temeljnega znanja in spretnosti.
2. Zagotoviti možnosti, da se vsaj četrtna odraslih, starih od 15 (oz. 19) do 49 let, z nedokončano osnovno (oz. srednjo šolo), vključi v programe za dokončanje izobraževanja, in sicer za pridobitev osnovnošolske, srednješolske poklicne, strokovne oz. splošne izobrazbe, desetini prebivalstva pa vključitev v programe višjega strokovnega izobraževanja.

Tretje vključuje izobraževanje za razvoj delovne sile, razvijanje, ohranjanje in posodabljanje spretnosti in kompetenc za prilagajanje in usmerjanje socialno-ekonomskega in tehnološkega razvoja, pa tudi za razvoj ključnih kvalifikacij za prihodnost. Zagotoviti vsem zaposlenim brez temeljne izobrazbe in 70% brezposelnim brez temeljne izobrazbe izobraževanje in usposabljanje v obsegu vsaj 60 oziroma 120 ur na leto. Od tega naj bi jih vsaj 40% nadaljevalo izobraževanje v programih in oblikah za zvišanje izobrazbene ravni. Vsak zaposleni se bo lahko vsaj 45 ur na leto izobraževal po svoji izbiri.

V Sloveniji se prednostno ureja in razvija izobraževanje na tretjem področju, torej izobraževanje v produktivni vlogi, ki jo lahko kvantitativno izmerimo s finančnimi donosi. Strokovne podlage

uveljavljajo enakopravno obravnavanje vseh treh področij:

1. izobraževanje kot bistveno, in ne le instrumentalno vrednoto;
2. izobraževanje kot "potrošnjo", pri kateri so finančni in nefinančni donosi težko izmerljivi, ker se pokažejo v delovanju družine, posameznika, v strpnosti in razumevanju, bogatenju tradicije in kulture, v načinu preživljanja prostega časa, večjem vključevanju starejšega prebivalstva, in ne le izobraževanje kot produktivno vlaganje, ki prinaša visoke donose;
3. izobraževanje kot investicijo za večjo konkurenčnost na globalnem trgu.

NPIO določa tudi količino denarja za uresničevanje nacionalnega programa. Slovenija vlaga premalo javnih sredstev v izobraževanje odraslih, zlasti na področjih in v obdobjih, ko se to ne bi smelo zgoditi (pri plačilu stroškov izvajanja srednješolskih programov za odrasle se je delež udeležencev v obdobju 1989-94 povečal z 42 na 70%, delež države in podjetij pa se je zmanjšal: države s 7 na 6% in podjetij z 52 na 24%). Tako smo na eni strani s 6% BDP javnih sredstev, ki jih dajemo za vzgojo in izobraževanje, v razredu razvitih evropskih držav, po deležu, ki ga dajemo za odrasle (ocenjen na 0.1%) pa zelo daleč za njimi. Razvite države so v 70. in 80. letih namenjale od 6 do 8% BDP vzgoji in izobraževanju, pri nas pa se je takrat gibal delež med 3.5 in 4.5%.

Rezultati mednarodne raziskave o pismenosti odraslih osvetljujejo ne le nizko udeležbo javnih virov pri izobraževanju odraslih, ampak tudi značilnosti uporabnikov tega vira: država **sofinancira** 25% stroškov **programov** izobraževanja odraslim z višjo in visoko izobrazbo (ti sami financirajo 18% stroškov lastnega izobraževanja), prebivalcem, ki imajo osnovno šolo ali manj, pa 20% (sami k pokritju stroškov prispevajo 42%). Pri tem je treba opozoriti, da podatki kažejo le deleže virov, ne pa tudi na obseg denarja – cena izobraževanja (ki se oblikuje na trgu) je za višje izobražene praviloma višja. V državah, kjer se v pro-

grame izobraževanja odraslih vključuje bistveno več zaposlenih (50% in več) kot pri nas (20%) in so se najboljše uvrstile tudi po rezultatih merjenja pismenosti, je delež sredstev, ki ga daje država za izobraževanje, višji od deleža posameznika (Norveška, Danska idr.); pri nas se država kot plačnik uvršča za delodajalci in za posamezniki.

Sprejetje Nacionalnega programa izobraževanja odraslih pomeni obveznost države, da bo takoj začela bistveno več vlagati v izobraževanje odraslih kot v preteklem desetletju. Pomeni tudi politično odločitev o tem, ali bo končana štiriletna srednješolska izobrazba temeljni izobrazbeni standard za večino odraslega prebivalstva in sočasno tudi odločitev, da bo odrinjenim družbenim skupinam zagotovljena primerno življenjsko in delovno okolje za pridobivanje, ohranjanje in razvijanje temeljnega znanja in usposobljenosti. Zadnje označuje razviti del Evrope kot "ključna znanja in spretnosti", obsegajo pa bralne, računske in pisne spretnosti, socialne spretnosti, sposobnost učenja, podjetništvo, tuje jezike in informacijsko-komunikacijske spretnosti. Obe odločitvi (izobrazbena raven ter "ključna znanja in spretnosti") pomenita, da bi morali v obdobju od 2001 do 2005 zajeti v izobraževanje za zviševanje izobrazbene ravni od 100,000 (nižja različica) do 140,000 (višja različica) prebivalcev brez izobrazbe, starih od 15 do 49 let, v programe za pridobivanje in razvijanje "ključnih znanj in spretnosti" pa 230,000 prebivalcev, uvrščenih na prvo raven pismenosti, ter 185,000 prebivalcev, uvrščenih na drugo raven pismenosti in starih od 15 do 49 let. Država ne sme več odlašati s sprejemanjem in uresničevanjem ukrepov, nujnih za množično in kakovostno izobraževanje odraslih, odgovorna pa je seveda za najmanj izobražene. Kaj pomeni čakanje in prekinitve v izobraževanju odraslih, pa so že pokazale izkušnje: sredi osemdesetih let je bilo v programe za pridobitev izobrazbe na vseh ravneh vključenih skoraj 30,000 odraslih; zaradi prenatrženosti in nepremišljenih sistemskih ukrepov se je število vključitev razpolovilo, potrebe po tovrst-

nem izobraževanju pa so se seveda v tem času bistveno povečale. In po projekcijah v strokovnih podlagah za Nacionalni program izobraževanja odraslih bo minilo še kar nekaj časa, preden bomo dosegli nekdanjo raven. Ob tem bo potrebno oživiti ali razviti tudi ustrezno programsko, informativno-svetovalno in razvojno-raziskovalno infrastrukturo. Čakanje bi tudi pomenilo, da se bo naš zaostanek v izobraževanju odraslih za razvitim svetom še povečal. Ne smemo namreč pozabiti, da razviti del Evrope pospešeno ukrepa prav na področju izobraževanja odraslih, kjer so po mnenju ministrov OECD tudi največje ovire pri uresničevanju strategije vseživljenjskosti učenja. Ocenili so stroške za zagotavljanje podlag vseživljenjskega učenja: v začetnem izobraževanju (izobraževanje otrok in mladine) bi znašal okrog 1% BDP; za izobraževanje odraslih, ki imajo končano osnovno šolo, ali manj, bi znašal od 1.3% do 3.3% BDP; za odrasle, ki so dosegli najnižjo raven pismenosti, pa od 3.7% do 5.7% (Strokovne podlage za Nacionalni program izobraževanja odraslih, 2. zvezek: 91). In ne pozabimo, da sta se kar dve tretjini slovenskih prebivalcev uvrstili na najnižji ravni! Tudi Evropska komisija je med šest ključnih področij v ukrepih za uresničevanje strategije vseživljenjskosti učenja uvrstila "bistveno povečanje vlaganj v razvoj človeških virov, ker so in bodo v evropski družbi znanja ljudje najpomembnejši" (Memorandum 2000, Evropska komisija; 12, Bruselj).

S sprejetjem nacionalnega programa bo prevzela država tudi odgovornost za enakopravno in enakovredno upoštevanje potreb po izobraževanju - osebnih, družbenih in podjetniških - ter razvijanje možnosti za njihovo zadoščanje. Prvo in drugo področje pri nas izrazito zaostajata in sta še vedno na obrobju razmišljanja in ukrepanja. Izobraževanje, ki izhaja iz človekovih individualnih potreb in ni vezano na njegovo poklicno ali družbeno vlogo, je v nacionalnem programu uvrščeno na prvo mesto. Tudi v mednarodnih dokumentih je izobraževanje za človekov osebni razvoj med prednostnimi področji. Mednarodne

organizacije in posamezne države mu namenjajo enako pozornost kot izobraževanju za povečevanje zaposljivosti, in tokrat ne več samo deklarativno. OECD in Evropska komisija pripravljata kazalnike, na podlagi katerih bi lahko primerjalno spremljali, kako države napredujejo v razvijanju neformalnega izobraževanja za osebni in družbeni razvoj. Tudi na tem področju bomo morali v Sloveniji najprej odpraviti velike zaostanke iz preteklosti - npr. v obdobju 1982-1995 se je število vključitev v izobraževalnih dejavnostih zmanjšalo za 5-krat (Drofenik: Splošno neformalno izobraževanje) - in nato zagotoviti možnosti za trajnostni razvoj izobraževanja, ki zadovoljuje posameznikove duhovne, estetske, čustvene in fizične potrebe, ustvarja in ohranja našo kulturo, pomaga starejšim, da ostanejo zdravi in dejavni, ter pripomore k rasti družbene blaginje. Prav izobraževanje na tem področju omogoča posameznikom, da sodelujejo v družbenih procesih za individualno in skupno blaginjo.

Literatura:

- Akcijski program zaposlovanja v Sloveniji za leti 2000 in 2001. Ljubljana: Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve.*
- Analiza revščine slovenskih gospodinjstev na podlagi podatkov iz ankete o porabi gospodinjstev v letu 1993, Razvojna vprašanja statistike, št. 9., Statistični urad RS, Ljubljana, 1996.*
- Belanger, P. in A. Tuijnman. (Ur.)(1997). New Patterns of Adult Learning: A Six Country Comparative Study. Hamburg, Pergamon in Unesco Institute for Education.*
- Drofenik, O. (1999). Nacionalni program izobraževanja odraslih, II.zv. Ljubljana: Andragoški center Slovenije, str. 300.*
- EBRD (1999): Transition Report 1999. Ten years of Transition. European Bank for Reconstruction and Development, London.*
- EBRD (2000): Transition report 2000. Employment, skills and transition. European Bank for Reconstruction and Development, London.*
- EUROSTAT (2000): GDP of Candidate countries down by 0.2 % in 1999. EUROSTAT News release. No. 85/2000.*
- Gomulka, S. (2000): Macroeconomic Policies and Achivments in Transition Economies 1989-1999, UNECE, Geneva, 26 strani.*
- ILO, 1992: Wage policy.*
- IMF (2000): World Economic Outlook. Washington, October.*
- Jelenc, Z. (1989). Odrasli prebivalci Slovenije v izobraževanju. Ljubljana: Pedagoški inštitut.*
- Kajzer, A. (2000): "Nova" politika zaposlovanja – prvi rezultati v Evropi in prvi koraki doma. Tipkopis.*
- Kodelja, J. (2000): Poglavlje iz neobjavljenega Nacionalnega poročila o pismenosti odraslih v Sloveniji. Ljubljana : Andragoški center Slovenije.*
- Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve, Danica Ošljaj. Pregled socialnovarstvenih dajatev po Zakonu o socialnem varstvu ob koncu leta 1999, oktober 2000.*
- Možina, E, Knaflič, L. in Kodelja, J. (2000). Pismenost odraslih v Sloveniji. Ljubljana: Andragoški center Slovenije (v pripravi).*
- Možina, E. (1999). Koliko je funkcionalno nepismenih odraslih v Sloveniji. Andragoška spoznanja,1, str. 13-27.*
- Možina, E., L. Knaflič in B. Emeršič. (1998). Raziskava Pismenost in udeležba odraslih v izobraževanju, Tehnično poročilo. Ljubljana: Andragoški center Slovenije (knjižnica).*
- Nacionalni stanovanjski program, Ur. l. RS, št. 43/2000.*
- OECD. (1998). Human Capital Investment: An International Comparison. Pariz: OECD.*
- OECD. (2000). Literacy in the Information Age, Final Report of the International Adult Literacy Survey. Pariz: OECD.*
- Pečar, J.: Regionalni vidiki razvoja Slovenije s poudarkom na finančnih rezultatih poslovanja gospodarskih družb v letu 1998. Delovni zvezek. ZMAR. 2000.*
- Pismenost in udeležba v izobraževanju odraslih, Andragoški center Slovenije, Ljubljana 2000.*
- Poročilo o človekovem razvoju - Slovenija 1998. ZMAR&UNDP.*
- Poročilo o človekovem razvoju - Slovenija 1999. ZMAR&UNDP.*
- Program boja proti revščini in socialni izključenosti, Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve, 2000.*
- Radovan, M. (2000): Udeležba prebivalcev Slovenije v izobraževanju odraslih, v ACS 2000.*
- Rojec M. in Stanojevič M., 2000. European Trade Union Institute project: Central and Eastern Europe in EU Enterprises strategy of Industriual Restructuring and Reallocation - The case of Slovenia. Draft, Ljubljana: September, 2000.*
- Rojec, M., 2000. Neposredne tuje investicije v Slovenijo: Trendi, razvoj in politika v razdobju 1997-1999. Delovni zvezek št. 1, letnik IX/2000, Ljubljana: Urad za makroekonomske analize in razvoj.*
- Stanovanjski zakon, Ur. l. RS, št.18/1991 in Ur. l., št. 1-2/2000.*
- Stanovnik, T. , Stropnik, N.: Minimalni življenjski stroški, Ljubljana 1999. IER.*
- Stanovnik, T. Izdatkovna struktura revnejših slovenskih gospodinjstev, Inštitut za ekonomska raziskovanja, julij 2000.*
- Statistični letopis 1996 (1997). Ljubljana: Statistični urad R Slovenije.*
- SURS: Analiza revščine slovenskih gospodinjstev v obdobju 1997/1998, prvo poročilo, oktober 2000.*

Štoka Debevec, M.: *Značilnosti politike plač v Sloveniji po letu 1990 in vzroki zanjo. Zbornik referatov 5. letnega srečanja Zveze ekonomistov Slovenije. Ljubljana. 1997.*

EUROSTAT: *The distribution of earnings in the European Union. Statistics in focus – Population and social statistics 1998/8.*

Toš, N. (1998): *Ankete slovenskega javnega mnenja. Ljubljana: Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij: Fakulteta za družbene vede.*

OECD (1997): *Trends in public sector pay in OECD countries.*

Zakon o nacionalni stanovanjski varčevalni shemi, Ur. l., RS, št. 86/00.

ZMAR (2000): *Analiza gospodarskih gibanj v letu 1999 in napovedi za leti 2000 in 2001 – Pomladansko poročilo. Ljubljana: Urad za makroekonomske analize in razvoj, julij 2000.*

IV. del

Statistična

priloga

Prikaz človekovega razvoja

Leto	Pričakovano trajanje življenja ob rojstvu		Umrljivost dojenčkov na 1000 živorojenih	Umrljivost matere ob rojstvu (na 100,000 živorojenih otrok)	Število prebivalce v na zdravnika	Raziskovalci ter strokovno in tehnično osebje z visoko izobrazbo (fizične osebe)/1000 prebivalcev	Vpisni količnik za vse ravni izobraževanja (delež od preb. v starosti od 7-23 let)	Delež prebivalcev v visokem šolstvu (v odstotku od prebivalstva v starosti od 19-24 let)		Dnevni časopisi (na 100 prebivalcev)	Število TV naročnikov (na 100 prebivalcev)	Realni BDP na prebivalca (pariteta kupne moči)	Bruto domači proizvod na prebivalca (USD)
	Moški	Ženske						Skupaj (%)	Ženske(%)				
1990	69.54	77.38	8.36	8.84	487	3.44			55.62	15.15	22.5		8700
1991	69.45	77.25	8.25	4.63	481	3.49		21.2	55.39			9,878	6331
1992	69.40	77.29	8.86	5.00	478	3.52	76.67	21.8	54.76		22.1	8,847	6275
1993	69.58	77.38	6.80	5.07	493	3.01		23.6	55.46		22.8	10,900	6366
1994	70.27	77.76	6.47		457	3.55	76.95	25.3	56.29		22.9	11,800	7233
1995	70.79	78.25	5.59	5.32	470	3.63	79.10	26.4	56.86	20.75	22.9	12,600	9431
1996	71.01	78.62	4.76	16.04	468	3.72	80.95	28.6	56.57	17.11	23.1	13,200	9481
1997	71.05	78.68	5.21	11.09	446	3.5	82.30	34.2	56.56	17.28	23.7	14,000	9163
1998	71.16	78.99	5.28					36.9	55.7	17.19	23.8	14,800	9878
1999	71.34	78.75									23.5		10078

Prikaz problemov človekovega razvoja

Leto	Stopnja registrirane brezposelnosti (v %)			Odrasli z manj kot 4-letno srednjo šolo (v odstotkih od prebivalcev med 15-64 let)		Razmerje med 20% gospodinjstev z najvišjimi dohodki glede na 20% gospodinjstev za najnižjimi	Višina ženskih plač glede na višino moških plač	Indeks cen življenjskih potrebščin (st. rasti, v %)	Število izgubljenih let zaradi prezgodnje smrti (v 1000 preb.)		Poškodbe zaradi prometnih nesreč (na 100.000 prebivalcev)	Uboji in umori (na 100.000 prebivalcev)	Posilstva na 100.000 žensk v starosti od 15-59 let	Emisija žvepla in dušika (kg na prebivalstva)	
	Skupaj	Mladi (16-24 let)	Ženske	Moški	Ženske				Moški	Ženske				NO _x	SO ₂
1990	4.7							552.0	8.54	4.26	35.2	2.32	1.27	28.30	97.60
1991	8.2			72.3	80.6		0.89	115.0	8.83	4.43	37.0	2.44	7.61	26.88	90.49
1992	11.5						0.88	207.3	8.69	4.65	39.6	2.75	8.09	27.62	94.89
1993	14.4	24.2	13.5				0.86	32.9	8.82	4.48	41.3	1.47	9.99	30.68	91.49
1994	14.4	22.2	13.7			5.15	0.85	21.0	8.57	4.48	42.3	2.59	6.34	32.98	88.34
1995	13.9	18.8	13.7			5.35	0.85	13.5	7.94	4.22	42.3	2.54	7.29	33.33	59.71
1996	13.9	18.8	14.0			5.87	0.85	9.9	7.70	4.06	41.1	2.08	7.77	35.23	55.27
1997	14.4	17.6	15.3			5.49	0.87	8.4	7.89	3.83	45.6	2.14	8.09		
1998	14.5	18.6	15.7			5.80	0.89	7.9				1.47	8.09		
1999	13.6	18.1	15.0			5.86									

Trendi človekovega razvoja

Leto	Javni izdatki za zdravstvo (kot % v BDP)
1990	5.36
1991	5.01
1992	7.15
1993	7.49
1994	7.14
1995	6.90
1996	6.61
1997	6.58
1998	6.65
1999	6.54

Razlike ženske - moški

Leto	Pričakovano trajanje življenja ob rojstvu	Prebivalstvo	Vpisani v srednje šole	Končana 4-letna srednja šola	Vpisani na visoke šole	Vpisani na naravoslovne visoke šole	Delovna sila	Brezposelni	Plače
1990	1.113						0.88		
1991	1.113				1.12		0.89		0.89
1992	1.112		1.01		1.20		0.91		0.88
1993	1.114	1.06	1.00	1.31	1.23		0.92	0.84	0.86
1994	1.112	1.06	1.02	1.35	1.26		0.93	0.88	0.85
1995	1.107	1.07	1.02	1.34	1.30	0.44	0.93	0.97	0.85
1996	1.105	1.05	1.01	1.39	1.32	0.44	0.95	0.93	0.85
1997	1.107	1.05	0.99	1.32	1.26				0.87
1998	1.104	1.05				0.38		1.03	0.89

Položaj žensk

Leto	Pričakovano trajanje življenja ob rojstvu	Povprečna starost ob prvi poroki	Umrle matere ob porodu (na 100.000 živorojenih otrok)	Delež vpisanih v srednje šole (% od populacije med 15-18 let)	Delež žensk s končano 4-letno srednjo šolo	Vpisani na visoke šole	Delež zaposlenih žensk	Odstotek žensk na vodilnih položajih	Delež žensk v parlamentu
1990	77.19		4.47	83.8			46.80		
1991	77.38		4.63	85.1			47.10	23.7	14.4
1992	77.25	26.1	5.00	85.3			47.70		
1993	77.29	26.7	5.05	86.1	53.7		48.20	26.0	
1994	77.38	26.9	5.14	86.8	48.4		48.70		
1995	77.76	26.9	5.27	87.3	50.8	16.3	48.90	28.3	
1996	78.25	27.2	5.32	87.7	51.9	15.9	48.80		7.8
1997	78.68	27.6	5.51	89.9	52.2		48.60		
1998		27.8	5.60						

Demografija

Leto	Predvideno prebivalstvo (milijoni)	Letna stopnja rasti prebivalstva (%)	Stopnja celotne rodnosti	Stopnja celotne rodnosti v času (1995 kot % v letu 1960)	Vzdrževano prebivalstvo (pod 15 in nad 64 let)	Delež prebivalstva, starega 60 let ali več	Pričakovano trajanje življenja pri 65 letih (v letih)	
							Moški	Ženske
1990	1.999945		1.46	66.97	45.89	15.6	13.5	17.3
1991	1.998912	-0.05	1.42	65.14	45.45	16.0	13.4	17.0
1992	1.994084	-0.24	1.34	61.47	44.98	16.4	13.4	17.3
1993	1.989408	-0.23	1.33	61.01	44.68	16.7	13.2	17.1
1994	1.989477	+0.003	1.32	60.55	44.27	17.1	13.8	17.4
1995	1.990266	+0.04	1.29	59.17	44.32	17.4	13.9	17.9
1996	1.986989	-0.16	1.28	58.72	43.88	18.1	13.9	18.1
1997	1.984923	-0.10	1.25	57.34	43.29	18.4	14.1	18.0
1998	1.978334	-0.33	1.23	56.42	42.95	18.7		
1999					42.8	19.0		

Zdravstvo

Leto	Število izgubljenih let zaradi prezgodnje smrti (v 1000 preb.)	Smrti zaradi bolezni obtočil (v % od vseh smrti)	Smrti zaradi raka (v % od vseh smrti)	Primeri obolelih zaradi AIDS (na 100.000 prebivalcev)	Potrošnja alkohola (v litrih na odraslega prebivalca)	Potrošnja tobaka (v kosih na odraslega prebivalca)	Število prebivalcev na zdravnika	Izdatki za obvezno zdravstveno zavarovanje (v % od vseh javnih izdatkov)	Izdatki za privatno zdravstvo (v % od vseh izdatkov za zdravstvo)	Celotni izdatki za zdravstvo (kot % od BDP)
1990	6.7	46.96	22.10	0.10	10.2	1875	487	0.0	5.63	
1991	7.0	45.80	22.38	0.35	9.2	2153	481	0.0	5.17	
1992	7.0	43.60	22.70	0.15	10.3	2287	478	16.99	0.0	7.22
1993	7.0	44.70	22.87	0.35	9.3	1674	493	17.11	6.9	7.84
1994	6.8	43.90	22.86	0.30	11.2	1860	457	16.46	9.1	7.81
1995	6.4	41.45	24.50	0.81	11.67		470	16.01	10.6	7.69
1996	6.2	41.55	24.65	0.40			468	15.59	11.4	7.47
1997		39.99		0.10			446	15.22	11.9	7.48
1998				0.73				15.19	12.0	7.56
1999								14.74	12.4	7.47

Izobraževanje

Leto	Vpisni količnik za vse stopnje (v % od starosti 7-23)	Delež populacije redno vpisane v 4-letne srednje šole (%)	Delež populacije vpisane na tehnične srednje šole (kot % v skupnem vpisu v srednje šole)	19-letniki vključeni v redno izobraževanje (%)	Delež populacije v visokem šolstvu (v odstotku prebivalstva od 19-24 let)	Delež vpisanih v naravoslovne in visoke šole (kot % v skupnih vpisanih na visoke šole)	Javni izdatki za izobraževanje (kot % v BDP)
1990					18.4		
1991		81.8		25.6	20.9	39.6	
1992	76.67	82.3		25.1	21.4	36.6	5.1
1993		81.4	43.1	26.9	23.1		5.3
1994	76.95	81.7		27.2	23.8		5.0
1995	79.10	66.5	42.1	28.2	26.1	30.2	5.5
1996	80.95	67.2	42.4	28.3	28.6	29.2	5.6
1997	82.30	67.8	44.6		36.2	26.4	5.8
1998					41.7		5.7
1999							5.6

Človeški kapital

Leto	Povprečno število let šolanja (25 let in več)	Znanstveno osebje (na 1.000 prebivalcev)	Celotno osebje, zaposleno v RRD (FTE)/10000 prebivalcev	Dijaki, ki so končali 4-letne srednje šole (v % prebivalstva stare 18 let)	Dijaki, ki so končali vse srednje šole (v % preb. starega 18 let)	Diplomanti visokih šol (kot % od prebivalstva starega 24 let)	Diplomanti naravoslovno-tehničnih smeri (% od vseh diplomantov)		
							Skupaj	Ženske	Moški
1990		3.40			67.1	18.8			
1991	9.6	3.50			72.5	17.3			
1992	9.7	3.52			75.2	19.3	35.5		
1993	9.7		44.54		75.8	21.2	26.6	7.9	18.7
1994	9.8	3.53	49.90	42.8	71.6	21.0	28.8	10.1	18.7
1995	9.8	3.60	49.71	40.8	73.1	23.4	27.3	7.2	20.0
1996	9.9		44.61	43.5	78.4	26.7	23.0	6.2	17.6
1997	10.0		40.20	44.1	79.1	27.4	20.9	5.1	14.9
1998	10.0			50.7	81.5	29.8			
1999	10.1			58.9	95.3	31.9			

Zaposlovanje

Leto	Aktivno prebivalstvo (kot % v celotnem prebivalstvu)	Deleži delovno aktivnih v (po SNA)			Bodoča stopnja obnavljanja delovne sile	Letna stopnja rasti plač zaposlenih	Razlika med plačami: zgornje polovice in spodnje polovice delovne sile	Odstotek od delovno aktivnih v sindikatih	Tedensko število ur (na osebo v predelovalni dejavnosti)	Izdatki za programe aktivne politike zaposlovanja (kot % v BDP)
		Kmetijstvu	Industriji	Storitvah						
1990	48.0	8.2	49.7	42.2		-26.2	1.94			
1991	45.8	8.4	48.5	43.1	97.6	-15.8	2.06	62		
1992	44.8	7.8	47.1	45.1		0.7	2.11	60		1.3
1993	45.1	7.6	44.7	47.7	89.7	11.7	2.24	58	41.1	1.0
1994	44.2	6.9	43.6	49.4	86.9	4.7	2.20	60	41.0	0.8
1995	43.8	6.4	43.0	50.7	86.3	5.1	2.61	49	41.2	0.6
1996	43.4	5.9	41.8	52.3	83.2	5.1	2.27	48	41.0	0.5
1997	43.7	5.7	40.7	53.6		2.4	2.24	44	40.7	0.4
1998	43.9	5.6	40.5	53.9		1.6	2.26	43	41.1	0.3
1999	44.2					3.3	2.29			0.3

Brezposelnost po anketi o delovni sili

Leto	Brezposelne osebe (v 1.000)	Stopnja anketne brezposelnosti				Izdatki za denarne prejemke brezposelnih (v % od celotnih javnih izdatkov)	Dolgotrajna brezposelnost (kot % od vseh)		Regionalna neenakost med brezposelnimi (25% najslabših občin: 25% najboljših občin)
		Skupaj	Ženske	Mladi (16-24)	Moški mladi (15-19)		Več kot 6 mesecev	Več kot 12 mesecev	
1990									
1991									
1992						1.97			
1993	85	9.1	8.3	24.2	41.7	2.57	74.5	54.1	
1994	85	9.0	8.4	22.2	27.9	2.39	75.6	56.5	
1995	70	7.4	7.5	18.8	25.4	1.75	70.2	52.9	
1996	69	7.3	7.0	18.8	31.4	1.56	71.0	52.2	
1997	72	7.4	7.6	17.6	18.3	1.97	70.8	56.9	1.85
1998	77	7.9	7.8	18.6	27.6	2.04	74.0	57.1	
1999	73	7.6	7.9	18.1			72.6	57.5	

Naravni viri

Leto	Površina ozemlja (v 1000 km ²)	Gostota prebivalstva (število ljudi na km ²)	Njive in vrtovi (kot % površine ozemlja)	Pašniki (kot % površine ozemlja)	Gozdovi (kot % površine ozemlja)	Površine pripravljene za namakanje (kot % površine ozemlja)
1990	20.25473	98.7	15.1	10.4	50.6	0.55
1991	20.25410	98.7	15.0	10.45	50.2	0.52
1992	20.25462	98.5	14.9	10.5	50.2	0.70
1993	20.25396	98.2	14.9	10.4	50.4	0.82
1994	20.25469	98.2	9.7	7.3	54.0	1.20
1995	20.25245	98.3	9.7	7.4	54.2	0.67
1996	20.27300	98.0	9.4	8.2	54.2	
1997	20.27300	97.9	8.5		54.7	
1998	20.27300	97.6	8.5		54.8	
1999	20.27300	98.0				

Nacionalni računi

Leto	BDP (v milijonih USD)	Kmetijska proizvodnja (kot % BDP)	Industrijska proizvodnja (kot % BDP)	Storitve (kot % BDP)	Potrošnja		Bruto domače investicije (kot % BDP)	Bruto domače varčevanje (kot % BDP)	Davčni prihodki (kot % BDP)	Izdatki državnega proračuna (kot % BDP)	Izvoz (kot % BDP)	Uvoz (kot % BDP)
					Zasebna (kot % BDP)	Državna (kot % BDP)						
1990	17.382	5.0	37.8	47.8	53.2	17.4	17.2	19.5			90.8	78.5
1991	12.673	5.2	39.7	45.4	54.8	19.0	16.9	25.4			83.5	74.2
1992	12.523	5.2	35.9	48.2	55.1	20.3	17.6	24.9	40.5	21.4	63.1	56.2
1993	12.673	4.5	33.4	49.9	58.5	21.1	19.3	21.5	42.0	22.3	58.8	57.7
1994	14.386	4.0	34.4	49.0	56.7	20.2	20.9	24.8	41.7	22.1	60.0	57.8
1995	18.744	3.9	32.6	50.2	58.5	20.1	23.3	22.8	41.2	22.5	55.2	57.2
1996	18.878	3.9	32.7	50.6	57.5	20.1	23.4	23.5	40.4	23.3	55.8	56.8
1997	18.206	3.7	32.9	51.5	56.4	20.4	24.1	24.1	39.8	25.4	57.4	58.3
1998	19.585	3.6	33.0	51.2	55.7	20.3	25.6	24.9	40.0	26.1	56.6	58.2
1999	20.011	3.2	32.8	51.4	55.7	20.6	28.2	24.2	41.2	26.5	52.7	57.1

Trendi gospodarskega razvoja

Leto	Bruto domači proizvod		Inflacija (letno povprečje)	Izvoz proizvodov (letne stopnje rasti)	Davčni prihodki (delež v BDP v %)	Javnofinančni presežek/primanjkljaj (v % od BDP)
	USD milijardah	Letne stopnje rasti				
1990	17.4	-4.7	549.7			
1991	12.7	-8.9	117.7			
1992	12.5	-5.5	201.3	5.9	40.5	0.2
1993	12.7	2.8	32.3	-2.2	42.0	0.3
1994	14.4	5.3	19.8	5.3	41.7	-0.2
1995	18.7	4.1	12.6	8.1	41.2	0.0
1996	18.9	3.5	9.7	2.4	40.4	0.3
1997	18.2	4.6	9.1	13.3	39.8	-1.2
1998	19.6	3.8	7.9	9.2	40.0	-0.8
1999	20.0	5.0	6.1	2.7	41.2	-0.6

Rahljanje socialnega tkiva

Leto	Število zapornikov (na 100.000 prebivalcev)	Mladoletni pre-stopniki (kot % vseh zapornikov)	Umori in uboji (na 100.000 prebivalcev)	Posilstev (na 100.000 žensk starih 15-59 let)	Prekrški zaradi mamil (na 100.000 prebivalcev)	Delež razvez na sklenjene zakonske zveze	Nezakonska rojstva (%)	Odstotek enostarševskih družin samo z materjo	Samomori moških (na 100.000 prebivalcev) WHO
1990	41.90	5.25	2.32	1.27	10.46	21.82	24.50		46.3
1991	41.52	4.58	2.44	7.61	10.27	22.37	26.40	15.4	54.15
1992	45.13	5.00	2.75	8.09	13.43	21.56	27.70		46.64
1993	44.69	5.51	1.47	9.99	14.29	21.75	27.97		51.49
1994	41.47	5.81	2.59	6.34	20.70	23.13	28.77		50.36
1995	31.91	4.41	2.54	7.29	23.04	19.22	29.81		45.31
1996	32.66	4.31	2.08	7.77	34.33	26.53	31.85		47.64
1997	38.79	4.16	2.14	8.09	49.03	26.61	32.70		48.27
1998	42.86	3.42	1.47	8.09	50.25				
1999	49.30	2.75							
2000 (31.3.)	56.53	2.49							

Zdravje, revščina in vlaganja v socialni razvoj

Leto	Realni BDP na prebivalca (po paritetni kupni moči)	Delež dohodkov		Izdatki za socialne denarne prejemke (v % od BDP)	Celotni izdatki za zdravstvo (kot % BDP)
		Najnižjih 40% gospodinjstev	20% gospodinjstev z najvišjimi dohodki glede na 20% gospodinjstev z najnižjimi dohodki		
1990					5.63
1991	9,878				5.17
1992	8,847			16.49	7.22
1993	10,900			17.20	7.84
1994	11,800	20.1	5.15	17.67	7.81
1995	12,600	20.2	5.35	17.64	7.69
1996	13,200	19.0	5.87	17.38	7.47
1997	14,100	19.7	5.49	17.86	7.48
1998	14,800	19.1	5.80	17.64	7.56
1999		19.3	5.86	17.58	7.47

Sredstva komunikacij

Leto	Število naročnikov (na 100 prebivalcev)		Letni obiski kinematografov (na osebo)	Letni obisk muzejev (na osebo)	Uporabniki knjižnic	Število dnevnikov (izvodov na 100 prebivalcev)	Število naslovov izdatnih knjig (na 100.000 prebivalcev)	Število poštnih pošiljk (na prebivalca)	Število telefonov (na 100 prebivalcev)	Število osebnih avtomobilov (na 100 prebivalcev)
	Radio	TV								
1990	30.2	22.5	1.42		15.70	15.15	92.65	122.3	21.1	28.9
1991	29.5	22.2	0.896	0.52			123.02	122.9	23.0	
1992	29.2	22.1	0.796				107.12	132.2	24.7	
1993	30.0	22.8	1.18				122.65	138.0	26.4	37.3
1994	29.8	22.9	1.38	0.91	21.05		146.07	145.4	29.0	33.0
1995	26.6	22.9	1.47		21.45	20.75	160.48	142.4	30.9	35.1
1996	26.7	23.1	1.37	1.03	21.44	17.11	173.18	177.9	33.3	36.6
1997	27.2	23.7	1.26		22.27	17.28	183.74	185.2	35.8	38.5
1998	27.0	23.7	1.30				188.14	177.0	39.0	40.3
1999		24.3							39.3	

Poraba energije

Leto	Potrebna primarna energija		Delež v svetu (%)	Stopnja rasti potrebne Primarne energije (%)	Energetska učinkovitost Potrebna primarna energija/BDP (kgoe/ 100 USD)
	Skupaj (Mtoe)	Na prebivalca (kgoe)			
1990	5.78	2890	0.07	-2.58	33.47
1991	5.56	2781	0.07	-3.81	43.99
1992	5.19	2602	0.07	-6.68	41.96
1993	5.48	2757	0.07	5.71	43.28
1994	5.71	2872	0.07	4.20	39.72
1995	6.09	3062	0.07	6.64	32.51
1996	6.28	3161	0.07	3.08	33.27
1997	6.47	3258	0.07	2.94	35.52
1998	6.38	3224	0.07	-1.35	32.67

Onesnaženost okolja

Leto	Največje mesto z najvišjo koncentracijo SO ₂		Emisija žvepla in dušika (kg na prebivalca)		Letni ustvarjeni komunalni odpadki (kg na prebivalca)	Delež prebivalcev oskrbljenih z odvozom komunalnih odpadkov (%)
	Mesto	μg SO ₂ na m ³	NO _x	SO ₂		
1990	Trbovlje	100	31.7	98.2	620	64.0
1991	Trbovlje	138	28.9	89.8		
1992	Trbovlje	74	29.3	93.3	426	75.8
1993	Trbovlje	76	31.7	91.7		
1994	Zavodne	59	33.1	88.8		
1995	Kovk	5858	33.5	62.8	426	
1996	Veliki vrh	57	35.4	56.0		
1997	Ravenska vas	82	35.6	59.5		
1998	Veliki vrh	63	32.1	61.9		
1999						88.0